

65748

H. PÖÖGELMANN

KLASSIWOITLUSE AJALUGU

LÜHIKE KOKKUWÔTE

Fr. R. Kreutzwaldi
nim. ENSV Riiklik
Raamatulugu

2-40800

„KÜLWAJA“ KIRJASTUS
LENINGRAD 1928

9(47)17+9(47)2

9(474.2)32

9(474.2)41/43

„ПЕЧАТНЯ“

ТИПОГРАФИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННО-

КООПЕРАТИВНОЙ АРТЕЛИ

ЛЕНИНГРАД, ПРАЧЕШНЫЙ, 6

ТЕЛЕФОН 1-25-06

ЛЕНИНГР. ОБЛАСТЛИТ

№ 14119

ТИРАЖ

2500

10л.

Sissejuhatuseks.

Kodanline ühiskond ja klassiwõitlus.—Töölisteriikimise tekkimine.—Utopiline sotsialism.—„Kommunistline Manifest“.—Kolm Internatsionaali.

Senise ühiskonna ajalugu terwelt—see tähendab: kõik kirjutatud ajalugu—on klassiwõitluste ajalugu. Kui warematesse ajaloojärkudesse tagasi vaatame, näeme seal pea igalpool ühiskonna mitmesugustesse astmetesse jagunenud olewat. Kuidas neid kihte ka iganes nimetati ja missugune ka nende walmistusline aluspõhi kunagi oli, üks põhijoon käis nende wahekordadest alati kindlasti läbi: ühed olid rõhujad, teised rõhutud, ühed kurnajad, teised kurnatud, ja nende wahel kestis alaline wõitlus, kuigi see mitte alati awalikult nähtawale ei tulnud. Aga alati lõppes see kas terve ühiskonna rewolutsioonilise übermuutmisega wõi wõitlewate klasside ühise häwinemisega.

Praegusel ajal peaaegu kõigil maadel—peale Nõukogude Liidu ja kaugete mahajäänud ilmanurkade—walitsew ühiskonnakord, nõndanimetatud kapitalistline ehk kodanline kord, on oma kihtidesse ehk klassidesse jagunemise poolest wõrdlemisi lihtne: ikka enam ja ikka terawamalt jaguneb see ühiskond kahte suure waenulikku leeri—kodanlus ja proletariaat (töölisklass).

Kodanline ühiskond põhjeneb kapitalistlikel walmistamise wiisil. See seisab selles, et kõik tähtsamad ja suuremad walmistamise abinõud—tööriistad, tooresained jne—ühiskonna ühe osa, wäiksema osa kätte on kogunenud ja ikka edasi kogunewad. Seda osa nimetatakse kapitalistide klassiks. Teisel osal, kaugelt suuremal ühiskonnaosal, ei ole mingisuguseid walmistamise abinõusid, et iseseiswalt, oma ette, walmistada, ja ta on sellepärast sunnitud oma tööjõudu kapitalistidele müüma ja ennast selle tasust ehk tööpalgast elatama. See on palgatöölisklass ehk proletariaat.

Kui kodanline ühiskond ise alles tekkimisel oli ja omaaegse walitsewa ühiskonna, nõndanimetatud feodaalse korra ehk mõisnikkudewalitsuse wastu wõitlust pidas, siis seadis ta kõigi ühiskonnakihtide ühesuguse õiguse, ühesuguse wabaduse ja inimlise äraelamise wõimaluse nõudmised oma lipukirjaks ja

kutsus ka teisi kihte selle hüüdsõna all walitsewa korra wastu wõitlema. Ja töölisteklass toetaski siis kodanluse wõitlust.

Waewalt aga oli kodanlus wõimule pääsnud, kui tema ja töölisteklassi wahel terawad wastuolud nähtawale tulid. Walit-sew kodanline klass, kapitalistide kiht, hakkas oma wõimu eestkätt just selleks kasutama, et suuremat kurnamist kindlus-tada, et seaduste ja riigiwõimu abil töölistest suuremat kasu wälja pigistada ja tööliste wastupanekut maha suruda.

Kaheksateistkümnenda aastasaja wiimasel weerandil sündis walmistuses sügaw rewolutsioon: senise käsitsi ja inimese jõuga töötamise asemel hakati aurujõudu ja masinaid tarwitama. See tegi töötamise palju wiljakamaks, kuid töölisel said sellest wähe kasu: kaswaw töowili läks ikka suuremal määral kapita-listide omanduseks, kuna tööliste seisukord selle tagajärjel, et masinad mitme inimese töö ära tegid ja osa töölisi hoopis ilma tööta jätsid, weelgi pahemaks läks.

See terawnew wastuolu awaldas ennast juba warakult tööliste korduwaes wäljaastumistes, mis esialgu üksikute kur-najate ja isegi nendesamade masinate wastu olid sihitud, mis õieti tööliste töowaewa oleksid pidanud wähendama ja ta töötasu tõstma. Warsti hakkas maad wõtma ka teadlik arusaamine, et kodanline kord ainult sõnades ja wormiliselt kõigile kodanik-kudele ühesugust õigust kuulutab, tegelikult aga kapitalistilisele wähemusele wõimaluse kindlustab ühiskonna suuremat osa, töörahwast, kurnata. Juba Prantsuse suure rewolutsiooni lõpu-päiwil, 18. aastasaja wiimastel aastatel, seletas selleaegne kom-munistide rühm, kes Gracchus Baboefi (Grakhus Baböfi) üm-ber oli kogunenud, oma „Ühesuguste manifestis“ kõigi warata kihtide nimel:

„Meil ei ole mitte ainult seda üheõiguslust tarwis, millest inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioon (walitsuse awalik seletus) kirjutatakse; meie nõuame, et see ühesugusus meie keskel, meie majade katuse all olemas oleks... Meie seletame, et meie sellega enam leppida ei wõi et inimeste määratu ena-mus oma palehigi sees waewa näeb ja wäiksele wähemusele küllust loob“. Ja sellepärast kuulutab manifest ette: „Suur Prantsuse rewolutsioon on ainult eelkäijaks teisele, palju suure-male palju suurepärasemale rewolutsioonile, mis ka wiimaseks jääb“.

Klassiwastuolude terawnemine ja pettumus kodanlise rewo-lutsiooni tagajärgedes ajas nii mõndagi pead mõtlema, kuidas ühiskonda sellest seisukorrast wälja wiia. Loodi kawatsusi ja otsiti teesid ning abinõusid nende täidewiimiseks. Tekkis terve rida õpetusi uuest ühiskonnast ning selle teostamise wõima-lustest. Tuttawamad ja sügawamad nende hulgast on Saint-Simon'i (Sän-Simooni), Fourier (Furjee) ja Oweni (Oueni) sot-serialistilised süsteemid. Esimesed kaks olid prantslased, wiimane—

inglane. Kõik nad, niisama kui teised uue ühiskondlise korra igatsejad ja kawatsejad, arwustasid wäga terawalt ja õieti maksawat kodanlist korda, kõik nad löid ilusaid kujutusi paremast, õiglasemast ühiskonnast, kuid põhijoon ja põhiwiis selle ülesehitamiseks oli neil kaswatusline töö, pealegi makswa korra piirides ja sellesama korra ollustega, ilma seda wana korda häwitamata. Sellepärast ei ulatanudki nende kawatsused nõrkadest katsetest kaugemale, ja neid nimetatakse utoopiateks, see on, õpetusteks, mis läbiwiimatuid, teostamatuid ühiskonnaplaane sisaldawad. Utoopilised, läbiwiimatud olid need kawatsused aga sellepärast, et sel ajal, see on 19. aastasaja esimesel kolmandikul, kui need kawatsused üles kerkisid, ühiskonnas see jõud, mis uue korra wõis luua, nimelt töolisteklass, weel küllalt tugewaks ei olnud kaswanud.

Waheajal oli aga rahwastewaheline läbikäimine märksa kaswanud, kaubaturud olid laienenud, nõudmine kaupade järele suurenenud. Tööstus kaswas kiiresti, tööstuse tõusuga kaswas aga ka tööliste hulk. Suurenewad wabrikud koondasid neid ikka suuremal arwul ühtekokku, õpetasid neid koos töötama, oma ühendatud jõudu tundma. Masin kaotas suurel määral endised töowahed, mis käsitsi töötajaid ühe ja sama töö juures mitmesse kihti jaotasid. Masin õpetas üheskoos töötajaid ikka rohkem ja rohkem aru saama, et neil kõigil ühised huwid on, mis kõik ühtewiisi kapitalistide huwidele wastu käiwad.

Ikka sagedamini astusid töölised juba üheskoos oma kurnajate wastu välja, nõudsid ühiselt tööpalka kõrgendamist, tööolude parandamist, panid ühiselt uutele surwetele wastu. Asutati isegi ühisused, et wõitlusteks paremini ette walmistada ja walmis olla. Kõige enne tekkisid seesugused ühisused Inglismaal, kus kapitalistline suurtööstus üldse teistest maadest kaugel ees oli.

Esiotsa ei olnud neil ühisustel kaugelki weel selge, kuidas nad just tööliste seisukorda parandada wõi muuta woiwad; peeti silmas ainult üksikuid lähemaid nõudmisi ja ülesandeid. Kuid pikkamööda, korduwates wõitlustes, hakkas tööliste hulgas arusaamine maad wõtma, et seesuguste üksikute küsimustega kaugele ei saa; hakati aru saama, et töölistel waja on teed leida, kuidas riigi walitsemise, seaduste tegemise ja tarwitamise peale saaks mõju awaldada. Ühe sõnaga: hakati aru saama, et töölised mitte ainult oma lähemate majandusliste küsimustega ei pea endid siduma, waid et neil waja on ka poliitikaga tegemist teha, kui nad oma seisukorda parandada tahawad.

Selgesti awaldasid seda nõudmist Inglise töölised oma suures wõitluses möödunud aastasaja kolme- ja neljakümneandatel aastatel, mis kaugel üle kümne aasta wältas, sajad tuhanded töölised kaasa tõmbas ja mida chartistide (tschartistide) liikumise nime all tuntakse.

Küll ei olnud selleski suurepärasel wõitluses töölistel endil weel selge, et nad hoopis isesugune ühiskonna osa, oma ette iseäraline klass on, kel oma ise seisukoht, ülesanded jne. Kuid tegelikult paistis see juba selgesti silma. Ja siin leidsid Karl Marx ja Friedrich Engels, kaks uue, parema, õiglasema ühiskonnakorra pärast wõitlejat, selle ühiskondlise jõu, mis utopistidel oli puudunud. Warustatud oma aja paremate teadmistega, tundes utoopiliste sotsialistide ettekujutusi uuest ühiskonnakorrast, kui ka kodanlise ühiskonna arenemise sise-misi seadusi, nähes töolisteklassis uut ühiskondlist jõudu kasvawat ja täis rewolutsioonilist waimu, mis sel ajal, wiimaste kodanliste rewolutsioonide eel, läbi Lääne-Euroopa puhus—töötasid Marx ja Engels üheskoos wälja uue ühiskonnaõpetuse, mida teadusliku sotsialismi, kommunismi ja marksismi nime all tunneme. Siin on töolisteklass tähtsam tegur edaspidises aja-lookäigus. Temale on ajalugu ülesandeks teinud wana, kodanlist ühiskonda purustada, et uut, sotsialistlist korda üles ehitada, kus üks kiht teist enam kurnata ei saaks. Proletaarse rewolutsiooni, kodanlise wõimu kukutamise, töolisteklassi diktatuura kaudu sotsialismile ja kommunismile—see on tee, mida Marx ja Engels üleilmsele töörahwale 1847. a. ilmunud „Kommunistlises Manifestis“ näitasid. Selles wäikses wihukeses on nende uue ühiskonnaõpetuse põhituum üldjoontes kokku wõetud.

1848. a. rewolutsioonilaine järel käis raske reaktsiooni (tagurluse) rull üle Lääne-Euroopa. Kulus poolteist aastakümnet enne kui töoliste hulgad jälle wabamalt said liikuma hakata. 1864. a. asutati Londonis, Marxi ja Engelsi kõige ligemal osawõtmisel, esimene rahwuswaheline töölisteühisus—lühidalt: Esimene Internatsionaal,—mis „Komm. Manifestis“ üleilmse töolisteklassi ette seatud ülesandeid pidi täide wiima hakkama.

„Komm. Manifesti“ hüüdsõnast: „Kõigi maade proletaarlased, ühinege!“ kinni pidades kogus Internatsionaal oma ümber tõesti kõigi kaugemale edenenuid maade töoliste enamarenenuid eelwäe. Ühiskondline arenemine aga ei olnud weel tarwiliselt maad walmistanud püsiwale rahwuswahelisele töölisteorganisatsioonile. Rahwusliste riikide lõpulik wäljakujunemine Euroopas ja nende wõimas tõus, mis ka laialised töolistehulgad endaga kaasa kiskus; sisemised lahkkelid põhimõttelistes ja taktilistes küsimustes ja wiimaks Pariisi töörahwa nurjaläinud katse töörahwa-riiki sisse seada (Pariisi Kommuun), millele kohutaw ja werine tagakiusamine järgnes,—need ja palju teisi vähemaid põhjusi wiisid Esimese Internatsionaali lagunemisele (1873).

See ei tähendanud aga kaugeltki mitte töolisteliikumise kadumist. Ta hakkas ennast kitsamates, rahwusliste riikide raamides organiseerima. Kõigil tööstusemaadel tekkisid oma sotsialistlised ehk sotsiaaldemokraatlikud parteid, kelle aluspõh-

jaks seesama „Kommunistline Manifest“ oli. Kuigi need parteid eestkätt oma koduse kodanluse wastu wõitlesid, ei unustanud nad siiski rahwuswahelise ühinemise kutset, ja 1889. aastal peetigi Pariisis sotsialistliste parteide esitajate suur koosolek ära, mis aluse pani Teisele Internatsionaalile. Rida selle silmapaistwamaid juhtisid oli Esimese Internatsionaali ja Marxi rewolutsioonilise wõitluse koolist läbi käinud ja püüdis ka Teist Internatsionaali sedasama rada wiia. Kuid töölisteorganisatsioonide laienemisega ühtaegu oli wõitlus nihkunud teisele pinnale. Pearõhku pandi töölisteorganisatsioonide arwulise tõstmise peale, milles jõudu nähti selleks, et seadusliselt lubatud teedel, awalikul parlamentlisel pinnal tööliste seisukorda parandada.

See wiis töölisteliikumise kardetawale ja hukkawale kallakule: sõnades küll weel rewolutsioonilist klassiwõitlust kuulutades ja õigeaks tunnistades hakkasid töölisteorganisatsioonid, iseäranis nende juhtiwad kihid, seadusliselt lubatud raamisid oma ainukeseks wõitlusewäljaks pidama ja nihkusid proletaarsete rewolutsiooni mõttest ikka kaugemale ja kaugemale. Wana, kodanlise ühiskonnakorra rewolutsioonilise, wägiwaldse häwitamise mõtte asemele kaswas töölisteliikumise aluseks ühiskonna rahulikul teel ümberkaswamise mõte. Seega kadus kindel wahepiir kodanluse ja töölisteliikumise wahel, ja kui wiimaks 1914. a. imperialistline sõda lahti puhkes, siis nägimegi, et peaaegu kõigi maade sotsialistlised parteid tugewamini seotud olid oma maa kodanlusega kui teiste maade proletariaadiga. Nad toetasid oma maa kodanlust ja aitasid teda sõda pidada, mis kapitalistide huwidel oli alatud ja oma täie raskusega töörahwa kaela langes.

Sellega oli Teisele Internatsionaalile surmahoop antud. Oli käega katsutawalt selge, et see organisatsioon, mille üksikud osad—üksikute maade töölisteparteid—üksteisega wastastikku sõdiwad, mingil kombel enam rahwuswahelise töölisteliikumise juht ja keskkohi ei saa olla. Rewolutsiooniline töölisteliikumine lahkus sellest ühisusest ja hakkas uue rahwuswahelise ühenduse loomiseks teesid otsima. Pikema ettewalmistuse järel, millest kahte nõupidamist wõib nimetada—Zimmerwaldis, 1915. a. ja Kienthalis (mõlemad Schweitsis) 1916. a.,—läkski see korda: 4. märtsil 1919 asutati Moskwas Kolmas, Kommunistline Internatsionaal, mis jälle kõigi maade töölisi oma ümber koondab ja neid rahwuswaheliseks rewolutsiooniliseks wõitlusewäeks korraldab. Rahwuswaheline töölisteliikumine on seega jälle, pärast pikka kõrwalekaldumist Teise Internatsionaali juhatusel, õigele rewolutsioonilisele teele wälja jõudnud, mida mööda teda Kommunistline Internatsionaal üleilmsele proletaarsetele rewolutsioonile juhib.

I. Rewolutsiooni eelaeg Wenemaal.

Wenemaa majandusline arenemine 19. aastasaja teisel poolel—Narodnikud.—Töolisteliikumise algus.—Wenemaa Sotsiaal-Demokraatline Tööliste-Partei.—Eesti töörahwa seisukord 19. a. s. lõpul.

Kodanline ühiskond hakkas Wenemaal 19. aastasaja esimesel weerandil kujunema ja arenema. Sinnamaani oli mõisnikkude ainuwõim walitsenud. Küll oli juba 18-dalgi sajandil üksikuid wabrikuid asutatud, aga üldises rahwamajanduses mängisid nad ikkagi wähe silmapaistwat osa, suuremalt osalt töötati nendes weel käsitsi ja töölisedki olid alles pooltalupojad.

Tööstuslise kapitalismi tõusule andis esimese tugewa tõuke nõndanimetatud mandri-sulg. Nimelt tegid Wenemaa, Preisimaa ja Prantsusmaa, Napoleon I ettepanekul ja pealekäimisel, 1807. a. Tilsitis (Preisi linnake) lepingu, mille järele need maad Inglismaa wastu ühise wäerinna lõid, et teda majandusliselt häwitada: Euroopa mannermaa suluti Inglise kaupadele. Ja et teistel tööstusesaadusi wälja wedada ei olnud, siis tuli Wenemaal enesel neid walmistama hakata. Ehitati hulk wabrikuid, iseäranis kiutööstuse alal, ja mindi käsitsi töötamiselt masinatega walmistamisele.

Tööstusekapitalismi tõus oli nii tugew ja kiire, et see juba poolteist aastakümnet hiljem sügawat mõju awaldab riigi majandusepoliitikas: 1822. a. tolliseadus on kindlasti kaitsetolli seadus, mis suuri takistusi teeb tööstusekaupade sisseweole, et sisemine tööstus edeneda saaks. Samati kannawad järgnewate aastakümnete sõjalised ettewõtted: Persia sõda 1826—28, Türgi sõda 1827—29, Afghanistani sõjakäik 1836 jt. tööstusesaaduste tungude laiendamise iseloomu.

Tööstuse kaswamine ja rahalise majapidamise laienemine põllumajanduses nõudsid ühest küljest talupoegade isiklist wabastamist, et nad täitsa wabalt oma tööjõudu tööturul müüa wõiksid; teisest küljest—puht rahalise wahekorra loomist mõisniku ja talupoja wahel. Sinna juure tulid sagedased talurahwa rahutused üleliigse teoorjuse tagajärjel, millest mõisnikud kartsid mässu wälja kaswawat. Kõik see ja wiimaks weel kaotus

Krimmi sõjas (1855) sundis walitsust senist feodaalset korda muutma ja riiki kapitalistlise arenemise laiale teele wälja wiima. Algust tehti selles nõndanimetatud „talurahwa wabastamisega“ 1861. aastal.

Tõeliselt see uuendus talurahwale küll wabadust ei toonud; senise feodaalse teoorjuse asemele astuwad nüüd wäljaostu ja riigimaksud, astuwad rasked renditingimised mõisnikult rendile wõetud maa eest, osalt sellesama teoorjuse näol, astuwad kõrged protsendid, mis talupoeg külakurnajalt laenatud raha eest peab maksma. Senini seisuslisel alusel kestnud orjuse asemele astub majanduslisele alusele põhjenuw orjus. Küla kihineb: tekkib wäiksearwuline jõukas kiht, mille ladwal üksikud külakurnajad seisawad, kuna laialiste talurahwahulkade majandusline seisukord ei parane, waid ühes järjesti kaswawa maanäljaga ja maksukoormaga weelgi paheneb. Tagajärjeks on uued rahutused, mille laine 70-date aastate lõpul ja 80-date aastate algul iseäranis kõrgele tõuseb.

Teisest küljest aga andis „talurahwa wabastamine“ tugewa tõuke rahamajanduslisele edenemisele ja seega uuele tööstuse tõusule. Eriti paistab see silma raudteede ehitamises, mille wõrk poolteise aastakümnega pärast „wabastamist“ 12-kordseks laieneb. Seitsmekümnendatel aastatel pannakse rida korraldusi maksma, mis sisemist tööstust wälise wõistluse wastu peawad kaitsma; eriti tõstetakse sissewõetud tollisid, malmi pealt näiteks 5-st kopikast 45 kopikani puudalt. Seesuguse kaitsemüüri taga tõuseb näiteks malmi walmistus, mis 1861. a. 20 miljoni puuda suur oli, 1885. a. 31 milj. p., 1895. a. p 87 m. p. ja 1898. a. koguni 136 milj. puudani. Puuwilla tarwitasid Wene wabrikud 1861. a. 2¹/₂ milj. puuda, 1880. a. 8 m. p. ja 1898. a.—17 milj. puuda.

Narodnikud.

Sellel majanduslise arenemise pinnal muutub ka ühiskonna sisu ja nägu. Juba 19. aastasaja keskel näeme mõisnikkude ja talurahwa kõrwal kaunis rohkearwulist wäikekoodanluse kihti. Neljakümnendatel aastatel tekkib Petraschewskil, kes omaaegse wabameelsete mõisnikkude liikumise eesotsas seisis, mõte seda wäikekoodanlist kihti organiseeridagi.

Majanduslise arenemisega kaswas sel wäikekoodanlusel oma häälekandja — wäikekoodanline haritlastekiht. See seisis peaaesjalikult koos küla ja linna alamate kirikuteenijate, wähemate ametnikkude, alamate ohwitseride, waesemate mõisnikkude jne lastest. Neid kõiki ühendas wihawaen ja rahulolematus walitsewa korra wastu; samuti wihkasid nad kõik kapitalistlist korda, mis nende arwates sisuliselt feodaalsest korrast kaugele lahku ei läinud—ühtewiisi arenemise wastased ja nõrgemate kihtide kurnajad paistsid nad mõlemad olewat. Nende wastan-

diks ühiskonnas oli talurahwas, kelle majapidamine weel suurel osal wana kogukondlise maaühisomanduse peal põhjenes. Selles kogukondlises maaomanduses nähti uue ühiskonna sotsialistlist aluspõhja, ja sedamööda pidi just talurahwas, kui sellele aluspõhjale kõige ligidamal seisew kiht, uue ühiskonna ülesehitaja olema. Oma enese ülesannet selles ühiskondlises koosseisus nägi haritlastekiht taluraha ja teiste keh Wade ning rõhutud kihtide organiseerimises ja juhtimises.

Seesuguses ühiskondlises olukorras tekkiski wäikekodanline utoopiline sotsialism, millega tähendatud haritlastekiht 60-datel aastatel rahwa nimel poliitilisele näitelawale astus. Ta uskus, et talurahwas, kelle hinge kommunistlisi omadusi ta ideaalseks kujutas, walmis on üles tõusma ja wana ühiskonda häwitama, kui talle õige arenemisetee kätte näidatakse ja ära seletatakse. Selleks aga oli waja sinna rahwa hulka minna, teda õpetada ja organiseerida.

Sellest rahwa idealiseerimisest ja rahwa sekka rändamisest saidki selle mõttewoolu ja waate kandjad oma nimetuse—„narodnikud“, millele omal ajal Eestis tarwitusel olew mõiste „rahwamees“ ligikaudselt wastab.

Oma ühiskondlise päritoleku järele läksid need rahwa ja ta hinge idealiseerijad, kuigi nende waadetest ühine utoopiline sotsialismi joon läbi käis, oma õpetuste wäljatöötamisel siiski kaugele lahku. Algkujul olid siin olemas juba kõik pärastised wäikekodanlised ja isegi liberaal-kodanlised woolud—anarhismist kuni wähemluse ja es-eride seisukohani. Wäikekodanlise aluspinnaga on seletatawad ka kaks iseloomustawat joont selle aja utoopiates: ülemäärase tähtsuse andmine isikule ja tema mõjule ühiskonna arenemises, mis omane kõigile kodanlistele waadetele, ja poliitilise wõitluse eitamine, mis põhjenes arwamisel, et sotsialismi saab majanduslise arenemise teel teostada.

Narodnikute idealism hakkas aga warsti kokku warisema. Suure waimustuse asemele, millega esiotsa rahwa hulka mindi, tekkis peagi pettumus. Sest talurahwast huwitas wäga wähe sotsialism; ta igatses ja janunes ainult maa ja wabaduse järele—puht wäikekodanlises mõttes.

See pettumus ja osalt ka terawnew walitsuse tagakiusamine tõi lahkuminekul narodnikute ridadesse, kes 1876. a. „Maa ja wabaduse“ ühisuse olid loonud. Lahkuminekutest tekkis awalik lõhe, mis „Maa ja wabaduse“ kongressil Worooneshis, 1879. a., selle ühisuse lagunemisele wiis: endise waate ja wõitlusewiisi pooldajad löid omale uue organisatsiooni „Musta ümberjaotuse“ nime all, kuna teine osa—„Rahwa wabaduse“ nime all—terrori (wägiwalla) abinõudega püüdis kodanlik-demokraatlist korda kätte wõita.

Küll ei paistnud see kodanline ollus rahwawabaduslaste õpetuses ja tegewuses weel terawalt wälja, kuid tõeliselt ja

sisuliselt oli just see narodnikute wool selleaegse käremeelse Wene väikekodanluse esitaja, kellena talle eestkätt wabameelne kodanline riigikord kõige tähtsamaks eluküsimuseks oli. See asjaolu wiiski ta terrorile, sest mingit laialist ja wõimsat ühiskondlist jõudu tsaariwalitsuse wõimu murdmiseks ta ühiskonnas ei leidnud. Isikline terror (üksikute isikute tapmine) pidi selle aset täitma. 1881. a. 1. märtsil tõusis see liikumine oma kõrgusetipule: sel päewal langes rahwawabaduslaste käe läbi keiser Aleksander II.

Siit peale algab selle liikumise kiire langus. Keisri tapmine ei toonud riigikorra muutust, küll aga tõi ta raske tagakiusamise, mis peagi rewolutsionääride organisatsiooni purustas; ja et sel ühtegi laialist ühiskonnakihti seljataga ei olnud, siis laguneski see liikumine lõpulikult ära.

Sellest hoolimata oli rahwawabaduslaste liikumine tugewaks tõukeks ühiskondlisele arenemisele üldse ja eriti rewolutsiooniliikumise õigele teele juhtimisele. Sest oma isikliste wäljaastamistega ei annud ta mitte ainult kangelasliku eneseohwardamise eeskuju kõigile wõttelejatele waid äratas ka senini kõige rahulikumat und maganud kihtide tähepanu ja juhtis selle nimelt poliitilise wõitluse alale. Kahtlemata mõjus see ka narodnikute teise woolu—„Musta ümberjaotuse“—peale, kes esialgu endiselt poliitilist wõitlust eitas. Sest juba warsti peale lahkuminekut hakkawad ka selle woolu üksikud esitajad poliitilise wõitluse ja poliitiliste nõudmiste wadjadust tunnistama. Kuid sügawama ja tegeliku tähtsuse saab see nähtus alles siis, kui ta omale ühiskonnas uue klassilise jõu leiab, millele wõib tugeneda—kaswawa töölisteklassi.

Töölisteliikumise algus.

Töölisteklass tekkis Wenemaal, nagu nägime, pimeda feodaalkorra rüppes. Arusaadaw, et ta siin kahekordse ikke all ägas: ühest küljest rõhus teda tagurline riigikord, teisest—kapitalistline kurnamine, mille wastu ta riigilt mingit kaitset ei leidnud. Sellepärast on loomulik, et äärmiselt rõhutud ja kurnatud töölised juba warakult wastuhakkamise katseid tegid. Neist on töölisteliikumise ajaloosse wähe jälgi järele jäänud, aga juba 1845. a. antud seadus, mis tööliste streigid kaelakohutuliseks kuritööks tunnistab, näitab, et streigiliikumine juba siis pidi teatud mõju awaldanud olema.

Kindlamaid jälgi leiame juba 60-date aastate streikidest, kuigi ka nüüd nendest kaugeltki mitte kõik teated ajakirjandusesse ei ulatanud. 70-datel aastatel wõtab liikumine suurema hoo. Üks suur streik järgneb teisele: 1872. a. on mitmetuhandeline streik Narwa Kreenholmis; 1875. a. Donetsi ringkonnas Hughes'i (Hjuus'i) tehastes; 1878. ja 1879. a. Peterburis kudu-

misewabrikutes, peale selle Kostromas, Moskwas ja mujal. Üldse on 1878—1880. a. kohta teateid 29 streigist, millest 30—35 tuhat töölist osa wõttis.

Järgmine aastakümne näitab töölisteliikumises weel suuremat tõusuhoogu. Majanduse, iseäranis tööstuse tõusuga kaswab kiiresti ka tööliste arw. Kaheksakümnendatel aastatel ulatab see juba miljonitasse. Aastakümne esimesel poolel tõuseb streikide arw poole sajani, nendest osawõtnud tööliste arw 80.000-ni. Mõned neist streikidest, iseäranis suur streik Morosowi wabrikus Orehowo-Suujewis 1885. a., on kaugele üle oma tegewusepiirkonna ulatawa tähtsusega, sest otse nende mõju all hakkas walitsus töökaitse seaduste andmise peale mõtlema. Streigid, mis tihti tuhandeid töölisi kaasa tõmbasid, kes organiseeritult isegi politseile ja sõjawäeosadele vastu panid, wõtsid sedawõrd äwardawa kuju ja iseloomu, et walitsus paremaks arwas osaltki tööliste nõudmistele järele anda.

1. juulil 1882 anti alaealiste tööaja piiramise seadus ja seati selle järele walwamiseks wabrikuinspektorid ametisse. Seadus pandi maksma alles 1. mail 1884. Aasta hiljem keelatakse naistöölistel öötöö ära, ja 1886. a. pannakse rida kaitsemäärusi kõigi tööliste kohta maksma. Nii mõnedki neist wastawad otsekohe Morosowi wabriku streiginõudmistele.

Muidugi, üldiselt parandas see nõrk algus liig wähe tööliste seisukorda, kes riikliselt, nagu ennegi, ilma õigusteta olid, kes ühineda ei tohtinud, keda streigi, kui kuritöö eest karistada wõidi, keda wastupaneku eest Siberisse ja mujale kaugele saata wõidi ja saadetigi.

Wenemaa Sotsiaal-Demokraatline Tööliste Partei.

Kuigi narodnikud töölisi, kui ühiskondlist jõudu, esialgu kuigi kõrgelt ei hinnanud, tegid nad siiski juba warakult tööliste keskel kihutusetööd ja asutasid salajasi ringisid. Küll oli see kihutusetöö wildakul alusel, ühekülgne, ideeliselt isegi tagasi, minewiku ühiskonnawormide poole kiskuw; aga selleaegse ühiskonnakorra arwustamine, millest ka töölisid aru said, ja otsekohene õpetus, mis töölisid oma igapäewasest wõitlemisest said, wiis töölisid warsti arusaamisele, et neil endil tarwis on organisatsiooniliselt ühineda ja ühiselt wõitlusse astuda.

Esimene seesugune töölisteorganisatsioon, mis põhjalikult lahku läks kõigist eelmistest töölisteringidest oma kindla proletaarse seisukoha poolest, tekkis 1873. a. Odessas „Lõuna-Wenemaa Töölisteühisuse“ nime all. Ta liikmeteks olid Odessa ja hiljem ka Rostowi töölisid, asutajaks ja waimliseks juhiks haritlane Eugen Saslawski. Selle ühisuse põhikiri ütleb oma I. punktis selgesti, et „töölisid wõiwad oma õiguste tunnistamist ainult wägiwaldse pööre teel kätte saada, mis igasugused

eesõigused hävitab ja töö isiklise ja ühiskondlise hea käekäigu aluseks paneb“. Ühisuse eesmärgiks on: „esiteks—töölise kapitali ja eesõigustatud klasside ikke alt wabastamise idee propagandeerimine; teiseks—Lõuna-Wenemaa töölise ühendamine; kolmandaks—nende ettevalmistamine tulewaseks wõitluseks maksma majanduslise ja poliitilise korraga“.

Saslowski kaastööliseks oli lühikest aega tööline Wiktor Obnorski, kes mitu korda wäljamaal käis, hiljem Peterburisse tööle asus ja siin ühes teise töölise, Stepan Haltuurinaga, „Põhja-Wenemaa Tööliseühisuse“ asutas, mis 1878. a. lõpuliikult wälja kujunes. Selle programmis oli klassiline seisukoht, töölise klassiwõitluse ülesanded ja eesmärk, kui ka poliitilise wõitluse sisu ja tähtsus weel palju selgemini wälja üteldud kui Saslawski organisatsioonis. Paljudi oli siin wäljamaa sotsialistlike parteide programmide omaks wõetud, mispärast narodnikud ühisuse asutajatele kibedaid etteheiteid tegid. Kuid wiimased said igatahes palju selgemini kui narodnikud aru Wenemaa ühiskondlise arenemise hoosihist ja mõistsid neid ajaloolisi ülesandeid, mis rewolutsioonilisel tööliseorganisatsioonil ees seisis.

Niihästi Lõuna- kui ka Põhja-Wenemaa tööliseühisuste iga oli lühike, üks kui teine langes politsei rüüstamise ohwriks, aga need õiged waod, mis Saslawski, Obnorski ja Haltuurin tööliseklassi organiseerimises olid ajanud, ei wajunud enam kinni. Häwitatud organisatsioonide asemele tekkisid ikka ja jälle uued wõitluseringid ja ühised, suuremal osal töölise eneste loodud.

Samal ajal arenes Wenemaa ühiskondline wõitlus ka teist teed järjekindla proletaarse klassiwõitluse poole. Nimelt olid waheajal narodnikute „Musta ümberjaotuse“ organisatsioonis waated poliitilise wõitluse kohta tugewasti muutunud; rida selle woolu tegelasi, kes tagakiusamise eest wäljamaale olid põgenenud, olid seal koguni sotsiaaldemokraatiale õige ligidale nihkunud, ja nii tekkiski 25. septembril 1883 Schweitsis uus organisatsioon „Töö wabastamise grupp“, mis alguseks oli pärastisele Wenemaa Sotsiaal-Demokraatlisele Töölise Parteile (W. S-D. T. P.). See grupp, mis koos seisis wiiest liikmest: Plehanow, Axelrod, Weera Sassulitsch, Leo Deutsch ja Ignatow, kaotas küll warsti ühenduse Wenemaa töölisega, aga seda ligidamalt wõis ta wäljamaa töölise wõitlust ja selle aluspõhja, Marxi ja Engelsi sotsialismiõpetust, tundma õppida. Sel põhjal töötas Plehanow wälja Wenemaa sotsiaaldemokraatlise töölisepartei põhikirja kawa, mis 1887. a. parandatud kujul ilmus ja mõne lisanduse ning parandusega hiljem aluspõhjaks sai W. S-D. tööliseparteile. 1889. a. Pariisis, II Internatsionaali esimesel kongressil seletab juba Plehanow: „Rewolutsiooniline liikumine Wenemaal wõib wõidule jõuda ainult kui töölise rewolutsiooniline liikumine. Teist teed meil ei ole ega wõigi olla“.

Kuna seal väljas selguwad waated, teritatakse teooriat ja seatakse üles wõitluse sihtjooned, kaswab Wenemaal liikumise jõud ja ulatus. Ikka suuremal hulgal tekiwad tööliste ringid, ikka enam süweneb tööliste arusaamine ja läheb elawamaks osawõtmine igapäewasest wõitlusest. 90-date aastate algul wõtab see liikumine, iseäranis Peterburis, ikka enam organiseeritud kuju. Wanadele tegelastele on juure tulnud hulk noori, nende hulgas W. I. Lenin, Martow jt. 1895. a. loob Peterburi organisatsioon Lenini kaudu „Töö wabastamise grupiga“ kindla ja ligidase sideme. Mitmes linnas olid waheajal Peterburi eeskujul „Töölisteklassi wabastamise wõitluse“ ühisused asutatud; nende kõrwal oli üle maa rida teisi enam wõi vähem organiseeritud sotsialistlisi gruppe. Liikumine oli niihästi ideeliselt kui ka hulgaliselt sedawõrd tugewaks kaswanud, et ta ühist üldist korraldust nõudis. Selle andis W. S-D. T. P. I. kongress, mis 1—3. märtsini 1898 Minskis ära peeti. See löi partei juhtiwad asutused, awaldas oma põhialused ja waated „Manifestis“, andis parteile programmi, wõitluse ideed ja sihi, ja selle kindla teadmise, et liikumine mitte üksikute tulekestena siin-seal ei wilgu, waid et need tulekesed ikka enam ja enam kokku kogunewad ühiseks suureks wõitluseleegiks.

Eesti töörahwa seisukord 19. aastasaja lõpul.

Ka Eestis walitseb 19. aastasaja esimesel poolel täielikult feodaalne kord: kurnaja wõimumees mõisnik ühel, tema kurnataw ori, talupoeg, teisel pool. Aastasaja esimesel weerandil (1816 ja 1819) antud „talurahwa wabastamise“ seadused töid ainult pärisorjuse asemele teoorjuse. Kurnamine läks weelgi suuremaks. Nelja- ja wiiekümnendatel aastatel on Eestis mitmel pool talurahwa rahutusi, millest Tarwastu ja „Pühajärwe sõda“ Liwiimaal ja „Mahtra sõda“ Tallinnamaal tuttawamaks said. Wiiekümnendatel aastatel wõtawad mõisnikud weelgi osa senisest talumaast (nõndanim. kuuendiku- ehk kwootemaad) mõisate külge, mis talurahwa seisukorra jälle märksa kitsamaks ja raskemaks teeb. Selle tagajärjel algab kuuekümnendatel aastatel wäljarändamine Wenemaa kaugematesse, tühjematesse kubermangudesse kuni Siberini. Eestis ei olnud üleliigsel rahwal enam jalgealust, sest ka tööstus oli liig wähe selleks arenenud et liigrahwast wastu wõtta.

Esimesed wabrikud ehitatakse Eestis küll juba kahekümnendate aastate lõpul (Drümpelmanni metallitehas Tallinnas 1828 ja Hiiu-Kärdla kalewiwabrik 1829), aga wähegi suurema hoo saab tööstuse tõus alles aastasaja keskel, kus Narwas mitu suuremat kiutööstuse ettevõtet asutati (kalewiwabrik, linawabrik ja Kreenholm). Tallinnas, mis alles 1868. a. Peterburiga raudteeühenduse sai, algas tööstuse suurem tõus weelgi hiljem—aastasaja wiimasel weerandil. Kaugelt suurem osa Tallinna

wabrikutest on just sellest weerandist pärit: 1880. a. ehitatakse Wiegandi tehas, 1881—Lausmanni, 1887—Johansonu paberiwabrik ja Lutheri puutööstusewabrik, 1889—Mayeri keemiawabrik, 1898/9—„Volta“ ja „Dwiigatel“ ja 1900—Balti puuwillawabrik („Sitsi“). Samal ajal ehitati ka rida teisi suuri tööstusettevõteteid, nagu „Waldhof“ (puupapiwabrik) Pärnus—1899, Kohila puupapiwabrik—1894, Sinowjewi masinatehas Narwas—1879 jne.

Tööjõudu neile ettevõtetele andis maa oma üleliigsest rahwast, iseäranis linakaswatuse piirkonnad, kus aastasaja lõpul, lina külwipinna laiendamise tagajärjel hulk saunikute ja popsnikkude kohti ära kaotati ja nende elanikud tööturule wisati. Muidugi läks linnadesse noorem, elujõulisem töölistekiht. Juba 1896. a. on Eestis üle 15 tuhande tööstusetoolise; järgmised aastad tõstawad seda arwu õige tuntawalt.

Ühiskondline liikumine awaldas ennast, peale eespool nimetatud talurahwarahutuste, esialgu ainult usulistes lainetustes (Wene usku minek, wennastekoguduste—Herrnhuterid—asutamine jne) ja väljarändamises. Kuuekümnendatest aastatest hakkab rahwusline liikumine maad wõtma, mis järgmistel aastakümnetel, talurahwa jõukuse kaswamisega, tugewasti tõuseb. Selle liikumise silmapaistwam kandja oli Karl Robert Jakobson, kes 1878. a. Wiljandis ajalehte „Sakalat“ hakkas wälja andma, mis peagi kõik kõresemale rahwuslise olluse enda ümber kogus. Jakobson oli Peterburis elades Wene selleaegse haritlastekihiga ligemalt kokku puutudes nähtawasti ka nende waateid ja püüdeid omandanud, ja nagu tuhanded teised ideelised wõitlejad—narodnikud, rahwamehed—läks ka tema „rahwa sekka“, asus hiilgawast pealinnast, kus tal, kui suurwürsti kodukooliõpetajal, igatahes tulewikutee lahti oli, Wändra „karupessa“ elama, et siin rahwa wabastamise wõitlust pidada. Ka see wõitlus oli sihitud mõisnikkudewalitsuse wastu, et siin aga mõisnikud sakslased, talurahwas eestlased olid, siis wõttis wõitlus rahwuslise wärwi, seda enam, et Jakobson oma ideedega parajasti rahwuslise tõusu hoo ajal Eestisse sattus.

Tööliste seisukord ei olnud Eestis igatahes mitte parem kui mujal, aga wõitluse katseid nende poolt näeme, kui Narwa streigid maha arwame, alles õige hilja—90-date aastate lõpul Tallinnas, kus 1898—1900 mõned streigid toime pandi. Seletada tuleb seda küll sellega, et siia kusagilt töölisteklassi wõitluse idee seemet ei sattunud. Küll leidis juba warem wabrikutes üksikuid õppinud töölisi ja meistrid, kes Saksamaalt sinna olid toodud ja sotsiaaldemokraatlist õpetust tundsid, kuid need hoidsid endid teistest töölistest lahus, ja nende klassiteadwus lämbus wiimaks täiesti. Niisamati ei jõudnud Tartu üliõpilaskonna kaudu sisse imbunud sotsialistlikud ideed töölisteni, kes seega aastasaja lõpuni Wenemaa üldisest töölisteliikumise tõusust peaaegu täitsa puutumata jäid.

II. 1905. aasta.

Majandusline kriis aastasaja algul.—Töölise seisukord ja streigiliikumine.—Jaapani sõda.—9. jaanuar.—Oktoober 1905.—Moskwa sõjariistus ülestõus.—Rewolutsiooni langus.—Enamlus ja vähemlus.—Tööliselikumise algus Eestis.—Jaanuaripäewad 1905.—Liikumise tõus ja mõõn sügisel.—Karistusesalgad.—Järellained.

Majandusline kriis aastasaja algul.

Möödunud aastasaja lõpul lahtipuhkenud üleilmne majandusline kriis andis ennast ka Wenemaa majanduseelul raskesti tunda. 1899. a. suwel warises rida õõnsaid aktsiaseltse kokku. See mõjus vähemate pankade ja teiste tööstuseettewõtete peale rõhuwalt. 1900. a. on tööstuses kriis juba üldiselt maad wõtnud. Järgnewatel aastatel läheb ta weelgi walusamaks. Paljudes harudes jääb senine tõus seisma, paljudes wajub toodang koguni madalamalegi. Donetsi jõekonnas (basseinis) langeb 1900—1902. a. sütesaak 691,4 milj. puudalt 642,1 milj. puudale ja malmitoodang 92,5 milj. puudalt 84,7 milj. puudale. Nahwta-saak on 1901. a. 672 milj. puuda, 1903. a.—596 milj. puuda. Wastawalt sellele langeb ka töölise arw: Donetsi basseinis on neid söekaewandustes 1900. a. 82.420, 1903. a.—76.015, sulatuseahjude juures 1900—41.442, 1903—38.071 jne.

Kriis ulatab üle maa: Poola tööstuseraioonidest, Peterburist, Nishni-Nowgorodist, Iwanowo-Wosnessenskist, Moskwast teatakse ajalehtedele töölise lahtilaskmistest. Neid saadetakse tuhandete kaupa uulitsale. Terwed wabrikud pannakse seisma. „Tuhandeid terveid töölisi tallab wabrikute ja tehaste läwesid asjata tööd otsides. Kapitalistid aga suurendawad nende arwu ikka ja ikka uute ohwritega“, kirjutatakse Lõuna-Wenemaalt 1901. a.

Suurel osal oli selle kriisi põhjuseks talurahwa wõimata wilets seisukord, kuhu ta piiritu kurnamise ja rõhumise tagajärjel oli sattunud. Ühest küljest oli talurahwa maosa wõrdlemisi tugewasti wähenenud: 60-datel aastatel tuli iga meesterahwa hinge kohta 4,83 tiinu maad, 1900. a. aga ainult 2,59 tiinu, paljudes kubermangudes weel märksa vähemgi, nagu Harkowi kub.—1,9 tiinu, Kurski ja Rääsani kub. 1,7 t., Tuula kub. 1,6 t., Kiiewi ja Podoolia kub. koguni ainult 1,2 tiinu. 1895—

1901. a. oli rida ikalduseaastaid. Wiletsusse wajunud talupoeg ei jaksanud enam korralikult põldu harida. Üldine wiljasaak jäi aast-aastalt vähemaks. Samal ajal aga kaswas wilja wäljawedu: 1900. a.—393 milj. puuda, 1901. a.—442,4. m. p., 1902. a.—539,8 m. p., 1903. a.—613 m. p. See oli wõimalik muidugi ainult suurema surwe ja talurahwa suurema nälgimise teel. Kesk-mustamalla piirkonnas tuli tiinu kohta otsekoheseid maksusid 2 r. 37 kop., tiinu sissetulek aga arwati ainult 6 r. 72 k. peale. Põhjapoolsetes kubermangudes oli seisukord weel raskem.

Kokkuwõttes oli aastasaja esimestel aastatel maal ligi 10 miljoni ülearust hinge; see tegi talurahwa seisukorra wäljakannatamatuks ning kiirustas ühiskondlise möödapääsemata kriisi lähenemist.

Töölise seisukord ja streigiliikumine.

Arusaadawalt tarwitasid kapitalistid suurt tööpuudust selleks et töölise töö- ja palgatingimisi wõimatu raskeks teha. Igalt poolt teatatakse tööhindade allasurumist; paiguti vähendab see töölise töötasu kuni pooleni ja isegi alla seda: õppinud töölised saawad endise 60—70 r. asemel kuus 30—40 ja isegi 20—25 rubla. Tööaega pikendatakse omawoliliselt; rahatrahwid, mis waheajal vähemaks olid jäänud, tulewad uuesti õige laialt tarwitusele. Kiutööstuses on kangrute palk keskmiselt 15 rublani (kuus) langenud. Siin ja seal kaotati lõunawaheajad ära, sunniti töölisi kaks ja enam wahetust ühtejärgi töötama.

Seesugustel tingimistel olid töölisestehulgad sunnitud wõitlusesse astuma. 1899. a. streigib, ametlikkude aruannete järele, 189 ettewõtet ja streigist wõtab osa 57.498 töölise. Aga majandulise kriisi olukord annab arwasti wõidu streikijatele: tööpuudus, suur töötatööliste tagawarawägi—räakimata politsei wägivallast—rõhuwad iga wõitluse maha. Ja mida sügawam kriis, seda arwemini astuwad töölised wõitlusesse, mille tulemus juba ette teada on. Kolmel järgnewal aastal streigib märksa vähem ettewõtteid (125, 164, 123), ja keskmiselt wõtab neist 30—35 tuhat töölise aastas osa. Kuid niipea kui esimesed tundemärgid kriisi lähenemise kohta nähtawale tulewad, tõuseb järsult wõitlusehoog: 1903. a. streigib juba 550 ettewõtet, ja neist osawõtjate arw tõuseb 86.832 peale.

See laine on aga ka juba sisuliselt teistsugune kui eelmised. Wiimastel aastatel oli nimelt poliitiline liikumine otse silmanähtawalt kaswanud. Juba 1901. a. oli rida rahutusi ülikoolides, rida meeleadusi ja meeleadajate peksmisi. 1902. a. muutusid meeleadused hulgalisteks, tormilisteks, wiisid tihti kokkupõrkamisteni, isegi barrikaadide ehitamiseni (Moskwas). Tsaariwalitsus tarwitab ikka metsikumaid abinõusid

rahutuste mahasurumiseks: meealewaldustel arreteeritud peksatakse keppidega, organiseeritakse rüüstamisi.

Ikka suuremal arwul wõtab töolisteklass neist meealewaldustest osa, ikka werisemaks muutub nende mahasurumine. 1903. a. paistab juba selgesti et otsustaw kokkupõrkamine läheneb. Tsaariwalitsus saadab juba sõjawäed meealewaldajate wastu. Suured streigid Lõuna-Wenemaa linnades 1903. a. suwekuudel kannawad puht poliitilist laadi ja lõpewad sagedasti tööliste mahalaskmise (Jekaterinoslawis 11 surnut, 20 haawatut, Jelisawetgradis 7 surnut, 27 haawatut jne). Terror, metsikud hirmutamise abinõud tsaariwalitsuse poolt ei awalda enam soowitud mõju tööliste peale, kuna teisest küljest silmanähtawalt kaswaw hulgaline liikumine ja rewolutsionääride terror, mis ennast üksikute tsaaritimukate tapmises ehk tapmise katsetes awaldas, walitsewad ringkonnad ikka rohkem segadusse ajas.

Sellesse pinewasse sisepoliitilisesse õhkkonda sattus korraga üks kauge ulatusega wälispoliitiline asjaolu, mis ühiskondliste wastuolude terawnemisele weelgi mõjuwalt kaasa aitas ja wastamisi seiswate ühiskondliste jõudude kokkupõrke lähendamisele tugewa tõuke andis.

Jaapani sõda.

Tsaariwalitsus, kes wiimasel ajal ikka enam ja enam töösuse ja kaubanduse kapitali huwile wastu oli tulnud ja algawas imperialistlikes rõõwpoliitikas teistest kapitalistlistest suurriikidest maha ei tahtnud jääda, oli küüned tugewasti Ida-Aasia rannikuisse lõõnud, kus ta omale maakera jaotamisel „päiksepaistelise osa“—nagu sel ajal üteldi tahtis kätte ahmata. Tsaari sugukonna liikmete isiklisel ettewõttel oli Põhja-Koreas suur metsade laastamine käsil. Peale selle oli tsaariwalitsusel kawatus Mandshuuriat oma käpa alla kiskuda—seda määratud laialist ja wiljarikast osa Põhja-Hiinast, kuhu mõeldi asuma saata miljonid talupojad Sise-Wenemaalt, kus maad liig wähe ja rahwast ülearu oli. Seega mõeldi ühe hoobiga kaks jänest tabada: Sise-Wenemaa talurahwast rahustada ja Mandshuurias uut asumaad luua, mis uusi suuri sissetulekuid oleks annud ja ühtlasi kindlaks jalgealuseks olnud, kust tsaariwalitsus hiljem oma piirisid edasi oleks wõinud laiendada.

Jaapanile, kes neid plaanisid wäga hästi tundis, oli see edasitungimine liigagi elukardetaw; oli ju Korea ja Mandshuuria Jaapani tõuswale kapitalismile loomulik „tagamaa“, kus ta oma kaupadele turu, oma kapitalidele ja üleliigsele rahwaarwule asu ja tegewusepaiga wõis leida. Sellepärast ei wõinud ta ootama jääda kuni tsaariwalitsus oma sõjaliste ettewalmistustega, mis Ida-Aasias juba mitu aastat käsil olid, lõpule jõuab. Ta tõttas

ette, tungis 27. jaan. 1904, öösi, ilma sõja kuulutamata, Port Arthuri sadamas olewatele Wene sõjalaewadele kallale ja kihutas mitmed neist otseteed põhja.

Küll püüdis walitsus oma üleolekut näidata, küll isamaawaimustust sütitada, wihawaenu õhutada jaapanlaste vastu, keda harilikult ahwidena kujutati, aga kõik see ei aidanud—terwe maa oli sõja vastu eitawal seisukohal; weel enam: tunti otse rõõmu, kui Wene wäed Mandshuurias lüüa said, sest selles nähti tsaariwalitsuse aluste purunemist. Niihästi rewolutsioonilised parteid kui ka wabameelne kodanlus kasutasid alalisi lüüasaamisi sõjawäljal kihutusetööks walitsewa korra vastu. See üldine rahwahulkade meeleolu, mida rewolutsiooniliste erakondade organiseeritud kihutusetöö takka õhutas, hakkas ennast peagi sõjawäeosade rahutustes awaldama. Siin ja seal panid tagawarawäelased vastu ja ei tahtnud wäeliinile minna. Ikka sagedamaks läksid kokkupõrkamised.

Sõda ja rahwa üldine meeleolu mõjub halwawalt tööstuse peale—turul tekkib seisak, mis ka walmistust kitsendab. Kapitalistid weeretawad oma raskused tööliste kaela, alandawad tööpalka, pikendawad tööaega. Tekkiwad streigid, mis laialised töölistehulgad kaasa tõmbawad. Maal wõtawad talupoegade rahutused ikka laiemalt maad. Ja kõige selle rahutu lainetuse hulka kostawad paugud, mis ühe tsaaritimuka teise järel hauda wiiwad. 3. juulil (1904) tapetakse Soome kindralkuberner Bobrikow, 15. juulil langeb timukaline siseminister Plehwe, tsaariwalitsuse silmapaistwam tugi.

Walitsuse ringkonnad sattuwad ikka enam segadusse. Nad kuulewad üle maa käiwat kõuekõminat, millele ühtegi ühiskonnakihti, peale mõisnikuseisuse, vastu seada ei ole. Selles õudses seisukorras teeb tsaariwalitsus katset pettepoliitika rahutuselainet waigistada. Plehwe asemel nimetatakse siseministriks wabameelsena tuntud würost Swjätopolk-Mirski; kodanlusele hakatakse „silmi tegema“, lubatakse wabamalt rääkida, kuigi ainult neis piirides, mis tsarismile hädaohtlikud ei ole.

Tõsised rahutused Mustamere sõjalaewastikus nowembrikuul, kodanlaste awalikud uuendustөнõudmised, laialised tööliste ja talurahwa rahutused sunniwad tsaariwalitsust 12. dets. senatile käsikirja andma, kus paljutöotawalt kuid äärmiselt uduselt „kõikumata seaduslistest alustest“ jne kõneldakse. Aga see ei suuda laialisi hulke, kelle seisukord ikka raskemaks läheb, rahustada. Detsembris algab uus rahutustelaine tõus: 14. dets hakkab Bakus 30.000 töolist streikima; 18. dets. on Jekaterinoslawis suur meeleafaldus. Mõni päew hiljem tuleb teade Port Arthuri langemisest. Tsaarikojas on täielik segadus.

Uus aasta algab pinguli ärewuses. 1. jaan. lahkub suurwürost Sergei Moskwa kindralkubeneri kohalt. Samal päewal tehakse hulk katseid kõrgemaid riigiametnikke tappa, mõni tapetak-

segi. 6. jaan. lastakse Peeter-Pauli kindlusest suurtükiga tsaari ja tema kildkonna sekka, kes Talwepalee kohal Neewal „jordanit“ peewad.

Õhk on täis tuld. 3. jaan. algab Putiilowi wabrikus (Peterburis) streik, mis 7. jaan. üle linna laiali laguneb, üldstreigiks muutub. Ikka ligemal tunduwad otsustawad kokkupõrked. 8. jaan. teewad wabameelse kodanluse esitajad katset siseministri peale mõju awaldada, et see werepulma ära hoiaks. Kuid Swjätopolk-Mirski oli pettesilt, nukk tsaarikildkonna käes. Poliitikat tehti ja juhiti eesriide taga. Ja juhid leidsid, et rahuselaine waja on weresse lämmatada.

9. jaanuar.

Tsaariwalitsus tundis töolisteliikumisest tõuswat hädaohtu, sellepärast katsus ta selle wääramiseks wägiwalla kõrwal ka teisi abinõusid tarwitada. Nii tegi ta oma salapolitsei agendi Subaatowi kaudu Moskwas katset töolisteliikumist „rahulikule“ majanduslisele teele juhtida. Sel katsel ei olnud aga ei pikka iga ega soowitud tagajärgi. Peterburis asutas preester Gapon, Subaatowi jälgil käies, 1904. a. „Peterburi Wene wabrikutöölise ühisuse“. Selle mõju kaswas tööliste hulkaades kiiresti, ja selle poole pöörasidki Putiilowi töölised, kui neil tehase walitsusega kokkupõrked tulid. Ühisuses tekkiski kawatsus hulgaliselt palwekirjaga keisri ette minna, temale oma seisukord ära seletada ja sellele parandust paluda.

Pühapäewal, 9. jaanuaril, pidi see käik ette wõetama. Ja wõetigi. Tuhandelistes salkades hakkasid töölisel selle päewa hommiku wabrikuraioonidest Talwepalee platsile kogunema. Kuid sinna nad ei jõudnud. Juba teel tehti neile mitmel pool takistusi, aeti rongikäijad wäewõimuga laiali; neid, kes südalinna jõudsid, wõeti Talwepalee platsilt püssitulega wastu.

Tuhat surnut ja haawatut jättis Peterburi proletariaat sel päewal platsidele ja uulitsatele, kuid sai selle wastu õpetunni, mis teda hiljem aitas tsaariwalitsust purustada. See õpetund on sedawõrd tähtis ja sügaw, et 9. jaanuari—„werist pühapäewa“—mitte asjata Wenemaa töolisteliikumise pööripäewaks ei nimetata. Teatud mõttes ulatab selle päewa õpetunni mõju isegi kaugele üle Wenemaa piiride.

Tuhat ohwrit oli see hind, mille eest töörahwas arusaaamisele jõudis et tee ta wabanemisele mitte tsaariwalitsuse kaudu waid üle selle surnukeha läheb. Kuulid, mis töölisi tapsid, olid häwitanud ka tsaari ebajumalikkuse, usu selle abi sisse. Weel enam, nad olid töolisteklassile selgeks teinud, et ainult sõjariistus jõud see abinõu wõib olla, mis tsaari wägiwalla murrab.

Ja see õpetund ei jäänud mitte ainult Peterburi wabrikute ja tehaste seinte wahele—nagu paisust pääsenud jõgi hoowab liikumiselaine üle maa, tõmbab ärksamad hulgad kaasa ja äratab isegi neid, keda sinnamaani weel ükski tuuleõhk ei olnud puudutanud. Sajad tuhanded töölised Tallinnast Kaukaasiani ja Windawist Krasnojarskini ühinesid Peterburi töölistega—nüüd mitte enam palumiseks waid wõitluseks. Paiguti läheb see otsekoheoseks weriseks kokkupõrkamiseks sõjawägedega, nagu 27. jaan. Sosnowitsas (Poolamaal, kus 19. jaan. üldstreik oli wälja kuulutatud), kus 21 töolist surma ja 20 haawatud sai.

Töölistega ühinewad ka üliõpilased, mille tagajärjel rida ülikoole (Peterburis, Kiiewis, Harkowis, Warssawis, Kaasanis) kinni pannakse.

Tsaariwalitsus näeb et 9. jaanuari tapatöö liikumist ei lammatanud waid ta, wastupidi, otse lõõmama õhutas. Ja jälle läheb walitsus järelandmise pettepoliitikale: 29. jaan. määratakse komisjon (Schidlowski komisjoni nime all tuntud), kes tööliste rahutuste põhjusi pidi uurima, sellega tunnistades, et tööliste nõudmised ikkagi põhjendatud olid. Aga seegi pettus tuli kohe awalikuks, kui töölisi, kes seal komisjonis tööliste tõsiste nõudmistega esinesid, hakati wangistama.

Ka see rahustamiskatse läks seega nurja. Streigid, meeleawaldused, kokkupõrked kestawad edasi. Weebruaris jõuab liikumiselaine linnadest ja tööstuse keskkohadest maale, külla. 10. weebruaril algawad talurahwarahutused Orelli kubermangus. Sajamiljoniline talurahwas hakkab rewolutsioonituld wõtma—pinna on piirita surwe ja kurnamine juba ammu palawaks kütnud. Kuiwõrd ta palaw on, näitab see, et juba weebruari lõpuks talupoegade rahutused mitmes kubermangus on lahti puhkenud ja paiguti awaliku mässu kuju hakkawad wõtma. Tschernigowi kubermangus põletab 3000-pealine talurahwasalk suhkruwabriku maha ja rüüstab wabrikandi mõisa. Siin-seal tapetakse iseäranis wihatud ametnikke. Muidu seisawad talurahwa rahutused mõisa maade ärawõtmises, osalt karja, wilja ja muu wara jaotamises, puude raiumises jne. Rahulikumal kujul awaldasid nad endid streikides, mis rendimaksu alandamiseks, töötasu tõstmiseks jne olid toime pandud. Wiimaks üteldi lahti maksude maksmisest ja nekrutide andmisest. Laiema ulatuse saab see liikumine igatahes alles sügisepoole.

Waheajal laieneb see laine, mis 9. jaanuari tugewa tõukega liikuma pandud, ka teistele ühiskonnaaladele, ulatab ka sõja- ja merewäkke. Siin ja seal kasarmutes tekkiwad „korratud“ soldatid ei lähe tööliste ja talurahwa rahutusi maha suruma. Suwel puhkeb Mustamere laewastikus sõjalaewal „Potjomkin“ mäss lahti. Madrused wõtawad wõimu oma kätte, ühinewad Odessa töölistega ja hoiawad mitu päewa linna oma käes.

Kõik need wäljaastumised, kõik see liikumiselaine, wälja arwatud wast wäike osa tööliste wäljaastumisi, on aga alles loodusjõuline, seesmiselt liig wähe seotud, liig nõrgalt organiseeritud; sellepärast on tsaariwalitsusel wõrdlemisi kerge neid maha suruda, kuigi nad tihti awaliku mässuni on arenenud ja mahasurumine suure hulga haawatute ja surnutega lõpeb.

Oktoober 1905.

Walitsus astub tõuswa laine ees samm—sammult tagasi: 6. augustil annab tsaar manifesti nõndanim. „Bulõgini duuma“ walimiste wäljakuulutamise kohta. Seda oli juba weebruaris lubatud; nüüd selgus, et see ainult nõuandew asutus walitsuse kõrwal pidi olema, ilma mingisuguse seaduseandmise õigusega. Keda wõis see nüüd weel rahuldada? Isegi kõige leplikumat kodanlust mitte. Küll hakati siin ja seal walimisteks ettewalmistusi tegema, aga see tegewus jäi warjule üldise tugewa liikumise kõrwal, mis kõik riigikorra sügawama muutmise poole tüüris.

Augustis ja septembris oli lainetuse keskpunkt Moskwas, kus esiti pagaritöölised, pärast trükitöölised streikima hakkasid. Need streigid wõtsid kohe sedawõrd rewolutsiooniliku iseloomu, et walitsus sõjalise jõuga neid maha suruma ruttas. Töölised panid wastu, wõitlus kujunes lahinguteks, kus ka sõjawägede kaotused wäiksed ei olnud. Töölised ehtasid barrikaadisid, taganesid, kuid liikumine ei raugenud.

Mujal, iseäranis maal, tõstis rewolutsioonihooгу Mandshuuriast peale Jaapaniga rahutegemist kodu tulew sõjawägi, kes niihästi sõjas kannatatud kaotuste, läbielatud wiletsuste, kui ka selle korra pärast, mis wägede juhatuses walitsenud, tsaariwõimu peale äärmiselt wihane oli. Walitsus oli neid püüdnud Kaugel Idas kinni hoida, kuid asjata. Nüüd woolasid need rahutud ja wihased ollused üle maa laiali ja kandsid mässutuld küladesse.

Wiimaks tegi walitsus weel ühe raske eksisammu: ta hakkas raudteelaste liidu wastu surweabinõusid tarwitama. Selle peale wastas liit raudteelaste üldstreigiga, mis mõne päewaga ülemaalseks üldstreigiks kujunes. Streikisid kõik, algades wabrikutest ja tehahestest kuni algkooli õpilasteni. Seisid raudteed, post, telegrahw, pangad, kauplused, ärid; kustus walgus. Toiduainete wedu jäi seisma.

Tsaariwalitsus katsub weel korda wägiwallaga sellele rewolutsioonimarule piiri panna; Peterburis annab diktaatorline linnapealik Trepow liikumist maha suruma saadetud sõjawägedele oma „kuulsaks“ saanud päewakäsu: „Tühjalt mitte lasta, padrunisi mitte hoida!“ Aga kuulid ja täägid olid juba wõime-

tud liikumist seisma panema, seda enam et nad tsaariwalitsusele enesele ammu enam küllalt usaldatavad ei olnud.

Ja walitsus pidi uuesti taganema, nüüd juba suurema sammu: 17. oktoobril awaldati tsaari manifest („17. okt. manifest“) parlamentlise riigikorra maksmapaneku kohta, mille järele „ükski seadus ilma riigiduuma heakskiitmiseta makswust ei saa“ ja kus „kodanliste wabaduste wääramata põhialused elanikkudele, tõelise isikupuutumatus, südametunnistuse, sõna, koosolekute ja ühisuste wabaduse alustel“ kindlustatakse.

See oli kahtlemata rewolutsiooni suur wõit, kuid ühtaegu ka suur kaotus: sinnamaani olid kõik rahwakihid, peale äärmiste tagurlaste, ühes sihis, kuigi mitte ühtewiisi ja ühiste eesmärkide ja abinõudega, tsaariwalitsuse peale surunud; nüüd tuli järsk lahkuminek—kodanlus jäi seisma, sest temale oli küllalt sellest et ta wõimaluse sai riigi walitsemisest otsustawalt osa wõtta. Weel enam: ta ühines tsaariwalitsusega liikumise mahasurumiseks, sest see osa, mis tööliste ja talurahwa nõudmistest weel täitmata jäi ja mille pärast edasi wõideldi, oli kodanlusele eneselegi samati hädaohtlik kui tsaariwalitsusele.

Töölisteklass igatahes sai aru, et manifest ainult kodanliste kihtide rahuldamiseks oli antud ja töölistel temast wähe tuhu oli. Sellepärast kasutati saadud wabadusi selleks et wõitlust lahedamates tingimistes jätkata ja ennast otsustawatele wäljastumistele ette walmistada. Mitmel pool pandi wabrikutes omawoliliselt 8-tunnine tööpäew maksma, kaotati ajakirjanduse tsensuur, peeti lubaküsimata koosolekuid.

Walitsus kõikus. Awalikult peawad wõitlust mustasajalised organisatsioonid. Tweris ja Tomskis pannakse majad põlema, kus töölisel sees miitingut peawad; Odessas kujuneb wõitlus, millest ka sõjawäed osa wõtawad, päris lahinguks, mis 1000 surnut ja 5000 haawatut ohwriks nõuab. Kodanlus toetab seda wõitlust streikiwate tööliste lahtilaskmisega, wabrikute sulgumisega. Nowembris kuulutatakse teine üldstreik wälja, aga see ei leia kodanluselt enam toetust; wastupidi: kui posti- ja telegrahwiteenijad oma huwide kaitseks streigi wälja kuulutawad, astub kodanlus juba organiseeritud streigimurdjana nende wastu.

See kõik, ja iseäranis Mustamere ja Kroonlinna laewastiku mässu kordaläinud mahasurumine annab walitsusele julgust peale tungima hakata. Kõige pealt sihitakse hoop tööliste saadikute nõukogude wastu. Need asutused (esimene nõukogu tekkis suwel Iwanowo-Wosnessenskis streigi juhtimiseks), mis sügisekuudel enamasti kõigis keskkohdades loodusjõuliselt olid üles kerkinud, said igalpool liikumise keskkohadeks ja wõtsid juhtimise oma kätte. Kõige silmapaistwamat osa mängis ta Peterburis, kus ta 200.000 töölist esindas. Seda tööliste wõitluse- ja wõimukantsi hakkaski nüüd walitsus nowembri lõpul rüüstama.

Moskwa sõjariistus ülestõus.

Nüüd oli selge, et ainult sõjariistus jõuga walitsust tagasi wõib lüüa ja maha murda. Selleks hakati kiiresti ette walmistama. Kõige esimese sammuna kuulutati rea rewolutsiooniliste keskorganisatsioonide ja parteide poolt wälja „rahanduse-manifest“, milles rahwast üles kutsutakse maksude maksmist lõpetama, raha hoiukassadest ja pankadest wälja wõtma ja palga kullas wäljamaksmist nõudma—et sellega walitsust rahaliselt pankrotti ajada. Sellele järgnes mõni päew hiljem, 7. dets., üleskutse uuele, kolmandale üldstreigile, mis edaspidises arenemises sõjariistus ülestõusuks pidi wälja kujunema.

Algas uus tugew rewolutsioonilaine. Streigi ulatus oli pea-aegu sama laialine kui oktoobriski. Maal lõhkusid ja rüüstasid talupojad mõisaid. Noworossiiskis, Krasnojarskis—Siberis olid paiguti laiendatud tööliste ja soldatite saadikute nõukogud—kuulutati wabariik wälja. Mitmel pool wõtsid töölised sõjariistad kätte. Otsustawaks kujunes sõjariistus ülestõus Moskwas.

Peterburi nõukogu täidesaatwa komitee wangistamine ja tugewad rahutused Moskwa sõjawäeosades, äärmine põnew ja wõitlusewalmis meeleolu Moskwa tööliste hulgas, teated uutest rahutustest teistes linnades—seesugune oli õhkkond, milles Moskwa nõukogu 6. dets. otsustab järgmisel päewal üldstreiki algada ja seda sõjariistus ülestõusule wiia. 29 raudtee saadikute konwents, mis samal ajal Moskwas koos on, otsustab nõukogu otsusega ühineda.

7. dets. algabki üldstreik, ja 9. dets tuleb Moskwa töörahwas sõjariistus uulitsale. Sõjawäeosad ütlewad enamasti laskmisest ära, isegi kasakad keerawad tööliste salkadega kokku puutudes ringi. Uulitsatele kerkiwad lugematud barrikaadid. Neid purustatakse suurtükkidega, samati nagu majasidki, kust sõjasalkade peale lastakse. Moskwa linnapealik Dubassow teatab Peterburisse, et ta jõud nõrkeb—15.000 soldatist on ainult 5000, keda wälja wõib saata, ja needki on surmani tüdinud ja wäsinud. Ohwitseride seas kaswab enesetapmiste arw. Peterburist wastatakse esiti eitawalt, kuid Dubassow ei anna järele, ja paari päewa pärast saadetaksegi talle Semjonowi ihukaitsopolk appi. Peterburi-Moskwa raudteel on rewolutsiooniliste jõudude lagunemine, mille tagajärjel raudtee polgu wedu takistada ei jaksa.

Semjonowlaste päralejõudmine annab tagurlistele ollustele uut julgust. Tööliste wõitlusesalgad aga hakkasid wäsimä. Wõitlusejõud rauges, ja 19. dets. lõppes tööliste kümnepäewane sõjariistus wõitlus—tööliste kaotusega. Ligi 1000 surnut ja 1000 haawatut oli Moskwa töölisteklass lahinguwäljale jätnud, ja rewolutsioon oli otsustawa hoobi saanud.

Rewolutsiooni langus.

Juba see asjaolu et detsembrikuu üldstreik kaugeltki enam nii üksmeelne ei olnud kui oktoobris; et Peterburi töölised streiki sõjariistus ülestõusuni wiia ei jaksanud ega isegi abiwägede saatmist Moskwasse keelda ei suutnud; juba see näitas et liikumine oma haripunktilt allamäge liuglema oli hakanud. 1905. a., mis hooga tõusuga oli alanud, lõppes ennenägemata werise terroriga. Karistusesalgad rüüstasid Baltimail, Kaukaasias, teistes kubermangudes, kus liikumine maad oli wõtnud. Üldse oli selle aasta wästel tsaari wägedega wõideldes langenud 14.000 inimest, karistuseks tapetud 1000 in., haawatud wähe- malt 20.000 ja wälja saadetud 70.000 in.

Warsti uuel (1906) aastal algawatel esimese duuma (riigi- wolikogu) walimistel selgus, kus üks suurematest lüüasaamise põhjustest seisis: talurahwas lootis duuma peale; wabameelne kodanlus oli pärast oktoobrit suutnud talurahwa suurel osal rewolutsiooni teelt seega kõrwale meelitada et talle lubatud põhiseaduse (konstitutsiooni) alusel maanõudmise rahuldamist tootas. Töölisklass oli rewolutsioonis üksi jäänud ja—kaotas.

Küll ei pidanud ta wõitlust weel lõppenuks, lainetus oli siiski weel õige tugew. Sellepärast ei wõtnud proletariaat esimese duuma walimistest osa. Sinna waliti peasjalikult wabameelse kodanluse esitajaid. Alles üsna walimiste lõpul muutis sots. dem. partei walimiste boikoti nii et ainult Kaukaasiast sotsialistid duumasse läksid, et duuma kõnelawa rewolutsiooniliseks kihutusetöök ära kasutada.

Waheajal kindlustas walitsus, kes ülestõusu sõjariistadega oli maha surunud, oma jalgealust ka õigusliselt: aprillis, enne duuma kokkutulekut, awaldati uus põhiseadus, mille järele duuma õigused hoopis nudiks olid kärbitud. Teise, ülema seaduseandlise kojana jäi duuma kõrwal riigi nõukogu alale, mis ainult osaliselt walitaw oli, ja walidagi sai sinna ainult tagurliste ringkondade esitajaid. Peaasi aga—riigi eelarwe kohta oli seaduseandlistel asutustel õige wähe ütelda, see oli „soomustatud“, see tähendab: walitsus wõis siin omapead talitada; ainult mõne wähem tähtsa ministeeriumi eelarwe kohta wõis duuma oma arwamist awaldada.

Arusaadaw et duuma maaküsimuse esimesele paigale pidi seadma. Kodanlus tegi seda muidugi oma moodi: ta nõudis mõisamaade talurahwale andmist kuid, teadagi, „õiglase“ tasu eest. Aga seegi oli tsaariwalitsusele liig, ja ta saatis duuma laiali. Ta wõis seda muretult teha, sest waheajal oli tal korda läinud sellesama wabameelse kodanluse nõusolekul Pariisist suuremat laenu saada. Nüüd ei olnud walitsusel wabameelseidki enam waja.

Sellele wastas maa uue rewolutsioonilaine tõusuga: 1906. a. sügisel kaswab jälle kiiresti streikide arw, maal läheb uuesti mõisate lõhkumine lahti. Teise duuma walimised aasta lõpul ja 1907. a. algul sünniwad uue tõusu meeleolus ja annawad duumale ligi 200 mitmet liiki sotsialistlist saadikut. Sots. dem. fraksioonis üksi oli 54 liiget ja 11 poolehoidjat. Seesuguse duumaga wõis walitsus weel vähem leppida, ja weel vähem kartis ta teda laiali saata. „Teie meid ei hirmuta!“ hüüdis peaminister Stolôpin duumas rewolutsioonilistele saadikutele ja— ajas duuma minema. Suur osa sots. dem. saadikutest wangistati. Ja tundes etta jalgealune ühiskondliselt kindel küllalt on, kindlustas walitsus oma seisukorra ka duumas sellega, et walimiseeaduse põhjalikult muutis—walitsuse meelepärane enamus oli nüüd kindlustatud. Tsaariwalitsus oli päästetud.

Enamlus ja wähemlus.

W. S-D. T. P-le olid aastasaja esimesed aastad parteilise kindlunemise, aga ka—lõhenemise aeg. 1900. a. jõudis Lenin Siberist tagasi. Tähtsam ülesanne oli nüüd parteid uuele kongressile ette walmistada. Selleks oli üldist häälekandjat waja. Sama aasta lõpul hakkabki wäljamaal „Iskra“ (Säde) ilmuma. Sel tuleb ägedat wõitlust pidada nõndanim. „ökonõmismiga“, s. o. wooluga, mis töolisteliikumist ainult majanduslisele teele tahtis juhtida, teda kodanlise poliitikawõitluse sappa rakendada. Samati peab ta terawalt silmas wabameelse kodanluse püüdeid omale tööliste ridades pinda leida. Ja kui 1901. a. lõpul wäikekodanliste sotsialistide partei (sotsialistid-rewolutsionäärid ehk lühidalt es-erid) asutatakse, siis alustab „Iskra“ wõitlust ka selle kaanali wastu, mida kaudu kodanlised ideed töörahwa hulka püüdsid tungida.

1903. a. on partei teine kongress, mille koosolekud Brüsselis (Belgias) algasid ja pärast Londonis edasi kestsid. „Iskra“ oli oma ülesande täitnud—kongressi suur enamus oli „ökonõmistide“ wastu. Oli wõitnud see põhiwaade, et Wenemaa tulewases rewolutsioonis proletariaat juhtiwat osa peab etendama. Suure enamusega wõeti wastu partei programm, aga kui partei põhikirja juure jõuti, siis tekkisid iskralaste eneste wahel lahkiminekud. Lenin nõudis et rewolutsioonilisel parteil kindel organisatsiooniline alus peab olema—et iga partei liige tegelikult partei tööst peab osa wõtma, nagu partei seda määrab; Martow ja Axelrod arwasid „toetamisest“ küllalt olewat et partei liige olla. Selle organisatsioonilise distsipliini küsimuse aluseks oli sügawam mõte: kas awada pärani ukсед igasugustele haritlastele, kes üldiselt partei programmi tunnistawad ja teda nii wõi teisiti toetawad, wõi luua kindla distsipliiniga töolistepartei, rewolutsiooniline töolisteklassi partei? Ehk, selgemalt: kas minna

kodanluse kokkuleppe, paendluse, reformide wõi proletaarse rewolutsiooni teed?

Põhikiri wõeti Martow-Axelrodi mõttes vastu, „Iskra“ toimetus waliti aga enamuses leeninlastest: Lenin, Plehanow, kes kah Lenini waateid toetas, ja Martow. Wiimane oma poolehoidjatega aga ei leppinud kongressi otsusega; nad hakkasid partei häälekandjat boikoteerima, käisid aga samal ajal Plehanowile peale, et ka endised toimetuse liikmed—Martowi poolehoidjad—uuesti toimetusse kutsutaks. Plehanow andiski wiimaks järele, mispeale Leninil muud üle ei jäänud kui toimetusest lahkuda. See tõi täieliku lõhe kahe rühma, kahe woolu, enamluse ja vähemluse wahel. Wähemlased koondusid nüüd „Iskra“ ümber, enamlased asutasid uue lehe „Wperjod“ (Edasi), mis 1904. a. lõpul ilmuma hakkas.

1905. aastaks, kui rewolutsioon uksele koputas, oli sots. dem. partei seega kaheks lõhenenud. Lahkumineku põhijoon oli endine: missugust osa peab proletariaat eelseiswas rewolutsioonis etendama. Küll kinnitasid ka vähemlased nüüd, et proletariaadil tähtsam osa täita on, sel seisukohal oli nüüdne vähemlaste juht Plehanow algusest peale seisnud; kuid tegelikult tuli wälja, et nad kodanlust lähema rewolutsioonistme—kodanlise rewolutsiooni—ajujõuks pidasid. Ja et nad kodanlust eemale peletada ei tahtnud, siis leppisid nad tegelikult ainult sellega, mis kodanlusele wastuwõetaw oli, see on—nihkusid ise waba-tahtlikult kodanluse sappa. Enamlased, selle vastu, kinnitasid et rewolutsiooni juhtiw jõud peab proletariaat olema, kes ühes talurahwaga rewolutsiooni wõidule wiib ja proletariaadi ja talurahwa diktatuura maksma paneb.

Partei kolmas kongress, mis 1905. a. aprillis Londonis kokku tuli, oli ainult enamlaste kongress, sest vähemlased õlid samal ajal Genfis oma konwerentsi kokku kutsunud. Nüüd parandati partei põhikirja esimene paragrahw ja muudeti nii nagu seda Lenin 2. kongressil oli ette pannud. Täiendati tuntawalt agraarprogrammi: 2. kongressil wastuwõetud programm nõudis ainult selle maa tagasiandmist talupoegadele, mis 1861. a. „wabastamisel“ oli ära wõetud; nüüd nõuti juba kõigi mõisnikkude, kirikute, kloostrite, riigi ja keisrikoja maade ärawõtmist. Tunnistati sõjariistus ülestõusu ja sellele ettewalmistamise wajadust. Teatud tingimistel arwati wõimalik olewat ajutisest rewolutsioonilisest walitsusest osa wõtta.

Wähemlased pidasid rewolutsiooni wõitu ka ilma sõjariistus wõitluseta wõimalikuks, niisamati ei pidanud nad wõimalikuks ajutisest rewolutsioonilisest walitsusest osa wõtta, ehk olgu siis kui Wenemaa rewolutsioon ka Lääne-Euroopas rewolutsiooni esile kutsub.

Loomulikult läksid woolud ka 1905. a. rewolutsiooni kaotuse hindamises lahku: vähemlased tõendasid et proletariaat wea

tegi, kui ta wõitluse etteotsa tungis; enamlased ütlesid et proletariaat sellepärast kaotas et talurahwas weel kodanluse mõju all oli ja töolisteklassil korda ei läinud teda sealt wabastada. 1917. a. näitas et enamlastel õigus oli.

Kõigi rewolutsiooniliste jõudude ühendamise wajadus tõi 1905. a. lõpul päewakorrale enamlaste ja vähemlaste rühma ühendamise küsimuse. Järgmine kongress 1906. a. aprillis (Stockholmis) pidigi selle täide wiima. Aga et nende waated silmapilgu seisukorra kohta põhjalikult lahku läksid siis ei saanud ka ühinemisest asja: enamlased leidsid, et rewolutsioon ikka edasi kestab ja nõudsid wastawalt rewolutsioonilist taktikat; vähemlased arwasid, et rewolutsioon on lõppenud ja parlamentlase arenemise aeg kätte jõudnud, ning läksid sellepärast „rahu aja“ taktikale. Sellest olenes lahkuminew seisukoht ja taktika duuma küsimuses, mis järgnewal 5. kongressil maikuul 1907 Londonis üks tähtsam küsimus oli.

Töolisteliikumise algus Eestis.

Käesolewa aastasaja esimesed aastad olid Eestis tööliste liikumise alal seisakuaastad, vähemalt välispidi. Isegi streikidest ei kuule nüüd midagi. Sügawal põranda all aga hakkab uus elu tärkama. Mitmelt poolt, mitmes harus imbub rewolutsiooniline mõte ka Eestisse. Esimene nire tuleb Tartu ülikooli kaudu. Sinna ulatas sotsialismi õpetus Saksamaalt Läti üliõpilaste kaudu, kes seda wäheaaawal ka Eesti ringkondadesse poetasid. Peaasjalikult sündis see Saksa sots. dem. kirjanduse ja ajakirjanduse näol. Tartu wäikekodanlisest haritlastekihist see aga kaugemale ei ulatanud, peaasjalikult küll sellepärast, et Tartus proletaarlaste kiht õige õre oli. Peale selle hakkas Tartusse Wenemaalt rewolutsioonilisi üliõpilasi walguma, kes oma ideesid mitte nii kinniselt waka all ei pidanud. Nendelt lewines rewolutsioonilise liikumise mõte keskkoolidesse ja tõmbas isegi üksikuid töölisi kaasa.

Teine wool tuleb töolistega Peterburist ja teistest Wenemaa tööstuse keskkohadest, kust töölised osalt wäljasaatmise, osalt tööpuuduse pärast Eesti tööstuselinnadesse tulewad—eestkätt Narwa ja hiljem ka Tallinna. Need üksikud töölised, mõned neist on eestlased, koguwad oma ümber usaldatawaid seltsimehi, kellega tööliste küsimusi arutatakse. Tekkiwad wormita ja kujuta „oma inimeste“ ringikesed, kuhu ajuti põrandaalust kirjandustki ulatab. Mingit elu need wäljapoole aga ei awalda.

Kindlama kuju wõtaw see ringide loomine 1901. ja 1902. a. 1901. a. aprillis tuli Tallinna M. I. Kalinin, kes Tiflisist oli wälja saadetud. Ta sattus siin warsti kokku teiste ennemalt ja pärast wäljasaadetutega, ja warsti hakkasid enam-wähem korralikud ringikesed wälja kujunema.

Need aastad olid üldse Tallinnas ärkamiseaastad. Eesti käremeelsem kodanlus oli siin Pätsi „Teatajaga“, mis 1901. a. lõpul ilmuma hakkas, omale keskkoha saanud, mis Tartust osa käredamat noorsugugi siia tõmbas. Väljasaadetuina asusid siia ka mõned üliõpilased teistest linnadest elama. Ka need sotsialistlike õpetusega ja osalt töölisteliikumisega kokkupuutunud väikekodanlised ollesid peagi oma wahel sideme. See ringkond, kus Abram Lurjee, Dubois (Dübuaa) jt. tegewad olid, andis tööliste ringidele seda teoreetilist jõudu, mis neil endil puudus. Ka saadi sealt kaudu põrandaalust kirjandust. Organisatsiooniliselt aga oli kumbki ringkond eraldi, üksteisest lahus, kusjuures haritlaste ring ennast juhtiwaks keskkohaks pidas. Wanematest Eesti tegelastest oli haritlaste ringiga ligidas ühenduses M. Martna, kelle pool—õieti „Teataja“ ruumides—isegi koosolekuid peeti, nagu Kalinini mälestustest näha.

1904. a. olid töölisteringid oma wahel juba ühinenud ja keskringi loonud, mille liikmed osalt kohaliste ringide esitajad olid. Juhatajaks oli haritlane Karl Palk. Ringide töö oli peaaesjalikult kaswatusline. Wahete wahel anti lendlehti ja üleskutseid wälja, mida tööliste korterites trükiti. Lendlehti awaldati üldpoliitiliste sündmuste puhul, nagu näiteks sõjasündmuste kohta.

Jaauaripäewad 1905.

Eesti tööliste organiseeritud wäljaastumise alguseks tuleb õieti 1905. a. jaauaripäiwi pidada, kus Peterburi „werise püha-päewa“ sündmused ka Eestis, eriti Tallinnas, suuri laineid löid. Siin algas üldstreik 12. jaauaril ja kestis mitu—mõnes wabrikus kuni 10—päewa. Nõudmised olid peaaegu puhtmajanduslised, aga iseloomu poolest oli streik kahtlemata poliitiline, mis juba selles nähtawale tuli et töölisel seadusliselt keelatud streigi sunniteel läbi wiisid, et meeleafaldustel rüüstamisi, wangide wabastamise katseid ette tuli ja rewolutsioonilisi laule lauldi. Streik tõi ka kokkupõrkeid politsei ja sõjawäega, mille tagajärjel 12. jaan. üks tööline elewaatori juures täägiga surnuks pisteti ja 15. jaan. mõned töölisel Mayeri wabriku juures, kus rood meeleafaldajate peale tuld andis, surma said.

Streikisi ja meeleafaldusi pandi neil päiwil teisteski linnades toime, nagu Tartus, Pärnus, Narwas jne. Mitte igalpool ei kannud nad aga seesugust puhtproletaarlist laadi kui Tallinnas. Tartus oli töölisi meeleafaldustel wähem osa, ja isegi tööliste koosolekutel mängis silmapaistwat osa — kodanluse juht Jaan Tõnisson. Arusaadaw on et liikumine siin sellepärast rohkem poliitilist iseloomu omandas, kuid muidugi Tõnissoni seisukoha wärwis.

Tähelpandaw on et liikumine isegi kaugele maale ulatas, kus ta peaesjalikult kahte joont pidi nähtawale tuli: mõisa moon-

kate nõudmistes, mis peajasjalikult palga-ja töötingimiste parandamise nõudmised olid, ja rendikohtade pidajate nõudmistes et renditingimisi kergendataks ja rentniku seisukorda kindlustataks. Peale selle nõuti ärawõetud talumaade tagasiandmist ja mõisalt teatud awalikkude kohuste täitmist (teede sillutamine, küüdikorrad, wallamaks tööstuseettewõtetelt, nagu weskid jne).

Küll oli kõigil neil streikidel, meeleadustel, nõudmistel wähe otsekoheseid tagajärgi, aga nende tähtsus oli siiski määratu suur: esiteks näitas see, kuiwõrd pind tõesti walminud oli sügawale ühiskondlisele liikumisele, kuiwõrd niihästi töölised kui ka talurahwas kiiresti tuld wõttis. Teiseks oli see tõuge sedawõrd tugew et liikumine enam peatama ei jäänudki. Kolmandaks pani ta aluse tööliste awalikule organiseerimisele—wabrikuesitajate näol, millest hiljem wabrikuwanemate nõukogud ja sügisel töölistesaadikute nõukogud wälja kaswasid.

Liikumise tõus ja mõõn sügisel.

Jaanuarikuu liikumine oli olnud stüühiline, loodusjõuline; wähed olid ta sisust ja mõttest õieti aru saanud. Esimestel koosolekutel Tallinnas hääletatakse sots. dem. ettepanekud maha, puuduste parandamist loodetakse weel kubernerilt. Aga juba esimesed werised kokkupõrked panewad mõtlema, kahtlema, uut pääseteed otsima. Järgnewad streigid, meeleadused, kokkupõrked aitawad samm-sammult arusaamist selgitada. Kewadel loodakse põrandaalune sots. dem. partei Tallinna komitee, mis wabrikukomiteede esitajatest koos seisab. Seega on liikumisele juba selgroog, kontkawa antud. Selle ümber kaswab wahetpidamata tegewam eelwäe salk, kaswab arwuliselt ja arusaamise poolest. Töölisteliikumine wõtab ikka enam poliitilise iseloomu. Salajastel koosolekutel arutatakse poliitilisi küsimusi, nõutakse wangistatud seltsimeeste wabastamist; 24. juulil peetakse Pärnu maanteel politseiga ja kasakatega lahingut, kus politseimeistri jalaluu katki lüüakse ja kasaka ohwitseri haawatakse. Hakatakse omawoliliselt ametiühisuste asutamist ette walmistama.

Teistes linnades ei pääse töölised nii ruttu poliitilise arusaamise õigele teele. Tihti oskawad weel kodanlased neid üldiste sõnadega oma küüsis hoida. Alles sügiseks jõuawad nad wõitluse wadjaduse juure wälja. Maal tõuseb uus liikumisehoog alles suwekuudel, kus kodanlus teda „palwekirjade“ roobastesse püüab juhtida. Kuid see on ainult weekeerlemine laine woolus. Tsaariwalitsuse wägiwald annab ikka ja ikka uusi õpetunde et waja on sõjariist kätte wõtta.

Oktoobris on ka Eestis seisukord sedawõrd põnewaks läinud et 14. oktoobril wäljakuulutatud üldstreik üksmeelselt läbi wiiakse. Streigiwad raudteed, wabrikud, kauplused. Tallinnas panewad töölised meeleaduse toime. Organiseeritult korjatakse

kauplustest sõjariistad ära; õhtul purustatakse kroonuwiinapoed, pannakse põlema ajutine Saksa teater (laudkuur). Järgmisel päeval seatakse awalikul koosolekul terwe poliitiliste nõudmiste kawa kokku. Kuberner peab poliitikawangid wabaks laskma ning lubama et ta teised nõudmised Péterburisse edasi saadab. Samati on purukodanline linnawalitsus pehmeks muutunud nagu sült.

Nagu Peterburis Trepow weel wiimastel päewadel tule ja täägiga rahutust püüdis lämmatada, nii tegi seda Tallinnas sõjawäeosade juhataja kindral Woronin, kelle korraldusel 16. oktoobril Tallinna turul metsik weretöö toime pandi—enam kui 50 inimest tapeti ja mitu sada haawati.

17. oktoobri manifest tegi ka Eestis teatud osa kodanluse kõhklemisele ja kõikuwale seisukohale lõpu—kodanlus astus nüüd juba terwelt rewolutsiooniliikumise wastu, kuna töölised endid ikka kindlamini organiseerima hakkasid, ja sots. dem. partei, poolawalikku tegewusewõimalust ära kasutades, töölisi sõjariistust ülestõusule kutsus ja korraldas. Juba 20. okt. õhtul algab Tallinna „Estonia“ saalis suur rahwakoosolek, mis neli päewa wältas ja kus teraw wahe sots. demokraatide, s. o. tööliste ja kodanlaste wahel nähtawale tuleb. Tööliste häälte rõhuwa enamusega otsustatakse wõitlust edasi pidada et demokraatlist riigikorda maksma panna.

Samasugune on meeolu üle maa: kodanlus leiab et kätte saadud „wabaduste“ põhjal wõib ja tuleb „ülesehitawat“ tööd tegema hakata, rahulikku parlamentlist wõitlust pidama; töölised ja laialised rõhutud talurahwa hulgad peawad oktoobriwõitu ainult üheks astmeks rewolutsiooniliikumises kust edasi tuleb rühkida uutele wõitlustele ja wõituledele.

Kodanlased, kes endid erakondadeks koondawad (Tartus Tõnissoni eestwõttel asutatud „Eesti rahwameelne eduerakond“, lühidalt ERE), püüawad oma jalgealust kindlustada. Selleks kutsutakse „ülemaalised“ koosolekud kokku: Tartus 27—29 now. ja Tallinnas, Pätsi, Teemanti, Punga eestwõttel, 11 dets. Neil koosolekutel, mis ilma wähemagi demokraatlise lõhnata walitud, loodetakse „rahwa“ esitajatelt rewolutsiooni kohta hukkamõistwat otsust kuulda saada. Kuid see lootus läheb täielikult nurja. Laialised wäikekodanlisedki ringkonnad on sedawõrd rewolutsiooniliikumise mõju all et isegi seesugune moonutatud „esitus“ Tartus suure enamusega kodanlusele selja pöörab: 800-st esitajast on ainult 300 kodanluse toetajat. Teised wõtawad kursi rewolutsiooni poole, seawad kärejad rewolutsioonilised nõudmised üles, eriti maaküsimuses, ja kõnelewad oma otsustes ridade wahel—Tartus walitses selkorral sõjaseadus, awalikumalt oli wõimata kõnelda—sõjariistus wastuhakkamisest.

Tallinnas ei saanud koosolek kokku tullagi, sest Tartu koosolek oli liikumise üle maa weel tugewamalt woogama pan-

nud; Tallinnast kardeti pahemat. Sellepärast pandi koosoleku eelõhtul Tallinnas sõjaseadus maksma, keelati igasugused koosolekud ära, wangistati hulk parteitegelasi, pandi ajalehed kinni. Sellest hoolimata jätkasid töölised eelmiste päewade koosolekuid, kus kihutusetööd oli tehtud maale minekuks—mõisnikkude wastu wõitlema. Wiimane koosolek oli 11. det. „Volta“ wabrikus, millest ka suur hulk maasaadikuid osa wõttis. Selle ajas wäesalk laiali. Osawõtjad aga ruttasid maale—mõisaid rüüstama, mis nüüd igase wiha lahutamise wiimaseks abinõuks oli jäänud.

See oli liikumise kõrgem tipp, mis endas aga ka ta lan-guse sisaldas. Rewolutsiooniline jõud—ka tööliste jõud—juhiti sinna, kus wastase peajõud mitte ei olnud; ja kui see peajõud—sõjawägi—tagast peale tungis siis ei olnud talle midagi wastu saata. Rewolutsioon hakkas mõnama. Ta ei olnud kõige oma ägeduse ja hoo juures osanud seisukorda õieti hinnata ja jõudsid sinna koondada, kus wastast tabama oleks pidanud.

Karistusesalgad.

1905. a. lõpp ja 1906. a. algus kirjutasid kõige mustema lehekülje tsaariwalitsuse ajast Eesti klassiwõitluse ajaloose. Tsaariwalitsus, kes nüüd juba täiel rinnal peale tungima oli hakanud, andis mõisnikkude nõudmistele järele ja saatis karistusesalgad maad „rahustama“. Neist algas üks oma werist käiku Tallinnast, teine lõunapoolt, Walgast, kuna kolmas Jõhwi ja Narwa ümbruses tegutses. Iseäranis metsikud olid esimesed—Besobrasowi ja v. Sieversi juhatusel.

Oleks ekslik arwata, nagu oleks karistusesalkade sõjakäik wastuseks olnud mõisate rüüstamisele: ta oli juba enne otsustatud, ja mõisate rüüstamise peale sattus ta ainult Tallinnamaal, kuna Liiwimaal rüüstamist üldse wähe ette tuli. Aga just Liiwimaal olid karistusesalga jäljed kõige werisemad. Seesugust hulgalist tapmist, nagu näiteks Wiljandis sündis, kus kahel korral kokku 61 inimest metsikult maha lasti, ilma et seal üldse mingit raskemat poliitilist tegu oleks juhtunud, kas wõi mõne suurema streigi näol, leidub wähe tsaariwalitsuse weretööde keha-kas kogus. Ja seletada saab seda siin ainult sellega et karistusesalga juhiks Balti werejanulise junkrutesugu liige oli—üks nende hulgast, kes ammu juba werist kättemaksu igatsesid neile põlatud orjadele, kes olid julenud selja sirgeks ajada ja parunite aastasadasid kestnud eesõigusi ähwardada. Sievers oli ainult käsik, kelle kaudu parunid talurahwale aadrit lasksid.

Igatahes tuleb üldsummas suur hulk tapmisi ka Besobrasowi salkade arwele, aga enamasti lepiti siin peksmisega, ja et peksjateks Kroonlinna madrused olid, keda siia karistuseks—oma mässu eest—teisi karistama oli saadetud, siis pääsid peksetud isegi mitmesaja hoobi järel weel eluga. Aga ka siin, nagu Liwi

kubermanguski, langesid tapa- ja peksuohwriks tihti inimesed, kes rewolutsioonilises liikumises wäga wäikest ja kõrwalist osa olid etendanud, tihtigi kõige wanameelsemad talumehed, kel aga õnnetus oli olnud ühel wõi teisel wiisil mõisniku ehk kiriku-papi wiha alla sattuda. Karistatawate nimekirjad olid harilikult kirikumõisas ja parunimõisas kokku seatud, mõnikord isegi risti-kestega ära märgitud, missuguse karistuse osaliseks ohwer pidi langema. Tuli sedagi ette et parunid, koguni nende naistesoost wõsud—nagu Wiljandis—ohwrite kallal kõige koledamaid piina-tõid toime panid. Seesuguse piina ohwriks oli muu seas „Sakala“ toimetaja Peet, kes hiljem selle tagajärjel suri.

Järellained.

Karistusesalgad jätsid linnad peaaegu puutumata, sellepärast on arusaadaw et juba 1906. a. kewadel töölisteriikumine, peale talwise rüüstamise (wangistamised, wäljasaatmised), jälle erksalt hakkas pead tõstma. Tallinnas olid isegi wabrikute komiteed enam-wähem alale jäänud, kuigi talwekuudel wähe tegutseti. Kewadel algasid jälle koosolekud. Sõjalaewa „Pamjätj Aasowa“ mäss ja mässust osawõtjate metsik hukkamine kesksu-wel ajas meeled uuesti ärewile, aga suurema hoo sai liikumine siiski alles sügisepoole, kui 2. duuma walimistele hakati ette walmistama.

Sügisu-wel peeti Tallinna lähedal Saku wallas Eestimaa maasaadikute konwerents ära, mille Tallinna komitee oli kokku kutsunud. Aasta lõpul oli Tartus sots. dem partei Põhja-Liwi-maa organisatsioonide konwerents, ja 1907. a. weebruari lõpul Terijõel, Soomes, esimene üleestiline s. d. organisatsioonide konwerents. Kõik need koosolekud näitasid et töölisteriik Partei ennast organisatsiooniliselt kindlustab, kuid ei nendes koosolekutes ega ka talwises walimisewõitluses ei tundunud enam otsekohest rewolutsiooniwõitluse tõusu ja otsustawa wõitluse lähedust. Walimisewõitlus eriti käis oma koduste kodanliste waenlaste vastu, kuigi üldisel rewolutsiooniliikumise tagaseinal.

Iseäranis tähtis on Terijõe konwerents, kui teatud werstasmmas Eesti töörahwa wõitluse arenemise teel, esiteks sellepärast et siin alus pandi üleestilisele s. d. organisatsioonide ühinemisele, teiseks sellepärast et siin esimest korda awalikult esile tulid põhjalikud lahkuminekul enamlaste ja wäheplastel woolu wahel Eesti töölisteriikumises. 1905. a. oli kahe woolu wahel vähem nähtawale tulnud; siis olid nad ühiselt wõidelnud „Eesti Sotsiaaldemokraatia“ vastu, mille asutaja „Uudiste“ toimetaja P. Speek Tartus oli ja mis silmapaistwalt wäikekodanlise kallakuga oli. 1906. a. wältel kaswasid lahkuminekul; Terijõel maadlesid nad esikoha pärast Eesti töölisteriikumises. Wõitjaks jäi enamlus, olgugi et wäheplastel (Rei, Alma Ostra, W. Maasik)

omale keskkomiteest Wene vähemlaste silmapaistwad juhid (Maslowi ja Ida Axelrodi) appi olid kutsunud. Enamlusel oli Tallinnas algusest peale kôwa pind olnud. Kalinin ja Palk olid rewolutsioonilise woolu esitajad parteis. Tallinna komitee esimene organisaator, A. Kesküla, oli enamlane. 1906. a. kui nende ridade kirjutaja Tallinnas töötas, oli tööliste meeolelu samati enamlane, ja sellepärast oli otse loomulik et ka 2. duumasse Tallinna töölised enamlase saatsid—Dwiigateli töölise Paul Pärna, kes pärast duuma laialiajamist wangistamise eest Siberisse põgenes, seal (Irkutskis) mõnda aega Hjelti nime all elas ja hiljem jäljetult kadus. Wähemlased püüdsid wahete-wahel organisatsioonis mõjule pääseda, aga neil polnud pinda, ja üksteise järel kadusid nende juhid Tallinnast. Terijõe katse liikumist waltutada, leidis sellepärast just eriti Tallinna saadikute poolt (Tõldsepp jt.) kindlat wastupanekut. Konwerents wõttis kindlasti enamlise sihi ja andis selle nüüd juhtnööriks kogu Eesti tööliikumisega ¹⁾. Tuleb ainult weel juure tähendada et seks ajaks ka „Eesti Sotsiaaldemokraatia“ oma tegewuse oli lõpetanud ja 1906. a. lõpul Tallinna organisatsiooniga enamlaste platwormil ühinenud. Juba see ühinemise koosolek, millest Tallinna organisatsiooni aktiiv õige laialiselt osa wõttis, mõistis vähemlaste seisukoha terawalt hukka ja oli seega teenäitajaks ülemaalisele konwerentsile.

III. Tagurluse ajajärk ja uus tõus.

Stolõpin „rahustab“ maad.—Liikumise langus.—Uus majandusline tõus. — Liikumise tõusuhoog.—Leena sündmused.—Enamluse ja vähemluse lõpulik lahkuminek.—Tagurluseaastad Eestis.—Uus tõus.—„Kiire“ ajajärk.

Stolõpin „rahustab“ maad.

Walitsuse pealetungimine sündis kahel sihil: poliitiliselt wastast häwitades ja majandusliselt teatud kihte rahuldades. Tundes et ta jalgealune tugewneb — juba 1906. a. sügisel oli Witte oma aruandes seletanud et rewolutsioonilaine, peale talurahwa, juba tagasi on surutud—wõis walitsus täie hooga hirmuwalitsusele maad anda. Keskkohas taheti häwitada 2. duuma sots. dem. rühm, mille ümber kõik awalik rewolutsiooniliikumine koondus. Selleks pandi prowokatsioon toime—organiseeriti nuuskurite abil „salanõu“ tsaari elu kallale tungimiseks ja süüdistati selles duumarühma. Duuma saadeti laiali, 8 s. d. saadikut mõisteti 5 a. sunnitööle, 10 saadikut sunnitööle 4—5 a., 10 saadikut—asumisele.

Üle maa töötasid sõjawäljakohatud, kes kohapealseid organisatsioone häwitasid, silmapaistwamaid tegelasi tapsid. Kui laiaulatusline see häwitusetöö oli, näitawad mõningased arwud. Sõjawälja kohtud mõistsid kolme aasta wältel, 1907—1909, 5086 inimest surma; surmaotsus saadeti täide 2073 in. kallal. Kõige raskema karistuse alla langesid muidugi rewolutsiooni liikumise eestwõtjad tööliste ja talurahwa hulgast. Sõjawäljakohute raskemate karistuste alla langes täh. kolme aasta wältel: talupoegi—4404, töölisi—1603, soldatisi—2130, linnakodanikke—599, teisi—171. Iseäranis wihaselt häwitati sots. dem. organisatsioone. Waewalt leidis mõni partei liige, kes, kui ta mitte aegsasti wäljamaale ei saanud põgeneda, karistusest pääses: sunnitöö, wangistus, wäljasaatmine—mõni neist karistustest teda ikkagi tabas, kui ta wähegi tegewalt oli liikumisest osa wõtnud. See terror sai tabawa nimetuse 3. duumas kadettide esitaja Roditschewi suust libisenud sõnas: „Stolõpini werine kaelaside“.

Et ennast edaspidiseks soowimata duumaenamuse wastu kindlustada, awaldati ühes 2. duuma laialiajamise käsukirjaga

(3. juunil 1907) ka uus duumawalimise seadus, mida kui „3. juuni riigipöoret“ iseloomustati. Selle järele tuli 1 walijamees: maaomanikkude (mõisnikkude) kuurias ehk walijaskonnas—230 walija kohta (enne 2000 kohta); linnawalijate I. kuurias—1000 walija, ja 2. kuurias — 15.000 walija kohta (enne — 4000 walija kohta ilma kaheks kuuriaks jaotamata); talurahwa kuurias — 60.000 walija (enne — 30.000 w.) kohta; tööliste kuurias — 125.000 walija (enne—90.000 w.) kohta. Sellest wõrdlewast arwude reast näeb ilma seletamatagi et järgmised duumad mõisnikkude ja suurkodaanluse duumad olid. Kuna talurahwa kuuria walijamehed kubermanguwalimistel teistega koos walisid, siis käisid talurahwa kandidaadid tegelikult mõisnikkude puhastusest läbi, ja duumasse pääsesid ainult need, kes mõisnikkudele wastuwõetawad olid.

Kuid Stolôpin sai wäga hästi aru et kõik see kägistamine ja wägistamine rewolutsiooni ainult ajutiseks suudaks lämmitada, tema põhjalikuks kõrwaldamiseks aga waja oli ühiskondlisi wahekordi muuta, ja nimelt talurahwa hulgas seesugust kihti luua, kes tsaariwalitsust toetaks. Sellele teele juhtis talurahwa kihinemise 1906. a. 9. nowembri käsukiri, mida harilikult Stolôpini agraar (maa) reformiks nimetatakse ja mis talupoegadele külakogukonnast wälja eraldumise ja maa isiklikeks omanduseks saamise wõimaldas. Juba warem, 1906. a. augustis, oli korraldusi tehtud, mille järele talurahwa põllupank osa keisrikoja ja riigi (kroonu) maid talurahwale wõis müüa.

Kõik need sammud olid selleks ette wõetud et maal iseiswale maapidamisele rajanewat jõukat talurahwakihti luua, kes kehewate kihtide rahutuste korral makswa korra kaitsewäeks oleks. Nende „reformide“ tagajärgede kohta toome mõned arwud. Kuni 1. jaanuarini 1916 läks põllupanga kaudu talurahwa omanduseks: $1\frac{1}{4}$ milj. dessätiini keisrikoja maid, 309,4 tuhat tiinu kroonumaid ja ligi $9\frac{1}{2}$ milj. tiinu mõisamaid ja muid eramaid. Weel suurem oli kogukonnast wäljaeraldumise tagajärg: 1916. a. alguks oli umbes 4,3 milj. perekonda oma hingemaatükid (kokku 38 milj. tiinu) kogukondlisest maaomandusest wälja eraldanud ja wähemalt 2 milj. peret ootas selleks wormilist kinnitust. Kokku oli seega ligi kaks kolmandikku kogukondlisest ühismaapidamisest lagunenud. Õige suur oli ka nende hulk, kes oma maaosa hoopis maha jätsid — ära müüsid: 1. jaanuariks 1915 oli 1.022.622 peret oma maaosa (kokku üle $2\frac{1}{2}$ milj. tiinu) kas terwelt wõi osalt ära müünud.

Maa ostjad olid suuremal osal ennegi „tugewad talupojad“, s. o. jõukas kiht. Teised pääsid waewalt ligi: tõusid ju hinnad wõistluse tagajärjel peagi kuulmata kõrgele. Teine liik ostjaid olid kehewamad talupojad, kes oma maaosale, mis pere elatamiseks liig kitsas oli, wäiksel wiisil tükke juure ostsid. Siin ei

muutnud see kuigi palju ostjate majapidamise seisukorda, seda enam et maasse pandud ostuhind maapidamise parandamiseks palju kulutada ei lubanud.

Missugused olid nende reformide ühiskondlised tagajärjed? Stolõpini kawatus kandis soowitud wilja — vähemalt paariks aastaks: kes suutis, püüdis maad eraomanduseks wõtta ja majapidamist tõsta. Paaril aastal tõuseb põllumajandus ja wähenedad talurahwaliikumise nähtused: neid on 1908. a. 2007 ja 1909. a. 2420 juhtumist. Aga suured maksud, wiljahindade langemine (rukki puud 1900—1909 keskmiselt 96,3 kop., 1910—70,3 kop.) ja teised põhjused wähenewatel järgnewatel aastatel kogukonnast eraldumist *) ja sellega kõrwti kaswawad kiiresti ka rahutuse nähtused: 1910. a. 6261 juhtumist ja 1911—4522 juhtumist. See näitab et Stolõpini reform ainult õige lühikest aega mõjus, põlewat ja terawat agraarküsimust Wenemaal aga vähemalgi määral lahendada ei suutnud, sest tõepoolest sattus kaugelt suurem osa talurahwast, kesk- ja kehwad kihid, weel raskemasse seisukorda kui nad enne olid olnud.

Liikumise langus.

Reaktsiooni (tagurluse) surwe awaldas ennast liikumise terwel wäerinnal. Meie kuulsime juba tööliste organisatsioonide—eriti parteiliste—rüüstamisest ja tegelaste wangistamisest; nägime kuidas walitsus talurahwa wõitluseread segi ajas; mitte vähem halwawalt ei mõjunud reaktsioon ka teiste liikumisest osawõtnud olluste peale. Iseäranis terawalt paistab neil aastatel silma wäikekodanliste kaasjooksikute wõõrdumine. Osalt juba enne 1905. a. põranda all, peasjalikult aga sel ajajärgul, kus wõitluselained kõrgelt käisid ja wõitlus awalikku wõi poolawalikku iseloomu kandis, oli suur hulk wäikekodanlist ollust rewolutsiooniga kaasa läinud, eriti haritlaste hulgast ja õppiwa noorsoo ridadest. See ollus tegi nüüd järsu pööre ja — wajus tagurluse mülkasse. Sidemed, mis neil kihtidel aastakümneid Wenemaa rewolutsiooniliikumisega olid olnud, kisti lõpulikult puruks ja mindi sama teed, mida kodanlus juba 1905. a. lõpust peale tallas — ühinemisele tagurlusega. Ühiskondliste ideaalide peale löödi käega; isiklised huwid seati etteotsa ja isikluses seati ideaaliks tunnete ilm, eriti erootiliste (suguiha) tunnete rahuldamine. Selle waimlise õhkkonna wiljaks ja „krooniks“ oli Artsõbaaschewi romaan „Saanim“, mis selle aja wäikekodanlise ühiskonna suursündmuseks oli. See tõstis suguiha piirita täitmise ideaaliks ja aitas mõjuwalt kaasa et langewat kõlb-

*) Wäljaeraldumisi oli: 1908—508.344 juhtumist, 1909—579.409 juht., 1910—342.245, 1911—145.567, 1912—122.314.

list tasapinda weelgi madalamale, tihti kuni kuritegewuseni ja enesehäwitamiseni wiia. Õppiwoorsugu püüdis samati kiiresti poliitika unustada ja pühendas ennast puht „akademismile“, millele walitsus edumeelsemate õpetajate kõrwaldamisega wastu tuli ja õpilaste karjerismikallakut tugewasti toetas. Wäliselt wabandati ennast sellega et nüüd tarwis olewat wagusamat silmapilku selleks kasutada et ennast tulewaks wõitluseks ette walmistada.

Kuid ka töölisteklass ei pääsnud sellest tagurluse halwast mõjust. Osalt mõjus selleks muidugi organisatsioonide purustamine; paljud kaotasid ühenduse juhtiwate gruppidega, kes endid nüüd enesekaitse mõttel sügawale põranda alla peitma pidid ja wälisilmale, tööliste laiadele hulkadele ainult suure ettewaatusega liginesid. Neist hulkadest jäi suur osa lihtsalt kartuse pärast liikumisest eemale—liig suur oli kinnikukkumisel ootaw karistus wõrreldes sellega, mida reamees selle aja tingimistes wõis ära teha. Sellepärast jäädi paremaid aegu ootama. Suur osa keskmistest töölistekihtidest oli rewolutsioonis pettunud, ei oodanud temalt enam midagi head, löi ta peale käega ja — pööras kah wäikekodanliste ideaalide poole. Iseäranis wõis seda noorema põlwe hulgas märgata, kes omaette oma seisukorda parandada püüdis — katsuti edasiõppimise teel paremat haridust saada ja tööliste hulgast wälja rabeleda wõi vähemalt oma tööoskuse täiendamise kaudu senise töö juures paremat seisukohta ja palka kätte saada.

Silmapaistwalt kujutab seda wõitluse meeoleu langust streikide wähenemine: 1905. a. on 3 milj. streikijat, 1906. a.— $1\frac{3}{4}$ milj., 1907. a.— $\frac{3}{4}$ m., 1909. a. aga 64.166 ja 1910. a. koguni ainult 46.623 streikijat. Streikidest lõppes 1906. a.: 35,4% tööliste wõiduga, 31,1% mõlemipoolse järelandmisega ja 33,5% tööliste kaotusega; 1908. a. aga: 14,1% tööliste wõiduga, 17,6% kokkuleppel ja terwelt 65,8% ehk ligi kaks kolmandikku tööliste kaotusega. Tähepandaw on ka poliitiliste ja majandusliste streikide wahetork. 1906—1908 oli majanduslisi streikisid 43,5%, poliitilisi 56,5%, 1909—1911 aga oli majanduslisi streikisid 92% ja poliitilisi ainult 8%.

Kuid needki arwud näitawad et päris soiku liikumine kunagi ei jäänud. Ja mida ebasoodsamad talle otsekohese wõitluse tingimised olid, seda rohkem püüdis ta kasutada kaudseid teesid, milleks eelmine kõrge laine ikkagi teatud pinna oli loonud. Kõigest surwest hoolimata oli töölistel alale jäänud hulk ametiühisusi, hulk hariduslisi seltsisid, klubisid, hiljem tulid sinna juure haigekassad—ühe sõnaga, oli rida asutusi, mis ikkagi weel awalikult tegutseda wõisid, ja neis hoidis arusaajam töölistekiht liikumisetuld alles, koondas töölisi ja walmistas neid ette uuele tõusuhoole.

Uus majandusline tõus.

1905. a. sügawad ühiskondlised wapustused andsid tugewa tõuke Wenemaa majandusliste wahekordade arenemisele. Siin algab põhjalik ümberkorraldamine, majandusline edu saab hoopis kiirema hoo. Linnaelanikkude arw kaswab järgnewa 10 aastaga (1905—1915) poolteisekordseks; külwipind laieneb läbistikkude üle maa 10% wõrd, paiguti mitu korda enamgi, Siberi stepiraioonides koguni 140% wõrd. Tööstuse tõusu tunnistab muu seas tööliste arwu kaswamine: 1907. a. käis wabrikuinspeksiooni (wabrikuinspektorite ülewaatuse) alla 1.800.000 töölise, 1913. a. aga 2.300.000 töölise, kusjuures meele tuleb pidada et see kaugeltki weel tööstuse tõusu wastu ei peegelda, sest samal ajal täienes suurel sammul tööstuse tehnika. Isegi niisuguse kaugele arenenud suurtööstuse maaga, nagu Saksamaa, wõrreldes näeme et tööliste arw tööstuse suurettewõtetes keskmiselt Wenemaal märksa kõrgem oli kui Saksamaal—2300 ja 1900, ja neid ettewõtteid endidki oli Wenes rohkem kui Saksamaal.

Iseäranis silmatorkaw oli kapitali koondumine tööstuses ja kaubanduses. Enne 1905. a. oli Wenemaal tööstuses wähe sündikaate ja trustisid. Järgnewatel aastatel tõusis see organisatsioonide worm kiiresti walitsewale seisukohale. Nii käis näiteks 1911. a. 81% kogu sordi-,latt- ja talaraua müügist ja 74% plekkraua müügist rauasündikaadi („Prodamet“) kaudu, mis näitab et see sündikaat tõeliselt kogu rauawalmistust kontrollis. Samasugust seisukorda näeme teistes tähtsamates walmistuseharudes: söetööstuses etendab juhtiwat osa „Produgolj“; nahwtatööstuses—Baku, Grosnõi ja Inglise nahwtatööstuse ettewõtete trust, mida Londonist juhiti; terwelt 70% petrooleumi müügist käis läbi kahe suurühisuse: „Wennaksed Nobel“ ja „Masut“ kompani. Wasesündikaadi käes oli 83% kogu Wenemaa wasewalmistusest; terve sisemine suhkruturg oli suhkrusündikaadi käes, samati nagu soolasündikaat soolaturu üle walitses. Ja mitte ükski suuremates tööstuseharudes ei näe seda sünditserimist, waid see ulatab isegi niisugustele wähetähtsatele aladele nagu steariinküünlate, lampide, wiinakiwihappe, äädika jne walmistus, rääkimata tikkudest, paberist, aniliinwärvidest jt. Ühel alal oli see koondumine suurema ulatuse ja kindlama organisatsioonilise kujud wõtnud, teisel oli ta nõrgem, kandis mõnikord weel ajutist laadi, aga üldiselt oli wähe walmistusealasi leida, kus see Ameerika laadi koondumine mitte maad ei oleks wõtnud.

Teine arenemisejoon seisab pangakapitali kaubandusesse ja tööstusesse tungimises. Toome ainult paar näidet. 1909. a. weeti Nikolajewi sadama kaudu umbes 100 milj. puuda wilja wälja. Sellest summast müüsid pangad—36 milj. puuda, Peterburi Rahwuswaheline pank üksi 20 milj. p. Seesama Rahwuswaheline pank etendas juhtiwat osa 22 tööstuse, kaubanduse

ja kinnituse ettevõttes, mille kokku 270 milj. rubla põhikapitali oli. Peale selle oli ta käes mõjuv osa kahe teise suure panga aktsiaid, samati wiie raudtee aktsiad. Üldse ulatas nende ettevõtete põhikapital, kus Rahwuswaheline pank mõjuvat osa etendas, ligi 500 miljoni rublani. Tegelikult tähendas see et hulk tööstusealasiid otsekohe pangakapitali mõju all seisis. Loomulikult awaldas see kapital oma mõju ka wäliskaubanduse ja üldse wälispoliitika peale, mis ennast lähema ida turgude wõitmise püüdes wäljendama hakkas.

Tuleb nimetada weel ka põllumajanduse tõusu, mis muu seas selles nähtawale tuleb et jõukamates majapidamistes suuremal määral masinaid, kunstwäetist ja paremaid tööriistu tarwitama hakatakse. Tagajärjel kaswab ka kaubawilja hulk turul: 1905—1909. a. 1062 milj. puuda, 1910—1914. a. 1226 milj. p.

Liikumise tõusuhoog.

Majandusline tõus andis ennast otsekohe ka ühiskondlises liikumises ja ühiskondliste wahekordade arenemises tunda. Kõige pealt torkab see silma agraaroludes. Siin oli weel 1911. a. 4522 juhtumist, mis talurahwa rahutusest tunnistust andsid; 1912. a. wajus see arw 1791, 1913. a. 646 ja 1914. a.—6 peale. Samal ajal wäheneb ka nende talupoegade arw, kes endile maad eraomanduseks nõuawad. Seletada tuleb seda teatawa piirini sellega et tööstuse kiire tõusu juures üleliigne külaollus linnas teenistust ja ülespidamist leidis.

Sedasama keelt jutustawad streikide aruanded, kuigi siin teisel kujul. Tagurluseaastatel olid kapitalistid paljugi sellest, mis töölisel liikumiseaastatel kätte wõitnud, töölistelt jälle ära kiskunud, ja esimesel wõimalusel tuli wõitlust uuesti alata. See wõimalus tuli tööstuse tõusuga. Niipea kui see wähegi tuntuwaks sai, tõuseb otsekohe ka streigilaine. Nagu nägime, oli 1910. a. üldse 222 streiki, 46.623 streikijaga. Iseäranis madalale oli poliitiliste streikide arw langenud—8 streiki 3777 streikijaga. Juba järgmisel aastal näeme tuntawat tõusu: 24 poliitilist ja 442 majanduslist streiki, kokku 105 tuhande osawõtjaga. 1912. a. toob järsu hüppe: 1300 poliitilist ja 732 majanduslist streiki, osawõtjaid wastawalt 549.913 ja 175.678. 1913. a. on 961 poliitilist streiki—495.394 streikijaga ja 1181 majanduslist streiki 365.895 streikijaga, ja 1914. a. 2565 poliitilist streiki 1.059.111 osawõtjaga ja 969 majanduslist streiki 278.347 streikijaga, kusjuures meeles tuleb pidada et 1914. a. andmed suuremal osal esimese poole kohta käiwad, kuna wiimasel poolel wali sõjaline kord liikumise halwas.

Millega tuleb seletada et raskest terrorist hoolimata, mis tagurluseaastatel walitses, suure hulga elujõulisi wõitlejaid kas

hoopis häwitas wõi wõitluserinnast wälja wiis ja laiad hulgad liikumise wastu loiuks ja hoolimatuks tegi, et kõige selle peale vaatamata uus liikumiselaine jälle nii kiiresti wõis tõusta ja sajad tuhanded kaasa tõmmata? Kõige pealt igatahes majanduslise tõusuga, mis tööliste seisukorda wähegi kindlustas, tööseisaku kapitalistile kahjutoowaks tegi ja ta sellepärast tööliste nõudmistega rehkendama sundis. Teiseks oli 1905. a. töölistele siiski määratu wäärtuslise õpetunni andnud oma ühendatud jõu hindamiseks ja wõitluse wõtete tarwitamiseks. Kolmandaks—ja see on iseäranis tähtis—oskas töölisteklassi rewolutsiooniwõitluse juht, sots. dem. partei, kes reaktsiooni surwel sügawale põranda alla oli pugunud, sealt siiski ühendust luua tööliste laiade hulkadega ja neid hulke uuteks wõitlusteks ette walmistada. Selleks otstarbeks kasutati nimelt neid seadusliselt lubatud organisatsioonid, mis tööliste kõigest rüüstamisest hoolimata olid alles jäänud ja mille olemasolek juba tunnistas et tsarism ometi mitte enam ei suuda tööliste klassilisi eluawaldusi lõpulikult lüüa. Just enamlased oskasid seda seadusliselt lubatud, legaalselt tööd sedawõrd eluliselt põrandaaluse organisatsiooniga siduda et awalikud organisatsioonid ja asutused, nagu duuma, ametiühisused, hariduseseltsid, karskuseseltsid, haigekassad jt, mitte ainult sotsiaaldemokraatide oma juhatajateks ja tegelasteks ei walinud, waid et nad tõeliselt põrandaaluse organisatsiooni juhtimisel õiget rewolutsioonilist wõitlust jätkasid. Ja kuigi walitsus sellest aru sai, kuigi ta neid organisatsioonid hulgalt kinni pani, tegelasi wangistas, wälja saatis jne, ei jõudnud ta liikumist ometi mitte juurtega wälja kiskuda.

Mõjuwaks abinõuks selles hulka üleskutsumises, ühendamises ja juhtimises oli enamlastel awalik ajakirjandus, mida nad esimesel wõimalusel kasutama hakkasid. 16. dets. 1910 ilmus ajalehe „Swesda“ 1. nummer. See ajaleht, milles esialgu enamlased ja osa wähemlasi koos töötasid, käis ligikaudu poolteist aastat ja suluti 19. apr. 1912. „Swesda“ (Täht) kõrwal ilmus Moskwas puhtenamline ajakiri „Mõslj“ (Mõte). „Swesda“ mõju tööliste organiseerimises ja agiteerimises oli igatahes wäga suur, iseäranis wiimastel kuudel, kus leht puhtenamlikeks muutus ja laiade töölistehulkadega ligidased sidemed löi. Sel alusel, mis „Swesda“ ette walmistas, oli wõimalik 1912. a. aprillis tööliste päewalehte „Prawda“t wälja andma hakata, mis Wenemaa töölisteliikumises nii silmapaistwat osa etendas.

Leena sündmused.

Selles tõusuhoo keerus sündis kaugel Siberi põhjas lugu, mis Wenemaa töölisteliikumise edasikihutamises sügawat mõju awaldas ja klassiwõitluse ajaloos „Leena sündmuste“ nimetuse all tuttaw on.

Kaugel Siberi põlismetsade taga, kakstuhat wersta raudteest, üle 7000 wersta pealinnast, tegutses Leena jõe piirkonnas, mitmesaja wersta laiusel maaalal „Leena kullatööstuse ühisus“. See oli võimas rahvusvaheline kapitalistline organisatsioon, mille aktsiatest suur osa Inglise, Prantsuse ja Ameerika kapitalistide käes oli, mille eesotsas aga ka rida Wenemaa võimsaid bürokraate seisis, nagu tööstuse ja kaubanduse minister Timirjasew, riigipanga direktor Bojanowski jt.

See Leena kullatööstuse raioon oli omaette riik riigis, kus Lääne imperialismi halastamata rõõwahnus ja tsarismi aasialik metsikus kokku sulasid omapäraseks wägiwallawõimuks, mis mingid piire ei tunnistanud. Kõik allus siin sõnalausumata ühisuse juhatusel—sõjawäeosad, politsei, kohus, kõik olid aktsiaühisuse sõnakuulelikud teenrid, kelle olemasoleku ainuke mõte ja otstarb selles seisis et töölisterhulkadest rohkem kasu kompaniile wälja pigistada, töölisi sõna kõige otsemas mõttes ihu ja hingega kurnajate orjaks ja omanduseks teha; isegi töölise naise ja tütardega wõisid kompani wõimumedel oma heaksarwamise järele talitada.

1911. a. wältel läksid tööliste töö-, elu- ja palgatingimised iseäranis raskeks. Pikema arupidamise järel jätsid töölised 20. weebr. 1912 töö seisma ja panid juhatusel rea majanduslisi nõudmisi ette. Nõuti 8-tunnist tööpäewa (10-tunnise asemel), tööpalka tõstmist 30% wõrd, trahwide kaotamist, palga wäljamaksmist rahas, wiisakat ümberkäimist, arstiabi korraldamist jne. Peale muu nõuti ka administratsioonist 27 isiku tagandamist.

Ühisuse juhatusel oli koha peal wähe sõjalist jõudu ja sellepärast pidas ta ennast esialgu tagasihoidlikult ülewal, algas läbirääkimisi, andis isegi mõnes wäheasjas järele—wenitas küsimuse lahendamist selleks et wälja tellitud sõjawäeosa päralejõudmist ära oodata. Peale wäesalga saadeti Irkutskist sandarmi rittmeister Trestschenko ja prokurör kohale. 4. aprillil läksid töölised hulgana Nadeshdini kaewandusse et seal prokurörilt, keda nad seaduslise korra ja õiguse esitajaks pidasid, wangistatud töölisteesitajate wabastamist nõuda ja järele pärida missuguses seisukorras nende nõudmiste täitmise küsimus on.

Nadeshdini kaewanduse lähedal tuli neile insener wastu, kellega töölised kõnelema hakkasid. Sel silmapilgul andis sõjawäeosa Trestschenko käsul tööliste pihta kogupaugu, millele pikem laskmine järgnes. Lasti põgenejate ja isegi maaslamajate peale. Kokkuwõttes oli tapetuid 270, haawatuid 250 inimest. Haawatutele mingit abi muidugi ei antud, waid laoti nad regelele ja weeti paarikümne wersta taha haigemajadesse, kus neist weel üle 100 inimese haawadesse suri. Matmist toimetas politsei—töölisi, ka tapetute omakseid, ligidale ei lastud.

Kodanline ilm wastas sellele metsikule weretööle—Leena kaewanduseseltsi aktsiate hinna tõstmisega. Kui duumas 11.

aprillil Leena sündmuste kohta sisseantud järelepärimine arutamisel oli, wastas siseminister Makarow: „Nii oli ja nii jääb!“

Töolisteklass wõttis aga niihästi weretöö teate, kui ka ministri sõnad hiiglasuure protestiga wastu. Streikide ja meeleawalduste laine käis jälle üle maa nagu 1905. a. jaanuripäewadel. Streikidega ja meeleawaldustega kaasas käisid tihti miitingud. Peterburis wõtsid ka üliõpilased meeleawaldustest osa. Mitme päewa wältel tuli ette kokkupõrkamisi politsega ja kasakatega. Kuiwõrd walitsus kõigest kuraasitamisest hoolimata pea oli kaotanud, näitas seegi asjaolu et töölistelehtedes üleskutsed sõjariistus ülestõusule tähelepanemata läbi wilksatasid. Rewolutsioon oli jälle walmimas; kõik tundemärgid näitasid uute otsustawate wõitluste lähenemist.

Enamluse ja vähemluse lõpulik lahkuminek.

Reaktsiooniaastad 1907—1910 olid W. S-D. Tööliste Partei elus kõige raskemad; mitte ainult tsaariwalitsuse terror ja surwe, mis organisatsioonid lõhkus ja tegelased wõitlusewõimetuks tegi, ei olnud selle põhjuseks, waid ka sisemine lagunemine ja langus. Seesuguses seisukorras oli partei tähtsamaks ja esimeseks ülesandeks parteid alal hoida ja põrandaalust tegewust awaliku tegewusega nii siduda et põrandaaluse organisatsiooni juhtiwat seisukohta kindlustada. Aga selleski iseendast mõistetawas põhiküsimuses tekkisid sügawad lahkuminekud. Wähemlased, kes ikka enam ja enam awaliku parlamentlise wõitluse poole tüürisid, leidsid et põrandaalune partei mitte ainult ülearune waid isegi takistaw on „rahuliku“ töö juures. Nad hakkasidki sellepärast teed otsima—esiti põrandaaluse tegewuse halwamiseks, hiljem põrandaaluse partei—s. o. üldse sots. dem. partei—lõpetamiseks (ehk likwideerimiseks, mispärast seda woolu ka „likwidaatoriteks“ nimetatakse). Küll ei seisnud mitte kõik vähemlased sel seisukohal; osa oli isegi otse selle wastu („parteilised“ vähemlased, Plehanowiga eesotsas). Kuid nende organisatsioonid ei astunud siiski mitte kindlasti likwidaatorite wastu wälja, mille tagajärjel wiimased ideeliselt parteis oma mõju maksma panid.

Teisel pool oli enamlaste hulgas seltsimehi, kes partei osawõtmist niisuguste awalikkude, tagurliste asutuste tööst, nagu kolmas (ja neljas) duuma oli, kohatuks pidasid. Nad seletasid et rewolutsioon lõpnud ei ole et awalik tegewus duumas, tsaariwalitsuse wägiwalla raamides, küllalt selge ja tööliste le arusaadaw ei saa olla ja sellepärast walearwamisi wõib tekitada, nagu oleks ka enamlus parlamentlisele tööle läinud, kuna tõeliselt waja on pearõhk wäljaspool duumat tegutsemise peale panna. Kõige selle põhjal nõudsid need seltsimehed sotsiaaldemokraatide duumast ärakutsumist („otsowistid“—ärakutsujad). Teised awaldasid seda boikotimeeleolu pisut rohkem warjatud kujul—

nõudsid duumasaadikutele, kelle tegewusega nad rahul ei olnud, ultimaatumi ettepanemist, mis aga tegelikult sedasama ärakutsust tähendas.

Üks eriline wool väikekodanlise ideoloogia teele kaldujaid sattus Marxi ja Engelsi õpetuse filosoofilist osa arwustama ja „parandama“. Bogdanow lõi oma empiiriomonismi õpetuse²⁾ ja Lunatscharski kuulutas proletariaadile—uut usku. Muidugi püüdsid kõik need kallakud endid marksismile rajada, kuid enamlaste teraw ja halastamata arwustus (Lenin, Kamenew jt) kiskus ühe kui teise woolu väikekodanlise iseloomu alasti ja hoiatas töölisi nende kui rewolutsiooniwõitluse teelt kõrwalekaldumise eest.

Esimesed reaktsooniaastad möödusid parteis nende lahkeliide keerus, mille wastu enamlusel iga nelja tuule poole kibedat võitlust tuli pidada. 1910. a. algul tehti weel kord lepitamisekatset (keskkomitee koosolek Londonis, jaanuaris 1910). Enamlased uskusid ja andsid paljugi järele. Kuid ükski kokkulepe ei wõinud sügawaid sisulisi lahkuminekuid kaotada, warsti algas võitlus uuesti ja weel terawamal kujul. Enamlaste tugewamaks sõjariistaks selles võitluses oli ajakirjandus, esiti „Swesda“, 22. aprillist 1912—„Prawda“, mis mitu ja mitu korda kinni pandi, ikka jälle uuesti uute nimede all ilmuma hakkas ja 8. juulini 1914 wastu pidas, kus sõjaõhk temagi kauemaks ajaks lämmitas. Tööliste laiad hulgad olid oma rõhuwas enamuses enamlaste poolt. Muu seas tuli see silmatorkawalt nähtawale 4. duuma walimistel, kus tööliste kuurias 6 enamlast duumasse waliti. See näitas et töölisteklass nimelt enamlasi oma esitajateks peab ja oma huwide kaitse nende hooleks usaldab.

Juba 1911. a. tahtsid enamlased oma konwerentsi kokku kutsuda et vähemlastest, kellega ühestõötamisest midagi wälja ei tulnud, lahus parteitöö ja ülesannete küsimusi arutada, kuid alles jaanuaris 1912 läks korda Praagas³⁾ konwerentsi ära pidada. Kuigi ainult ühe rühma esitajad nõupidamisest osa wõtsid, oli see ometi suurem esitus kui ükski wiimaste aastate konwerentsidest. Osawõtjaid oli enam kui 20 organisatsiooni poolt. Peaküsimus oli seisukoha wõtmine duuma ja eelseiswate duumawalimiste kohta. Konwerents seadis siin üles kolm peanõudmist: demokraatline wabariik, 8-tunnine tööpäew ja mõisnikkude maade tasuta talurahwale andmine. Terawa lahkjoone tõmbas nõupidamine enamlaste ja vähemlaste ning wiimastega ühele teele kalduwate kallakute wahel; likwidaatorid kuulutati parteist wälja kuuluwaks, kõik organisatsioonid ja parteiliikmed, kes endid keskkomitee alla paenutada ei tahtnud, loeti parteist wäljaastunuiks. Kokkulepe Trotski „Prawdaga“ (mis wäljamaal ilmus) tunnistati tühiseks. Lühidalt: konwerents lõi wiimaks, nähes et igasugune ühistöö vähemlastega wõimata on ja tõeliselt tööliste suurem hulk enamlisi organisatsioone toetab, konwerents lõi ka organisatsiooniliselt vähemlastest lahku. Tegeli-

kult wõib seega Praaga konwerentsi iseseiswa enamlaste partei alguseks lugeda, kuigi wormiliselt ühine W. S-D. T. P. nimetus alles jäi.

Wastuseks sellele enamlaste konwerentsi seisukohale organiseerisid paendlased sama (1912) a. augustis nõupidamise, millest kõik woolud peale enamlaste osa wõtsid ja ühise enamlastewastase bloki („augusti-blokk“) löid. Tegelikult hakkas see likwidaatorite joont ajama, mispärast sealt warsti Läti partei ja Trotski oma poolehoidjatega lahkusid. Wähemlased aga wiisid wõitluse duumasse, kus s. d. rühm warsti kaheks—enamlaste ja vähemlaste—rühmaks lagunes. Ka siin oli lõhe lõpulik.

Tagurluseaastad Eestis.

Tagurluse raske surwe, mis ennast iseäranis teise duuma laialiajamise järel hakkas tunda andma—Peterburis wangistati duuma laialiajamise järel 500—600 inimest päewas—jõudis 1907. a. sügisepoole ka Eestisse. Siin oli W. S-D. T. P. Tartu organisatsioon kewadiste kinniwõtmiste tagajärjel, mis järgnesid terroristlikele wäljaastumistele—parun Budbergi tapmine Tallinna maal (Wigalas) ja pristaw Fuchsi tapmine Tartus,—tugewasti lõhutud; katkenud olid enamasti ka sidemed teiste Põhja-Liivimaa organisatsioonidega, kus tegewus osalt tegelaste kinniwõtmise, osalt teisale rändamise tagajärjel oli wagusamaks jäänud. Paiguti, nagu Wiljandis, tegutses ringike, kel ühendus oli ka maaga, kuid puudus organisatsiooniline side. Wõrus oli kewadel (18. märtsil 1907) maakonna organisatsioonide esitajate nõupidamine ära peetud, kuid suwe paiku kadus side ja tegevus soikus pikkamööda. Tallinnas oli siiski suwi otsa töö edasi kestnud; Tallinna organisatsioon oli kewadel Terijõe konwerentsil wastuwõetud otsuste täitmisele asunud; walmistati uue, suurema ülemaalse konwerentsi wastu ette ja puhastati selleks organisatsiooni paendlastest. See töö jõudis sügiseks lõpule, kui vähemlaste wiimased tegelased (Alma Ostra) Helsingi kaudu Peterburi sõitsid.

Mõni nädal hiljem aga algasid sissekukkumised. Nähtawasti oli sandarmiwalitsus oma katsesarwed Tallinna komitee ligidale suutnud ajada. Organisatsiooni põhjalik lõhkumine tuli aga alles 1908. a. jaanuaris, kui Tallinna komitee peaaegu wiimaseni wangistati ja peale selle weel ligi paarsada teist tegewamat liiget. Kuigi arwuliselt suurem osa liikmeid wabaks jäi, oli tegevus siiski halwatud. Katsed teda uuesti elustada (mõnda kuud töötas Tallinnas W. Kingissepp) andsid wähe tagajärke—organisatsioonilised sidemed olid liig sügawalt purustatud ja äraandmise ning sissekukkumise kartus liig tugew; suurem osa endistest liikmetest hoidis ennast eemale.

Põrandaaluse enamlike organisatsiooni nõrkemine andis legaalse töö pooldajatele võimaluse jälle etteotsa tikkuda. See sündis ametiühisuste kaudu, mis veel terweks wõi vähemalt ellu olid jäänud. Juba 1908. a. sügisel hakkab nende häälekandja „Ametiühisuste Teataja“ awalikult ilmuma. Mõne kuu järel laiendab see oma kawa ja muutub poliitiliseks ajakirjaks, mis „Töö“ nime all pea aasta otsa ilmub. Liikumise eesotsas seisawad nüüd enamasti uued ja pehmed tegelased; wanematest on järele jäänud üksikud (Kuningas, Saks jt.). Aga tööliste meeoleu ei rahuldu pehme taktikaga; tagurlisest surwest hoolimata muutub ametiühisusline liikumine järjesti sihikindlamaks. See wiib esiti ühisuste häälekandja ja hiljem—1910. a. algul—ühisuste eneste sulgumisele. Partei organisatsioon hingitses iga tahes weel, aga oli lagunenuid seisukorras. Kahtlustati sandarmiwalitsusega läbikäimises komitee tegelasi, nagu Kastrat ja tema ligemat kaaslast Würsti, kes ka tõesti sandarmite agent oli. Kastra ise töötas töolistewaenulistes kodanlikes lehtedes. See kahtlus tegi töölised tagasihoidlikuks, halwas tööd.

1910. a. kewadel hakkas Peterburi seltsimeeste hulgas mõte liikuma, Eestis ülemaalist nõupidamist kokku kutsuda. Astuti ühendusse Tallinna organisatsiooniga, Wiljandi, Pärnu ja Tartu seltsimeestega, kes kohtadel weel alale olid jäänud. Konwerents peetigi juulikuul Wiljandimaal ära; osa wõtsid sellest peale Peterburi ja Tallinna organisatsiooni weel Pärnu ja Wiljandi esitajad. Suurem osa esitajaid oli Peterburist. Wiimaste hulgas oli osa seltsimehi wõitlusesalga kalduwustega. See oli omapärane „käremeelne“ joon, mis juba 1906. a. hakkas nähtawale tulema, kui rewolutsiooni wõit kaugemale paistis nihkuwat. Juba siis oli rida Peterburi seltsimehi (Libe, Kirstein, Kuhlmann jt.) Eestisse läinud terroristilisi wäljaastumisi korraldama (Kirstein ja Kuhlmann said Wändra uräädniku tapmise puhul surma, Libe pääses hädawaewalt eluga). Soomes oli Lehmanni ja Peerandi juhatusel sõjariistus salk organiseerunud, kes sealt 1906. a. sügisel Eestisse tuli (see salk tappiski Budbergi). Tartus oli seesugune salk ühest küljest Lehmanni salgaga, teisest—Põhja-Liwiimaa organisatsiooniga ühenduses. Konwerentsil oli see „käremeelne“ wool Libe ja mõne teise Peterburi sm. näol esitatud. Peterburis näis üldse seda konwerentsi—wõitlusesalkade konwerentsiks nimetawat. Peterburisse määrati ka konwerentsil walitud uue keskkomitee asupaik.

Tuntawaid jälgi konwerentsi töolistewõitluse arenemises järele ei jätnud, juba sellepärast et Eesti suurema töölisteorganisatsiooni—Tallinna—esitaja arwamised Peterburi eestwõtjate arwamistest mitmeti, iseäranis wiimaste „käremeelsuse“ ja wõitlusesalkade asjus, lahku läksid, peajasjalikuult aga sellepärast et warsti pärast konwerentsi organisatsioonides laialised kinniwõtmised algasid. Need purustasid keskkomitee kui ka kohtadel

tekinud organisatsioonide idud. Kinniwõtmisi arwatakse äraandmise töök. Äraandmises kahtlustati Pärnu esitajat Al. Kütti, kes keskkomitee sekretärina Peterburisse tööle asus.

See rüüstamisewool lõhkus tegewuse, mis nüüd, 1910. a. lõpust peale, peaaegu täiesti soikus. Jäid järele üksikud selt-simehed, kes isegi kohtadel omawahel wähe kokku puutusid, teiste linnadega olid sidemed enamasti katkenud. Organisatsiooni kuju jäi järele weel Tallinnas, kuid ka siin oli ta teguwõimetu, sest organisatsiooni pugunud äraandjate kaudu teadis sandarmiwalitsus kõik, mis seal sündis, ja toimetas kõik tegewamad liikmed aegsasti kõrwale, kas türmi wõi kaugemale asumisele.

Uus tõus—„Kiire“ ajajärk.

Järgnew 1911. a. oli Eesti töolisteliikumises kõige waiksem, ühtaegu aga ka uute jõudude kaswamise aeg. Kuigi organisatsioonid lõhutud olid, hakkas tööliste meeleolu uuesti tõusma ja mingisuguseid awalduseteid otsima. Tekkis, nagu alati Eesti töolisteliikumises, kohe nõue oma häälekandja järele. Loomulikult kerkis see nõue üles Tallinnas, kus suurem Eesti tööliste kogu oli. Kuid siin olid selle nõude teostamisel „wõitmatud“ takistused: Aug. Kastra, kui Tallinna komitee juhtiw tegelane, oli ise seotud Pätsi kamba „Tallinna Teatajaga“, kus ta „tööliste elu“ osa toimetas—nii muidugi, kuidas seda peremehed, s. o. kodanlased, soowisid. Kastra osawõtmine kodanlise lehe toimetusest pidi lehele töölistugejad kindlustama. Ja Kastrale kindlustas see—sissetuleku. Juba sellestki oli küllalt et Tallinnas igasugusele töölistelehe asutamise katsele takistust teha. Algatus läks seega Narwa seltsimeeste kätte. Seal oli rohkem wärskest, tundus isegi politseiline surwe nõrgem olewat—Narwa käis Peterburi kuberneriga alla, kes seda, kui kaugemat kohta, nõrgalt silmas pidas—ja puudus sihiline takistus.

Mitmesuguste raskuste järel, mis selajal lehe käimapanemiseks wõita tulid, hakkas 1912. a. juunikuul (28. j.) Narwas töölisteleht „Kiir“ ilmuma. See oli nagu hingatsiauk põranda all lämbuwale wõitlusemeleolule ja ühtlasi ka kogumiskoht kõigile neile ollustele, kes wiimasel ajal üksteisega igasuguse sideme olid kaotanud. Lehe ümber koondus kõik, mis meil paremat oli järele jäänud; ka paendlased püüdsid esialgu lehte oma woofu huwides ära kasutada, kuid tõrjuti sealt warsti eemale.⁴⁾ Leht leidis tööliste hulgas elawat wastukaja; tema tellimiste wastuwõtjate ja kirjasaatjate ümber, kes enamasti wanemad, arusaajad, klassiteadlikud töölised olid, tekkisid pikkamööda organisatsioonilised rakukesed, mis sisuliselt parteilised olid. Ajalehe wäljaandmiseks asutatud „Rahwa Sõna“ kirjastuseosaühisus keskendas ja korraldas weelgi seda liikumist kohaliste organi-

satsioonide loomiseks. Ja juba järgmisel aastal tekkiwadki mitmed parteiorganisatsioonid ellu (Pärnus, Narwas jm.). Samal ajalehe pinnal astutakse ühendusse ka Wene parteiliste organisatsioonidega. Ajaleht paneb töölistehulgad jälle liikuma. Leena weretöö mälestusepäew, 1. mai, hiljem 16. oktoobri mälestusepäew—kõik need leiawad lehes ja lehe kaudu tööliste hulkades elawat wastukaja.

Ainult Tallinnaga on wahekord paha. Teisiti ei wõi see ollagi—ähwardas ju tööliste lehe mõju kaswamine töölisi „Tall. Teataja“ lõja otsast wabastada ja seega ka—Kastra leiwakanikat ära wõtta. Sellepärast oldi Tallinnas lehe wastu enam kui jahe, ja peagi tekkisid „Kiire“ wahel ühelt ja Kastra ning Tallinna organisatsiooni jäänuste wahel teiselt poolt terawad lahkuminekud. Kastra tegewus ja wäljaastumine mõisteti üldiselt ja terawalt hukka, mitte ainult Eestis, waid ka wäljaspool Eestit parteilaste hulgas, kus Kastrat otsekohe wäikekodanlises isikluses süüdistati ja tähendati et seesugustel omakasu tagaajatel töölisteliikumises kohta ei tohi olla. ⁵⁾

Wahekord Tallinna tööliste ja Narwa tööliste lehe wahel muutus wast siis alles loomulikuks, kui 1913. a. lõpul sm. H. Suuder (töötas enne Pärnus Waldhofi wabrikus) Tallinna läks ja seal endise parteiorganisatsiooni waretel uue põrandaaluse organisatsiooni lõi. Küll püüdis tsaariwalitsus sellele tegewusele seega hoopi anda, et ta 1914. a. weebruaris rea tegewamaid sm—hi (Laius, Saks, O. Rästas jt.) Tallinnast eemale saatis, aga organisatsiooni see nüüd enam ei häwitanud. Hoopis selle wastu: sel oli jõudu weel küllalt et märtsi lõpul Tallinnas Eestimaa parteiorganisatsioonide esitajate nõupidamist kokku kutsuda. Siin olid esitatud Eestist Tallinna, Narwa ja Tartu, wäljastpoolt Peterburi ja Helsingi organisatsioonid. Nõupidamisest wõttis osa ka W. S.—D. T. P. keskkomitee organisaator ja partei Wenemaa Büroo liige sm. G. Petrowski, kes nõupidamisel esitatud organisatsioonid parteiorganisatsioonideks tunnistas (kinnitas). Kuna Eestist wõrdlemisi wähe organisatsioone nõupidamisest osa wõttis, jäeti ühise keskkoha loomine suurema koosoleku ajaks, mida lähemal ajal otsustati kokku kutsuda; esialgu aga wolitati Tallinna komiteed, kui tugewama organisatsiooni juhtiwat keskk kohta, maakonnakomitee kohusid täitma. Narwa ajaleht „Kiir“ tunnistas nõupidamisest osawõtjate organisatsioonide ja seega partei häälekandjaks (wiimase otsuse pidi keskkomitee kinnitama). Tuleb tähendada et kõik nõupidamisest osawõtnud organisatsioonid, nagu üldse peale reaktsiooniaega uuesti ellutõusnud töölisteliikumine Eestis, täiesti enamliisel alusel seisid.

Nõupidamine andis hoogu organiseerimise tööle. Elawamat tegewust hakkas eestkätt Tallinna organisatsioon awaldama, kus sisemine kindlam korraldus läbi wiidi, mitmel puhul lendlehti

wälja anti ja kewade tulekuga metsas tihedamalt hakati koosolekuid pidama. Koosolekutest kutsuti peale parteilaste ka teisi usaldatavamaid töölisi osa wõtma. Osawõtjaid kogus wahest paari saja ümber kokku. Elawat tegewust awaldas ka Peterburi organisatsioon, mis üldises Peterburi linnaorganisatsioonis raiooni õigustega töötas ja oma esituse Peterburi komiteesse saatis. See otsekohene ühendus Wene organisatsiooniga ja teiseks asjaolu et siin rida seltsimehi oli, kes juba ennemalt olid parteis töötanud ja kel seega suurem wilumus oli, tegid töö siin wiljakamaks ja järjekindlamaks.

Kewadel Tallinnas otsustatud laiem konwerents peeti 15. juunil Narwas ära. Osa wõtsid needsamad organisatsioonid, peale Helsingi, kuid suurema arwu esitajatega. Konwerentsil tehtud aruannetest näeme et Tallinna organisatsioon märksa tugewam on kui teised: partei liikmeid on seal 125 ümber, Peterburis on neid umbes 60, teistes linnades weel vähem; pealegi ei ole igalpool kindlat liikmemaksude maksmise korda (Tallinnas seati see kewadel sisse), mis liikmete arwu kindlaks määramist raskendab. Üldse oli liikmete arw, kewadise nõupidamisega wõrreldes, tuntawalt tõusnud.

Päewakorral oli rida üldisid parteiküsimusi, nagu üldise streigi ja partei kongressi küsimus, millest osawõtmiseks konwerents wastawad korraldused tegi. Sisemistest küsimustest oli esimesel paigal tööllistekirjanduse muretsemine ja laialilaotamine. Organisatsioonilises küsimuses jäädi samale seisukohale, mis juba esimesel konwerentsil Terijõel oli wastu wõetud: loodi üleestiline keskkomitee, kuhu ka Peterburi organisatsiooni esitaja kuulub; wiimasel on otsustaw häääl aga ainult kultuuralistes küsimustes (kirjandus jne.). Koosoleku ajal saadi teateid et sandarmid koosoleku jälgile on sattunud, sellepärast tuli konwerents enneaegu lõpetada, kuna otsekohe wõimata oli uut koosoleku kohta leida.

Konwerentsi peeti üldises tõuswas meeleolus. Nagu mujal Wenemaal nii olid wiimased kuud ka Eestis terwe rea wäljaastumisi toonud, mis juba osalt (streigid, lendlehed) poliitilist iseloomu kandsid. Konwerents andis meeleolu tõusule uut hoogu. Narwas (Kreenholmis) oli laialine streik lahti puhkemas, Tallinnas walmistati poliitilist streiki Peterburi töölliste toetamiseks. Hakati sügiseks üldstreiki ette walmistama.

Siis pääses juulikuul sõda lahti. Osalt töölliste sõjawäkke kutsumine, osalt isamaahullustus, mida nüüd igal uulitsanurgal toobritega wälja walati ja mis nooremaid, vähemteadlikke tööllisigi esiotša kaasa tõmbas, mõjus rüüstawalt parteiorganisatsiooni ja ta tegewuse peale, seda enam et ka ajaleht Narwas kinni pandi. Tallinnas lagunes linnakomitee, kadusid sidemed kohaliste Wene tööllistega. Alles sügisepoole läks korda linnakomiteed ümber walida. Kuid wäljaastumistele pani sandarmi-

walitsus seega tõkke ette et ta parteitegelasi isikliselt hoiatas, mõned neist koguni välja saatis. Kui organisatsioon sellest hoolimata tööd põranda all edasi ajas, wangistati 1915. a. kewadel rida tegewamaid sm—hi (R. Wakmann, M. Likemets, W. Buk jt.) ja saadeti Siberisse asumisele. See tõi Tallinna organisatsiooni tegewusse ajutise seisaku, vähemalt ei ulatanud see nüüd põranda alt välja, kaugemale. Terror ja marurahwuslus olid nüüd walitsejad.

IV. 1917. aasta.

Imperialistline ilmasõda. — II Internatsionaali langemine. — Tööliselikumine sõja ajal. — Weebuarirewolutsioon. — Lenini teesid. — Kaksikvalitsus. — Juulipäewad. — Agraarliikumine. — Oktoobripööre. — Weebuarirewolutsioon Eestis. — Weebuarist oktoobrini. — Kodanluse iseseiswuse püüded. — Saksa okupatsiooni algus.

Imperialistline ilmasõda.

Möödunud aastasaja wiimased aastakümned ja esimene aastakümme käesolewast aastasajast olid kaugemale arenenud suurriikidele wõrdlemisi rahulik arenemisejark. Lääne-Euroopas olid suuremad sõjad, mis ühenduses seisis feodaalse korra jäänuste häwitamisega ja suurte rahvusliste riikide sündimisega, mida tõusew kapital oma wabaks edenemiseks wajas, — see suurte sõdade aja-jark oli Saksa- (Preisi-) Prantsuse sõjaga 1870—1871. a. lõpnud. Hiljemad sõjad, nagu Wene-Türgi sõda 1877 — 1878. a., Buuri sõda, sõda Am. Ühisriikide ja Hispaania wahel, Wene-Jaapani sõda jt. olid wähema tähtsusega suurte kapitalistliste maade arenemises.

Tõepoolest näemegi neil aastakümnetel kapitalismi ennekuulmata kiiret tõusu. Toome ainult mõned üldised arwud selle tõenduseks.

	1870. a.	1910. a.
Üleilmne kaubandusl. läbikäik . . .	10.663 milj. doll.	33.634 milj. d.
Seesama iga elaniku kohta	8,14	20,81
Raudteid, kogu ilmas	139,9 tuh. maili *)	637,0 tuh. m.
Telegrahwi liinisi, ilmas	281	1.307
Merealuseid kaableid, ilmas	15	291
Puuwilla kaswatati „	2.775 milj. naela	9.013 milj. n.
Söesaak „	213,4 milj. tonni	1.141,6 m. t.
Tooreraua toodang	11,9	65,8

*) Mail (ingl. mõõt) on 1,6 kilom., doll.—ligi 2 rbl.

Kapitalismi hulgalise kasvamise tagajärjeks oli aga ta sisuline, oluline muutumine: tööstuse- ja osalt ka kaubandusekapitali asemele, mis waba wõistluse oma lipukirjaks seadis ja selle nimel takistused teelt kõrwaldas, oli astunud nüüd etteotsa monopoliline (ainuõigust kätte püüde) pangakapital, mis niihästi tööstuse kui ka kaubanduse oma mõju alla kiskus.

Lenin nimetab neli pea liiki seesuguseid monopolisid ehk monopolistlike kapitalismi nelja awaldust. Esiteks: monopol kaswas walmistuse koondumisest selle õige kõrgel arenemiseastmel. Siin näeme neid kapitalistide monopolistlike koondusi sündikaatide, kartellide, trustide näol. Teiseks: monopolistlikud ettevõtted ja koondused ahmisiid wõimalikult palju tooresainete allikaid oma kätte, iseäranis kapitalistlike ühiskonna kõige enam kartelleeritud walmistusealadel—sõe- ja rauatööstuses. Kolmandaks: monopolid kaswasid pankadest wälja. Need asutused olid waremalt majanduslises elus wahetalitaja osa etendanud; nüüd olid nad oma rahalise wõimu kaudu—finanskapital—monopolistid. Igal maal on wäike arw—kolm, neli, wiis—pankasid, mille käes kogu riigi majanduslise elu juhtimine seisab. Ja mitte üks majanduslise elu juhtimine: miljardide abil, mis nende kätte koondunud, hoiawad nad ka riigi poliitilise elu juhtimise täielikult oma kättes. Neljandaks kaswas monopol asumaade poliitikast wälja. Kõigile endistele põhjustele, mis asumaaid ahmima ajasid, tõi finanskapital rea uusi juure: wõitluse tooresaine allikate omandamise, kapitali wäljaweo wõimaluse, „mõjupiirkondade“, s. o. eesõigustatud äriwõimaluste, kontsessioonide jne saamise pärast ja üldse majanduslise tegewuseala laiendamiseks.

Siin, asumaadel, nende maade turgudel, kus kohalik kapital weel nõrk oli, põrkasid mitme maa monopolistid kokku. Igaüks püüdis oma mõju laiendada, laiemaid maaalasiid oma wõimupiirkonda kiskuda. Ahmiti muidugi eestkätt neid maaid, mis nõrgad, „ilma peremeheta“ olid, see on, weel mitte mõne kapitalistlike suurriigi kättes ei sipelnud. Ja kiiresti läks see ahmimine. 1876. a. oli ainult üks kümnendik Aafrika pinnast Euroopa riikide asumaaks, weerandsada aastat hiljem (1900) oli aga juba üheksa kümnendikku Aafrikast asumaaks muudetud ja ainult üks kümnendik weel waba. Asumaade kasvamise ja asumaade ning metropolide (asumaaid walitewate riikide) wahekorra kohta toob Lenin järgmise tabeli:

Kuidas orjapidajad suurriigid maakera ära on jaganud:

	Asumaad				Metropolid		Kokku	
	1876		1914		1914		ruutkilom.	elanik
	m	i	l	j	o	n		
„Suur“ riigid	ruutkilom.	elanik	ruutkilom.	elanik	ruutkilom.	elanik	ruutkilom.	elanik
Inglismaa	22,5	251,9	33,5	393,5	0,3	46,5	33,8	440,0
Wenemaa	17,0	15,9	17,4	33,2	5,4	136,2	22,8	169,4
Prantsusmaa	0,9	6,0	10,6	55,5	0,5	39,9	11,1	95,1
Saksamaa	—	—	2,9	12,3	0,5	64,9	3,4	77,2
Jaapan	—	—	0,3	19,2	0,4	53,0	0,7	72,2
P.-Am. Ühisriigid	—	—	0,3	9,7	9,4	97,0	9,7	106,7
Kuus „suurriiki“ kokku	40,4	273,8	65,0	523,4	16,5	437,2	81,5	960,6
Wäikeriikide (Hollandi, Belgia jt.) asumaad	9,9	45,3					9,9	45,3
Kolm „poolasumaad“ (Türgimaa, Hiina, Persia)							14,5	361,2
							Kokku . .	105,9 1.397,1
Ülejäänud riigid ja maad							28,0	289,9
							Kõik ilmamaad kokku .	133,9 1.657,0

Siit näeme, et 1914. aastaks umbes pool maakera pinda ligi kolmanda osa elanikkudega kuue kapitalistlike suurriigi asumaadeks, s. o. orjariikideks oli muudetud, rääkimata teistest suurtest riikidest, mida samati igasuguse pettuse ja vägiwallaga laastati („poolasumaad“). Kapitali edasilaienemine oli ikka suuremate ja raskemate takistustega seotud. Ikka kibedamaks läks wõitlus uute turgude, uute mõjupiirkondade, uute kapitali-wäljawaeto alade pärast; ikka teravamaks muutusid kokkupõrked suurte kapitalistlike koonduste wõistlusewäljal. Iseäranis terawaks läks wahekord Inglise ja Saksa majanduslikes wõistluses. Inglismaa oli juba enamalt, kui „merede walitseja“, omale määratud asumaad kätte ahminud, mis ta tööstusele, kaubandusele, kapitalidele awara turu awasid. Kuid Saksamaa tööstus, mis wiimastel aastakümnetel wõrdlemisi palju kiiremalt kaswas kui Inglise tööstus ja mille kaubandus palju elawam ning paenduwam oli, ähwardas Inglismaa tööstust isegi ta asumaadelt wälja tõrjuma hakata, rääkimata neist turgudest, mis teatawa määranil weel wõistlusele wabad olid, nagu näiteks Lõuna-Ameerika riigid.

See wõistlusejaht Euroopa kahe eesriigi kapitalistlike kildkondade wahel wiis wiimaks awalikule sõjale, mis 1914. a. juulis lahti puhkes. Et aga mitte ainult selle kahe riigi kapitali huwid puudutatud ei saanud waid õieti kogu kapitalistlike ilma

walitsewad kildkonnad maakera pinna — nimelt kurnatawa, orjastatud maakeraosa — uuesti ümberjaotust igatsesid et seejuures oma osa suurendada, siis wõtab tapatöö juba kohe algul palju laiema ulatuse ja kisub pärast weel teisigi riike selle rahwuswahelise werepulma keerisesse. Saksamaa, mis oma suure rahwaarwuga ja uskumata kiiresti kaswawa tööstusega Euroopa südamesse kitsastesse raamibesse kokku oli surutud, püüdis esiteks siin oma piirisid naabrite — Poolamaa ja Belgia kulu — laiendada, siis aga oma mõju Balkani kaudu Wäike-Aasiasse suruda, kus Türgimaa majandusliselt Saksamaa mõjuwalda pidi jääma, samati kui ka teised ümberkaudsed Wäike-Aasia maad. Peale selle oli Saksa kapitali eesmärgiks rida looduserikkaid Aafrika asumaid (Belgia ja Prantsuse Kongo, Marokko, Portugali ja osalt ka Inglise asumaid) oma kätte kiskuda, niisama ka Hollandi-Indiat. Neidsamu Wäike-Aasia maid — Siiriat ja teisi — püüdis Prantsuse kapital oma kätte kiskuda. Ka Saksamaa Aafrika-asumaad meelitasid teda. Peale selle igatses Prantsusmaa parajat silmapilku, kus Saksamaale 1870—71. a. sõjas lüüasaamise eest kätte maksta ja Elsas-Lothringi Saksamaalt tagasi wõita, heal juhtumisel ka mõnda kahmakat Saksa Rheiniäärseist maaladest, mis nii rikkad on Prantsuse tööstusele wajaminewa sõe poolest, oma küüsi ahmida. Inglismaa püüded on määratusuured: oma küüsi haarata kogu Aafrika, sealt Suetsi kaanali kaudu Wäike-Aasiasse tungida, Palestiina, Siiria, Messopotaamia ja Persia oma mõju alla wõtta ning seega oma mõjupiirkonda Atlandi ookeanist ja Aafrika lääneserwast kuni India idapiirini laiuli laotada. Austrial, Itaalia, Belgial jt. olid muidugi vähemad ihad, aga saagi järele janunes ja naabritl tükki kiskuda püüdis neist igäüks.

Imperialistliste ihadega täidetud oli ka Wenemaa kapitalism. Eestkätt oli see idamaade poole sihitud — Mongooliasse, kus laiulised kaubaturud paistsid awanawat, peasjalikult aga Persia ja Türgimaa poole, kus Wenemaa juba kindla jalgealuse oli wõitnud ja iseäranis oma puuwillariide tööstusega järjekindlalt edasi tungis. Siin wõistles Wenemaa Saksamaaga Inglise kaupade wäljatõrjumises, ja ta wõistlusel oli soowitud edu. Kuigi Wenemaa oma piire ka lääne poole — eriti Galiitsias, Austria arwel — laiendada püüab, jääb ta peaesmärgiks ikkagi lähema ida wõitmine, ja see seletab ta wõimsat tungi Mustas meres ainuõigulist peremeest mängida ja Bosporuse (Konstantinoopoli) wäinade (merekitsuste) ning Konstantinoopoli enese waldamist enesele ülesandeks seada. Nende Wenemaa „wõtmete“ wõitmise püüdes oli niihästi tagurliste ringkondade kui ka wabameelse kodanluse seas täieline üksmeel, kuigi kumbki pool seda omakohase huwiga põhjendas: tagurlusel pidi see wana feodaalkorra jäänuseid kindlustada aitama; liberaalidele pakkus see kapitalistilise kurnamise laiendamise wõimalust.

See Wenemaa tung Mustamere kaudu Türgimaad oma mõju alla suruda, oma kapitali kurnamisealaks teha, oli üks neist põhjustest, mis kaasa aitas teatud riikide-gruppide tekkimisele, nagu seda ilmasõjas nägime. Eestkätt põrkasid selles Wenemaa poliitikas kokku Wenemaa ja Saksamaa huvid, kes kah Türgimaa poole sihtis. Juba Wene-Türgi sõja ajal (1877—78) tuli see nähtawale: Saksamaa ajas rahutegemisel Wenemaa kawatsuse Türgi rööwimises ja mahasurumises suurel määral nurja. Hiljem tegi Saksamaa Austriaga lepingu et ühiselt Wene mõju laienemise wastu Wäike-Aasias ja Balkanitel woidelda. Nendega ühines warsti ka Itaalia (1882. a.), kes sellest kolmiklepingust kaitset otsis Prantsuse pealetungimise wastu. Loomulikult lähendas see kolmiklepingu poliitika neid riike, kelle wastu leping oli sihitud—Wenemaad ja Prantsusmaad. Wiimasel oli Wenemaale lähinemiseks weel teine põhjus—wõistlus Inglismaaga, kes niisamati ka Wenemaaga juba kaua aega sõjajalal seisis, sest mõlemad püüdsid endid Aasias laiutada, kus nende huwid Türgimaalt ja Persiast alates kuni Tiibetini ja isegi Hiinani kokku põrkasid.

Inglismaa paistis seega Euroopas eraldatud olewat. Tema püüe oli seega ühest küljest oma Euroopa wastaseid nõrgestada, teisest küljest toetust otsida wäljastpoolt. Wene-Jaapani sõda andis talle wõimaluse Wenemaad Ida-Aasiast mõjuwalt tagasi tõrjuda ja ühtaegu Jaapanit oma poole wõita; Prantsusmaa sai tugewa hoobi Faschoda sõjakäigul Aafrikas, kus jällegi Inglismaa mõju kaswas. Samal ajal pidas Inglise kapitalistide juhtiw ringkond läbirääkimisi Ameerika Ühisriikide kapitalistidega, kellega juba 1907. a. ühel Londoni nõupidamisel kokku lepitati et Saksamaa ja Inglismaa wahel lahti puhkewa sõja korral Ameerika Inglismaad saab toetama. Ja kui wiimaks sõja hädaoht käega katsutawasse lähedusse oli jõudnud, siis nägi Prantsusmaa et muud teed ei ole kui Inglismaaga ühineda, kuigi selles liidus Inglismaa kahtlemata esimest osa saab etendama.

Wenemaa kahtles kaua, kumba poolega lõpulikult ühineda. Sugulussidemeid kasutades ja tulewiku wäljawaateid hiilgawaks maalides oli Saksa walitsus osanud Peterburis suurt mõju wõita. Ka jäiwad Wenemaa ja Inglise wastuolud terwel Aasia wõistlusewäljal endiselt alale, kuigi ajutiselt mõnel wäerinnal, nagu näiteks Persia kohta, mõjupiirkondade jaotuses oli kokkuleppele jõutud. Kuid otsustawaks jäi selles küsimuses, kuhu poole Wenemaa pidi kalduma, Prantsuse kapital, mis Wenemaal niihästi riikliste laenude näol kui ka majanduseelus üldse juhtiwat osa etendas. Prantsuse kapitali käes oli sõja eel näiteks ligi 61% Wenemaa malmiwalamisest, ligi 51% söekaewandustest; 56% nahwtatööstusest oli Inglise kapitali käes. Peterburi pankade 8235-miljonilisest põhikapitalist oli kaugelt suurem osa wäljamaa kapital, mis järgmiselt jagunes: 55% Prantsuse, 10% Inglise ja 35% Saksamaa pankadele. Ja kõik need raua-, söe-, nahwta- ja

teised kuningad, kes Londonist ja Pariisist Wenemaa tähtsamate waraallikate üle walitsesid, otsustasid lõpuks ka Wenemaa osawõtmise ilmasõjas—külje kõrwal oma alalise wõistleja ja waenlase—Inglismaaga.

Missugune oli see sõda oma iseloomu poolest? Lenin wastas selle peale oma kirjatöös „Sotsialism ja sõda“ (1915. a., I. peat.): *)

„Peaaegu kõik tunnistawad praeguse sõja imperialistlikeks sõjaks, kuid enamasti moonutatakse seda mõistet, tarwitatakse teda ühekülgsest wõi püütakse wõimalikult näidata, nagu oleks sel sõjal kodanlik-eduline, rahwuslik-wabastaw iseloom. Imperialism on kapitalismi kõrgem arenemiseaste, mis alles 20. aastajal kätte saadud. Kapitalismil jäi wanade rahwusliste riikide piirides, mis ta selleks pidi looma et feodalismi kukutada, kitsaks. Kapitalism on sedawõrd koondamist edendanud et terwed tööstuseharud sündikaatide, trustide, miljardiliste kapitalistide ühisuste kätte on läinud ja peaaegu terve maakera nende „kapitalikuningate“ wahel on ära jaotatud—osalt asumaade näol, osalt sel teel et nad wõõrad riigid rahalise kurnamise tuhandete niitidega oma wõrku on mässinud. Waba kauplemise ja wõistluse asemele on astunud monopolilised püüded, tung maid ahmida et seal kapitaali tegewusse panna, sealt tooresainet wälja wedada jne. Kapitalism, mis feodalismiga wõideldes rahwaid wabastas, on nüüd, kui imperialistline kapitalism, rahwaste kõige suuremaks rõhujaks muutunud. Endine eduline kapitalism on reaktsiooniliseks, tagurliseks muutunud, on walmistamise jõud sedawõrd kõrgele tõstnud et nüüd inimsoo ees küsimus seisab: kas sotsialismile minna wõi aastaid ehk koguni aastakümneid otsa „suurte“ riikide sõjariistus wõitlust kannatada, millega kapitalism ennast asumaade, monopolide, eesõiguste ja igasuguste rahwusliste rõhumiste teel püüab alal hoida.“

„Sõda on poliitika jätkamine teiste (nimelt wägiwaldsete) abinõudega.—See ütetus on ühe kõige sügawama sõjaküsimuste kirjutaja, Klausewitzi, oma. Marksistid pidasid seda põhilausest alati õigusega iga teatud sõja tähtsuse hindamisel teoreetiliseks aluseks. Marx ja Engels waatasid alati just sellest seisukohast mitmesuguste sõdade peale.

Tarwitage seda waadet käesolewa sõja kohta. Teie näete et niihästi Inglismaa kui ka Prantsusmaa, Saksamaa, Itaalia, Austria, Wenemaa walitsused ja walitsewad klassid aastakümneid, ligi pool aastasada asumaade rööwimise, wõõrasrahwaste rõhumise, töölisteliikumise mahasurumise poliitikat on ajanud. Just nimelt seda poliitikat, ja ainult seda poliitikat jätkatakse praeguses sõjas.“

*) Waata: Lenin, Kirjatööde kogu, XIII, lhk. 95 ja järgm., 1925. a. wäljanne.

„Milleks sõdib Wenemaa?—Wenemaa peab selleks sõda et Galiitsiat omale ahmida ja ukrainlaste wabadust lõpulikult ära kägistada; et Armeeniat, Konstantinoopolit jne omale kiskuda. Tsarism näeb sõjas abinõu, millega tähelepanekut sisemise rahutuse kaswamise pealt kõrwale juhtida ja kaswawat rewolutsiooni liikumist maha suruda... Sõja abil püüab tsarism rõhutawate rahwuste hulka suurendada, nende rõhumist kindlustada ja seega suurwenelaste enestegi wabastamisewõitlust õõnestada... Wene-maa sõjast osawõtmisel on seega kahekordselt tagurline ja wabastamisewastane iseloom.“

II Internatsionaali langemine.

Rahwuswahelisel sotsialistlisel kongressil Stuttgardis (Saksamaal), 1907. a. wõeti „militarismi ja rahwuswaheliste kokkupõrgete“ küsimuses resolutsioon wastu, kus muu seas järgmist loeme:

„Kongress kinnitab eelmistel rahwuswahelistel kongressidel militarismi ja imperialismi wastu wastuwõetud resolutsioonid ja tähendab weel kord et wõitlus militarismi wastu lahutamata osa on üldisest sotsialistlisest klassiwõitlusest. Kapitalistliste riikide wahelised sõjad tekkiwad harilikult wõistlusest ilmaturul, sest iga riik püüab peale müügituru kindlustamise ka weel uusi maaalasad wõita, kusjuures wõõraste rahwaste ja maade orjastamine peasa etendab. Peale selle on nende sõdade tekitajaks weel alalised sõjalised ettewalmistused, mida esile kutsub militarism, kui kodanluse klassilise walitsemise ja töölisteklassi poliitilise allasurumise peaabinõu“.

Loomulikult on töölisteklass, kelle ridadest peasjalikult soldatid wõetakse ja kelle õladele kõige suuremad ainelised raskused langewad, sõdade suurem wastane, sest need takistawad teda oma eesmärgile — sotsialistlikele ühiskonnakorrale— jõudmises.

„Sellepärast peab kongress töörahwaklassi, iseäranis ta parlamendisaadikute kohuseks kodanlise ühiskonna klassilise iseloomu ja rahwuslise waenu alalhoidmist õhutawate põhjuste peale näidates kõige jõuga maa- ja merewäe sõjariistupaneku wastu wõidelda, sõjawarustuse krediitide wastu hääletada ja kaasa aidata et töölisteklassi noorsugu saaks rahwaste wendluse ja sotsialismi waimus üles kaswatatud ja klassiteadwusega läbi imbuks.“

Töölisteklassi wäljaastumine saab seda edurikkam olema mida enam meeled selleks alalise kihutusetööga on ette walmistatud ja mida enam Internatsionaal selles sihis üksikute maade töölisteparteide peale mõju awaldab ja nende tegewust ühistab...

„Kui sõda ähwardab, peawad sellekohaste maade tööliste-klassid ja nende esitajad parlamentides rahvuswahelise sotsialistlise büroo toetusel kõik tegema, mis iganes wõimalik et sõda takistada—kõigi abinõudega, mis nad kõige mõjuwamaks peawad ja mis klassiwõitluse ja üldise poliitilise seisukorra terawnemise järele, arusaadawalt, muutuda wõiwad.

„Sel juhtumisel aga, kui sõda siiski peaks lahtri puhkema, peawad nad ta kõige kiiremaks lõpetamiseks aktiivselt wälja astuma ja kõigi abinõudega püüdma sõja mõjul tekkinud majanduslist ja poliitilist kriisi selleks ära kasutada et rahwahulkasid üles kihutada ja kapitalistlise klassiwõitluse kukkumist kiirendada.“

Baseli kongressil, 1912. a., kus Balkanil juba sõjaleegid loitasid ja ilmasõda ukse ees seisis, kinnitati uuesti Stuttgardi otsust ja lisati rõhuga juure et „proletariaat kuriteoks peab kapitalistide kasude suurendamiseks, walitsewate suguwõsade auahnuse pärast wõi diplomaatia salalepingute auks üksteise peale lasta“. Kongress nägi ette sõjalise kokkupõrke wõimalust Saksamaa ja Inglismaa wahel, nägi ette sõja koledusi ja pööras sellepärast erilise manifestiga kõigi maade sotsialistide poole neid sõjahädaoahu eest hoiatades ja üles kutsudes kõige jõuga ja kõigi abinõudega sõja wastu wõitlema.

Seisukord oleks pidanud selge olema ja sotsialistliste parteide seisukoht kõikumata kindel. Ja ometi läks kõik teisiti. Mõni päew peale sõja algamist—ajaloolisel 4. augustil 1914—sattus II Internatsionaali kõige suurem ja tugewam partei, Saksamaa sotsiaaldemokraatia, katsetulle: ta pidi otsustama, kas lubada walitsusele sõjakulusid wõi mitte. Ta esitus parlamendis otsustas—lubada. Ja keskkomitee kiitis selle sammu õigeks. Sellega tunnistas Saksamaa sotsiaaldemokraatia et ta Saksa walitsuse sõjapoliitikat toetab, et ta walmis on Saksa proletaarlaste wäerinnale saatmist õnnistama, ja muidugi ka seda et Saksa tööline Prantsuse ja Inglise töölist tapab. Teisel pool piiri tegid teiste maade sotsialistid sedasama: Belgias tõttas rahvuswahelise sotsialistlise büroo juhtiw tegelane Vandervelde otsekohe walitsust toetama, Prantsuse sotsialistide esitajad wõtsid kodanlaste kutse wastu ja astusid walitsusse et omalt poolt organiseeritult kaasa aidata Prantsuse töölisi—Saksa töölisi tapma saata. Sinnamaani käremeelsete ja õigeusklike marksiistidena tuntud sotsialistid, nagu Guesde (Geed), Longuet (Longee) ja isegi wana kommunaawõitleja Vaillant (Waijaan)—kõik muutusid „isamaa kaitsjateks“.

Mis jäi seesugusel lool järele kõigist rahvuswaheliste kongresside otsustest? Mis jäi järele Internatsionaali lipukirjast: Kõigi maade proletaarlased, ühinege? Mis jäi järele tööliste-klassi ühistundest, kui Internatsionaali aluspõhjust? Ei mitte midagi. II Internatsionaal—kui rahvuswahelise proletariaadi

rewolutsiooniwõitluse organisatsioon — oli puruks warisenud. Tema silmapaistwam teoreetik Karl Kautsky, kes weel 1909. a. (oma kirjatöös „Tee wõidule“) oli seletanud et sotsiaaldemokraatia—rewolutsiooniline partei on, kes proletariaadi poliitilise wõimu wõtmisele, proletariaadi diktatuurale wiib; et sotsiaaldemokraatia „kõikumataks, järjekindlaks, leppimatuks peab jääma“,—seesama Kautsky oli nüüd „kodorähu“ apostliks hakanud ja jutlustas kokkulepet kodanlusega, seda proletariaadi tapapoliitikat pealegi teoreetiliselt „põhjendada“ ja õigustada püüdes. Nagu inimene, kes täielikult pea kaotanud, püüab ta oma musta ja äraandlikku tööd sellega seletada et—seisukord raske on ja õieti ei tea, mis teha: „Meie partei on palju harwemini arutanud küsimust, mis sõja ajal teha, kui seda, kuidas sõja algamist takistada“... „Kunagi ei ole parteid nii nõrgad ja walitsus nii tugew kui sõja algul“... „Tegelikult pole meie midagi selletaolist weel läbi elanud“ jne... Ja sellele järgneb „õigustus“: „Kõigi maade sotsiaaldemokraatidel on ühesugune õigus ehk ühesugune kohus isamaa kaitsmisest osawõtta; selle pärast ei wõi ükski rahwas teisele etteheiteid teha“... „Ekslik on arwamine nagu oleks Internatsionaal pankrotis ja partei oma otsekoheste parteihuwide kaitsmisest sõja ajal lahti ütelnud (nagu seda F. Mehring tõendas)“. Ja siis tuleb—„teooria“: „Põhimõttelisi lahkuminekuid (üksikute parteide wahel) ei ole... Põhimõtete ühtsus on alale jäänud—kusjuures seletatakse et see põhimõtete ühtsus selles seiswat et kõik parteid ühtewiisi oma isamaad kaitsewad! Muidugi on see „põhimõtete ühtsus“, kuid missuguste põhimõtete ühtsus? Igatahes mitte rahwuswahelise ühistunde waid wastastikuse tapmise „põhimõtete ühtsus—omamaa kodanluse huwide kaitseks.

Tuleb küsida: millega seletada seda pealtnäha järsku ja sügawat pööret rewolutsioonilise klassiwõitluse lipu alt proletariaadi weriwaenlase—kodanluse—lipu alla?

Kui sügaw see pööre ka oli, järsk ei olnud ta igatahes mitte; see oli aastakümnete pikuse walmimise wili. Rahwusliste riikide sotsiaaldemokraatlikud parteid asusid algusest peale legaalsuse pinnale, s. o. töötasid seaduslikult lubatud piirides. Kogu töö—peale üksikute ajajärgude ja juhtumiste, nagu näit. Saksamaa „sotsialistideseaduse“ aeg, 1878—1890—oli selle aluspinna raamide järele seatud: awalik wõitlus, parlamenditöö seisis eesotsas, ja selle tähtsamaks abinõuks peeti walijate hulga kaswamist. Mõningad tööliste seisukorda parandawad seadused, mis parlamendi kaudu kätte saadud, kinnitasid weel enam seda wõitlusejoont partei tegewuses ja juhtisid kõik tähewpaneku sinna. Tegelikult muutus proletariaadi suur wabastusewõitlus seega kodanlusega parlamendilawal wägikaika wedamiseks pisikeste silmapilksete huwide ja nõudmiste pärast.

Sinnapoole tüüris parteid weel rida teisigi mõjuwaid põhjusi. Parlamendiwõitlus nõudis wõimalikult laialist tagaseina, hästi suurt walijate hulka, millega wastaspoole peale mõju awaldada. Sellel häältejahil unustati tihti kaugemad rewolutsioonilised eesmärgid ja ülesanded ära, wõi warjati neid meeliga et teistest kihtidest, wäikekodanlisi walijaid ja arusaamatuid töölisi mitte eemale hirmutada. Tagajärg oli see et walijate suur enamus tõesti mitte klassiteadline ei olnud. Saksamaa walijatest, näit., kes 1912. a. hääled sots. dem. kandidaatidele andsid, oli ainult 22,8% klassiteadlikke parteilasi, 77,2% muud ollust. Ja paendlikud parteijuhid ütlesid: „Meie ei ole mitte ainult 22% walijate waid ka 78% walijate esitajad, ja sellepärast peame ka nende huwisid ja nõudmisi silmas pidama“. Partei kadus walijate hulga taha ära.

Aga parteiski oli seisukord sügawalt muutunud. Juba Berliini parteipäewal, 1892. a., oli Saksa s. d. juht W. Liebknecht tähendanud et partei esitajad oma sissetuleku poolest lihttööstist kaugele lahku lähewad, ja Dresdeni parteipäewal 1903 ütles Bebel otsekohe et paljudki esitajad oma elutee eesmärgi juba arwawad teatawal määral kätte saanud oewat. See „eesmärk“ seisis wõrdlemisi rahuloldawas sissetulekus ja sellega kättesaadawas elumõnus, mida partei palgalised ametid wõimaldasid. Neid ametisi tekkis parteis kui ka ametiühisustes, kooperatiiwides jne ikka rohkem, ja ametnikud muutusid oma meeoleolu poolest — ametnikkudeks, wäikekodanlasteks. Seda meeoleolu kandsid nad, arusaadawalt, ka partei taktikasse ja põhimõtetele.

See meelemuutus oli sedawõrd silmatorkaw et isegi kodanlised õpetlased sellest järeldusi tegid. Nii kirjutas tuttawa Saksa wanameelne ajalooteadlane Hans Delbrück 1914. a.: „Kuidas kokkusid isamaalased weebruaris 1912, kui walimiste tagajärjed teada anti. Kuid lubage ütelda et mind see meeoleolu silmapilgukski ei wallanud... Ma kirjutasin juba siis et uus riigipäew, s. o. just riigipäew 110 sots. dem. saadikuga, oma koosseisu poolest soodsam on kui kunagi enne“. Ja prof. Schmoller kirjutas 1914. a. aprillis:

„1890. a. alates on haritud, oma waimlise tasapinna poolest kõrgel seiswad sotsiaaldemokraatide juhid üksteise järel marksistlise ususumboli tähtsamad osad käest ära annud. Kolmweerand sots. dem. walijate üldarwust ei ole sotsiaaldemokraadid; sots. dem. partei liikmete arw on ainult pisut üle miljoni. „Wabades“ (tihti nimetati neid ka sotsiaaldemokraatlisteks—H. P.) ametiühisustes on 3 milj. liiget... Sots. dem. partei aastane sissetulek on 1 milj. marka. Wabade ametiühisuste sissetulek 80—90 milj. marka: Poliitilises organisatsioonis on aristokraatia ja bürokraatia tekkinud—see on 5—10.000 hea palgaga juhti, kes üle-ääre demokraatlise põhimõtte parteis meeletuseni

on wiinud—ilma et nad seda ise oleksid soowinud ehk teadnudki. Ka kooperatiivide loomulik arenemine wiib nende liikmed klassiwõitluse ideaalist pikkamööda eemale. Ühesõnaga: marksisiline töolistepartei on Saksamaal kodanliseks ümber sündimas, hoolimata sellest et ta ise seda tõsiasja kõige kindlalt eitab.“

Sellele iseloomustusele, mis üldjoontes arenemist õieti on tabanud, kuigi mitte igakülgset ja põhjendatult, tuleb ainult juure tähendada et seisukord teiste maade parteides ligikaudu samasugune oli ja et peale tähendatud hea palgaga juhtide kõigis parteides ja teistes töölisorganisatsioonides weel terve kõrgemapalgaline töolistekiht samase wäikekodanlise ideoloogiaga oli läbi imunud ja seda meeoleolu parteisse kandis. Ja et just need kihid parteis sihiandjad olid, siis oli täiesti põhjendatud sellesama Hans Delbrücki tõendus et „nende juhtidega saab ikkagi nii wõi teisiti kokku leppida“. Kodanlusel oli õigus, kui ta sotsiaaldemokraatliste juhtide kui oma inimeste peale waatas, ja kahtlemata oli see teadmine üks mõjuwatest asjaoludest, mis talle julguse andis sõjateele astuda.

Töolisteliikumine sõjaajal.

Töoliste rahutused olid Wenemaal 1914. a. keskel rewolutsioonilisele keemisepunktile lähenemas. Juulikuu sündmused Peterburis: laialdased streigid, mitmetuhandelised meealwaksud rewolutsiooniliste lauludega, kokkupõrked politseiga ja kaskatega ja selle tagajärjel barrikaadide ehitamine Wiiburi poole ja wõitlus Villier (Wiljee) kliniku kohal pealetungiwate wäesalkadega—kõik see kuulutas rewolutsiooni ligidast lahtipuhkemist ette. Sõja algus ja sellega ühes maksmapandud kord ja abinõud muutsid seisukorra. Küll keetsid sõja- ja walitsusewastased meealwaksud weel esimestel sõjakuudelgi edasi, iseäranis Peterburis, töoliste sõjawäljale saatmisel, kuid wangistamised, wäljasaatmised, mobilisatsioonid, sõjawäljale saatmine—kõik see lõhkus, rüüstas, ajas read segamini. Sinna juure tuli weel vähemlaste ja sotsiaalrewolutsionääride sõjatoetamise seisukoht: „Sõda kuni wõidurikka lõpuni!“ Ka siin läks wäikekodanline sotsiaaldemokraatia kodanlusega täielikule kokkuleppele.

Töolisteliikumise hoo langemist näitas järsk ja kiire streikide wähenemine juba 1914. a. wiimastel kuudel. 1915. a. kestab see rõhutatud seisukord edasi, aga juba 1916. a. näeme uut wõimsat liikumise tõusu, nagu seda jällegi streigiarwud tõendawad:

aastad	streik. arw	neist poliitil.	osawõtjate arw	neist poliitilisi
1914	3.534	2.401 ehk 67 ⁰ / ₁₀₀	1.337.458	985.655 ehk 73 ⁰ / ₁₀₀
1915	928	213 „ 24 ⁰ / ₁₀₀	538.828	153.941 „ 23 ⁰ / ₁₀₀
1916	1.593	797 „ 50 ⁰ / ₁₀₀	1.299.248	726.356 „ 56 ⁰ / ₁₀₀

See arwustikuline kokkuwõte näitab et ajutine wagunemine peagi jälle liikumise tõusule maad annab, nagu see oluliselt teisiti ollagi ei wõinud. Sõda tõi riigi majandusesse sügawa muudatuse; tööstus läks suurel osal sõjatarwete walmistamisele— seda nõudis „isamaa kaitsmine“, mis kapitalistidele pealegi nii ootamata suurt kasu tõi: äripaberite kasuprotsendid, diwidendid, tõusid kohe esimesel sõjaaastal mitmekordseks ja ulatasid mõnes riidewalmistuse, nahwtatõöstuse jt. ettewõtetes ligi 100 protsendini. Kuis ei pidanud siin kapitalist isamaalane olema! Teist-sugune oli tööliste seisukord. Sõjatõöstuse kaswamisega wähenes loomulikult muude, igapäewaste tarbeainete walmistamine ja kaswas selle tagajärjel nende ainete hind, kuna tööpalgad kaugeltki mitte selmääril ei tõusnud. Nii näit. tõusis leiwa hind—wõrreldes 1913. a. hinnaga—1. jaanuariks 1915—141⁰/₁₀₀-ni ja aprillis koguni 182⁰/₁₀₀-ni, kuna tööpalk samal ajal ainult 128 ja 141⁰/₁₀₀ peale tõusis. Kui sinna juure arwata harilised sõjaaja raskused, wiletsused ja kannatused, mis oma enamuses ikka töörahwa õladele langewad, siis on arusaadaw et töölised sunnitud olid uuesti wõitlust algama niihästi sõja kui tsari-walitsuse wastu.

Seda seisukohta wäljendas Wenemaa sots. dem. tööliste-partei keskkomitee oma manifestis 1914. a. oktoobris, kus seletatakse et „kõige pealt sotsiaaldemokraatia kohus on sõja tõelist tähtsust awalikuks teha ja armuta seda walet, neid kawalaid targutusi ja isamaalikke sõnakõlkse paljastada, mida walitsewad klassid, mõisnikud ja kodanlus, sõja kasuks laiali laotawad“. Manifest näitab et see waletargutus on, kui Saksa-maa ja Austria sotsialistid seletawad: nemad ühinenud oma kodanlusega selleks et Wenemaa tagurlise tsarismi wastu wõidelda. Wastupidi: sõda wõib seda rewolutsiooniwõitlust, mida Wenemaa proletariaat tsarismi wastu peab ja mis just sõja eel õige kõrgeid laineid löi, weel pikemalegi wenitada. „Iga maa sotsiaaldemokraatia ülesanne peab eestkätt oma maa isamaahullustusega wõitlemine olema. Wenemaal on see hullustuse liberaalse kodanluse (kadetid) täielikult ja narodnikud kuni eserideni ja parempoolsete sots. demokraatideni osalt wallanud“.

„Praeguses seisukorras on wõimata ütelda, kumba wõitlewate riikide grupi lüüasaamine rahwuswahelise proletariaadi seisukohalt waadates sotsialismile vähem pahe oleks. Meile, Wenemaa sotsiaaldemokraatidele, on aga kahtlemata selge et töölisteklasi ja Wenemaa kõigi rahwaste töörahwa hulkade

seisukohalt tsaari ainuvalitsuse lüüasaamine kõige vähem pahe oleks... Kõigil kaugemale arenenud maadel aga seab sõda sotsialistlike revolutsiooni hüüdsõna päewakorradele.

„Käesolewa imperialistlike sõja kodusõjaks (rewolutsiooniliseks klassisõjaks—H. P.) muutmine on ainuke õige proletaarne hüüdsõna... Kui suured raskused sel muutmisel ühel wõi teisel silmapilgul ka iganes ees seisaks, sotsialistid saawad selles sihis järjekindlalt, püsiwalt, wäärdumata ettewalmistusetööd edasi tegema.“

Aasta hiljem, 1915. a. oktoobris, awaldas Lenin oma „Mõned põhilased“ sotsiaaldemokraatlike töö tähtsamate päewaküsimuste kohta, kus ta muu seas (3. tees) kirjutab:

„Kõige lähemateks ja hädalisemateks ülesanneteks peame meie sotsiaaldemokraatlike töö kindlustamist ja laiendamist proletariaadi seas, ja peale selle ta laiutamist maaproletariaadi hulka, küla kehwasesse kihtidesse ja sõjawäkke. Rewolutsioonilise sotsiaaldemokraatia kõige tähtsam ülesanne on—alغانud streigiliikumist edasi arendada... Agitatsioonis tuleb wastawale kohale seada sõja wiibimata lõpetamise nõudmine. Tööliste teiste nõudmiste hulgas ei tohi unustada nõudmast et sots. dem. duumarühma töölistesaadikud (kes sõjawastase wäljaastumise pärast Siberisse olid mõistetud—H. P.) ajawiitmata tagasi toodaks.“

Juba 1915. a. wäljel selgus et tsaariwalitsus wõimetu on „sõda wõidurikka lõpuni“ wiima. Küll püüdis kodanlus, kes duumas terwelt oli ühinenud, omalt poolt kõik teha mis wõimalik et walitsust toetada, kuid kõige tagurilisemad ringkonnad, kes keisrikoda ümbritsesid, ei lasknud neid lähedale waid lootsid ise ülesandega walmis saada. Pahemal juhtumisel jäi pealegi wõimalus—liitlastest lahku lüüa ja Saksamaaga rahu teha, mida sealt poolt juba ammu ette pandi.

Wahejal läks aga seisukord sõjawäljal iga päewaga raskemaks; iseäranis rasked olid kaotused 1915. a. suwel. Terwed wäeosad langesid sakslaste kätte wangi, kes järgesti edasi tungisid. Nimetati uus wägede ülemjuhataja ja tehti katset ühiskonnalt suuremat toetust saada, muu seas nimelt ka tööllistelt. Selle wiimase katse algatajad olid suurbodanlased Rjabuschinski ja Gutschkow. Selleks et tööstust weel suuremal määral ja otstarbekohasemalt sõja teenistusse panna, asutati nõndanim. sõjatööstuse komiteed. Nendest kutsuti ka töölisi osa wõtma. Peterburi wäheplane ringkonnad, eesotsas Gwosdew, jooksid heameelega selle lõja silmusesse, sest selle awaliku tegewuse kaudu, mis pealegi osa tööliste palgatõstmist tõotas, lootsid nad edukamalt enamlaste põrandaaluse tegewuse wastu wõidelda wõiwat. Kokkulepe wiidi läbi—29. now. olid Peterburis kohaliku ja ülemaalse sõjatööstuse-nõukogu tööliste esitajate walimised. Selle peale wastas Wenemaa S.-D. T. P. Pe-

terburi komitee 1. dets. käreda üleskutsega, kus muu seas loeme.

„Seltsimehed! Äraandmine on sündinud!.. Salgake äraandjaid ja ülejoosikuid on töölisteklassi seljataga kodanlusega musta äri teinud ja proletariaadi klassilise leppimatuse ning rahwuswahelise ühistunde selleks ära müünud et au osaliseks saada Stolõpini kaaswõttele ja 1906. a. rewolutsionääride wäljakohtute kaitsja Gutschkowi eesistumisel sõjatööstuse komiteede pehmetel toolidel istuda...

„Ülejoosikuid, kes töölisteliikumist rööwimperialismi huwides katsuwad ära kasutada, kõrwale heites püüab töölisteklass järelijätmatalt käesolewat sõda kodusõjaks muuta ja klassiwastuolusid weelgi terawamaks ajada, meeles pidades et iga rahwa waenlane oma kodus on—ta walitsus, ta kodanlus.

„Seltsimehed! Et teed tsariwalitsuse kukutamisele kergitada, orjapidajaid mõisnikke ja nende toetajaid, äraandlikku kodanlust wõita, peab proletariaat ennast kindlustama et talle seljatagant äraandlikke hoope ei antaks. Ta peab lõpu tegema kõigile ülejoosikute ja äraandjate salaurgitsemistele; peab enese kõige kindlamal wiisil lahti ütlemä oma huwide äraandjatest ja nende wastu kõigi wõimalikkude abinõudega kõige armutumat wõitlust pidama“...

Weebuarirewolutsioon.

Sõda ei häwitanud mitte ainult miljonisi inimeste elusid waid rüüstas kohutawalt ka rahwa majandust. Juba esimestest päewadest peale nõudis ta määratuid kulusid, mis päew-päewalt ja aast-aastalt kiiresti kaswasid. 1914. a. kulus sõja peale päewas keskmiselt 8 milj. rubla, 1915. ja 1916. a. keskmiselt 31 miljoni ja 1917. a. koguni 50 miljoni rubla. Üldist sõjakulude summa arwatakse 50 miljardi rubla peale, mis umbes kolm weerandit kogu Wenemaa warandusest wälja teeb. Selle määratu warakulutuse kõrwal käis ühest küljest enneaimamata kasujaht, sahkerdamine, üle-öö suurte waranduste kokkukuhjamine; teisest küljest laialiste rahwahulkade waesemaksjäämine, üldise wiltsuse kaswamine, töowiljakuse wähenemine ja langus kõigil rahwamajanduse tähtsamatel aladel, nagu metallitööstuses, nahwa- ja sötetööstuses jne. Siit sai alguse ja hoo see majandusline lagunemine ja langus, mis juba nõukogude walitsuse ajal, 1921—22. a., oma madaluse põhipunktile jõudis.

Kodanline blokk (nõndanim. progressiivne ehk edumeelne blokk) tegi 1916. a. sügisel weel kord katset tsariwalitsuse peale mõju awaldada et see kodanlusele wõimalust annaks walitsemises ja sõjaasjade korraldamises kaasa rääkida, sest senise poliitika edasiajamise juures oli weel suuremaid kaotusi, kui mitte koguni sügawaid sisemisi wapustusi wõi kokkuwarisemist,

karta. Kodanlus nägi seda ette ja—kartis seda. Ta püüdis walitsuse muutust rahulikul teel läbi wiia, ainuwalitsust alles hoides. Kuid see ei läinud korda. Seda hädaohtu nägi aga ka Inglise ja Prantsuse imperialism, kes kartis et Wenemaa mõne suurema lüüasaamise järel, kui seisukord kriitiliseks läheb, Saksamaaga eraldi lepingu wõib teha, mis liitlastele äärmiselt kardetawaks oleks wõinud saada. Aga ei Prantsuse ja Inglise saatkondade, ei kodanliste ringkondade, ei isegi suurwürstideni ulatawate salaringide kawatsused ei ulatanud tegelikult kauge- male kui keisrikoja mädanuse silmapaistwama esitaja ja kehas- taja—Rasputini tapmiseni. Rewolutsioon ei tulnud mitte ülevalt, nagu seda kodanlised ringkonnad tahtsid—Inglise selleaegne saadik Buchanan kirjutab oma mälestustes sellest awalikult ja otsekohe, kahjatsedes et nemad hiljaks jäiwad ja altpoolt tõusew rahwarewolutsioon ette jõudis.

Laialistele töörahwa kihtidele niihästi linnas kui maal tõi aga sõda ikka suuremaid koormaid ja wiletsusi kaela. Üldises ka- suahnitsemises hakkasid kapitalistid ikka suuremal määral naiste ja lastetööd tarwitama ja odawat tööjõudu idast sisse wedama et tööpalkasid alla suruda. Töökaitse seadused heideti kõrwale. Kur- namine wõttis ikka armutuma üdiimemise iseloomu; kokkupõr- ked läksid ikka terawamaks. Kurnajad tarwitasid tööliste wastu nuuskimist, prowokatsiooni—kõik riigiwõimu aparaat oli nende kasutada, et tööliste wastupanekut maha suruda. Maal saiwad jõukamad talupojad põllusaagist rohkem sissetulekut ja neid sõ- jakoorem palju ei rõhunud; seda raskem oli see aga kehwadel kanda, kel wähe müüa oli, kuid kes seda walusamini kõiki muid sõjawiletsusi tunda said.

Sõjalised kaotused, mille põhjuseks silmanähtawalt riigi- korra mädanus ja sellega kaasaskäiwad igasugused kuritarwitu- sed olid, kui ka talurahwa rahulolematus ja wiletsus tõid lagu- nemise ka sõjawäkke, kus rahutus ähwardawalt hakkas maad wõtma. Tuli korduvalt juhtumisi ette, kus wäeosad enam peale- tungimisele ei läinud; wæeliinilt põgenemine ja wabatahtlikult wangi andmine muutus hulgaliseks nähtuseks. Wäejooksikud kandsid kihutuseseemet üle maa laiali. Käärimine ja rahutus kaswas hoogsalt.

Töölisteliiikumine oli, nagu juba nägime, 1916. a. wältel uue hooga ja kiiresti tõusma hakanud. 1917. a. algas Peterbu- ris „9 jaanuari“ mälestamise puhul toime pandud suure strei- giga, millest 160—200.000 töölisi osa wõttis. Juba see suur osa- wõtjate hulk näitas et laialistid töölistekihid poliitiliselt jälle lainetama olid hakanud. Ei waikinud see lainetus ka pärast 9. jaanuari. Weebuaris algab laiem streigiliikumine; 8 weebua- ril streigib Kolpino tehas; 10 weebuaril on töölistesaadikute Siberisse mõistmise aastapäew, ja Peterburi komitee kutsel streigib sel päewal 80 tuhat töölisi; järgnewatel päewadel

tekkivad streigid Moskwas, Nishni-Nowgorodis, Worooneshis, Luganskis.

18. weebruaril algas Putiilowi tehases ühes töökojas streik— protestiks tööliste lahtilaskmise vastu. 22. weebruaril lõpetati streik, kuid wabriku walitsus kuulutas töölistele lokaudi wälja, s. o., pani töö seisma. Järgmine päew, 23. weebruar, oli rahwuswaheline naistepäew. Selleks olid parteiorganisatsioonid töölistehulkasid streigile ja meeleawaldustele üles kutsunud et wägiwallawalitsuse, rõhumise, laastamise ja sahkerdamise vastu protesteerida ja sõja lõpetamist nõuda. Iseäranis tähtsat osa mängis meeleawaldustes ja miitingutel elukalliduse küsimus. Tarbeainete kõrged hinnad, sahkerdamine, leiwapuudus, sabades seisimine—see lõi iseäranis naistööliste ja töölisnaiste ridades ärewa meeleolu. Seda silmas pidades ja enneaegseid wäljaastumisi kartes hoiatasid parteiorganisatsioonid isegi streigi eest, kuid kohetadel wõeti siiski naistepäewa puhul toimepandud miitingutel otsused vastu—streikima hakata ja meeleawaldusega linna minna. Eestkätt ja iseäranis hoogsalt sündis see Wiiburi poolel, kust suured naiste meeleawaldusesalgad kesklinna püüdsid tungida. See ei läinud korda: sillad olid politsei kindla walwe all, kuid tööliste linnaosades sammusid suured hulgad uulitsatel, tööd pandi seisma ja kutsuti tööliised wälja.

Aga kuigi meeleolu ärew oli, politseiga wäikseid kokkupõrkamisi ette tuli, meeleawaldajaid wangistati jne, ei tõusnud üldine streikijate arv siiski wäga kõrgele—ametlikkude andmete järele oli neid 90 tuhat, ja waewalt küll keegi, olgu walitsuse pool, olgu tööliste organisatsioonides, wõis aimata et see wäljaastumine määratu ajaloolise sündmuse algus oli. Niihästi siin kui sealpool peeti seda juhuslikeks streigiks. Kuid juba järgmine päew näitas wastupidist. Naistepäewa järel ei lõpnud streik, waid järgmine päew tõi enam kui kaksikord suurema hulga töölisi wabrikutest wälja; 24. weebr. tõusis streikijate hulk, isegi ametlikkude andmete järele, 200.000-ni. Nüüd tuli üldistele protestipõhjustele weel Putiilowi lokaut juure, mis tööliste meelepaha tegewusele piitsutas. Nüüd ei suutnud enam politseisalgadki töölisi kinni pidada, meeleawaldajate jõed woogasid südalinna. Politsei oli silmanähtawalt wõimetu, ja tsaariwalitsus andis hulkade rahustamise sõjawägede kätte. Sellele wastasid meeleawaldajad sellega et üles kutsusid sõjawägedega wennastama, kasarmutesse minema. Seda hakati kohe waimustusega täide wiima: kasarmute ümber, uulitsatel—igalpool asuti hulgal soldatite ümber ja püüti nende meeleolu peale sõbralikult mõju awaldada.

25. weebr. oli streik juba üldine; streikis weerand miljoni töölist. Kokkupõrked politseiga wõtsid tõsisema kuju. Snamenski platsil sai pristaw Krõlow, kes katset tegi politseid mõökadega rahwa kallale ajada, surma, kusjuures kasakad enam politseid ei kaitsnud. Selle vastu püüti sõjawäeosadega, kes uulitsale toodi,

kõige sõbralikumat wahekorda pidada ja neid töörahwaga ühinemisele agiteerida. See püüe leidis wastuwõtlikku pinda. Juba 26. weebr., kus sõjawäed suuremal hulgal wälja toodi, peauulitsatel kogupauke anti ja töölised, siin-seal haawatuid ja surnuid maha jättes, linna äärtele pidid taganema, astus üks osa Pawlowski polgust aktiivselt vastu, ei läinud meeleawaldajate peale ja pani vastu, kui teised wäeosad teda rahustama saadeti.

Pawlowski polgu osa rõhuti maha, sõjariistad wõeti tal käest. Kuid järgmise päewa hommiku, 27. weebr., wõttis Wolõnia polk, alamohwitser Kirpitschnikowi juhatusel, polgu sõjariistadeladu oma kätte, tappis paar ohwitseri, kes soldatitele takistusi püüdsid teha, ja sammus teiste kasarmute poole et neid wäljaastumisele kaasa tõmmata. Selkombel toodi järgimööda wälja Preobrashenski, Leedu ja Moskwa polgud ja wõeti arseenaal oma alla. Teel ühest kasarmust teise ühenesid weel mitme teisegi polgu osad, kes uulitsale olid saadetud: Kella neljaks oli juba terve linn, peale Talwepalee, admiralteedi ja Peetri-Pauli kindluse, ülestõusnud wägede ja töörahwa käes.

See oli juba rewolutsioon laias ulatuses. Sõjawäed olid töörahwaga ühise wõitluserinna loonud, ja seda ühinenud jõudu ei suutnud keegi enam kinni pidada. Asjata andsid politsei „müüdawad nahad“, nagu rahwas neid tsaarisulaseid nimetas, kirikutornidest, pöõningutelt, politseijaoskondadest rahwahulkade ja sõjawäeosade peale tuld. See oli ainult tilk wett rewolutsioonilõõma, mis wihatud jaoskonnad purustas, sandarmiwalitsuse ja kohtuhooned rüüstas ja osalt põlema süütas, poliitilistele wangidele wangikojauksed awas.

Walitsus oli peata, wõi õigem—teda ei olnudki tegelikult enam, sest osa walitsuse liikmeid oli wangistatud, osa peitu pugunud. Kodanlus püüdis weelgi katset teha et tsaari järelandmisele paenutada, aga sellest ei tulnud midagi wälja, ja sellepärast ruttas kodanlus, kes nägi et walitsuse asemele tühi koht oli jäänud ja ülestõusnud rahwahulgad seda weel täitma ei tulnud, ennast kiiresti kohale poetama et weel päästa mis päästa saab—kui wõimalik, siis ainuwalitsust, kui mitte, siis kodanlist wabariiki. Samal ajal kui linnas wõim täielikult juba ülestõusnud rahwa ja sõjawäe käes oli, pidasid juhtiwad duumaringkonnad, oktoobristid (17. oktoobri partei) ja kadetid (kodanlised liberaalid), läbirääkimisi tsaari wenna Mihail Romanowiga et see keisrikrooni vastu wõtaks, seletades et truid sõjawäeosasid tema kaitseks weel küllalt leiduwat. Kuid Mihail ei wõtnud ettepanekut vastu, ja nüüd asus kodanlus ise walitsuse loomisele. Sama 27. weebr. õhtul organiseeriti riigiwolikogu liikmetest, Rodsjänko eesotsas, ajutine komitee, mis kodanluse ajutise walitsuse ülesanded enda peale wõttis.

Samal ajal, 27. weebr. õhtul, organiseeriti ka Peterburi töölistesaadikute nõukogu. W. S-D. T. P. Peterburi komitee liik-

med olid eelmisel päewal wangi sattunud, sealt küll 27. weebr. jälle wabastatud, aga töötasid nüüd raioonides ülestõusnud hulkade eesotsas. Wõimu organiseerimise algatus jäi sellepärast loomulikult nende vähemlaste ja teiste väikekodanliste sotsialistide kätte, kes duumas istusid. Ühes sõjatööstuse komiteega kutsusid nad nõukogu asutamise koosoleku kokku, kus järgmises koosseisus täidesaatev komitee waliti: Tschheidse, Kerenski, Skobelew, Gwosdew, Grinewitsch-Schächter, Pankow, Sokolow, Aleksandrowitsch, Schljäpnikow, Salutski ja Suhaanow. Schljäpnikowi ettepanekul wõeti sinna hiljem ka parteide esitajad—iga partei ja fraktsiooni poolt kaks. Enamlaste partei esitajateks esimeses täidesaatevas komitees olid Stalin ja Molotow.

Järgmisel päewal oli Peterburi nõukogu esimene üldkoosolek. Kõiki waldas rewolutsiooni wõidu meeoleu; oli rohkem pidulikkust kui asjalikkust. Tähtsam tegelik küsimus oli, kas sõjawäelaste esitajaid nõukogusse lasta wõi mitte. Sõjasotsialistid olid selle wastu, enamlased nõudsid soldatite esitajate kaasatõmbamist. See ettepanek wõetigi wastu. Nõukogu ristiti tööliste ja soldatite saadikute nõukoguks. Kuid suur enamus niihästi nõukogus kui ka täidesaatevas komitees oli siiski igasugustel väikekodanlistel ollustel, kellega enamlaste waated rewolutsiooni edasiarenemise peale algusest peale lahku läksid. Wähemlased ja nende mõtteosalised lootsid kodanlise ajutise walitsuse peale mõjumisega rewolutsiooni edasi arendada, enamlased, selle wastu, ei lootnud kodanluselt midagi head rewolutsioonile ja tegid sellepärast ettepaneku ajutist walitsust nende parteide esitajatest kokku seada, kes nõukogust osa wõtsid. Muidugi lükati see tagasi, nagu teisedki enamlaste nõudmised: 8-tunnise tööpäewa maksmapaneku, maa konfiskeerimise ja sõja lõpetamise kohta, mida otsekohe hädaohtlikuks peeti.

Riigipööre teade lagunes kulutulena üle maa laiail ja leidis igalpool wastuwõtlikku pinda: tööliste saadikute nõukogud, kodanlised komiteed, rewolutsioonilised komiteed jne tekkisid üle-öö ellu ja wõtsid tööliste ja soldatite rewolutsioonilisel pealetungil wanadelt asutustelt wõimu. Paiguti aitasid wanad asutused ka uusi wõimuorgaane luua. Wähe oli neid paiku, kus wana wõim ennast wägiwalla abil katsus alal hoida, ja sedagi ainult lühikeseks ajaks.

2. märtsil ütles tsaar Nikolai Romanow enese troonist lahti, seda oma wennale Mihailile jättes. Samal päewal loodi ajutine walitsus, mille eesotsas würst Lwow seisis. Järgmisel päewal ütles Mihail Romanow enese troonist lahti, ja selle järel kuulutas ajutine walitsus awalikult riigipööre välja. 6. märtsil lõpetati Peterburis streik, millega weebuarirewolutsioon lõpetatuks tunnistati. Kaks päewa hiljem wangistati Mohilewits endine tsaar Nikolai Romanow, et ta mitte wäljamaale ei saaks põgeneda, nagu seda kodanlise walitsuse ringkondades kawatseti.

Lenini teesid.

Enamlised organisatsioonid tulid kohe esimestel päewadel peale riipööre põranda alt wälja ja organiseerisid endid awalikult. Oli selge et nüüd vähemlastega ja teiste wäikekodanliste paendlastega seda wõitlust, mida siimaani põranda alt oli peetud, awalikul wõitlusewäljal jätkata tuleb, sest nagu tähendasime, läksid selle kahe leeri teed juba otsekohe, rewolutsiooni esimestest päewadest järsult lahku: üks haru wiis kodanlusega kokkuleppele, kodanlise walitsuse kindlustamisele, pikalisele parlamentlisele sumbumisele; teine läks rewolutsiooni süwendamisele, kodanlise rewolutsiooni lõpetamisele ja selle sotsialistlikeks rewolutsiooniks muutmisele. Aga kuigi need sihid üldiselt selged olid, siis puudus ometi selgus lähemate hüüdsõnade kohta suurel määral isegi enamlaste juhtiwates ringkondades. Siia tõi selguse sm Lenin, kes 3. (16.) aprillil ühes rea teiste seltsimeestega wäljamaalt Petrograadi jõudis. Juba järgmisel päewal, 4. (17.) aprillil, awaldas ta oma „Teesid“, mis lähema aja rewolutsiooniwõitluse ülesanded ja teesihi ära määrasid. Need teesid on järgmised:

1. Meie waates sõja peale, mis Wenemaa poolt ka Lwowi kamba uue walitsuse juures, selle walitsuse kapitalistlike iseloomu mõjul, tingimata imperialistlikeks rööwsõjaks jääb, on wõimata „rewolutsioonilise kaitse“ woolule vähematki järelnnet teha.

Teadlik proletariaat wõib oma nõusoleku rewolutsiooniliseks sõjaks, mis tõesti rewolutsioonilise kaitse mõtet õigustab, ainult sel tingimisel anda: a) kui wõim proletariaadi ja temaga liituwate kehewate talurahwaosade kätte läheb; b) kui kõigist maadewõitmise püüetest mitte ainult sõnades waid tegelikult lahti üteldakse; c) kui kõigist kapitali huwidest tõeliselt täielikult lahti üteldakse.

Kuna laiad kihid hulkade esitajatest, kes rewolutsiooni kaitse mõtet pooldawad, seda kahtlemata ausameelselt teewad ja sõda ainult wadjaduse, mitte aga wõidusaagi, pärast tarwiliseks peawad, ja et nad kodanluse pettuse ohwriks on langenud siis tuleb neile nende eksitust iseäranis asjalikult, püsiwalt, kannatlikult ära seletada, tuleb neile selgeks teha et kapital imperialistlike sõjaga lahutamata seotud on, tuleb ära näidata et wõimata on ilma kapitali kukutamata sõda tõeliselt demokraatlike, mitte wägiwaldse, rahuga lõpetada.

Selle waate laialist propagandeerimist tuleb tegewas sõjawäes organiseerida.

Wennastamine.

2) Käesolewa silmapilgu omapärasus seisab Wenemaal rewolutsiooni esimesest järgust, mis sellepärast et proletariaat küllalt teadlik ja organiseeritud ei olnud, wõimu kodanlusele

andis, teisele järgule üleminekus, mis wõimu proleta-
riaadi ja talurahwa kehweste kihtide kätte peab andma.

Seda waheajajärku iseloomustab ühest küljest äärmine
wõimalus awalikult töötada (Wenemaa on praegu kõigest sõ-
diwatest riikidest kõige wabam maailmas); teisest küljest —
puudub wägiwalla tarwitamine hulkade kallal, ja lõpuks—kapi-
talistide, nende rahu ja sotsialismi kõige õelamate waenlaste,
usaldaw-teadwuseta waade walitsuse peale.

See omapärasus nõuab meilt oskust nende iseäraliste
tingimiste järele koolduda, milles meil kuulmata laiade, nüüd
wast alles poliitilisele elule ärganud proletariaadihulkade seas
parteitööd teha tuleb.

3. Ei mingit toetust ajutisele walitsusele; ära seletada et
kõik ta lubadused, iseäranis need, mis maadewõitmisest lahtiüt-
lemise kohta käiwad täielikult petlikud on. Selle asemel et
lubamatuid, pettekujutusi tekitawaid „nõudmisi“ üles seada, et
see walitsus, kapitalistide walitsus, mitte enam imperialist-
line ei oleks, tuleb teda paljastada.

4. Seda tõsiasja tunnistada et enamjaos tööliste saadikute
nõukogudes meie partei — kõigi wäikekodanliste, kodanluse
mõju alla sattunud ja tema mõju proletariaadi hulka kandwate
olluste (rahwalik-sotsialistide, es-eridega algades ja vähemlas-
tega, lõpetades; Tschheidsede, Tseretelide jt., Steklowide jne)
bloki kõrwal vähemuses ja siamaani weel wäikses vähemu-
ses on.

Hulkadele selgeks teha et ainukeseks wõimali-
kuks rewolutsioonilise walitsuse wormiks — tööliste saadikute
nõukogud on, ja et sellepärast niikaua kui see walitsus weel
kodanluse mõju alla jääb, meie ülesandeks peab olema kannat-
likult, korrakindlalt, püsiwalt, iseäranis hulkade tegelikke nõu-
deid silmas pidades, ta eksitusi ja taktikat selgitada.

Niikaua kui meie vähemuses oleme, teeme ainult arwus-
tusetööd ja selgitame wigu; samal ajal jutlustame—kogu riigi-
wõimu tööliste saadikute nõukogude kätte mineku wajadust et
hulgad oma enese tegeliku töö kaudu wigadest pääseksid.

5. Mitte parlamentline wabariik — tööliste saadikute nõu-
kogudelt selle juure tagasimineks oleks samm tagasi — waid
tööliste, maasulaste ja talurahwa saadikute nõukogude wabariik
üle maa alt kuni ülesse.

Politsei, sõjawäe ja ametnikkonna kaotamine. *)

Ametnikkudele, kes kõik walitawad on ja keda igal ajal wõib
kohalt ära wõtta, palk maksta, mis hea töölise keskmisest palgast
mitte kõrgem ei oleks.

*) See tähendab et alalise sõjawäe asemele üldine rahwa relwastamine
(sõjariistupanek) peab astuma.

6. Maaküsimuses tuleb raskusepunkt maasulaste saadikute nõukogudele wiia.

Kõigi mõisnikkude maade konfiskeerimine.

Kõigi maade natsionaliseerimine riigis; maa jääb kohalikkude maasulaste ja talupoegade saadikute nõukogude korraldusele. Kõige kehvemate talupoegade saadikute nõukogude väljaeraldamine. Igast suurest mõisast tuleb (kohalikkude ja teiste tingimiste ja kohalikkude asutuste määramise järele umbes 100 kuni 300 tiinu suurused) eeskujulikud majapidamised luua—ühiskondlikel kulul ja maasulaste saadikute kontrolli all.

7. Kõik pangad terwel maal wiibimata üheks üldiseks rahwapangaks kokku liita ja tööliste saadikute nõukogu kontrolli alla panna.

8. Meie otsekohene, ajawiitmata ülesanne ei ole mitte sotsialismi „sisseseadmine“ waid jalamaid tuleb ainult tööliste saadikute nõukogu kontrolli ühiskondlise walmistuse ja ainete jagamise kohta maksma panna.

9. Parteilised ülesanded:

a) otsekõhe partei kongress kokku kutsuda;

b) partei programm muuta; peapunktid on:

1) imperialismist ja imperialistlisest sõjast;

2) kuidas riigi peale waadata ja meie nõudmine—„kommunast-riik“; *)

3) ajastjäänud miinimumi-programmi parandamine;

c) partei nime muutmine. **)

10. Internatsionaali uuendamine.

Algatus rewolutsioonilise Internatsionaali loomises, mis sotsiaalisamaahullustajate ja „keskkoha“ wastane Internatsionaal oleks. ***)

Kaksikwalitsus.

Kui juba weebruarirewolutsioon ise haruldaselt omapärase ajaloolise seisukorra wili oli olnud ja ainult sellepärast nii kiiresti ja põhjalikult oli läbi läinud et see seisukord, hoopis

*) See tähendab: meie nõuame seesugust riiki, mille algkuju meile Pariisi kommun andis.

**) „Sotsiaaldemokraatia“ asemel, mille ametlikud juhid terwes ilmas sotsialismi äraandjaks on saanud ja kodanluse poole läinud („kaitse-“—[kes „isamaa kaitse“ nimel sõda toetawad—ja kõikuwad „kautskiaanlased“) tuleb partei Kommunistlikeks parteiks nimetada.

***) „Keskkohaks“ (tsentrumiks) nimetatakse rahwuswahelises sotsiaaldemokraatias woolu, mis sotsiaalisamaalaste („kaitse-“) ja rahwuswaheliste s. d. (internatsionalistide) wahel kõigub, nimelt Kautsky oma kambaga Saksa-maal, Longuet (Longee) oma kambaga Prantsusmaal, Tschheidse oma kambaga Wenemaal, Turati oma kambaga Itaalias, Macdonald oma kambaga Inglismaal jne.

„ootamatult“ mitmesugused woolud ja huwid, täitsa üksteisele wastukäiwad püüded ühiseks, Nikolai Romanowi walitsuse wastu sihitud jõuks oli liitnud, siis oli ka see seisukord, mis rewolutsiooni järel ühiskondlistes wahekordades sündis, täiesti omapärane. Oli tekkinud seisukord, milles kõrwuti oli kaks walitsust—kodanline ajutine walitsus ja tööliste ja soldatite saadikute nõukogu, mis ennast wormiliselt küll walitsuseks ei nime-tanud, kuid mis sisuliselt siiski kahtlemata wõimuasutus oli; weel enam: kelle käes tõeliselt otsustaw wõim oli. See tuli otsekohe juba ajutise walitsuse tekkimisel nähtawale: see wõis kujuneda ja kujunes ainult tööliste ja soldatite saadikute nõus-olekul; wiimane, kui rewolutsioonilise rahwa, tööliste ja sõjawäe, s. o. soldatimundris talurahwa, esitaja oli tegelikult ja sisuliselt see, kes tsaariwalitsuse kukutas ja wõimu wõttis; kuid ta ei kasutanud seda mitte ise waid andis wabatahtliselt kodanlisele ajutisele walitsusele.

Selle tagajärjel sündis ajaloos ennenägemata olukord— kõrwuti kaks diktatuurat: kodanline, ja tööliste ning talurahwa diktatuur. Millega seda seletada et tööliste ja soldatite saadikute nõukogu oma wõimu täielikult ei kasutanud waid selle kodanlusele andis? Sellega muidugi et nõukogudes enamuses ja eesotsas seesugused esitajad olid, kodanlust selles rewolutsioonis kandwaks jõuks pidasid, kes arwamisel olid et selles kodanlises rewolutsioonis wõim paratamata kodanluse kätte peab minema ja jäämagi, kuna töörahwas ainult wäljastpoolt kodanlise walitsuse peale peab mõju awaldama. Sellega kinnitasid ja kõwendasid nad, arusaadawalt, ainult kodanluse seisukohti; tööliste ja talurahwa hulgad aga olid weel sedawõrd wähe teadlikud, said weel sedawõrd uduselt aru ühiskondliste jõudude wahekorrast et nad neid petlikke sõnakõlkse uskusid, millega igasugu paendlased ja kõhklejad töörahwast rahustada püüdsid, mis aga tõeliselt ainult rewolutsioonilised kõlksud olid, kuna sisuliselt kodanlus oma wõimu kindlustas.

Iga rewolutsiooni põhiküsimus on aga, nagu Lenin sel puhul kirjutab, riigiwõimu küsimus. Järelikult ei wõinud sellepärast niisugune seisukord kaua kesta; küsimus, kumb wõim püsiwalt seisma jääb, kumb alla andma peab, pidi nii wõi teisi otsustatud saama. See oligi weebuarirewolutsioonile järgnewate kuude ühiskondlise arenemise sisu. Wähemlased ja teised paendlased tüürisid silmanähtawalt algusest peale sinna poole et wõim täielikult kodanluse kätte läheks; ja kui nad peagi nägid et kodanlus mingisugust demokraatiat tunnistada ei taha waid tegelikult diktatuurale tüürib; kui laiad hulgad, ikka enam arusaamisele jõudes, selle wastu üles tõusid, siis püüdsid vähemlased ja es-erid asja seega parandada et sotsialistide esitajad walitsusse saatsid. Tõeliselt aga ei muutnud see nüüd enam walitsuse sisu—see jäi ja kujunes ikka kindlamalt

kodanliseks diktatuuraks, millele sotsialistlised walitsuseliikmed ainult warjukatteks olid, et diktatuur alasti silma ei paistaks. Mingit mõju need sotsialistid kodanluse poliitika peale ei awaldanud.

Lenin ja enamlaste partei seadsid küsimuse teisiti üles. Lenin kirjutas muu seas selle kohta järgmist:

„1) ajutine walitsus tuleb kukutada, sest ta on oligarchiline (kitsa kildkonna) walitsus, kodanline, mitte üldrahwaline walitsus; ta ei wõi ei rahu, ei leiba ega täit wabadust anda; 2) teda ei saa otsekohe praegu kukutada, sest ta rajaneb otsekohesel ja kaudsel, wormilisel ja tõelisel kokkuleppel tööliste saadikute nõukogudega, peaasjalikult Petrogradi nõukoguga; 3) teda ei ole üldse wõimalik harilikul teel „kukutada“, sest ta aluspõhjaks on kodanluse „toetus“ teise walitsuse, tööliste saadikute nõukogu, poolt; see wiimane on aga ainuke wõimalik rewolutsiooniline walitsus, mis otsekohe tööliste ja talurahwa enamuse teadlikkust ja tahet wäljendab. Kõrgemat ja paremat walitsuse tüüpi kui tööliste, maasulaste, talurahwa ja soldatite saadikute nõukogud, ei ole inimsugu siamaani weel wälja töötanud ja meie seesugust ei tunne.

Et wõimuks saada, peawad teadlikud töölisel enamuse oma poole wõitma: niikaua kui hulkade kallal wägiwalda ei ole, pole teist teed wõimule jõudmiseks.“

Sellest järgnes üldine juhtmõte edaspidiseks tegewuseks, üldine wõitluse hüüdsõna: ajutine walitsus kõrwaldada; wõim nõukogude kätte! Aga mitte nõukogude wastu wõitlemise teel waid laiade töörahwa hulkade waadete ja arusaamise pikalise, kannatliku ja püsiwa ümberkaswatamise kaudu. Selles kaswatusetöös seisiski enamlastepartei pealesanne järgnewatel kuudel. Ainete selleks andis nõukogude ja ajutise walitsuse tegewus. Juba 18. aprillil tunnistas see wälisministri Miljukowi märgukirja kaudu et ta tsaariwalitsuse sõjapoliitikat tahab edasi ajada. Enamlaste üleskutse, mis seda poliitikat paljastas, tõi Petrogradis suured töölistehulgad uulitsale. Küll püüdis nõukogude täidesaatew komitee seda hulkade meeoleu ärewust waigistada ja kokkupõrkest tasa üle minna, kuid meealealdused, mis edasi kaswasid ja weriste wõitlusteni arenesid, sundisid täidesaatwa komitee paendlasi siiski walitsuse peale mõju awaldama: Miljukow lahkus ministrikohalt ja sotsialistide esitajad astusid walitsusse.

Juba see laiade hulkade wäljaastumine, suurel osal otse loodusjõuline wäljaastumine näitas et hulgad teadwusetagi paendlaste poliitikat ei poolda waid enamlaste seisukoha poole kalduwad. Ja see andis Leninile asja weelgi tungiwamalt korata:

„Õpetund on selge. Aeg läheb edasi. Esimesele walitsusekriisile järgnewad teised. Andke kõik jõud selleks et maha-

jäänuid walgustada, et hulgaliselt, seltsimehelikult, otsekohe (mitte ainult miitingute kaudu) iga polgule, igale weel mitte arusaamisele jõudnud töötawate kihtide grupile läheneda... Liituge oma nõukogude ümber kokku ja püüdke nendes seltsimeheliiku mõjuwa seletusega ja üksikute liigete ümberwalimise teel enamust oma ümber koondada.“

Juulipäewad.

Nõndanimetatud koalitsiooniwalitsus (kodanlistest ja sotsialistidest koosseiw walitsus) ei muutnud sisuliselt seisukorda. Kodanlus, kes just sellega kriisi oli wälja kutsunud et ta tsaarwalitsuse sõjapoliitika edasijamamise kõrwal ka oma diktatuura tahtis samm-sammult maksma panna, ei lahkunud sellelt teelt ka koalitsiooniwalitsuses. Kõige põlewamad päewaküsimused, mis rewolutsioonil lahendamist nõudsid—sõja lõpetamine ja maaküsimuse korraldamine talurahwa nõuete järele—ei liikunud paigastki: sõja asjus näitas juba Miljukowi märgukiri et kodanlus sõda liitlaste kõrwal „kuni wõidurikka lõpuni“ tahab edasi pidada, ja maaküsimuse lahendamine lükati edasi—kuni asutawa kogu kokkukutsumiseni, mille tähtaega aga ära ei määratud.

See ei rahuldanud kedagi. Tööliste hulgad olid juba aprillimeeleawaldustel näidanud et nad ajutise walitsuse ja täidesaatwa komitee poliitikaga rahul ei ole. Sõjawäed hakkasid oma moodu protesti awaldama: wäerinnal algas wennastamine, sõjategewus jäi iseendast soiku. Koduminewate sõjawäelaste kaudu tungisid enamlised waated ikka enam ka maale. Teisest küljest nõudsid liitlased, kes seesugusest lagunemisest hädahoitu aima-sid, Wenemaa poolt sõjawäljal agaramat wäljaastumist.

Kõik see sundis kodanluse pealetungimisele asuma. Julgustuseks oli tal weel vähemlaste ja es-eride täieline wõit esimesel ülemaalisel nõukogude kongressil, kus 8. juunil vähemlaste ettepanek ajutise walitsuse kohta rõhuwa häälteenamusega wastu wõeti: 543 häält poolt, 126 wastu ja 52 erapooletut. Sellega oli ajutisel walitsusel seljatagune nõukogude poolt kindlustatud. Eestkätt hakati wäerinnal pealetungimisele ette walmistama, ja 18. juunil hakkas seal edasiliikumine. Ühtaegu hakati seljataga enamlusele peale tungima: tarwitati nende wastu surweabinõusid, wangistati, pandi ajalehti kinni.

Meeleolu aga ei rahunenud waid ärewus aina kaswas. Juba nõukogude kongressi ajal awaldati sõjawäelaste poolt terawaid proteste senise poliitika wastu: protesteerisid Kroonlinna madrused (seal oli juba maikuust saadik wõim tegelikult nõukogude käes); protesteerisid Sewastopoli madrused, protesteeris Ukraina sõjawäelaste kongress; protesteerisid lugematud sõjawäelaste miitingud. Enamliste sõjawäelaste organisatsioonide konwerentsil, juuni lõpul, selgus et juba üle sajatuhande sol-

dati nendesse organisatsioonidesse oli ühinenud ja kümned tuhanded neid väljastpoolt toetasid. Petrograadi tööliste meeleawaldusel 18. juunil walitses juba awalikult õige suurel määral enamline meeleolu: mitte ainult hulk töölisteorganisatsioone waid ka rida sõjawäelaste esitusi kandis enamlisi hüüdsõnu ja nõudmisi. Weel terawamaks läks seisukord ja ärewamaks meeleolu, kui pealetungimine sõjawäljal, mida nõukogude täidesaatev komitee nagu suurt wõidusündmust oli terwitanud, suurte kaotustega tagasi löödi ja kaotused nimelt juhatuse nõrkusest, warustuse wähesusest jne tulid. See asjaolu ja uus kriis walitsuses, mille tagajärjel neli kodanlist ministrit ametist ära astus et sotsialistisid täielikule allaandmisele sundida, kihutas juulikuu algul Petrogradi töölised uuesti uulitsale: kolm päewa kestsid meeleawaldused, mis sõjariistus kokkupõrkamisteks wälja kujunesid. Meeleawaldustest wõtsid suurel hulgal ka enamluse poole hoidwad sõjawäelased osa, nii et kokkupõrkamistel suurel osal ühed sõjawäeosad teiste wastu wõitlesid.

Enamlased, kes juba aprillikuu konwerentsil sellele seisukohale olid asunud et käesolewas seisukorras enamuse kaudu wõim tuleb wõtta ja kes nägid et seda töörahwa enamust weel nende seljataga ei ole, olid esialgu selle wäljaastumise wastu, ette nähes et sõjariistus uulitsaleminek otsustawatele wõitlustele wõib wiia, nende arwates aga selleks weel parajat silmapilku ei olnud. Kui aga hulgad siiski wälja astusid, wõttis partei juhtimise oma kätte ja nõudis nõukogude täidesaatev komiteelt wõimu wõtmist.

Walitsus surus selle wäljaastumise, mille ülesandeks mitte ei olnud walitsust kukutada ja wõimu wõtta, sõjalise jõuga maha. Kodanlus wõitis; see ei olnud mitte ainult wõit meeleawaldajate üle waid täielik wõit ka nõukogude täidesaatev komitee üle. Juulipäewadest peale ei wõinud enam juttugi olla sellest et kodanluselt rahulikult teel saab wõimu wõtta. Kaksikwalitsus oli kõrwaldatud—kodanluse kasuks, kes täielikult oma diktatuura hakkas teostama: silmapaistwamad enamlaste tegelased, kes kätte saadi (Trotski, Kamenew, Lunatscharki, Kollontai, Krôlenko jt.), wangistati, enamlised wäeosad lahutati jagude kaupa laiali wõi saadeti sõjaliinile, enamlised lehed pandi kinni, toimetused rüüstati. 3. juuli wäljaastumise pärast anti enamlised tegelased kohtu alla. Enamliste organisatsioonide rüüstamise laine weeres üle maa.

Leninil läks korda aegsasti kõrwale hoida ja pääses wangistusest. Partei seadis nüüd üles uue juhtsõna: wõita nõukogud ja siis nõukogude kaudu ajutine walitsus wäewõimuga kukutada. Algas etfewalmistus sõjariistus wäljaastumiseks et kodanluselt wõimu wõtta.

Agraarliikumine.

Kuna linnas wõimuküsimus terawalt päewakorrale kerkib ja wahejoon selle küsimuse harjal rewolutsioonilise proletariaadi ja rewolutsiooniliste wäeosade wahel ühelt ja kodanluse ning äraandlikkude sotsialistide wahel teiselt poolt ikka selgemaks läheb, etwewalmistused otsustawateks kokkupõrkamisteks ikka kindlama kaju wõtawad, walmib ja kerkib ka maal suur tõusuline. See algab lõikuseajaga, kus aastase põllusaagi jaotamise küsimus üles tõuseb. Samal ajal tekkib küsimus taliwilja mahategemisest. Maaküsimus on aga otsustamata: ka koalitsiooniwalitsus ei ole selleks sammugi astunud, kuigi seal es-eride esitajad istusid, kes kogu oma partei pearõhu just maaküsimusele ja talurahwale panid. See kõik sündis talurahwast ise, otsekohe ja koha peal maaküsimust otsustama. Enamasti sündis see organiseerimata, loodusjõuliselt, ja wäline kaju olenes suurel määral kohalikkudest tingimistest, kuid oluliselt, sisuliselt oli see ühine wool: mõisa maa ja mets jaotatakse talupoegade wahel ära, sedasama tehakse mõisa liikuwa waraga, elusa ja eluta inwentaariga, kuna elumajad tihti rüüstatakse. Nii läheb see ühest kreisist teise, ühest kubermangust teise, kuni septembris ja oktoobris juba terwet Wenemaad agraarahutuste lained üle ujutawad. Teated, mis üle riigi kokku tulewad, kõnelewad ühte ja sama keelt:

Seal ja seal kreisis on rüüstatud nii ja niipalju mõisaid, põletatud nii palju... Liikumine laieneb; teatatakse rahutuste lahtipuhkemisest naabrikreisides... Kariloomad ja wili weetakse laiali, mets ja maad jaotatakse talupoegade wahel ära... Meeleolu on väga ärew; tumedad jõud teewad kihutusefööde; on karta rüüstamisi... Korratudused laienewad; maade ärawõtmine takistab taliwiljade külimist... Põletatakse wilja... häwitatakse wäärtuslist wara; muu seas kallihinnalist mööblit... Kreisis häwitatakse hulgaliselt wäärtuslisi majapidamisi... Paljudes kreisides on üldine metsade laastamine... Walitseb täielik korralagedus... Kahjud ulatawad miljonitesse...

Niisugused teated täidawad iseäranis kohalikke ajalehti septembri ja oktoobrikuu läbi, iseäranis tiheda wööna algades Wolõniast ja ulatades läbi Kesk-Wenemaa mustamullawöö kuni wolgaäärsete kubermangudeni. Wahete wahel leidub sõnumites lisandusi: enamlased on wõimu oma kätte wõtnud... Kartes et hulgalised korratudused kõik hinnalisema waranduse wõiwad häwitada, kuulutas täidesaatew komitee (näit. Nikolajewskis, Samaara kub.) kõik eramajapidamised kreisis rahwa üldomanduseks ja hakkas neid ajawiitmata konfiskeerima...

Harilikult olid aga kohalikud wõimud täiesti saamatud ja wõimetud seesuguseid samme astuma, mis maade wõtmist oleksid wõinud korraldada. Selle asemel kuuleme aga harilikult ühte

laulu: Nõutakse sõjawäge kaitseks... Saadeti wäesalk välja... Karistusesalk jõudis kohale...

Kohalikkude ametiasutuste ja wõimude saamatus oli tingitud midugi sellest et keskkohit pea oli kaotanud ja samati peaaegu midagi muud ei osanud ette wõtta kui—karistusesalku maale saata. Küll hakkas wiimaks, kui ähwardawad teated talurahwa omawolilisest maaküsimuse lahendamisest hulgaliselt Petrograadi hakkasid tulema, ka põllutööministeerium ennast liigutama, töötati välja maakomiteede seadus (oktoobris), kuid see oli juba hilja selleks et rahutustelainet seisma panna wõi mõjuwalt peatadagi. Ei aidanud enam ka karistusesalgad: see ei olnud enam 1905. aasta—soldatite meeoleu oli sügawalt muutunud, ja liikumine ise oli liig wõimas, liig laialine et teda lagunenu riigikaitse abinõudega maha suruda oleks saadud. Talurahwast oli liig palju ja awalikult petetud, nii et ta sõnu ja lubadusi enam ei uskunud, ja sõjawäed olid liig lähedal talurahwa huwidele, kui et neid tõsiselt talurahwa wastu oleks saadud välja wiia. Liikumiselaine kaswas, ja ta kaswamine oli üheks tõendusks et walitsew wõim kiiresti kokkuwarisemisele läheneb. Tegelikult oli talurahwas ajutisele walitsusele sõja kuulutanud ja teostas iseseiswalt, oma käe peal, seda programmi, mida see walitsew partei, kes ennast alati talurahwaparteiks oli kuulutanud—es-erid nimelt—walitsuses olles ei olnud täide wiinud, sest et see kodanluse huwide wastu käis...

Oktoobripööre.

August ja september tõid otsustawa pööre töölistehulkade meeoleolu ja waadetesse. Põhjuseks oli ühest küljest riigielu alaline lagunemine, mis kokkuwarisemisega ähwardas, teisest küljest kodanluse ettewalmistused ja sammud rewolutsioonilise töölisteliikumise mahasurumiseks ja kewadel kättewõidetud seisukorra kaotamiseks. Lagunemise kohta kirjutas Lenin septembris muu seas:

„Wenemaad ähwardab möödapääsemata kokkuwarisemine. Raudtee transport on uskomatuseni korrast ära ja laguneb ikka edasi. Raudteed jääwad seisma. Lõpeb tooresainete ja süte wedu wabrikutesse. Wiljawedu lõpeb. Kapitalistid saboteeriwad (rikuwad, jätawad seisma, õnestawad, takistawad) meelega ja wisalt walmistamist, lootes et kuulumata kokkuwarisemine wabariigi ja nõukogude demokraatia ning üldse proletariaadi ja talurahwa ühisused häwitab ja ainuwalitsuse juure tagasiminekut ning kodanluse ja mõisnikkude kõikwõimu uuesti jaluleseadmist kergendab...

„Ennenägemata ulatusega kokkuwarisemine ja nälg ähwardawad möödapääsmata... Missugust tõendust selleks weel tarwis on et demokraatlise wabariigi pooleaastasel kestwusel, kus meil

küllaliselt on ühisusi, organisid, asutusi, kes endid uhkelt rewolutsioonilik-demokraatlikeks nimetawad, kokkuwarisemise ja nälja wastu tegelikult õieti mitte midagi tõsist ei ole tehtud. Meie läheneme ikka kiiremini ja kiiremini kokkuwarisemisele, sest sõda ei oota, ja lagunemine, mis ta kõigile rahwa elu aladele toob, kaswab aina.“

Augusti algusest peale on kodanluse pealetungimine silmaga nähtaw. Asutawa kogu kokkukutsumine lükatakse edasi; 12. aug. kutsutakse Moskwas riikline nõupidamine kokku, mille kokkuseadmisel juba mingist demokraatiast enam kinni ei peetud. Ja kaks nädalat hiljem tungib tagurline kindral Kornilow oma wäeosadega Peterburi kallale: 26. aug. paneb ta walitsuse juhatajale Kerenskile nõudmise ette— aetagu koalitsiooniline walitsus laiali ja andku wõim tema, Kornilowi, kätte.

Kuid Kornilow oma tagurliste killameestega, kelle hulka ka Kerenski ise kuulus, oli rewolutsioonilist jõudu liig madalaks hinnanud: Petrograadi proletariaat astus enneaimamata üksmeelel tagurlise tsaarisulase wastu wälja ja halwas ühes rewolutsiooniliste wäeosadega selle salanõu. Rewolutsiooniline liikumine oli suure wõidu saanud, mille tagajärjed kohe nähtawale tulid: 31. augustil said enamlased, kelle eestwõttel korda oli läinud tagurlise riigipööre katset tagasi lüüa, Peterburi tööliste ja soldatite saadikute nõukogus enamuse, mille tagajärjel wähemusse jäänud vähemlased 6 sept. täidesaatwast komiteest ära astusid. Samal 6 sept. said enamlased ka Moskwa nõukogus enamuse. Septembrikuus ettewõetud uued walimised annawad Peterburis, Moskwas ja paljudes teistes linnades nõukogudes enamlise enamuse 2. oktoobril wõtab Peterburi nõukogu otsuse wastu, milles tunnistatakse et wõim peab nõukogu kätte minema, ja 10. oktoobril teeb enamlaste partei keskkomitee otsuse sõjariistus üles tõusmise kohta.

Iseäranis mõjus sellele kiirele arenemisele kaasa sügaw ja kiire meeoleolu muutus sõjawägede hulgas. Need sattusid nimelt Kornilowi mässukatse tagajärjel suure ärewusse; oli ju ajutine walitsus kõik püüdnud teha, mis wõimalik, et sõjawägi wana ülemust usaldaks ja talle alluks; nüüd aga, kus wana ohwitserkond oma enamuses Kornilowile poolehoidu awaldas, kadus soldatitel igasugune usaldus ohwitseride wastu, kelle peale kui wastaste peale hakati waatama ja keda nüüd hulgaliselt hakati—häwitama. Kadus igasugune kord ja sõnakuulmine sõjawäes, seda enam et üldise lagunemise tagajärjel moonamuretsemine kaugeltki korralikult ei wõinud sündida ja soldatitel wäeliinil mõnigi kord pool näljas tuli olla. Kodust, külast aga tulid teated et talupojad mõisate maid ja wara jaotawad; ja sealt ei wõinud ju ometi soldatid, kes tsaari ja mõisnikkude wõimu murda olid aidanud, eemale jääda. Põgenemine wäerinnalt kaswas; need, kes paigale jäid, hakkasid uuesti wastaswäe soldatitega wennastama,

kindlas lootuses et sõda warsti peab lõppema—weel kord talwe wäerinnal üle elada paistis wõimatu olewat.

12. oktoobril wõttis Põhja oblasti nõukogude kongress, mis Peterburisse kokku oli tulnud, enamlaste ettepanekul muu seas järgmise otsuse wastu:

„Koalitsiooniwalitsus on maa korratusse ajanud, werest tühjaks nõristanud. Töölised, soldatid, teadlikud talupojad heidawad põlastusega eemale hukkawa, äraandliku poliitika, mis kodanlusega kokkuleppel põhjeneb.

„Rahwast wõib ainult see päästa, kui wõim keskkohas ja kohtadel otsekohe ajawiitmata rewolutsiooni asutuste—tööliste, soldatite ja talurahwa nõukogude kätte läheb.

„Nõukogude walitsus teeb Wenemaa nimel wiibimata kõigile rahwastele ettepaneku sõjategewust kõigil wäerindadel lõpetada ja ausat demokraatlist rahu teha.

„Nõukogude walitsus annab mõisnikkude maad otsekohe ja ilma wäljaostumaksuta talurahwa kätte.

„Nõukogude walitsus astub ajawiitmata tööstuse demobiliseerimisele ja talupoegade kindlustamisele.“

Kõike seda rewolutsioonilise meeoleu tõusu kõigis rahwakihtides: tööliste hulgas, sõjawäes, talurahwa seas tähele pannes kiirustas Lenin Peterburi enamlaste komiteed ja Moskwa komiteed wõimuwõtmisele: see oleks kuritegu, kui nüüd weel wiwitatakse. Isegi nõukogude kongressi ootamine oleks lapsemäng, häbiwäärt wormitagaajamine, rewolutsiooni äraandmine. Kui ilma ülestõusuta wõimu ei saa wõtta, siis tuleb otsekohe ülestõusule minna. Hüüdsõnaks olgu: Wõim nõukogudele, maa talurahwale; rahwastele rahu, näljastele leiba!

Walitsus nägi pinda jalge alt kaduwat. Ta tegi wiimase katse oma seisukorda kindlustada: Kerenski tegi korralduse et Peterburis olewad wäeosad sõjaliinile saadetak, kus neid hädasti tarwis olewat. Selle asemel nihutati Peterburi lähemale walitsusele truid polkusid. Peterburi nõukogu täidesaatew komitee: kes sellest mängust aru sai, astus ta teostamisele otsekohe wastu: loodi eriline asutus, kes järgi pidi kaaluma, kuiwõrd ja kas üldse wäeosade wahetamine wäerinna huwides sünnib. See asutus—sõja-rewolutsiooniline komitee, organiseeriti 16. oktoobril ja astus tööle 19. oktoobril—tegi kohe korralduse et ilma tema heakskiitmiseta ükski sõjawäeringkonna staabi korraldus maksew ei ole. Selle otsuse täitmise järel walwamiseks saadeti sõjarew. komitee komissarid wäeringkonna staapi. Wiimane ei tunnistanud sõjarew. komitee otsust maks-waks ega tahtnud seda täita. See oli tegelik sõjakuulutus. Sõjarew. komitee kutsus sõjawäeosade esitajate nõupidamise kokku. See tunnistas sõjawäeringkonna staabi rewolutsiooni wastaseks. Ühtaegu (22. okt.) kutsuti Peterburi nõukogu kokku et seisukohta wõtta. Linnas pandi suuri miitinguid toime, kus tek-

kinud olukorda arutati ja wõimuwõtmise küsimus üles seati. Kõik koosolekud toetasid waimustusega sõjarew. komitee wäljaastumist ja kiitsid kodanliselt walitsuselt wõimuwõtmise heaks. 23. oktoobril pööras sõjarew. komitee üleskutsega sõjawäelaste poole, kus ringkonna staabi tegewuse eest igasugusest wastutusest lahti üteldi. Järgmisel päewal, 24. okt., otsustab walitsus sõjarew. komiteed walitsusele wastuhakkamisele üleskutsu- mise eest kohtulikule wastutusele wõtta ja kutsub Tsarskoje Seloost löögipataljoni kohale; peale selle kutsutakse wälja lipnikkude kool Peterhofist ja suurtükiwäe osa Pawlowskist. Junkrute salk pani enamlaste ajalehetoiemetustes rüüstamise toime et lehtede wäljaandmist takistada.

Selle peale wastas sõjarew. komitee samal päewal, 24. okt., Petrograadi wäeosade lahinguwalmis seadmisega. Ajalehtede toimetusse ja trükikodadesse, kus lehti trükiti, saadeti sõjawäeline kaitse et lehed takistamata ilmuda wõiksid.

Järgmisel päewal, 25. oktoobril, hakkasid korralikud sõjawäesalgad, sõjarew. komitee juhatusel, awalikke asutusi oma alla wõtma. Üksteise järel langesid sõjarew. komitee poolt wäljasaadetud wäeosade kätte telefonijaam, telegrahw, post, riigipank, sillad, raudteejaamad ja mitmed teised asutused. Ajutine walitsus pidas Talwepalees koosolekuid, kuid loss ise oli sõjarew. komitee wäeosade poolt ümber piiratud ja kaugemale sellest piirajate rõngast ajutise walitsuse wõim õieti enam ei ulatanud. Juba 25. oktoobri päewal wõis Trotski sõjarew. komitee nimel Petrograadi nõukogu koosolekul teatada et Kerenski walitsust enam ei ole ja wõim ajutiselt, kuni ligem nõukogude kongress, mis sama päewa õhtuks oli kokku kutsutud, otsuse teeb, sõjarew. komitee kätte on läinud. Walitsuseasutuste ärawõtmine kestis kuni õhtuni. Ainult Talwepalee pidas weel wastu. Sinna olid ajutisele walitsusele truuks jäänud junkrud ja—naiste löögipataljon kaitseks kokku koondatud, ja et asjata werewalamist ära hoida, ei hakanud piirajad lahingut pidama. Jõuab õhtu. Loss ei anna ikkagi weel alla. Nüüd sihitakse suurtükkide suud lossi poole—Neewalt suurtükipaadi „Auroora“ peal ja Peeter-Pauli kindluses. Üksikud paugud—tühjad weel—kõnelewad piirajate kannatuse lõpmisest.

Õhtu hilja, kella 11 paiku, algab Smolnõis, kus enamlaste ja nõukogude asutuste asukoht oli, nõukogude II kongress. Koos on 562 saadikut, kellest mõjuw enamus—382 saadikut—enamlasted. Ühes poolehoidjatega (31) on enamlastel üksi ligi kolmweerand hääli, ühes pahempoolsete es-eridega (70) ja anarhistidega (5), kes kah nõukogude wõimu pooldawad, on 87%—line nõukogude enamus; wastasinnal on ainult 74 saadikut ehk 13% hääli. Wahekord oli selge, ja sellepärast arusaadaw et tõsiseks waidluseks vähemlaste wäljaastumine koosolekul

ei tõusnudki; see oli wõidetute nutulaul, mis aga koosolijate poolt wastawat kõlapinda ei leidnud. Kuna ajutisel walitsusel ja vähemlastel Peterburis jalgealune juba täiesti purunenud oli, ja talwepalee langemise teade, mida iga silmapilk oodati, seda ainult weel lõpulikult kinnitama pidi, jäi kokkuleplastel üle ainult maaga ja wæeliiniga kollitada. Aga selgi ei olnud enam sügawat mõju. Ja kui hilja õösi Antonow, kes otsekohe talwepalee piiramist juhatas, kõnetooli astus ja lühidalt teatas: Talwepalee on wõetud, ministrid, peale Kerenski, kes õhtu pimedas lossist põgenema pääsnud, wangistatud ja Peeter-Pauli kindlusesse wiidud,—siis oli selge et otsustaw hoop oli antud: ajutine walitsus oli kukutatud, walitsuse keskwoim oli rewolutsiooniliste nõukogude kätte läinud. Sellekohase teadaandega ja üleskutsega lõppeski koosolek.

Järgmisel õhtul (26. okt.) oli kongressi otsustaw koosolek. Siin loodi uus keskwalitsuse asutus, mis rahwakomissaride nõukoguks nimetati, ja wõeti wastu kaks esimest dekreeti (seadust) rahu ja maa kohta. Kuna wastasrind kongressilt oli lahkunud, wõeti dekreedid ühel häälel wastu.

Peterburis oli nõukogu woimul, kuid wana woim ei olnud siingi weel murtud. Iga ministeeriumi, iga walitsuseasutust tuli tegelikult wõita, sest igalpool takistasid kõrgemad ja keskmised ametnikud uue korra sisseadmist kui mitte awalikut wastu hakates, siis seespidi ümberkorraldamist ja nõukogude woimu käskusid halwates (sabotaash). Olid ju niihästi kodanlised erakonnad kui ka vähemlased ja es-erid kindlad et enamlaste walitsus kaua ei wõi kesta, et ta ise endal warsti aluse õõnestab ja rahwahulkade rahulolematuse otsa kokku wariseb. Seda kokkuwarisemist püütigi sisemise sabotaashiga, igasuguse kihutusetööga ja kuulujuttude laialilaotamisega ühelt poolt ja wana walitsusele truuks jäänud wæeosade Peterburi peale koondamisega teiselt poolt kiirendada. Kuid Peterburi wæeosad ja nendega ühinenud punakaardi salgad, kes kiires korras olid kokku seatud, löid pealetungijad tagasi, ja seespidi tugewnes nõukogude woim iga päewaga. Pikkamööda hakkasid isegi wälisriikide esitajad Smolnõisse ilmuma—tahes wõi tahtmata seega uut walitsust tunnistades.

Osalt Peterburiga ühel ajal, osalt Peterburi jälgil hakkas woimu nõukogude kätte wõtmise teistes linnades, kus see paiguti ilma vähemagi werewalamiseta sündis, paiguti suuri ohwreid nõudis ja alles raske wõitluse järel lõppes. Pikaliseks kujunes wõitlus muu seas ka Moskwas, kus nõukogude sõjaline jõud vähem organiseeritud oli kui Peterburis, kodanlus aga mitmesugustes sõjakoolides omale tugewa jalgealuse leidis. Esiotsa loodeti ka kasakate peale, aga need ütlesid peagi wõitlusest lahti, nii jäid rewolutsiooni wastastel õieti ainult junkrud järele. Esimestel päewadel läkski neil korda Kremlis oma alla wõtta,

mille kaudu nad ka arsenaali, s. o. sõjariistade peremeesteks said. 28. okt. awaldas Moskwa wägede juhataja Rjåbtsew isegi teadaande et rewolutsionääride wastupanek linnas on murtud. Kuid tõeliselt algas wõitlus linna laiemates osades. Tõolised wabrikutes olid siijamaani alles tööd teinud—sedawõrd wähe oli neid wõitlus kaasa tõmmanud. Nüüd tuli pööre; wabrikud pandi seisma, punakaardi organiseerimine wõttis hoogu; muretseti sõjariistu, toodi neid wäljastpooltki (näit. Tuulast weoautodega kuulipildujaid); hakati plaanikindlalt wõitlust pidama. Igasuguste paendlaste katsed nõukogu ja sõjarewol. komiteed kodanlusega kokkuleppele wiia, kukkusid läbi—mingist kokkuleppest ei wõinud juttugi olla, otsustama pidi sõjariistus wõitlus. Juba 29. okt. oli raioonidest walgekaardlisele keskkohale peale tungima hakatud. 1. now. otsustas sõjarewol. komitee wiimaks, tööliste pealekäimisel, Warblasemägedelt Kremli suurtükkidega pommitama hakata. Selle kõrwal tungisid rewolutsioonilised wäed linnas igalt poolt peale; junkrud olid sunnitud ühe seisupaiga teise järrel käest andma ja alla wanduma. Kremli pommitamine otsustas wiimaks wõitluse käigu: 2. now. pööras kodanlise „ühiskondlise julgeoleku komitee“ sõjarewol. komitee poole, teatades et walgekaardlased walmis on alla andma. Tingimiste kohta lepiti kokku, ja sama päewa õhtul awaldati sõjarewol. komitee päewakäsk rewolutsiooni wõidu kohta. 7. now. andis sõjarewol. komitee wõimu Moskwa nõukogule edasi. Sel tuli uut korda—waremetel üles ehitama hakata, sest 7-päewase wõitluse kestel oli kodanlus osanud kõik ametlikud asutused põhjalikult ära rüüstada.

10 now. algas Peterburis teine ülemaaline talurahwa saadikute kongress, kes täielikult riigipööret tunnistas. Nõukogude ülemaalse täidesaatwa komitee ja talurahwasaadikute kongressi ühendatud erakorralisel koosolekul 16. now. kinnitati nõukogude kongressil wastuwõetud dekreedid ja pandi kindel alus sellele ja talurahwa liidule, mille peal oktoobrirewolutsiooni wõitude kaitsmine rewolutsiooniwastaste pealetungimiste wastu ja nõukogude wõimu ülesehitamine ning kindlustamine algas ja tänapäewani rajaneb.

Weebuarirewolutsioon Eestis.

1916. a. algul näeme liikumises uut tõusu; 9. jaanuari puhitsemine ei too kaasa mitte ainult lendlehti waid ka töö seismajätmisi wabrikutes ja isegi wähemaid kokkupõrkeid politsei ja kasakatega. See oli sõja wäljel üldse esimene seesugune teraw wäljaastumine. Järgmised kuud tõid rea lendlehti ja üleskutseid niihäste eesti kui ka wene keeles. Ei jõudnud nüüd liikumise tõusu korduwad wangistamised ja wäljasaatmisedki maha suruda. Rahutus laialistes hulkades kaswas. Isamaalsus oli sõjakaotuste

palawuses ammu juba ära auranud; mädanemine ja lagunemine tsaariwõimu keskkohas andis ennast ka kaugemal tunda. Sõjawägi sattus ikka rohkem ja rohkem korratusse; Balti laewastikus tuli korduvalt sõnakuulmatusi, vähemaid ja suuremaid, isegi hulgalisi wäljaastumisi ette. Petrogradi sündmused weebruari wiimastel päewadel, mis Tallinnas õige kiiresti teatawaks said, leidsid siin juba täiesti walminud pinna. Küll andis Peeter Suure merekindluse komandant, kes Tallinna ja ümbruse sõjaline ülem oli (Tallinn oli sõjapiirkonnas), weel 28. weebr. ähwardawa käsu, milles elanikkudelt rahu ja korra alalhoidmist nõutakse, aga kui järgmisel päewal tsaariwalitsuse langemisest teade tuli, ei olnud enam ainustki sõjawäeosa, kes wana walitsust kaitsma oleks läinud. Wastupidi: 2. märtsil, kui teade tsaari lahkumisest ja uue walitsuse ning soldatite ja tööliste saadikute nõukogu moodustamisest Tallinnas üldiselt teatawaks oli saanud ja töölised hulgana meelewaldustel uulitsale tulid, ühinesid nendega niihästi maa kui merewäelased. Ja warsti selle järel hakati wana korra kantsisid häwitama: wangimajadest lasti nende elanikud wabaks ja wangimajad anti tuleroaks; purustati ära ka ringkonnakohtu ja sõjakohtu ruumid, samati salapolitsei kantselei, kubermanguwalisuse kantselei, politsei jaoskonnad jne. Nende ametikohtade paberid loobiti uulitsale, kus nad põlema pandi wõi laiali tassisiti. Maha põletati ka mitu awalikkude naisterahwaste maja. Tallinna all olewas 3. suurtükiwäe polgus tapeti mõned wihatamad ohwitserid. Kindluse komandant aseadmiral Gerassimow, kes „Paksu Margareeta“ põlemise juures madruseid rahustada püüdis, sai tõsiselt haawata. Kõige selle wana korra rüüstamise sekka kõlasid uulitsale ilmunud rahwahulkade rõõmuhüüded ja wabariigi eladalaskmised.

Otsekohe kui tsaariwõimu langemise teade kohale jõudis, tuli enamlaste organisatsioon põranda alt wälja ja hakkas ennast awalikult organiseerima. Organiseerimisetöö ja seisukorra selgitamise kõrwal, mida kohe laialistel rahwakoosolekutel hakati tegema, wõeti otsekohe käsile ka oma häälekandja asutamise küsimus, ja juba paar nädalat hiljem hakkab „Kiir“ Tallinnas päewalehena ilmuma. ⁶⁾

Aga kuigi enamlaste organisatsioon seisukorda õieti hindab, kuigi ta aru saab et kodanluse wastu, kes walitsuse oma kätte kiskus, wõitlust tuleb edasi pidada, on ta siiski liig nõrk kümnete tuhandete organiseerimata tööliste ja sõjawäelaste seas et neid oma seisukohale tõmmata, ja nii suudab ta tööliste ja soldatite saadikute nõukogu kujundamise peale wõrdlemisi wähe mõju awaldada. Selle tagajärg on et see asutus, wõimalikult laialisest „demokraatia“ põhimõttest kinni pidades, mida igasugu sotsialistid, iseäranis ka sotsiaalrewolutsionäärid, keda iseäranis sõjawäelaste hulgas suurel arwul leidus, juhtnõõriks soowitasid, otse üllatawa koosseisuga tuli: sinna walgusid sisse ka kõiksugu

ühiskondliste organisatsioonide, väikekodanliste seltside jne esitajad, kellel töölistega ja soldatitega sisuliselt midagi ühist ei olnud. Küll aga said need väikekodanlised ja kodanlised haritlastekihid, kes seda võimalust oskasid kasutada, nõukogus mõnda aega oma mõju suuremal või vähemal määral maksma panna.

Seesuguses seisukorras tuli enamlaste organisatsioonil raskest võitlust pidada, mida rahwusküsimus weelgi keerulisemaks tegi. Tuli wõidelda kodanluse wastu, kes ennast kohe märtsi esimestest päewadest organiseerima hakkas (9. märtsil asutati „Eesti Liit“, mille ülesandeks oli kõiki seltsisid ühiseks tegewuseks kokku liita et walitsuse poolt märgitud uuendusi teostada) ja kes oma tegewusele tugewa toe leidis kubermangu komissariks nimetatud Poskas. Tuli wõidelda es-eridega, kes sotsialistlistest wooludest siin esialgu kaugelt kõige tugewam oli. Tallinna tähtsust edaspidises arenemises õieti hinnates pani es-eride keskkomitee oma seisukoha kindlustamiseks Tallinnas iseäranis suurt rõhku, saatis siia isegi oma kõige tuntawamaid ja mõjuwamaid tegelasi, nagu Breschko-Breschkowskaja, Kerenski jt. Ja lõpuks tuli wõidelda ka vähemlaste wastu, kelle Eesti haru nüüd selle rahwuslise partei loomise aate teostas, mida omal ajal Peeter Speek oli katsunud läbi wiia, kuid mille wastu siis enamasti kõik pärastised vähemlased olid wõidelnud: nüüd löid nad ise Eesti sotsiaaldemokraatlise ühenduse, mille teraw ots algusest peale enamlaste wastu oli sihitud. Tuleb aga kohe tähendada et Tallinna Eesti tööliste hulkades ei es-eridel ega vähemlastel kuigi laialist pinda ei olnud; es-eride ala oli wenelaste hulgas, eestlaste seas oli nende keskkohal Tartus; vähemlased püüdsid osalt teadwuseta tööliste arusaamatust, osalt rahwuslisi ja isamaalisi tundeid enamlaste wastu kihutamiseks ära kasutada.

Ka teistes linnades, Pärnus, iseäranis aga Tartus ja Narwas, kandis weebuarirewolutsioon samataolist iseloomu; ka siin loodi juba rewolutsiooni esimestel päewadel tööliste ja soldatite saadikute nõukogud, iseäranis suure ja elawa osawõtmisega sõjawäelaste poolt. Ja niisamati algasid oma tegewust enamlaste organisatsioonid, eriti agaralt Tartus, kus Läti wäeosades rohkesti enamlasti ja internatsionaalseid sots. demokraate oli. 7)

Weebuarist oktoobrini.

Nõukogu ja kubermangukomissari wahekord läks warsti terawaks; juba 18. märtsi koosolekul tegi Tallinna tööliste ja soldatite saadikute nõukogu otsuseks komissari tegewust kontrolli alla panna, milleks komissari juure 20-liikmeline walwekomisjon määrati. Selle wolitused olid õige laiad; komissari määrused said komisjoni nõusolekul seadusliku jõu; ametnikkude nimetamine käis komisjoni wõimupiiri, samati miilitsa lõpulik korraldamine jne. Kokkupõrked Eesti kodanlusega, kes

ennast igal alal ja igasugu abinõudega kindlustada püüdis, ja seda oma komissari kaudu teostas, olid seesugusel lool möödapääsmatud; aga et nõukogu ise küllalt klassiliselt järjekindel ei olnud, tihti klassiliselt seisukohalt rahvuslisele kaldus (ametnikkude nimetamise asjus) ja seega Eesti kodanluse weskile wett walas, siis ei olnud kokkupõrkamiste tagajärjed mitte alati kõige soowitawamad: mindi kokkuleppele, muudeti kohalikkude nõukogude otsused (näit. Tartus abikomissar Partsi tagandamise kohta), maanõukogu walimiste asjus ei oldud küllalt järjekindel. Kaasa mõjus siin osalt ka Peterburi nõukogu kokkuleppele sihtiw taktika.

Selles wõitluses oli enamlastel määratu ülesanne: niihästi nõukogudes kui ka wäljaspool tööliste hulkasid õigele klassilisele teele juhtida, neid otsustawaks wõitluseks kodanlusega ette walmistada. Seda wõitlust ette nähes wiis enamlaste organisatsioon oma tegewuse kohe laiale alusele—maale talurahwa hulka ja sõjawägedesse. Tööliste kõrwal pandi iseäranis suurt rõhku maatameeste organiseerimisele, niisamati algas kihutusetöö Eesti polkudes, mida kodanlus Eestis organiseeris. Õige mõjuwaks abinõuks selles töös oli enamlastel nende keskhäälekandja „Kiir“, mille järele enamlasi Eestis üldse „kiiremeesteks“ hakati kutsuma.

Enamlaste mõju kaswas silmanähtawalt niihästi linnades, tööliste hulgas, kui ka maal. Iseäranis selgesti tuli see nähtawale suurepäralise meeleafalduse ajal Tallinnas 3. juulil, mis Eesti kodanlaste „rahwuskogu“ kokkukutsumise puhul toime pandi. See meeleafaldus oli õieti esimene puhtenamline ettewõte, esimene enamlaste katse töölisi üldlinnalises ulatuses uulitsale tuua. Ja see läks suurewiisiliselt korda—kümned tuhanded töölisel täitsid Tallinna uulitsaid, punane lippude meri hõljus werstade pikuselt inimlainete kohal. See oli jõud, mis kodanluse kohkuma pani ja eriti just sellepärast tõsine oli et siin puht klassiline wõitlusejoon terawalt silma paistis.

Need õudsed päewad, mis kodanlus Estoonia teatris siis läbi elas, ajasid ta marru enamlaste wastu; juba ammugi oli Töölistemaja (seal asus nõukogu, enamlaste keskkomitee ja „Kiire“ toimetus) rüüstamist õhutatud. Nüüd tehti see teoks. „Kiir“ pandi kinni, sm. Anwelt wangistati ja peeti lühikest aega wahi all. Muidugi ei suutnud see enamluse mõju kaswamist takistada. „Kiire“ asemel pandi kohe „Tööline“ käima, mille kõrwal hiljem maalugejatele eriline leht („Maatamees“) asutati. Kuiwõrd enamluse mõju iseäranis Tallinnas, kus ta märtsis piskese organisatsiooniga tegewust algas, selle mõne kuuga maad oli wõtnud, näitasid linnawalimised augusti algul, kus enamlasted ligi kolmanda osa hääli said (üle 30%, ehk 31 woliniku kohta 101-st). Kuigi see weel absoluutset enamust ei andnud, näitas ta ometi et Tallinnas juba augusti algul tööliste ena-

mus kindlasti enamlaste poolt oli, kuna sõjawägi ja laewastik weel suurel osal es-erisi saatis, kellest aga osa juba enamlastega koos töötas.

Teistes linnades arenesid wahekorrad samasugusel sihil: Narwas said enamlased suwistel linnawalimistel rõhuwa enamuse; Tartus oli es-eride ja vähemlaste mõju tugew, kuid see wähenes kiiresti sügise lähenemisega; Wiljandis hakkas enamline organisatsioon alles kesksuwe paiku wälja paistma, kuid ka siin kaswas ta mõju kiiresti, iseäranis alewite kehwmates töölistekihtides. Pärnus, Rakweres olid elujõulised enamlaste organisatsioonid. Igalpool ulatas parteiorganisatsiooni mõju ja tegewus kaugele üle linna piiride; ei olnud maanurka, kuhu enamluse agitatsioon kas ajakirjanduse kaudu wõi suusõnal ei oleks tunginud. Seda tõendasid maatameeste konwerentsid, paiguti ettewõetud ümberwalimised waldades ja iseäranis silmapaistwalt sügisesed üleriiklise asutawa kogu walimised, kus enamlaste partei üksi umbes 48%, s. o. ligi pooled kõigist äraantud häältest sai ja kaheksast Eestimaale määratud kohast neli enamlaste partei kandidaatidele sattus. Need walimisteadmed lubawad Eestit oma üldkogus kõrwu seada suuremate tööstusekeskkohtadega ja suurlinnadega, kus proletariaati suuremal arwul koos elas. Need arwud tõendawad muu seas seda suurt tähelpanekut, mis enamlastepartei Eestis just talurahwa kehwmate ja keskmiste kihtide wõitmisele pööras ja millel, nagu sellest näha wõib, ka tagajärge oli. Teiseks aga seletab ta osaliselt, miks Eesti kodanlus, kes kahtlemata paremini organiseeritud oli kui Wene kodanlus ja kes enamluse hädaohust selgesti aru sai, kel ka oma wäeosad käsutada olid, ometi mitte tegelikult wälja ei astunud, kui enamlased oktoobris wõimu nõukogude kätte wõtsid. Mitte demoraliseeritud, lagunewad Wene wäeosad üksi ei olnud see hirmutis, mis Eesti kodanlust tagasi hoidis, waid ka see enamluse laine, mis terwet maad üle ujutas ja mille tõus kodanlusele nägemata ei jäänud.

Kõige selle pingutawa töö tagajärjeks, mis enamlised organisatsioonid suwe läbi olid teinud, oli nõukogude kerge wõimuwõtmine oktoobris. Tallinn oli üks neist kindlustest, mis enamlaste partei keskkomitee wäljaastumise kawas Petrograadi seljatagant pidi kaitsma. Ja Tallinn täitis selle ülesande. Tegelikult oli Tallinnas wõim juba enne nõukogude käes, kui Petrogradis otsustawale pealetungimisele mindi; seejuures ei nõudnud wõimuwõtmine Tallinnas ühtki ohwrit—sedawõrd silmanähtaw oli kohalikkudele wana wõimu esitajatele enamlaste mõju ülewõim, sedawõrd selge nende poolehoid mere- kui maawäes. Rewolutsiooniline Tallinn ei wõtnud mitte ainult ise wõimu, waid hoidis kinni ka neid tagurlisi wäeosasid, kes Petrogradi ja Tallinna wahel asusid (Rakweres, Gatschinas) ja keda kontrewolutsioon ilma Tallinna seljatagusega oleks Petrogradi peale saata wõinud.

Kodanluse iseseiswuse püüded.

Wõimuwõtmine, mis terwes Eestis üldse õige rahulikult läbi läks, andis Eesti kodanlusele wildaku waate proletaarsest rewolutsioonist: ta hakkas selle wägiwaldsest iseloomust alles siis aru saama, kui nõukogud kodanluse kontrewolutsiooniliste wäljaastumiste wastu hakkasid wägiwalda tarwitama. Esialgu koondas kodanlus oma jõu maapäewa (maanõukogu) ümber, keda ta ainuõigusliseks ja wõimu kandjaks kujutas. Ja kui kesknõukogu otsuseks tegi maapäewa mitte enam lasta kokku tulla, tegi kodanlus katset maapäewa kontrewolutsiooni keskkohaks ja lipuks tõsta: kodanlised ja sotsialistlised esitajad tulid keelust hoolimata 15. now. Tallinna kokku ja otsustasid et maapäew pidawat kõrgem wõim maal olema. Kuid see „kõrgem wõim“ pages wõdinal laiali kui töölised wabrikutest Toompeale kogusid ja saadikud minema kihutasid. Ja ei olnud mingit jõudu maal, kes selle „kõrgema wõimu“ kaitseks oleks wälja astunud, olgugi et maapäew sellekohase üleskutsega Eesti rahwusliste wäeosade poole pööras.

See „kõrgema wõimu“ nimetus ei tähendanud aga kaugeltki weel et Eesti kodanlus oleks tahtnud Eestit iseseiswaks riigiks kuulutada. Nagu maapäewa esimene esimees A. Wallner maapäewa awamisel (2. juulil) oli kinnitanud et „ainult Wene demokraatia peale toetudes meie Eesti rahwa wabadust kõige paremini wõime kindlustada“, nii leidis kodanluse häälekandja „Päewaleht“ weel 22. now. et Eesti iseseiswuse mõtte peale „kibeda naeratusega“ wõiwat wastata: „Balti rannamaa saaks Euroopa rahule hädaohlikumaks kui wanasti Elsas-Lothring ja Balkan kokku. Meie wäikerahwas istuks siin kui tulepurskawa mäe otsas. Liig kôditaw „iseseiswus“ kui et see kedagi wõiks meelitada“... Weel loodeti Wene demokraatia, s. o. kontrewolutsiooniliste tsaarikindralite wõidu peale. Sedamööda aga kuidas üks nõukogude wõimu kukutamise katse teise järele puruks löödi, kadus Eesti kodanluse lootus sel teel enamlaste wõimu alt pääseda, ja ta hakkas uusi teesid otsima. Meeleheitel haaras kodanlus kinni iseseiswuse mõttest, seejuures rahwakomissaride nõukogu rahwusküsimuse dekreedile toetudes, mis rahwastele täielise enesemääramise õiguse kindlustas. Seejuures loodeti Wene wägede Eestist lahkumise korral järelejäänud Eesti rahwusliste polkudega ja asutusel olewa ratsawäe osaga—kuna nõukogudel weel alalist punast wäge ei olnud, nõukogude walit- susele „iseseiswas“ Eestis lõpp teha. Tagurliisem kiht Eesti kodanlusest, Maaliit—praeguste „põllumeestekogude“ isa—, otsis koguni toetust Saksa imperialistidelt, kelle poole nad ühes mõisnikkude ja teiste sakste esitajatega pöörasid et neid enamlaste wastu appi kutsuda. Olid ju Saksa wäed lähedal — Saaremaa oli nende käes.

See lootus Saksa imperialismi tiiva all „iseseiswas“ Eestis nõukogude võimu väärata, tõi juba detsembri esimestel päevadel kodanlises ajakirjanduses iseseiswuse mõtte päewakorrale. Warsti ühinesid sellega ka sotsiaaldemokraadid, kes oktoobripäewist saadik kodanlusega kindlasti liitu olid lõõnud, ja samati ka es-erid, kuigi wiimased oma osawõtmist sellest blokist häbenesid ja iseseiswa Eesti „töö wabariigiks“ ristasid. Wäike lahkuminek Maaliidu iseseiswuse ja sotsialistliste parteide — ka tööerakond kelkis siis weel sellega et tema „lõpueesmärgiks“ sotsialistline ühiskond olewat! — iseseiswa Eesti wahel seisis selles et esimene Saksa imperialistidelt warju otsis, wiimased aga Peterburi saatkondade kaudu liitriiklde imperialistide räästa alla pugeada püüdsid.

Aasta lõpul tehti ka enamlastele sellekohane ettepanek. Kuid enamlased lükkasid selle mõtte peaaegu ühel häälel tagasi — juhtiwatest parteitegelastest oli ainult W. Wöölmann iseseiswuse mõttega päri, seda sellega põhjendades et nõukogude võimul ikkagi wist pikka püsi ei olewat; parem siis ennast aegsasti hea demokraatiaga kindlustada. Enamlased nägid õieti — pärast tõendas seda Soome ja Ukraina saatus — et iseseiswus Eestit Saksa imperialismi rüüstamise eest kaitsta ei suudaks; wastupidi, meile oli selge et juba mõisnikkude maa natsionaliseerimine üksi iseseiswale Nõukogude-Eestile Saksa imperialistide wäe kiiresti kaela toob. Kodanlus aga muud teed pääsmiseks ei näinud, sest ta katse Wiljandis ratsapolgu abil kontrrewolutsioonilist wäljaastumist toime panna, nõukogude võimu kukutada ja iseseiswat demokraatlist wabariiki wälja kuulutada — „manifest“ oli sotsiaaldemokraatidel ja tööerakondlastel selleks ammu juba walmis sepitsetud — see katse läks nurja; ratsapolgult wõeti sõjariistad ära ja aeti ta laiali.

Üle maa aga kõwenes nõukogude võim; samm-sammult teostati selle võimu põhiülesandeid. Kaugelt suurem hulk mõisaid oli kohtadel mõisatöolistest organiseeritud komiteede kätte wõetud, kusjuures ainult Wirumaal Püssi mõisas sõjariistus wastu hakati ja kolm punakaardlast: M. Aitsam, J. Kalmus ja R. Imberg maha lasti (10. dets. 1917).⁸⁾ Nõukogude aparadi töö läks silmanähtawalt korralikumaks. Mitte ainult linnades waid ka maal astusid wanade walitsuseasutuste asemele uued — nõukogud. Mltte ainult maatameeste waid ka keh Wade ja kesk-talupoegade kongressid toetasid üksmeel nõukogude võimu ja kiitsid enamlaste poliitika õigeks.

Jaauari lõpul oli kodanluse ja parunite ühistel püüetel juba sedawõrd tagajärge et wäljaspool sakslastega Saaremaal kindel side oli loodud, seespool aga põrandaalune walgekaardi asutamine ikka laiemalt maad wõttis. See tõi nõukogude võimu poolt waenlastega ühendust pidawatele parunitele wangistuse ja wäljasaatmise, mille üle kodanlus meeletut kisa tõstis, kuna see

aga ütlemata kerge karistus oli sõjaliinil waenlastega salajase läbikäimise ja maa äraandmise eest.

Rahuläbirääkimised nõukogude walitsuse ja Saksamaa wahel wenisid ootamatult pikale. Trotski taktika: ei sõda, ega rahu allakirjutamist! nihutas Saksa wägede uue pealetungimise lähemale. Kodanlus kartis et Saksa wäed enne pärale jõuawad kui iseseiswus wälja on kuulutatud ja Eesti kodanluse töörahwa turjalt maha puksawad et ise ratsasõidu ainuõigust tarwitada. Sellepärast jooksis Eesti kodanluse põrandaalune „päästekomitee“ (Päts, Wilms, Konik) ahastades ringi ja otsis kohta, kus kontrewolutsioonilist wäljaastumist toime panna ja iseseiswust wälja kuulutada. Kord taheti seda Haapsalus I. Eesti polgu abil teha, kord Tartu Eesti wäeosasid selleks kasutada, aga üks ega teine katse ei läinud korda. Eesti kodanlus ise oli wõimetu nõukogude wõimu murdma, seks oli Saksa korrapäralist sõjawäge waja. Ja see tuli.

Saksa okupatsiooni algus.

Weebruari keskpäewadel (1918) oli Saksa wägi Saaremaalt liikuma hakanud. Warsti jõudis ta mannermaale ja liikus Tallinna sihis edasi. Mida oli nõukogude wõimul talle wastu saata? Mõnisada punakaardlast Tallinnast, kes küll oma kodanlust jaksasid waos hoida aga hoopis wilumatud ja ettewalmistamatud olid korraliku ja tehniliselt hästiwarustatud sõjawäega wõitlema. Kuid siiski püüti waenlast kinni pidada (Keila lahing), kuigi see wähe tagajärgi andis. Weel 23. weebr hommiku kinitasid kindlusewäe asjatundjad et Tallinnat wõimalik oleks kaitsta kui kakstuhatki meest sõjawäge oleks. Aga neid ei olnud: wana sõjawägi oli lagunenu, oli wõitlusewõimetu, jooksis pealetungijate eest minema. Taganemine oli paratamatu. 24. webruaril lahkusid nõukogude asutused Tallinnast. Lõunapoolsetest linnadest, kus kohalik walgekaart juba ennemalt, sakslaste pealetungimisest julgustatud, pool awalikult wälja astus, olid nõukogud juba paar-kolm päewa ennem lahkunud et Narwa kaudu Petrograadi taganeda. Tallinnal jäi ainuke waba tee—laewadel üle lahe Soome, kus walitsusewõim weel tööliste käes oli.

Seda silmapilku, kus nõukogud olid maalt lahkunud ja sakslased weel kohale ei olnud jõudnud, tarwitas Eesti kodanlus oma iseseiswuse wäljakuulutamiseks, et seega ajalooliselt ette jõuda ja sellega õigust wõita Eesti töörahwa turjal ratsutamiseks. Ja ajawiitmata näitas Eesti kodanlus, kuidas ta „demokraatlist wabariiki“ mõistab: weretöödega Eesti töörahwa kallal pühitses ta oma ühepäewase iseseiswuseliblika sündi ja surma. Ja et ohwrite arw ainult mõnekümmeni ulatas, tuli sellest et selle külmaliblika eluiga nii lühike oli. Saksa imperia-

lism oli vähem werejanuline kui Eesti—„demokraatia“, milles pealegi rohkel arwul mitmesugused sotsialistid esitatud olid.

25. weebbruaril tegi von Seckendorffi päewakäsk sellele iseseiswusejandile haleda lõpu. Küll katsus Päts kord walitsuse juhina, kord erasikuna kindralihärra ette pääseda et temaga edaspidisest — koostööst juttu ajada, aga teda ei lastud üle ukسلawe, ja kui ta mangumist ei jätnud, saadeti ta Saksa sismaale koonduslaagrisse. Tartus aga terwitasid Tõnissoni mõttewennad Saksamaa töötä printsisid, kellele Baltias hertsogikrooni walmistati, ja Maaliidu (hallparunite) kongress otsustas Tartus maikuul Saksa imperialistide ja Eesti hallparunite „mõlemipoolsete kasude kaitsmise kokkukõlasse seadmise“ tingimisel pärisparunitega ühes töötada.

Iseseiswuslaste wäerind oli laiali löödud ja ta jooksis iga nelja tuule poole selle surnultsündinu eluõigust kaitsma: Wöölmann walmistas ühes sotsiaaljuudastega märgukirja Saksamaa iseseiswatele sotsiaaldemokraatidele; Tõnisson, Menning ja Martna püüdsid Kopenhaageni kaudu Berliini pääseda et seal Eesti iseseiswuse eest kosta; Piip ja Pusta tallasid Londonis ja Pariisis treppisid et iseseiswale Eestile kaitset otsida, ja Seljamaa ühes Laidoneriga otsisid sakste wastu Eestile warju — Moskwest, seejuures kõige hingega seletades et Eesti tepts mitte iseseisew ei ole, waid ikkagi Wenemaa lahutamata osa, mille kohta nõukogude walitsusel otsustaw sõna on ütelda. Sellega tunnistasid need Eesti kodanluse esitajad ise et nende iseseiswusekuulutamine ainult tühi jant oli.

Kuna kodanlus selkombel iga wõimu poole küürutusi tegi et Eestis oma kurnamiseõigust wähegi kindlustada, oli tööliste klassi seisukord ütlemata raske. Organisatsioonid olid põhjani purustatud. Kõik tegewam ollus oli kas ise maalt põgenenud wõi saadeti salgakaupa wälja. Läks mõnda aega enne kui jälle põranda all sai uusi organisatsiooniidusid looma hakata. Ja siingi aitas jälle ajakirjandus kaasa. Juba aprillis hakkas põrandaalune „Kommunist“ ilmuma, mis kohale mahajäänud tööliste seisukorda selgitas ja raske okupatsioonisurwe all pead ei lasknud longu wajuda. Sest üks oli vähemalt selge: see seisukord ei wõinud kauaks püsima jääda, ja sellepärast tuli ette walmistada uutele wõitlustele.

V. Kodusôja ajajärk.

Nõukogudewõimu esimesed korraldused.—Bresti rahu.—Kodusôda ja interwentsioon.—Sôjakommunism.—Sôja lõpp.—WKP kodusôja ajajärgul.

Nõukogudewõimu esimesed korraldused.

Oktoobrirewolutsioon murdis kodanluse wõimu weel enne kui kodanline rewolutsioon lõpule oli jõudnud; maal häwitas talurahwas weel oktoobris feodaalaja jäänuseid, ja see oli üks mõjuw abi proletaarse rewolutsiooni wõidulepääsmiseks. Nõukogudewõimu üks esimestest sammudest pidi seega kodanlise rewolutsiooni lõpulewiimine, wana, mõisnikkudewalitsuse jäänuste lõpulik wäljakoristamine olema, mida ta ka tegi: nagu nägime, andis teine nõukogude kongress juba 26. okt. maa natsionaliseerimise (rahwa omanduseks wõtmise) dekreedid, millele 3. kongress, 1918. a. jaanuaris täiendawa seaduse maa tarwitamise kohta lisaks andis. Need seadused tõendasid talurahwale käega katsutawalt et enamlaste partei mitte ainult sõnades, nagu sinamaani kõik teised parteid, waid just tegelikult talurahwa huwisid kaitses. Talurahwas nägi oma ammuse igatsuse täide läinud olewat: oktoobrirewolutsiooni tagajärjena läks mõisnikkude maa peaaegu terwelt tema kasutada. Kuna enne kogu maast ainult 60% talurahwa käes oli olnud, omandas ta nüüd 97% maast, ja ainult 3% jäi riigi kasutada—üldisteks otstarbeteks, nagu eeskujulised majapidamised, põllutöö-koolidele, mitmesugusteks eriotstarbeteks jne. See tõstis iga „hinge“ maaosa $1\frac{3}{4}$ -st tiinust $2\frac{1}{2}$ tiinuni. Peale selle kadus täielikult maarent, mis sinnamani oma 200 milj. rubla wälja tegi, ja kadusid maamak-sud, mis 1500 miljonini ulatasid. Neid hakkas nõukogude walitsus alles hiljem jälle uuesti nõudma, kui talurahwa majapidamine oli tugewnenud, kuid mitukorda wähemal määral.

Maa natsionaliseerimise, s. o. kodanlise rewolutsiooni lõpulewiimise kõrwal tuli aga nõukogude walitsusel ajawiitmata ka kodanluse majanduslise wõimu murdmisele asuda. Kodanlus pani nimelt igas majanduslises äris ja ettewõttes nõukogude wõimule wastu, püüdis majanduslise sabotaashiga (tõrkumisega) nõukogude wõimu kukutada: tooresained, walmiskaubad, küttetagawarad müüdi maha, tööstuse ettewõtted jäeti seisma. Sellele ma-

janduslisele hävitamisetööle oli vaja lõpp teha, ja selleks seati 14. nov. (1917. a.) dekreediga tööliste kontroll tööstuseettewõtetes sisse. Wabrikute ja tehaste natsionaliseerimisele nõukogude walitsus weel ei läinud. Kui aga kapitalistid endid tööliste kontrolli alla paenutada ei tahtnud ja ettewõtted ka siis seisma jätsid kui weel tööd teha oleks wõinud, siis hakkas walitsus üksikute otsustega neilt ettewõtteid konfiskeerima (tasuta riigi omanduseks wõtma). Nii kestis see enam kui pool aastat, mille wäljel üle 500 tööstuseettewõtte riigi omaks wõeti, ja alles 28. juunil 1918 anti üldine dekret wabrikute ja tehaste natsionaliseerimise kohta.

Selle kõrwal wiidi läbi ka pankade natsionaliseerimine, mis seda wajalisem oli et kapitalistid imperialismi ajajärgul, nagu nägime, just pankade kaudu oma mõju kõigil majandusealadel maksma panid. Juba oma aprillikuu teesides oli Lenin kõigi pankade ühendamise nõudmise üles seadnud. Nüüd, kus wõim nõukogude kätte läinud, tuli seda teostada, et pangad enam tööstust walitseda ja kapitalistid pankade kaudu töörahwalt suuri sissetulekuid ei saaks. 14. dets. 1917 anti dekret, mille järele kõik erapangad ja wastastikuse krediidi ühisused natsionaliseeriti ja üheks riigipangaks kokku ühendati. Muidugi püüdis kodanlus ka siin saboteerida, osalt isegi wastu panna, sest ta sai aru et see ta kõige tugewam majandusline kindlus oli; pangateenijatele lubati kauaks ajaks nende sissetulek kindlustada et nad mitte riigipangas tööle ei hakkaks; raudkappide ja kastide lahtitegemisel tuli paljugi wastupanekut ette, kuid sellegi wastupaneku ja sabotaashi murdis nõukogude walitsus kindla käega maha.

Majanduslise wõitluse kõrwal tuli nõukogude wõimul mõnda kuud wõidelda kodanluse ja äraandlikkude wäikekodanliste sotsialistide ühiste katsete wastu nõukogude wõimu kukutada. Siinseal (Doni ääres—kindral Kaledini juhatusel, Siberis—parempoolsete es-eride eestwõttel, Ukrainas jne) panid need sõjariistus mäsukatseid toime, mis aga kergesti maha suruti, sest niihästi rahwa kui ka sõjawägede laialised hulgad olid igalpool enamlaste poolt. Täiesti nurja läks sellepärast ka nende rewolutsiooniwastaste lootus ja katse asutawa kogu kaudu enamlaste wõimu wäärata. Nõukogude walitsus ajas asutawa kogu, mis 5. jaan. 1918 kokku tuli, peale selle, kui ta nõukogude wõimu põhialuste tunnistamisest oli lahti ütelnud, laiali, ilma et ükski rahwakiht tema kaitseks oleks wälja astunud. Isegi mõne sõjawäeosa üleskihutamisest ei tulnud midagi wälja. See kõik tunnistas et nõukogude wõim aasta alguks juba kindlasti püsima oli jäänud ja omale kõigis töörahwa kihtides tugewa aluspinna loonud. See andis talle wõimaluse ja jõu kogu riigiaparaati murda ja seda nõukogude süsteemis uutal alustel üles ehitama hakata, alustel, mille põhijooneks ei olnud mitte bürookraatline omawoli waid proletaarne demokraatia.

Bresti rahu.

Selle sisemise wõidû juures seisis aga nõukogude walitsus üldise lagunemise ees: riigiaparati oli purustatud, uue ehitamine alles algamas; majandus, mis juba tsaariajast peale kiire hooga allamäge läinud, oli nüüd, kodanluse sabotaashi tagajärjel, hoopis halwatud, ja peaasi—sõjawägi oli täiesti lagunenu, wana kord oli purustatud, uus oli loomata, wäesalgad lahkusid omawoliliselt wäerinnalt ja läksid kodu. Noor nõukogude wabariik seisis imperialistilise waenlase ees täiesti kaitseta.

See sundis, maksku mis maksab, rahu tegema, ja seda jalamaid, sest Saksa imperialismilt wõis rewolutsioonile kõige pahemat karta. Nõukoguwalitsus oli otsekohe Saksamaaga hakanud läbirääkimisi pidama ja ka liitriike selleks üles kutsunud. Wiimased olid nõukoguwalitsuse ettepaneku wihaselt tagasi lükanud ja seda äraandmiseks tembeldanud; Saksamaaga läbirääkimised aga wenisid pikale, sest enamlaste eneste juhtiwates ridades, keskkomitees, läksid mõttet rahutegemise kohta terawalt lahku. Lenin seisis sellel waatekohal, et waja on Saksamaa tingimised, mis wõrdlemisi kerged olid (sõja lõpetamine, piiride märkimine selle maaala järele, mis sel silmapilgul Saksa wägede käes oli, Wene wägede kodusaatmine ja teatud summa maksmine Saksamaale Wene sõjawangide ülewälpidamiseks, kuni sõda lõpnud), otsekohe wastu wõtta. Seda nõudis ta keskkomitee nõupidamisel 7. jaanuaril. Kuid enamus oli selle wastu. 3. nõukogude kongress, mis selle järel kokku astus, wõttis samasuguse wiivitawa seisukoha, kus juures walitsusele siiski luba anti hädakorral rahu teha.

Tekkis kolm seisukohta: esiteks Lenini oma—jalamaid rahu teha, Saksa walitsuse tingimised wastu wõtta; teiseks Trotski seisukoht—sõda lõpetada, rahu mitte alla kirjutada, ja kolmas „pahempoolsete kommunistide“ seisukoht — „rewolutsioonilist sõda“ pidada. Niihästi Trotski grupp, kui ka „pahempoolsed kommunistid“ olid arwamisel et rahutegemine imperialistilise riigiga Lääne-Euroopa tööliste peale paha mõju awaldab, nende rewolutsioonilist tõusu halwab, usaldust nõukogude riigi wastu õonestab. Oldi arwamisel et rewolutsioon läänes lahtipuhkemisel on, ja sellepärast waja on imperialistidega „rewolutsioonilist sõda“ edasi pidada, milleks tarwis töölisi üles kutsuda ja korraldada. Lenin näitas et „rewolutsioonilise sõja“ hüüdsõna ainult rewolutsiooniline sõnakõlks on, kuna tõeliselt mingit tegelikku jõudu ei ole, mida waenlase wastu wõiks saata; tuleb tingimata rahu teha neil tingimistel, mis Saksa walitsus ette paneb, et wähegi aega wõita „hinge tagasitõmbamiseks“, mida waja on majanduse korraldamiseks ja uue, rewolutsioonilise sõjawäe loomiseks. Kui meie kohe rahu ei tee, siis tuleb pärast raskemad tingimised wastu wõtta.

Nii tõepoolest tuligi, sest et Lenini seisukoht kõigil nõupidamistel vähemusse jäi, mille tagajärjel 10. weebr. läbirääkimised sakslastega katkesid—Trotski seletusega: Wenemaa ei kirjuta wägiwaldselt pealesunnitud rahule alla, kuid sõda enam edasi ei pea. Juba nädal hiljem hakkasid sõjawäljalt hoiatavad teated tulema et sakslased uut pealetungimist ette walmistawad. Jälle wõttis keskkomitee küsimuse arutusele, kuid jälle sai rahule sihtiw ettepanek (uusi läbirääkimisi alata) vähemuse. 18. weebr. sai Lenini ettepanek keskkomitee koosolekul—sakslastele otsekohe rahu ettepanekuga telegramm saata—ainult 6 häält poolt, 7 wastu. Kuid juba sama päewa õhtusel keskkomitee koosolekul, kus Trotski teatab et sakslased Dwinski on ära wõtnud, saab Lenini ettepanek enamuse (sellega ühineb ka Trotski): järgmisel päewal saadetakse sakslastele raadio teel rahwakomissaride nõukogu ettepanek. Wastus tuleb kolme päewa pärast, mille wälteel Saksa sõjawäed, keda nüüd keegi enam ei takista, hulga maad on edasi tunginud. Sakslaste uued tingimised on märksa raskemad. Ja jälle arutab keskkomitee (23. weebr.) küsimust, ja jälle tekkiwad ägedad waidlused. Wiimaks wõetakse otsus wastu: Saksamaa ettepanekud ajawiitmata wastu wõtta. Hääletamisel kujuneb järgmine pilt: ettepaneku poolt—Lenin, Stassowa, Sinowjew, Swerdlow, Stalin, Sokolnikow, Smilga, kokku 7 häält; wastu—Bubnow, Buharin, Uritski, Lomow, kokku 4, ja erapoolest—Trotski, Krestinski, Joffe, Dsershinski, kokku 4. Nii ei olnud isegi sel kõige ähwardawamal silmapilgul rahuettepanekul absoluutset enamust. Siiski sai selle otsuse põhjal 3 märtsil Brest-Litowskis rahuleping alla kirjutatud. 8. märtsil kinnitas selle sammu VII partei kongress, ja nädal hiljem ka IV erakordne nõukogude kongress. Ja ei läinud palju aega mööda, kus kõige „rewolutsioonilikumadki“ rahuwastased tunnistama pidid, et Lenini seisukoht ainuke õige seisukoht oli.

Kodusõda ja interwentsioon.

Paistis, nagu wõiks noor nõukogude riik nüüd tõesti mõnda aega hinge tagasi tõmmata ja ennast uutele wõitlustele ette walmistada. Tõeliselt läks lugu teisiti. Oktoobrirewolutsioon oli kümned tuhanded mõisnikuperekonnad maast, sissetulekust ja wõimust ilma jätnud, oli kümned tuhanded ohwitserid endisest tsaariwäest nagu kalad kuiwale heitnud, oli sajad tuhanded kõrgemad ja keskmised ametnikud bürokraatiaredelilt maha paisanud, rääkimata kapitalistidest ja igasugustest ärimeestest. Esiälgu olid kõik need roopast wälja wisatud, oma sissetuleku ja elumõnu kaotanud hulgad endid sellega trööstinud, et see, „jumalanuhtlus“ ainult lühikest aega kestab ja enamlaste wõimu langemine neile warsti wõimaluse annab endisele kohale ühiskonnas tagasi

pöörata ja—ajutise häbi ja kannatuse eest süüdlastele skorpionidega kätte maksta.

Nädalatest said aga kuud, ja nendegi arw wenis järjesti pikemaks, ilma et nõukogudewõimu kokkuwarisemist näha oleks olnud. Esimesed wastuhakkamise katsed olid maha surutud, sõdagi lõpetatud; seespool sammus nõukogude wõim kindlat nationaliseerimise rada. Ilma wägiwallata ei olnud nähtawasti lootust enamlastest pääseda. Sellele wägiwaldse kukutamise teele asusidki nüüd kõik kodanlised ja wäikekodanlised ollused: mõisnikud, kapitalistid, ametnikud, kes wähemlaste ja iseäranis eseride poolt täit toetust leidsid. Ja kõigi nende „koduste“ liitlaste seljataga seisid wälisriikide esitajad, kes oktoobripööre ajal siia olid jäänud ja nüüd nõuga ja jõuga seda sõjakäiku toetasid, mis nõukogude wõimu wastaste poolt proletaarse riigi vastu ühiselt ette wõeti. Wälisriikide esituste puutumatus kasutati selleks, et warjupaika anda kõige wihasematele kontrrewolutsionääridele ja selle puutumatus kaitse all wälja töötada nõukogudewõimu kukutamise kawatsusi. Pealetungimine oli igast küljest ette nähtud: siseriigis pidid ettekawatsetud mässud lahti puhkema, millele es-erid ja wähemlased pidid laiemaid hulke kaasa tõmbama; raudteed ja sillad kawatseti purustada et enamlised wäed liikuda ja enamlased endid warustada ei saaks; ühtaegu pidid wälisriikide wäed wäljastpoolt sekka lööma (interwentsioon).

Sõjakäik algas pahempoolsete es-eride mässuga Moskwas, 6. juulil 1918, mille sissejuhatuseks oli Saksa saadiku Mirbachi tapmine, millega Saksamaad uuesti Nõukogude wabariigi kallale tungima taheti ässitada. Samal ajal puhkes mäss lahti Jaroslawis, Arsamassis, Muromis, Rostowis, Rõbinskis, paiguti wæliinil jne. Juba enne seda olid sakslased, hoolimata rahulepingust, Ukraina oma alla wõtnud ja tühjendasid seda wäljast, mida Saksamaa nii hädasti wajas. Wolga ääres olid Tschehhoslowakkia sõjawangid, kes endid imperialistlikes sõjas meelega Wenemaale wangi olid andnud et mitte Austriat kaitsta, mässama hakanud ja laiutasid endid Kaasanist Tscheljäbinskini. Ida-Siberis wõtsid jaapanlased Wladiwostoki oma alla ja tungisid sealt edasi Siberi südame poole. Soomest tungisid walgekaardlised wäed Wenesse, ja Arhangelskis tulid Inglise wäed maale ning asutasid es-eri Tschairowski lipu all nõندانim. „põhja walitsuse“. Tsaarikindral Krasnow lõikas Doni oblasti ja Krimmi Nõukogude wabariigi küljest ära. Kui siia juure arwata, et sakslased juba kewadel Balti kubermangud ja osa lääne kubermange oma alla olid wõtnud ja Soomemaa ära oli eraldunud, siis näeme et Nõukogude wabariiki 1918. a. kesksuwel seespidi kontrrewolutsiooni tules põles, kuna wäljast teda terve ilma imperialistiline kodanlus tükkideks kiskuda ja surnuks lämmatada ähwardas.

Kuid nõukogude riik on kõige oma nooruse ja nõrkuse, kõige majanduslise lagunemise ja sõjalise jõu kaotuse peale waatamata elujõulisem kui wastased seda iganes ette aimata oleksid wõinud. Walgekaardlaste ja es-eride esimesed sisemised mässud suruti kiiresti maha. Neile järgnesid ikka ja jälle uued ülestõusu katsed, uued wäljaastumised purustamise, rüüstamise, tapmisega. 20. juunil tapetakse Petrogradis Wolodarski. 30. aug. tapab es-er Kannegiesser Petrogradis Uritski. Samal päewal teeb Fanny Kaplan es-eride keskkomitee ülesandel Moskwas katset Lenini tappa; 25. sept. wisatakse pomm Moskwa komitee ruumidesse, kusjuures komitee sekr. Sagorski surma ja rida teisi sm-hi haawatud saab. Selle kõrwal lastakse õhku Kaluugas suurtükiwäe moonaladu, Moskwas raadiojaam, mitmed raudteesillad jne.

Sügisepoole peawad sakslased Ukrainast taganema — talurahwa rahutuste tagajärjel, kuid nad jätawad sinna kindral Skoropadski, kui Ukraina kodanlise diktaatori, kes enamuse wastu peab wõitlema. Uuralis ja Siberis tekkiwad uued nõukogude wastased walitsused ja uued ülestõusud. Omskis luuakse es-eridest ja kadettidest „Siberi walitsus“, Jekaterinburis — „Uurali walitsus“, Orenburi ümbruses walitseb kasakate ataman Duutow, lõunas kerkiwad uued tsaarikindralid enamuse wastasele wäerinnale: Kaledin, Kornilow, Aleksejew, hiljem Denikin. Järgmise aasta kewadel (1919), teeb Judenitsch katset Eestist peale tungides Petrograadi oma küüsi kiskuda. Siberis loowad jaapanlased Chorwathi walitsuse — jällegi enamuses es-eridest ja wähehlakatest, kes endid igale wälisriigile, igale Wenemaa wägistajale ja rüüstajale, igale Wene töörahwa kägistajale wabahtliselt palgalisteks timukateks pakkusid, ja alles hiljem, kui nende wõimetus imperialistidele käega katsutaw on, kui nende mõju hulkades täiesti nullini on wajunud, wisatakse need imperialismi tallalakkujad kõrwale ja luuakse puhttagurline Koltschaki walitsus, mis kogu Siberi oma alla wõtab ja es-eride ja wähehlakste walitsejate-mängimise lõpetab.

1918. a. nowembris puhkeb Saksamaal rewolutsioon lahti; see päästab Nõukogude Wabariigi orjastawast Bresti lepingust, mille kesktäidesaatew komitee 13. now. 1918 tühjaks tunnistab; Sellega kaob küll üks imperialistline wastane wäerinnalt, kuid lämmataw rõngas jääb endiselt nõukogude riiki igast küljest kägistama, ja kuigi sisemised mässukatsed maha on surutud ning peale Lenini tapmisekatset tarwitusele wõetud punane terror sisemiste kontrewolutsionääride read segi on lõonud, tõusewad nende asemele uued sisemised waenlased: majandusline lagunemine, küttepuudus, weoasjanduse lagunemine, tüüfusetaud, mis häwitawa lainena üle maa käib, ja siin-seal hallparunite (kulakute) mässukatsed maal. 1918. a. wiimane ja 1919. a. esimene pool on iseäranis rasked, kuid terwe ilma — Inglise,

Prantsuse, Ameerika, Jaapani jt—imperialistide ühine pealetungimine ei suutnud siiski nõukogude võimu lõpulikult maha murda, isegi sisemise lagunemise ja laastawate taudide ja kogu ilma sotsialistliste äraandjate abiga mitte. 1918. a. wältel läheb nõukogude walitsusel korda rewolutsiooni wõitude kaitseks uut, punast sõjawäge luua, mis tööllistest ja kehwestest talurahwakihtidest koos seisis. Mõnestkümmest tuhandest punakaardlasest algades, mis oktoobrirewolutsiooni päiwil üle maa nõukogude käsutada olid, oli rewolutsiooniline punane wägi 1918. a. lõpuks umbes 1½ miljoni peale kaswanud, ja see ei olnud nüüd enam juhusline wabatahtlik ollus, waid korralik sõjawägi, kuigi weel tihti nõrga korraldusega ja, peaasi, wiletsalt warustatud, mis mõnigi kord ta wõitlusejõudu halwas. Küll ei jatkunud sellest wäest kaugeltki weel et kõiki wastaseid korraga tagasi lüüa, ja sellepärast tuli punast wäge weel märksa suurendada, kuigi see äärmist jõupingutust nõudis; aga seegi wägi suutis alati kõige kardetawamal kohal hoopi anda, waenlast tagasi tõrjuda, et siis jälle teisale jõudu koondada, kust uut hoopi oodata oli.

Sõjakommunism.

Millega tuleb aga seletada seda wastupaneku jõudu, seda sisemist elujõudu, mis nõukogudewõimu kõigist raskustest hoolimata jalul hoidis? Selle elujõu allik oli huwide liit tööliste ja talurahwa wahel. Selle liidu loomine, talurahwa wabastamine kodanluse mõju alt oli Lenini rewolutsiooniõpetuses alati esimeses reas seisnud. Esimeses reas seisis sellepärast ka maa talurahwale andmine nõukoguwalitsuse tegewuses. Talurahwa ammuseid nõudmisi maa asjus täites löid enamlased oktoobrirewolutsioonis kindla liidu talurahwaga, kes nüüd teadis ja tundis et ta ainult töölisteklasi juhatusel, töölisteklassiga käsi-käes jaksab kõik tagurlaste katsed, maad mõisnikkudele tagasi wõita, tagasi lüüa. Ta nägi seda otse tegelikult, sest just tööliste hulgas olid need, kes mitte ainult rewolutsiooni esimestel kuudel waid ka pärastpoole, terve kodusõja wältel, ikka wõitluse esimestes ridades seisis ja esimesed rasked hoobid vastu wõtsid ja tagasi löid. Need wõitlused aga kaitsesid just talurahwast, kaitsesid maad, mis ta kätte oli saanud. Ja sellepärast ühineski talurahwas wõitluses töölistega, kandis temaga ühiselt kõik raskused ja tõi suuri ohwreid, mida ilma seesuguse teadliku ühinemiseta wõimatu oleks olnud ette kujutadaagi.

Ohwreid nõudis aga sõda tõesti palju. Majandus oli lagunenud. Mis tööstusest weel üle jäänud, pidi sõjatarbeid täitma, igapäewaste tarbeainete walmistamise peale ei saanud aega mõteldagi—ei olnud selleks ei tooresaineid, ei kütet, ei tööjõudu, ja wabrikud ning tehasedki olid korrasusse sattunud. Selle tagajärjel tõusid tarbeainete hinnad, langes rahakurss. Igasugu-

sed sahkerdajad kasutasid hindade tõusu, peitsid kaupade jäänused ära et hinda veelgi kõrgemale kruwida, seisukorda veelgi raskemaks teha. Nõukoguwalitsus oli sunnitud wabrikute, tehaste, pankade jne natsionaliseerimise kõrwal ka kaupasad arwele wõtma et järelejäänud wäikseidki tagawarasid elanikkudele korralikumalt, jaopärast wälja anda. Talurahwale ei ulatanud sellest peaaegu midagi, sest esiteks oli neid aineid õige wähe, ja teiseks puudus tee, mida mööda linna ja maa wahel wähegi korralikku wahetust oleks wõidud teha. Teisest küljest aga tuli talurahwalt sõjawäe ja linnaelanikkude, eestkätt tööliste ülewalpidamiseks wilja ja toiduaineid wõtta. Wahetuse teel ei olnud wõimalik seda saada, sest wabrikusaadusi talurahwale anda ei olnud. Tuli sunniwiisil wõtta. Antigi 1918. a. sellekohane seadus. Teatud küla ehk walla kohta tuli teatud hulk wilja, teatud arw loomi ja muid toiduaineid anda. See jaotati sedamööda ära, kuidas keegi maksta jõudis. See oligi rewolutsiooniwõitluse ajaloosse jäänud „sunnimaksujaotus“ („prodraswjorstka“).

Kõik need ja rida teisi korraldusi, mille ühine mõte selles seisus et nõukoguwalitsus niihästi walmistuse kui ka ainete jaotamise täielikult oma kätte wõttis ja seda oma riigiaparadi kaudu teostada püüdis, ja nimelt sotsialistlistel alustel teostada püüdis, sünnitasid omapärase majanduslise poliitika, majanduslise süsteemi, mida hiljem sõjaaaja- ehk lihtsalt sõjakommunismiks hakati kutsuma. Muidugi olid need korraldused äärmiselt kitsendawad, äärmiselt rasked, ja laiad rahwakihid kannatasid rängasti selle korra all. Kuid teist teed ei olnud et suurt sõjawäge wäerinnal warustada ja wõitlusejõudu alal hoida. Hiljem, kommun. partei 10. kongressil (1921. a.), seletas Lenin selle poliitika kohta:

„...teist walikut meil ei olnud. Maa, mis pärast laastawat imperialistlist sõda niisuguse asja läbi kannatas, nagu mitmeaastane kodusõda, ei wõinud muidugi mitte midu püsima jääda kui et ta kõik oma jõud wäerinnale andis, ja kuna ta laastatud oli, siis ei wõinud ta muud teha kui talurahwalt nende wiljaülejäagi wõtta, kuigi ta ehk selle eest mingid muid aineid tasuks anda ei saanud. Seda oli waja selleks et maad, sõjawäge ja tööliste ja talurahwa wõimu päästa. Meie ütlesime talupoegadele: „Muidugi annate teie oma wilja tööliste ja talurahwa riigile laenuks, kuid muul teel ei saa teie oma riiki mõisnikkude ja kapitalistide eest päästa“. Meie ei saanud teisiti teha neis tingimistes, mis meile imperialistid ja kapitalistid oma sõjaga kaela surusid. Teist walikut meil ei olnud.“

Riiklisele korraldusele ei wõetud mitte ainult ained, waid ka loomad (tööloomad) ja inimesed. Äärmine küttepuudus, mis raudteid ähwardas seisma panna, sundis raudteedel puid kütteks tarwitama; see aga nõudis määratut puude hulka, määratut tööjõudu nende walmistamiseks ja wäljawedamiseks. Selle tagajär-

jeks oli hobuste ja inimeste tööjõu mobiliseerimine. Arusaadaw et põllumajandus selle all kannatas. Arutihti ei sündinud wiljawõtmine ja loomade ja inimeste mobiliseerimine wastawalt sellele, mida tõesti anda oleks suudetud; tihti tarwitasid wiljawõtjad omawoli ehk toimetasid wõtmist hoolimata; ühte ja teist korratust ja nõrkust oskasid külakurnajad ja hallparunid hästi oma kasuks tarwitada, mille tagajärjel just need kihid paiguti kõige vähem selle süsteemi all kannatasid. Keskmistele ja kehwadele kihtidele aga oli see süsteem kahtlemata häwitaw: tööloomade ja tööjõu mobiliseerimine takistas suurel määral õigel ajal ja korralikult maad harimast, tagawarade ärawõtmine kaotas talupoegadel huwi rohkem kaswatada ja walmistada kui neil endil ja nende majapidamisel hädapärast tarwis oli. Põllu külwipind jäi aast-aastalt kiiresti vähemaks, põllusaak tiinult kahanes samati kiiresti, põllumajandust ähwardas samasugune sügaw lagunemine kui tööstuseski nähtawale tuli.

Kõigi nende nähtuste, kõigi nende sammude ja korralduste juures, mida kodusõda ja wäliste waenlaste sissetungimine (interwentsioon) sundisid tarwitusele wõtma ja ilma milleta wõimata oleks olnud nõukogude riiki kaitsta; kõigi nende nähtuste kõrwal, mis küll häwitawad kuid siiski enesekaitsega põhjendatud olid, oli siiski üks põhiwiga, mis kõigest selleaja majandusepoliitikast läbi käis ja seisukorda kahtlemata weelgi raskendas. See eksijoon seisis, nagu Lenin hiljem seletas, selles et meie tarwiliselt järele ei kaalunud ja

„...arwasime et proletaarse riigi otsekoheise käsutamisega wõimalik on riiklist walmistamist ja riiklist saaduste jaotamist—kommunistliselt — wäikemaapidajate maal korda seada. Elu näitas et meie eksisime.“

Elu näitas et wäikewalmistuslisel alusel wõimata on sotsialistlist ainetajaotamise süsteemi suures (riigi) ulatuses läbi wiia. Sotsialistline jaotus nõuab ka sotsialistlist walmistust—kui aluspõhja. Sellest eksisammust saadi aga alles kodusõja lõpul aru. Sinnamaani warjas teda paratamata sõjasund.

Sõja lõpp.

Nõukogude wõimu esimene samm oli olnud kõigile sõdiwatele riikidele rahu pakkuda. Seda ettepanekut korrati järgmistel kuudel ja aastatel kümned korrad, kõigile riikidele, kes nii wõi teisiti sõjast Nõukogude Wabariigi wastu osa wõtsid. Kuid ilma tagajärjeta. Kodanline ilm lootis ikka weel wihatud enamlastewalitsust murda. Selleks warustas ta ikka ja ikka uusi tsaririkindralite salku, tegi uusi kateid peale tungida. Peale Saksa imperialismi kokkuwarisemist loodi rajariikidest imperialistlike maade eelwäerind: siit korraldasid waenlased oma sõja-

käike nõukogude riigi kallale, siin leidsid nad omale sõnakuulelikke teenreid, kes nende maade rahwahulkasid tulde saatsid.

Seesuguses tulerõngas läks nõukogude riigil alles 1919. a. keskel korda oma mitmesuguseid wastaseid sedawõrd reast wälja lööma hakata et nende asemele uusi ei tõusnud, ja seega wäerinna surwe kergemaks läks. Kõige hoogsam ja küll ka tähtsam oli Koltshaki purustamine, mis 1919. a. suwel algas ja sedawõrd kiiresti arenes et punased wäed poole aastaga määratu maaala, Kaasanist kuni Krasnojarskini, Koltshaki wägedest puhastasid. Weel pool aastat hiljem lasti Koltshak Irkutskis maha — ta enda kaitsewägi oli ta punawäele kätte andnud; samati sai nõukogude walitsus Irkutskis weel osa sellest kullast kätte, mis Koltshaki wäed Kaasanist põgenedes olid kaasa wiinud. Selle „ülemwalitseja“ — nagu teda Jaapani armust nimetati—wõimu häwitamine seesuguses kiires korras oli muidugi ainult sellepärast wõimalik et talurahwas terwes Siberis Koltshaki surwe ja terrori wastu üles tõusis ja seljataga ta wäeosasid ja moonaladusid häwitas, teed rikkus jne., nagu üldse talurahwas just neis kohtades iseäralise agarusega punast wäge toetas, kus ta walgete tsaarikindralite „korda“ tunda oli saanud.

Seda punaste wägede eemalolekut kasutas teine tsaarikindral Denikin, kes sügisekuudel lõunast peale tungides juba Orelli ära wõttis, Tuulale ligines ja sealt Moskwat ähwardas. Ka siin aitas tööliste ja talupoegade ühine eneseohwerdaw jõupingutus wastast tagasi lüüa, ja ka siin läks taganemine sedawõrd kiiresti et juba 9. jaan. 1920 punane wägi Rostowi (Doni ä.) ära wõttis. Denikini wägede jäänused põgenesid laiali, ja ainult Inglise walitsuse petlik manööwer—midagi läbirääkimiste algamise taolist—päästis selle walge tsaarikindrali lõpulikust puruklõõmisest: osa ta wäge jäi Krimmis peatama.

Samane saatust sai Judenitschile osaks, kes 1919. a. sügisel teist korda—kewadsuwel oli ta juba kord seda teed käinud—katset tegi Inglismaa toetusel ja Eesti kodanluse abiga Petrograadi oma küüsi haarata. Ta wäed, kel ainult nõrgad punasewäe osad Narwa wäerinnal wastas seisid, sest Eestiga olid juba septembrist saadik rahuläbirääkimised käimas, jõudsid otse Petrogradi külje alla, kuid siit löödi nad tagasi, ja taganemine läks siingi tulise hooga. Suurem osa ta wägedest löödi puruks ja wõeti wangi, ainult riismed pääsid Eestisse, kus nad Inglismaa nõudel peatama jäid.

Wõidetult tuli lahkuda ka Arhangelski kaudu sissetunginud wägedel—inglastel ja ameeriklastel, kes sealt ühes tsaariwägedega ohwitserisalkadega Wologda kaudu lõunapoole olid püüdnud tungida et Koltshakiga ühineda ja selkombel nõukogusid selles waheta rõngas sootumaks häwitada. Koltshaki tagasilõõmisega oli see sõjaplaan katki jäänud, sissetungijate lõu-

napoole edasinihkumise katsed lõi punane wägi tagasi, ja wiimase pealesurumisel pidi Tschaikowski walitsus laewadele asuma ja Inglismaale tagasi sõitma.

1920. a. alguks oli suurem osa wäerindu lõpetatud; ainult Krimmis oli weel osa Denikini wägesid liikwel, kelle etteotsa nüüd parun Wrangel oli astunud. Läänepoolsete rajariikidega olid rahuläbirääkimised käimas, mis Eestiga 2. weebr. 1920, teistega mõni kuu hiljem rahulepingu tegemiseni wiisid. Jäi järele weel Gruusia, kus wähemlased walitsesid ja kust kaudu Inglise wägedel pealetungimise tee lahti oli. Kauges Idas oli waheajal Jaapani korraldusel, kes nägi et tsaarikindralite kaudu nõukogude wõimu häwitada ei saa, iseseisew Kauge-Jda wabariik tekkinud, mida Jaapan wahemüüriks enda ja Nõukogude Wabariigi wahel tahtis teha, kuid mis paar aastat hiljem, rahwahulkade rewolutsioonilise meeoleu mõjul, siiski kodanlise demokraatia kukutas ja Kauge-Jda wabariigi Nõukogude Wabariigiga liitis.

Seksajaks kui teiste rajariikidega rahu jalule sai, tuli uus pealetungimine Poola poolt, kes Prantsuse kapitali õhutusel oma wäed Ukraina sihis Nõukogude kallale saatis. Juba oligi osa Ukrainat nende kätte sattunud, Kiiewis olid Poola wäed mitu kuud peremehed, enne kui nõukogude punane wägi ennast selle uue waenlase wastu jõudis walmis seada. Siis tuli pealetungimine, mis nõukogude wäed lühikese ajaga Warssawi wärawate ette wiis, ja ainult meie sõjatehnika nõrkuse pärast, mis meid seljatagust tarwilikult warustada ei lasknud, tuli punasel wäl taganeda ja nõukogude walitsusel Poolaga rahu teha, raske rahu nimelt sellepärast et just seks ajaks Wrangel Krimmist oma hoogsat pealetungimist alustas. Poolaga rahu tegemine andis wõimaluse punast wäge Wrangeli wastu saata, kes kiiresti tulnud teed tagasi löödi ja nüüd—peale selle kui Perekopi kitsusest suurte ohwritega oli läbi tungitud—juba lõpulikult Krimmist wälja peksti. Kabuhirmus põgenes ta oma wägede jäänustega Sewastopolis laewadele (15. now. 1920) ja pääses seega täielikust häwitusest. Samal ajal puhastati Ukraina ja Walge-Wenemaa neist sisemistest mässusalkadest, mis seal Mahno, Petljuura, Sawinkowi jt. juhatusel tegutsesid.

Nii oli nõukogude riik wiimaks, peale enam kui kolmeaastase imperialistlise sõja ja kolmeaastase kodusõja ning interwentsiooni, oma piirid kui ka sisemaa sõjalistest wastastest puhastanud ja wõis ammuigatsetud rahulikule ülesehitawale tööle asuda. Ainult ühte tuleb siin selle kangelasliku wõitluse kohta weel juure tähendada, millega Wenemaa töölisteklass ja talurahwas oktoobrirewolutsiooni wõitused olid kaitsnud: seda tähtsat osa, mida selles wõitluses nende rahwuswaheline liitlane, teiste maade töölisteklass, oli etendanud. Saksamaa rewolutsioonist 1918. a. sügisel peale kuni Inglismaa tööliste mõju-

wate ja tungiwate meealewaldusteni, mis kaasa olid aidanud inglaste lahkumist Arhangelskist kiirustada, käib pikk rida samme ja wäljaastumisi, millega teiste maade proletariaat oma kodanlust nõukogude wõimu kägistamast takistas. Sündmused, nagu Prantsuse madruste mäss Musta merde saadetud Prantsuse laewastikus (Marti ja Badini juhatusel), ei sundinud mitte ainult kiires korras neid interwentsiooniwägesid kodu kutsuma waid wähendasid tuntawalt imperialistide iha nõukogude riiki pureda. Lenin oli kord kodusõja algul ütelnud: meie waenlased sõdiwad suurtükkidega, meie—lendlehtedega. See sõjariist osutus tõesti wõimsaks; weel enam, ta jääb ähwardawaks sõjariistaks nõukogude walitsuse käes ka edespidi, niikaua kui kodanlus sunnitud on proletaarlasi enda eest ja enda kasude kaitseks tapalawale saatma.

WKP kodusõja ajajärgul.

Juba oktoobrirewolutsiooni päewadel oli enamlaste juhtiwates ridades kardetawaid kõikumisi ette tulnud: Sinowjew ja Kamenew olid õtse rewolutsiooni lahtipuhkemise eel kahtlema hakanud, kas proletariaat küllalt tugew on wõimu käes pidama, nad arwasid et silmapilk selleks weel warajane on ja hoiatasid parteid seda sammu astumast. Ja kui oktoobris töörahwas siiski wõimu wõttis, siis ärkasid needsamad kahtlused uuesti teisel kujul ellu: kahtlejad nõudsid et ka nõukogudewõimu wastaste, parempoolsete es-eride ja wähemlaste esitajad walitsusest osa wõtma kutsutaks—muidu ehk oleks nõukogude wõimul liig wähe kandejõudu ja seljatagust.

Uus kallak tuli, nagu juba nägime, rahu küsimuse teostamise alal nähtawale, nüüd teiste juhtiwate seltsimeeste poolt, kes „pahempoolsemad“, s. o. rewolutsioonilisemad tahtsid olla kui partei suur enamus kes Lenini seisukohta pooldas. Oli suurt jõupingutust tarwis et parteid lõhenemise eest hoida, mis selle küsimuse põhjal ähwardas tekkida. Partei VII kongress (6—8. märtsini 1918), mis 30 häälega 12 wastu Bresti rahulepingu heaks kiitis, sundis oma mõjuwa otsusega „pahempoolsed“ partei keskkomitees edasi töötama et partei ühtsust, maksku mis maksab, alal hoida. Ainult sm. Rjāsanow astus parteist wälja, kuhu ta alles pärast Bresti lepingu tühjakstunnamist tagasi tuli.

Seitsmes kongress wõttis parteile ka uue nimetuse, mida Lenin juba aasta waremalt oli soowitanud: endise Wenemaa Sotsiaal-Demokraatlise Töölise Partei (enamlasted) asemel nimetati ta nüüd Wenemaa Kommunistiliseks (enamlaste) Parteiks. Peale selle tehti otsuseks parteile uut programmi kokku seada, sest nõukoguderiigi loomisega oli ajalugu uude ajajärku astunud,

oli endise miinimumi-programmi programmist maha kustutanud ja uusi väljawaateid ja kogemusi andnud.

Pärast rahutegemist leidis „pahempoolne“ wool jällegi põhjust terawa arwustusega välja astuda, kui Lenin majanduse ülesehitamise tööle kutsus, seletades et waja on kindel kord luua, tööstuse tõstmiseks kõiki jõudusid, nimelt ka kodanlisi eriteadlasi („spetsisid“) kasutada, töödistsipliini maksuma panna ja äärmise ettewaatusega sotsialistlise iseloomuga samme astuda. Ka seda tembeldati rahwuswahelise proletaarse rewolutsiooni äraandmiseks, nagu enne rahulepingu tegemistki, tõendati et see kodanlise korra juure tagasikeeramine olewat. Selles arwustuses sattusid „pahempoolsed“ es-eridele (kah pahempoolsetele) nii ligidale et wiimased neile koguni ettepaneku tegid ühiselt wäikest rewolutsiooni teha, rahwakomissaride nõukogu wangistada ja Lenin wõimu juurest kõrwaldada. Kodanlise rewolutsiooni lõpulejõudmine maal ja kodusõja algus wiib aga pahempoolsed es-erid täielikult kontrrewolutsiooni leeri, ja tegelik jõupingutus kaswawate raskuste ees waigistab ka „pahempoolsete“ kommunistide arwustust, seda enam et nende ekslik seisukoht ka neile endile selgeks saab. Suwel ja sügisel seletas rida silmapaistwaid tegelasi (Jaroslawski, Buharin, Radek) seda awalikult, üles kutsudes igasugust wastasrindlust lõpetama ja parteiga ühes sammuma.

See oli seda enam tarwilik et parteis uus hädaohtlik kalalak hakkas nähtawale tulema: talurahwakihtide tähtsuse walesti hindamine ja selle tagajärjel wale taktika talurahwa wastu. Nimelt oli enamlastepartei omal ajal maal kehwikute komiteed loonud, kellele toetades ta külakurnajate, hallparunite wastu wõitles. Kui aga see ülesanne enam-wähem täidetud oli, nihkus kehwikutekomiteede wõitlus osaliselt ka keskmikkude wastu. See andis kulakutele hea põhjuse keskmikke nõukogude wõimu wastu üles kihutada, ja sel tööil oli tagajärge—suure hulga talurahwa-ülestõusude näol. See tegi wõitlemise wäerindadel äärmiselt raskeks ja tühistas tihti raske wõitluse teel kättesaadud wõidud.

See seisukord sundis Leninit partei VIII kongressil (18—23. märts. 1919) selle kallaku wastu välja astuma, mis tekkinud oli ekslikust arwamisest, nagu wõiks wäikepõllupidamist kiires korras kommunistliseks ümber muuta, ja nõudma et partei peatähelpaneku talurahwa keskkihi wõitmisele pööraks. „Meie wõime ja peame sirgeks ajama ja parandama meie partei joone, mis mitte küllalt talurahwa keskkihiga liitumisele, kokkuleppele ei läinud“, ütleb kongressi resolutsioon.

Teine teraw küsimus kongressi päewakorras oli rahwusküsimus. Rida parteiseltsimehi oli arwamisel et peale oktoobrirewolutsiooni ei maksa enam rahwaste enesemääramise õigusest nõukogude riigis juttu tehagi; tõeliselt oli sel küsimusel

aga määratu tähtsus nõukogude wõimu kindlustamisel, sest just sellega et üksikud rahwused õiguse ja wõimaluse said oma saatuse üle ise otsustada, autonoomseid riike asutada, näitas nõukogude walitsus sellele kirjule rahwuste kogule, kes tsaariwalitsuse ajal suur-wene rahwuslise surwe all oli äganud et nüüd see surwe lõpetatud on. Ja see wõitis talle nende rahwaste poolehoidu.

Rahwuse küsimus ja talurahwa küsimus, mis paiguti õige ligidalt üksteisega kokku puutuwad, seisis ka sama (1919.) aasta detsembrikuu konwerentsi päewakorras tähtsamal kohal, ja seekord nimelt Ukraina asjus, kus ühes kui teises küsimuses suuri ja hädaohtlikke wigu oli tehtud, mis seal nõukogude wõimu ajutisele kukutamisele kaasa aitasid. Igatahes oli see osalt seletataw ka sellega et parteisse palju seesugust ollust oli tunginud, kel kommunistlise parteiga õieti midagi ühist ei olnud ja kes partei joont oma isiklistel huwidel igapidi wäänas ja moonutas. Ka selle nähtuse peale pööras kongress tõsist tähelepanekut.

Mitmesuguste kallakutega, mis enamasti eelmistega sisuliselt sugulased olid, tuli ka järgmisel parteikongressil (aprillil 1920) wõidelda, kuid kõige tähtsamal kohal seisid siin juba ehitusetöö küsimused: tuli lõpule wiia keskendatud partei-, riigi- ja majanduseaparadi loomine, mida juba eelmistel kongressidel oli alustatud; tuli määratu maaala jaoks, kus wäga mitmesugused majanduslised arenemise järgud, mitmesugused majapidamise süsteemid kõrwuti olemas on, ühise majanduslise plaani peale mõtlema hakata, ilma milleta wõimata on sotsialistlise majanduse ülesehitamist teostada; tuli tarwitusele wõtta lõökülesannete süsteem ka majanduslisel wäerinnal, kus kaugeltki jõudu ei ulatanud kõikide wajaliste ülesannete kallale asuda. Ja lõpuks oli waja selle peale mõtelda, kuidas neid miljonisi punawäelasi, kes järk-järgult sõjategewusest wabanesid, keda aga kohe kodu saata ei wõinud, majanduslisel tööl ära kasutada. Kongress otsustas katseks mõnest wäeosast töowägesid luua, pani majanduslistes ette wõtetes isiklise wastutamise korra—senise kollegiaalsuse asemel—maksma ja tegi rea teisi otsusi, mis kõik majanduslise elu ja nõukogude töö terwendamisele olid sihitud. Et aga kõiki neid otsusid täide wiia, selleks oli waja iseäranis suurt rõhku panna partei enese sisemisele kaswatamisele, mis seda enam tarwis oli et partei wiimisel ajal just hulgaliselt kiiresti oli kaswanud.

Kuiwõrd kõik need küsimused, mis IX kongressil üles kerkisid, parteile ja nõukogude wõimule tõesti elulise tähtsusega olid, näitas sama (1920) a. septembrikuu konwerents, mis Poola wäerinnal lüüasaamise mõju all oma tööd tegi. See lüüasaamine oli näidanud et meie sisemine kord ja korraldus palju hädaohtlikumas seisukorras on kui seda üksikud edasi-

jõudmise ja wõidusaamise tundemärgid arwata lubasid. Meie olime majandusliselt sõna tõsises mõttes kokkuwarisemise läwel. Oli tarwis, maksku mis maksab, sõda lõpetada ja neid haawu parandama hakata, mis ta aastate kestel oli lõõnud. Sellepärast otsustati sõda Poolaga lõpetada, kuigi rasketel tingimistel.

Aga mitte ainult majanduslist nõrkust ei paljastanud see lüüasaamine; ta näitas et ka parteis eneses mõnigi asi mäda on, et niihästi parteis kui ka nõukogude asutustes bürokratismi mädaseen sügawale sisse oli tunginud, et parteis waja oli sisulist lähendamist läbi wiia ja ühtlasi ka partei ja laialiste tööliste hulkade wahel tekkiwat wahet tasandada. Walus tunne, et kõik mitte korras ei ole, puhkes ametiühisuste küsimuse tuulutamise näol wälja, kuid tõeliselt ei tulnud põhiwiga siiski mitte ametiühisuste alalt otsida waid Wenemaa rewolutsiooni põhiküsimuse alalt: tööliste ja talurahwa wahekorra kujunemisest ja neist tingimistest ja nähtustest—õieti wäärnähtustest—mis siin olid maad wõtnud.

VI. Uue majandusepoliitika ajajärk.

Pööre uuele majandusepoliitikale.—Uuesti pealetungimisele.—Ehitusetöö raskused.—Kallakud ja vastasrinnad.—Sotsialismi ehitamine nõukogude maal ja „uus vastasrind“.

Pööre uuele majandusepoliitikale.

Sõda oli lõpnud, sellega olid lõpnud ka need olulised tingimised, mis nõukogude walitsust olid sundinud wäerinna ülewalhoidmiseks ja seljataguse korraldamiseks sõjaaja abinõusid tarwitusele wõtma. Need abinõud awaldasid iseäranis häwitawat mõju just talurahwa majapidamise peale. Rahutus talupoegade hulgas kaswas kodusõja wiimasel järgul alaliselt. Ja kui sõda lõppes, siis ootasid talurahwa hulgad et sõjaoludes maksmapandud majanduslised korraldused—wilja sunniwõtmine, põllusaagi müügikeeld jt.—otsekohe ära muudetakse: polnud ju nüüd neid enam hädapärast waja, küll aga rõhusid nad talurahwa majapidamist. Seda aga ei tehtud, oldi selle arwamisega harjutud, nagu oleks „sõjakommunism“ see õige tee kiiresti sotsialismile sammumiseks. Talurahwalt wiljawõtmist, kauplemise keeldu, eratööstuse, isegi käsitöö ja kodutööstuse lämmatamist, tarbainete jagamist kaartide järele—kõike seda peeti esimesteks astmeteks sotsialistlise majanduse ehitamise redelil.

Wäikewalmistaja ei wõinud aga sellega leppida; ta hakkas waljusti nurisema ja see muutus ikka sagedamini otsekoheseks wäljaastumiseks nõukogude, iseäranis aga kommunistide wastu, kes seda poliitikat igalpool läbi wiisid. Juba 1920. a. sügisene parteikonwerents tundis terawalt seda rahutuse õhku, ja et seal mingid mõjuwaid abinõusid tarwitusele ei wõetud, siis kaswas rahutuselaine järgnewatel kuudel alaliselt ja kiiresti tugewamaks. Talurahwa meeleolu andis ennast peagi ka sõjawäes tunda ja selle tagajärjeks oli mäss Kroonlinna wägedes (märtsis 1921), kuhu eelmisel sügisel maalt, iseäranis Ukrainast, hulk noori sõjawäelasi oli tulnud, kes selle rahutu meeleolu juba maalt kaasa tõid, nii et es-eridel ja teistel kontrrewolutsiooni agentidel kerge oli mässu õhutada.

Kroonlinna mäss ja hulgaline poliitiliste rööwsalkade tekimine ja tegutsemine Siberis, Ukrainas jm. sundis parteid oma

senist majandusepoliitikat järsult muutma ja talle uut sihti andma, mis talurahwa huwilele wastu ei läheks. Algus tehti sellele wilja sunniwõtmise kaotamisega ja selle asemel wiljamaksu (toitlusmaksu) sisseseadmisega, mis talurahwalt ainult teatud osa saaki riigi heaks wõttis, kuna ta ülejäänud osaga wabalt wõis talitada, ka turul ära müüa, kuigi esialgu ainult kitsamas ulatuses. Sellele määrusele järgnesid warsti teised, täiendawad, mis erakauplemisele juba suuremad õigused ja wõimalused andsid; niisamati laiendati tuntawalt käsitööliste ja iseäranis kodutööliste (kustaride) töötamise wõimalust.

Seda muudatust nõukogude riigi majandusepoliitikas põhjendas Lenin partei X kongressil (1921. a. märtsis) ja seletas hiljem pikemalt oma wihukeses „Toitlusmaksust“ (ka Eesti keeles ilmunud), kus ta muu seas kirjutab:

„Kõige selle (s. o. imperialistlise sõja ja kodusõja laastamise, 1920. a. wiljaikalduse, loomatoidupuuduse, loomade katku) tagajärjel kujunes poliitiline olukord 1921. a. kewadeks niisuguseks et ajawiitmata waja oli talurahwa seisukorra parandamiseks ja ta walmistamise jõudude tõstmiseks jalamaid kõige otsustawamaid abinõusid tarwitusele wõtta.

Miks nimelt talurahwa aga mitte tööliste kohta?

Sellepärast et tööliste seisukorra parandamiseks wilja ja kütet waja on. Kõige suurem „wiiwitus“—kogu riigi majapidamise seisukohalt waadates—seisab praegu just selles. Wilja walmistamist ja kogumist kui ka kütte walmistamist ja kohalewedu ei saa aga muidu suurendada kui ainult talurahwa seisukorra parandamise, ta walmistawate jõudude tõstmise teel. Talurahwast tuleb peale hakata... Proletariaat kui juhtiw, walitsew klass peab oskama nii poliitikat ajada, et kõigepealt kõige hädalisem, kõige „walusam“ ülesanne saaks täidetud. Kõige hädalisemad on aga nüüd need sammud, mis otsekohe talurahwa majapidamises walmistawaid jõude tõstawad ...See nõuab aga tõsiseid muudatusi meie toitlusepoliitikas. Seesuguse muudatuse toobki wilja sunniwõtmise asemel toitlusmaksu sisseseadmine, millega ühendatud on ülejääkidega waba kauplemise õigus, vähemalt kohaliku majanduslise ringkäigu piirides.

Milles seisab selle muudatuse sisu?

Toitlusmaks on üks neist wormidest, kuidas meie omapäraselt „sõjakommunismilt“, mille äärmine willetsus, lagunemine ja sõda meile kaela sundis, õigele sotsialistlisele ainetewahetusele läheme... Sõjakommunism oli ajutine abinõu. Proletariaadi õige poliitika wäiketalupidamiste maal oma diktatuura teostamisel seisab selles et talurahwale tarwilisi wabrikutõstuse saadusi wilja wastu wahetada... Toitlusmaks on wahejatkuks sel teel. Meie oleme ikka weel sedawõrd laastatud, sedawõrd sõjaraskuste all rõhutud et talurahwale kõige selle eest, mis meile tarwis, wabrikusaadust wastu anda ei jõua. Seda teades

seame toitlusmaksu sisse, s. o. wõtame selle hädatarwilise alammäära, mis meile (sõjawäe ja tööliste jaoks) waja, maksu näol, muu osa wahetame tööstusesaaduste wastu.

...Wiletus ja lagunemine on aga nii suur et meie suur-tööstust, riiklist, sotsialistlist walmistust korraga uuesti jalule seada ei jaksa... Sellepärast on waja aidata wäikewalmis-tust teatud määral jalule ajada, see ei nõua masinaid, ei riiklisi ega muid suuri tooresainete ja kütte tagawarasid, wõib aga talurahwa majapidamise ja ta walmistawate jõudude tõst-misel otsekohe teatawat toetust anda.

Mis sellest aga wälja tuleb?

Tuleb see et teatud (kuigi ainult kohaliku) kauplemise-wabaduse alusel wäikekodanlus ja kapitalism uuesti üles kerki-wad. See on kahtlemata nii. Naeruwäart oleks selle kohta silmi kinni panna...

Kuid mis teha?—Kas katsuda erawahetust, mitteriiklist ainetewahetust, s. o. kauplemist, s. o. kapitalismi, mis miljo-nite wäikewalmistajate olemasolekul paratamata, täiesti ära keelata, ta arenemist kinni panna. See poliitika oleks rumalus ja täherdaks enesetapmist sellele parteile, kes teda katsuks läbi wiia, sest et ta... selle juures tingimata läbi kukuks. Wõi (ja see oleks wiimane wõimalik ja ainuke mõistlik poliitika)— kapitalismi arenemist mitte katsuda ära keelata ega kinni panna waid püüda teda riiklise kapitalismi roobastele juhtida.

Kas on aga proletariaadi diktatuura, nõukoguderiigi paari-tamine, ühendamine, kokkuliitmine riiklise kapitalismiga wõi-malik?

Muidugi on... Küsimus seisab niihästi teoreetiliselt kui ka praktiliselt terwelt selles et õiget wiisi leida, kuidas nimelt seda kapitalismi, paratamatut (teatud määranii ja teatud aja wältel) arenemist riiklise kapitalismi roobastele juhtida, missugustesse tingimistesse ta panna ja kuidas seda kindlustada, et riikline kapitalism juba lähemas tulewikus sotsialismiks muutuks. (Le-nini kirjat. wenek. kogu XVIII k. 1. j.).

Arusaadaw et saaduste wahetamine, kauplemine, wastawat wahetuseabinõu—raha—nõudis, ja nimelt raha, mis mitte nii kiire hooga pärimäge alla ei oleks weerunud kui nõukogude paberiraha, mida sinnamaani ikka suuremal hulgal wälja oli antud. Nõukogude walitsuse ette tõusis seega rida riigimajan-duslisi ülesandeid: puudujäägita riigieelarwe, ilma milleta wõi-mata oli paberiraha uputusele piiri panna, s. o. kindla kürsiga raha sisse seada; riigi eelarwe tasakaalustamine aga nõudis riiklise tööstuse kulude ja tulude tasakaalu wiimist, s. o. senise tööstusekorralduse põhjalikku muutmist. Ja lõpuks oli waja riiklist kauplemist korraldada, sest just siin hakkas nüüd töölis-teklass ikka suuremal määral talurahwaga otsekohe majandus-liselt kokku puutuma, ja seda kokkupuutumise ala ei tohtinud

erakapitali tallermaaks jätta. Silmapaistwa koha omandas selles majandusepoliitika süsteemis ka ühistegeline liikumine (kooperatsioon), mille uutele, õigetele roobastele juhtimine ja edendamine nüüd samati üheks tähtsaks ülesandeks kujunes. Kõik need küsimused seisid partei XI konverentsi (1921. a. lõpul) päewakorras ja said nii wõi teisiti lahendatud.

Kulus mõnda aega, enne kui uue majandusepoliitika pööre sügawamat mõju hakkas awaldama. Talurahwa rahutused keetsid weel mõnda kuud edasi ja wõtsid paiguti õige tõsise kuju (Antonowi mäss Tambowi kub. 1921. a. suwel); weel augustis oli üle riigi umbes parkümmend tuhat bandiiti (rööwsalga liiget). Sinna juure tuli weel kohutaw näljahäda, mille sarnast Wenemaa kunagi ei olnud läbi elanud. Juba 1920. a. oli wiljakaldus mitut kubermangu raskesti tabanud; 1921. a. oli ennenägemata ikalduseaasta. Riik oli liig kurnatud, põllumajandus liig madalale wajunud, raudteed liig korratusse sattunud et kannatawatele kubermangudele tarwilist toetust oleks suudetud anda. Pealegi seisis riigiwõimu ees peale puuduskannatajatele abiandmise weel teine, majandusliselt üliwäga tähtis ülesanne: selle eest hoolitseda et täiesti lagunenu majapidamistes ja ikalduse tagajärjel lagedaks jäänud maaaladel põllud ikkagi harimata ja seemendamata ei jääks ja järgmine aasta weel suuremat puudust ei tooks.

Kõigi raskuste peale waatamata täitis walitsus selle wiimase ülesande rahuloldawalt: IX ülewenemaalisel nõukogude kongressil, aasta lõpul, wõis sm. Lenin oma aruandes teatada et sügisel taliwilja külwipinnast täis oli külitud: näljakubermangudes 75⁰/₀, osaliselt wiljakalduse all kannatanud kubermangudes 102⁰/₀, wiljakubermangudes 123⁰/₀ ja wilja sissewedawates kubermangudes 126⁰/₀. See näitas et talurahwas uut majandusepoliitikat siiski õieti oskas hinnata ja 1921. a. põllumajanduses see pöörepunkt oli, kust peale ta uuesti tõusma hakkas.

Kuid mitte ainult põllumajanduses, ka kõigil teistel majanduseelu aladel näeme sel aastal—äärmiselt raskest seisukorrast hoolimata—uue tõusu algust. Põllumajanduses annab 1921. a. küll weel kõige madalama saagi ja külwipind ning ka mõned tööstuse tooresained wähenewad weel 1922-gi aastal, aga üldiselt on põllumajanduse saaduste hulk 1922. a. juba tõusnud, kuna tööstuses juba 1921. a. saadustehulk, eelmise aastaga wõrreldes, wäikest tõusu näitab. *)

*) Seisukorda kujutawad piltlikult järgnewad arwud (wõetud Swerdlowi ülikooli diagrammidest):

	1913	1919	1920	1921	1922	1925
terawilja külwipind (milj. tiin.)	87,1	76,3	74,6	66,8	58,5	76,6
terawilja saak (milj. puud.)	5418	3524	2794	1969	3527	4100
siitesaak (milj. puudades)	3546	1021	934	945	1244	1949
nahwtasaak (milj. puud.)	561	269	234	233	284	422

Uuesti pealetungimisele.

Juba ülewenemaalisel metallitöölise kongressil, 6. märtsil 1922, tähendas sm. Lenin: „Meie andsime käest rea seisukohti, mis meie 1917—1921. a. kätte olime wõitnud. Kuid nüüd wõime ütelda et meie taganemine selles mõttes et meie kapitalistidele järelandmisi tegime, lõpnud on.“ Ja nädalat kolm hiljem, WKP XI kongressil (27. märtsil) kordas ta seda juba keskkomitee nimel:

„Keskkomitee kiitis minu plaani heaks; see plaan seisib aga selles et ka praegusel kongressil, aruandes, keskkomitee nimel taganemise seisumajätmist kõige jõuga alla kriipsutada ja kongressi paluda et ta juba terve partei nimel sellekohase sundluse juhtnööri annaks. Meie oleme aasta otsa taganenud. Nüüd peame partei nimel ütleva: küllalt! See eesmärk, mis taganemisel oli, on kätte saadud. See ajajärk lõpeb wõi on lõpmas. Nüüd kerkib üles uus eesmärk—jõudude ümbergrupeerimine.

Meile oli selge et meie just sellepärast tingimata taganema pidime, et meie mitu aastat nii edukalt olime peale tunginud ja nii palju aruldasi wõitusid saanud, ja seda pealegi uskumata laastatud, ilma aineliste eeldusteta maal; ja et meie nii palju wõitnud olime, tuli meil taganeda. Meie ei suutnud kõiki kättewõidetud seisukohti kinni hoida; teisest küljest oli meil ainult sellepärast et meie lennul, töölise ja talurahwa waimustuse harjal, nii lõpmata palju olime kätte wõitnud, ainult sellepärast oli meil palju ruumi ja wõisime kaugele taganeda, ja wõime praegugi weel kaugele taganeda, ilma et seda, mis peaasi ja põhiasi on, kaotaksime...

Taganemine on lõpnud, nüüd tuleb jõudude ümberpaigutamine. See on juhtnäär, mille kongress peab andma ja mis segadusele ja uisa-päisa jooksmisele lõpu peab tegema... Nüüd tuleb tegelikult näidata, et sa kapitalistidest pahemini tööd ei tee. Kapitalistid liginewad talurahwa majandusele selleks et rikkust koguda, sina aga pead selleks talurahwa majandusega

	1913	1919	1920	1921	1922	1925
terasewalmistus (milj. puud.)	259	12	11	12	19	102
puuwilla ümber töötatud (milj. p.)	25,9	1,3	0,9	1,3	3,9	12,7
tööpalk suurtoöst. (rubl. kuus)	25,0	8,5	8,3	8,7	9,9	20,7
suurtööst. üldsaadus (milj. sõjaeels. r.)	5620	1447	1000	1161	1526	3950
wäliskaubandus (milj. sõjaeel. r.)	2894	0,6	31	191	335	609
põllumaj. ja tööstuse üldtoodang (miljardides sõjaeels. rubl.)	19,8	—	—	8,23	11,15	18,9

Märk.: tööstusesaaduste arwud on 1921. a. peale majandusaastate järele (1921/22, 1922/23 jne) wõetud.

liidu looma et meie proletaarse riigi majanduslist wõimu suu-
rendada..

Naelapea seisab nüüd selles et eelwägi ei kardaks iseenda
kallal töötada, iseennast ümber teha, awalikult oma wähest
ettewalmistust, oma puudulikku oskamist tunnistada.

Naelapea seisab nüüd selles et wõrdlemata laiemate ja
wõimsamate hulkadega edasi liikuda ja mitte ilma talurahwata,
kellele meie tegelikult, praktikas näitame et meie teda aitama
õpime ja oskame teda edasi wiia..“ (Lenini kirjat. kogu
XVIII, 2. j.).

Milles seisis see jõudude ümberkorraldamine, ümberpai-
gutamine? Selles et nüüd neilt seisukohtadelt, kuhu peatama
oli jäädud, hakati uuesti ühendust looma talurahwa hulkadega,
kelle kohta juba eelmistel parteikongressidel oli kinnitatud et
ilma nendeta sotsialismi ei saa üles ehitada. Nõukogude wa-
litsus oli kindlustanud omale kõik nõndanim. majanduslised
„komandeerivad kõrgustikud“: kõige tähtsam neist oli riikline
maaomandus—selle muutmisest wõi kitsendamisestki ei wõinud
muidugi juttugi olla; teine „kõrgustik“ on suurtööstus, ka ilma
sellela ei saa proletariaat uut ühiskondlist korda ehitada; ni-
samati peawad rahaasutused riigi kätte jääma, sest nende kaudu
wõib ta kõigi majanduseharude korraldamises otsustawat osa
etendada, wõib isegi erakapitalisi riiklisele, sotsialistilisele ehi-
tusetööle tõmmata; weoasjandus, kui elusoonte wõrk majandusli-
ses ringwoolus, ei ole mitte hädatarwiline ainult selle ringwoolu
korrashoidmiseks, waid ka uute maaalade, uute rikkuste ring-
woolu tõmbamiseks; riikline wäliskaubanduse monopol (ainuõi-
gus) on wiimane neist nõukogude riigi majandusepoliitika sam-
mastest, mida kõigutada ei tohi, kui meie ei taha et töörah-
wariik kogu oma majandusega wälise kapitali mängukanniks
muutuks, sest meie nõrga majanduslise arenemise juures tuleb
kõige terawamalt selle järele walwata et sissewedu kindlas korras
ja üldise majanduslise arenemise nõuete ja plaani järele sün-
niks. Erakapitalile anti wõimalus sisekaubanduse alal tegutseda,
peale selle anti neile tööstuseettewõtteid rendile, millel esimese
järgu tähtsust ei olnud wõi mida riik ise ühel wõi teisel põh-
jusel ei kasutanud. Laialine algatusewõimalus anti ka kodu-
tööstusele.

Kõige tähtsam erakapitali tegewuseala oli muidugi kauban-
dus, ja siin nimelt see osa, kuis talurahwaga tuli kokku puu-
tuda. Mitte asjata ei seadnud Lenin XI parteikongressil juhtsõna
üles: kommunistid peawad kauplema õppima! Riikline tööstus
hakkas juba talurahwale saadusi andma, aga see erakaubanduse
aparati, mis riiklise tööstuse ja küla tarwitaja wahel tegutses,
kruwis kauba hinna talupojale määratu kõrgeks; ja teisest küljest
surus see aparat, talurahwa põllu- ja karjasaaduste ülesostmisel,
nende hinnad sedawõrd madalaks et talupoeg saadud raha eest

wähe wabrikusaadusi jaksas osta. See ei teinud mitte üksi talurahwa seisukorda raskeks waid takistas ka riiklise tööstuse jõudsat arenemist. Sellepärast on arusaadaw, miks Lenin ühistegewuse (kooperatsiooni) meie rahwamajanduse süsteemis, eriti tööstuse ja põllumajanduse ühendamises nii tähtsale kohale seadis. Kuid ühistegewus kaswas pikkamisi, tal oli liig wähe rahalist jõudu et oma äritegewust kiiresti laiendada, puudusid ka wilunud ja asjale andunud tegelased; aparadis oli weel liig palju „sõjakommunismi“ jäänusi, mis iseäranis kaubanduses surmaw oli.

Kuid juba 1922. a. sügisel, Kominterni IV kongressil, wõis Lenin oma aruandes (13. now. 1922) uue majandusepoliitika tagajärgede kohta ütelda:

„Talurahwas on selle ühe aastaga näljast wõitu saanud ja ka oma toitlusmaksu seesugusel ulatusel ära maksnud et meil juba nüüd mõnisada miljoni puuda wilja käes on, ilma et seejuures kuigi palju tarwis oleks olnud sunniabinõusid tarwitada. Talurahwa ülestõusud on pea täielikult kadunud. Meie wõime rahulikult tunnistada et talurahwas oma praeguse seisukorraga rahul on. Et talurahwas meil otsustaw tegur on, selle juures ei kahtle keegi. See talurahwas on aga praegu niisuguses seisukorras et tema poolt mingisugust liikumist meie wastu karta ei ole. Meie ütleme seda täie teadmisega, ilma liialdamata. See on juba kätte saadud. Talurahwas ei ole ehk meie walitsuse töö ühe wõi teise osaga rahul, kaebab selle üle, ...sest meie aparat ja meie riikline majandus ei ole ammugi weel mitte korras. Kuid täitsa wõimata on et talurahwas terwelt kuidagi meie wastu tõsiselt pahane oleks...

...Mulle paistab et kõigest sellest järeldada wõib et uus majandusepoliitika juba midagi jaatawat on andnud. Juba nüüd on meil selleks tõendusi et meie, kui riik, kaubelda suudame, et põllumajanduse kõige tugewama seisukoha ja tööstuse oma käes jaksame hoida ja edasi minna... Ma arwan et meile sellest eestkäit küllalt on.“

Eestkäit; kuid juba pool aastat hiljem oli majandusline side töölisteklasi ja talurahwa wahel sedawõrd kindlaks kujunenud, riiklise tööstuse ja kooperatsiooni osa üldises rahwamajanduses oli sedawõrd tugewnenud et erakapitalile uuesti wõis peale tungima ja teisel pool tõsiselt sotsialismi ülesehitamise peale mõtlema hakata. Selle uue ajajärgu ja arenemisejärgu alguse märkis Lenin ära oma kirjatükis „Kooperatsioonist“ mis 1923. a. mai lõpul ilmus ja kus ta muu seas kirjutab:

„Uues majandusepoliitikas tegime meie talupojale, kui kaupmehele, tegime erakaubanduse põhimõttele järelandmise; just sellest tuleb ühistegewuse hiiglatähtsus... Tõepoolest: kõik suured walmistamise abinõud riigi käes; riigiwõim—proletariaat liidus miljonite wäikeste ja pisimaapidajatega; talurahwa juhti-

mine kindlasti proletariaadi käes jne,—kas see pole kõik, mida selleks vaja et ühistegewusest, ainuüksi kooperatsioonist... tät sotsialistlist ühiskonda ehitada? See ei ole weel sotsialistlise ühiskonna ehitamine, kuid see on kõik, mida vaja ja millest jatkub, et teda ehitada...

Ise asi on õhulosse Juua tööliste ühendustest sotsialismi ehitamiseks, ise asi seda sotsialismi tegelikult nii ehitama õppida, et iga väiketalu poeg sellest ehitamisest wõiks osa wõtta. Selle arenemiseastmeni olemegi meie nüüd jõudnud“...

Ehitusetöö raskused.

Uue majanduslise korra ülesehitamine põrkas aga algusest peale õigesuurte raskustega kokku, õigem ütelda: need raskused kaswasid wälja ehitamisest enesest; sest niihästi ainelised kui muud tagawaraallikad, millest ja millega ehitada tuli, olid sedawõrd piiratud et iga wähemgi sirutus ühel wõi teisel alal kuskil teises kohas otsekohe ennast walusalt tunda andis. 1923. a. esimesel poolel seisime ühistegewuse ja iseäranis riiklise tööstuse kaswamise tähe all. Kuid see ei olnud terve riikwamine: tööstus kaswas saaduste hulga poolest, aga mis need saadused omale maksma läksid, sellega weel ei rehkendatud; tööstus oli „oma arwele“ pandud, ta pidi ise oma wäljaminekud katma, ja ta tegi seda hindade kõrgele kruwimisega. Kooperatsioon käis sedasama rada, ta püüdis oma raske ja kulurikka aparadi wäljaminekuid, mida oma kapitali puudus weelgi märksa ja tuntawalt suurendas, pealiskulude tõstmisega tasa teha ja koguni weel oma jookswat ärikapitali suurendada. Selle poliitika tagajärg awaldas ennast tööstusesaaduste hinna kiires tõusus ühelt ja põllusaaduste hinna langemises teiselt poolt. Juba partei XII kongressil, 1923. a. aprilli lõpul, löödi selle üle hädakella ja hoiatati „kääride“ laienemise eest („käärideks“ nimetati seda eespool tähendatud hindade lahkuminekut, mis joonte kujul piltlikult kääriterasid meeletuletas).

Hoolimata sellest et partei XII kongress seda hädaohtu tõsiseks tunnistas ja tema kõrwaldamiseks rea abinõusid ära märkis, ei jäänud arenemine selles sihis ometi mitte seisma waid läks alaliselt edasi. Pärast kolme wiljaikalduse- ja näljaaastat oli 1923. a. wõrdlemisi hea wiljaaasta. Talurahwas oleks nüüd pidanud oma majanduslist seisukorda wiimaks piisutki parandada saama. Tõeliselt aga talurahwa seisukord palju ei paranenud: riiklised ülesostjad ja eraülesostjad kasutasid ühtewiisi talurahwa nõrka wastupanekut selleks et põllusaaduste hindasid alla suruda; teisest küljest tõusid wabrikusaaduste hinnad alatasa. Siia juure tuli weel rublakursi peadpöörilaw langemine 1923. a. lõpupoolel. Wiimane oli iseäranis raske ja häwitaw talurahwale: kaupmees, niihästi erakaupleja kui ka koope-

ratiiv müüs talupojale kaupa kõrgendatud hinnaga et ennast kursi langemise vastu kindlustada (niikaua kui ta rahaga linna sai uut kaupa ostma, oli raha väärtus juba tüki maad langenud); ülesostja aga andis alandatud hinda — selsamal põhjusel; ja kuni talupoeg selle rahaga, mis ta oma põllusaaduste müügist sai, ostma läks, oli seegi raha osa oma väärtusest kaotanud.

Kõige selle tagajärjeks oli talurahwa ostuwõime vähene mine, tööstusesaaduste müügituru kitsenemine, milleks raha-kursi langemine ja hindade kruvimine ka linnas kaasa aitas. See tõi terawa tööstusekriisi: kaubad jäid wabrikute ja trustide ladudesse seisma, kooperatiivid, kes suurema hulga oma sisse-ostudest wõla peale olid teinud, hakkasid maksuwõimetuks jääma. See mõjus raskesti ka trustide maksuwõime peale. Tihtigi ei saadud tööpalka õigel ajal wälja maksta, Tööliste hulgas läksid rahutuks, siin ja seal puhkesid (1923. a. sügisel) majandusliised streigid lahti. Talurahwas, kes isegi wõrdlemisi hea wiljasaagi juures endiselt õige wähe tööstusesaadusi sai osta, mida ta mitmeaastase kulutamise järel hädapärast wajas, hakkas samati hädaohtlikke rahutuse tundemärke awaldama.

Õige terawaks kaswas nõudmine et suuremal määral wäljamaalt odawaid kaupsid ostetaks, kui meie oma trustid neid walmis-tada ei suuda. Ähwardawalt kaswas ka salakauba sissewedu.

Nende nähtustega, mis kardetawamalt kui kunagi enne uue majandusepoliitika kestwuse ajal tööliste ja talurahwa liitu purustada ähwardasid ja isegi tööliste hulgas nõukogude ma-jandusepoliitika vastu rahutuks tegid, tuli õige tõsiselt rehken-dada, tuli tõsiselt nende põhjuste kõrwaldamisele asuda. Põhjusi oli aga—peale üldise nõrkuse—terwe rida: wabrikud ja tehased ei olnud küllalt koormatud, nende juhtimine sündis määraturaske bürokraatlise aparadi kaudu, tööwiljakus oli madal, pealiskulud üleliiga kõrged. Kõige selle juure tuli weel tööstuse juhtiwate ringkondade(Trotski ja Pjatakowi) wildak ja ühekülgne püüe tööstust kõrgete hindade abil kiiremale edenemisele wirgutada, mis aga just „käärised“ laiali ajas ja—tööstusesaaduste müügiturgu kitsendas. Kui selle poliitika silmapaistwam näitus on sm. Pjatakowi ringkiri trustidele (1923. a. sügisel), wabrikusaaduste hindade tõstmiseks. See sündis weel siis, kui Trotski ise juba kewadisel parteikongressil ägedalt „kääridest“ oli kõnelenud ja need „käärid“ waheajal weel palju laiemale olid läinud, kui nad juba hädaohuga ähwardasid.

Raske kriis sündis tööstust tõsiselt oma walmistamiseeku-lusid rewideerima ja saaduste omahinda alandama. Järgmine aasta andis sel sihil tuntawaid tagajärgi—tööstusesaaduste hin-nad suurmüügil langesid märksa alamale. Kuid nüüd seadis tööstus oma poolt nõudmise üles: langema peawad ka kauban-duse pealiskulud. Ja et neist pealiskuludest suur osa just mit-mesuguste wahelülide peale — walmistaja ja tarwitaja wahel —

langeb, siis tuleb neid lülsid vähendada: suurtööstus peab otse kohalikkude kooperatiividega läbi käima, kõrgematest kooperatsioonijärkudest mööda minnes. Igatahes olid ühistegewusel weel väga suured puudused: puudus oma tegewusekapital, juhatamine oli liig raskepärane ja kulukas, tihti ei saadud korralikult arweid tasuda, puudusid wilunud kauplejad jne; kuid tööstuse nõudmine löi teisele poole üle aisa — waewalt pool aastat oli mööda läinud, kui see ühekülgne nõudmine ennast just tööstusele walusalt hakkas tunda andma. Lugü oli nimelt see et kohalikud kooperatiivid äriliselt alles liig nõrgad, liig wilumatud olid ja tihtigi trustide ettepanekul suurel hulgal kaupa ostsid, mida kas hoopis wõimata oli külas müüa, wõi mis õige pikkamisi ostjate kätte läks. Tagajärg oli kohalikkude kooperatiivide sagedane maksuwõimetuks jäämine, mille all eestkätt tööstus kannatas. Nüüd saadi eksitusest aru: ühistegewust tuleb parandada, kuid teda, kui ühist süsteemi, mitte seega lõhkuda et mõnda lüli sellest süsteemist tahetakse wälja wisata.

Suurem ja tähtsam samm, millele 1923. a. teise poole kriis sundis, oli rahareformi (uuenduse) kiirustamine. Juba 1922. a. lõpul oli riigipank hakanud wäksel arwul isesuguseid „pangapiletisi“ maksuabinõuks wälja andma, mis riigipangas olewa kallismetalliga, wälisriikide kindla rahaga ja teiste kindlate wäärtustega kindlustatud olid. Neid piletisi nimetati „tserwontsideks“. Kuna rahakurs langes, siis wõeti äringkondades tserwontse, mille wäärtus nende kindlustuse pärast ei kõikunud, heameelega wastu. Pikkamööda kaswas nende hulk, ilma et wäärtus oleks langenud ehk kurs kõikuma hakanud. Rahaasjanduse komissariaat walwas hoolega selle järele, et neid ülearu liikuma ei lastud ja liikwele pandud tserwontsid korralikult kindlustatud oleksid. Juba 1923. a. sügisepoole wõis enam-wähem julge olla et tserwontside kurs püsima jääb, kui nad paberiraha asemel käima pannakse. Kuid weel oli nende hulk liig wäike rahaturu nõuete täitmiseks, suurel hulgal neid aga korruga wälja anda oleks liig hädaohtlik olnud. Taheti nende hulka pikkamööda suurendada ja neid umbes järgmise, 1924. a. mai kuust nõukogude rubla asemel käima panna. Rublakursi peadpööritaw langemine aasta wahetusel, mis kõik arwed ja eelarwed, kogu majanduslise ringwoolu ähwardas segamini paisata, rääkimata laiade rahwahulkade rahutusest, sundis aga juba weebruari algul (1924) tserwontsikursile minema. Järgnewatel kuudel wiidi rahareform täielikult läbi, ja see õnnestas. Niihästi tserwontside kui ka nende kõrwal wäljaantud riigirenteipiletite kurs jäi püsima, kuigi see ligi kümneaastase kursilangemise juures esiti wõõrastaw paistis ja paljudelegi uskumata näis. Kuid juba oli teatud püsiw majandusline alus loodud, ja liig tungiw oli laiade hulkade nõue püsiwa raha järele; ning see hingeline külg mängis oma osa kursi hoidmises, kuigi peapõh-

juseks kindlale rahakursile majandusline edu oli, mille kohta 1924. a. kewadel enam kahtlust ei wõinud olla. Sõjakommunismi aastatega wõrreldes, mis alles ligidal selja taga seisid oli õige suur samm edasi jõutud. Sõe- ja nahwtatööstus andis juba 50% sõjaeelsest toodangust, raua- ja malmiwalmistus oli eelmise aastaga wõrreldes üle 100% tõusnud, kuigi ta üldsummas weel õige madal oli; kergetööstus andis sõjaeelsest 70%; tööwiljakus oli 60% ja tööpalk 65% sõjaeelsest; külwipind tegi koguni 80% sõjaeelsest wälja.

Kindel rahakurss andis tugewa tõuke majandusliste wahekorde kindlustamisele ja parandamisele. Iseäranis tunti seda maal, kus talurahwa seisukord märksalt paranes. Selle tagajärjel tõusis ka talurahwa tegewuse elawus (aktiivsus). Eestkätt wõtis see jõukamates ringkondades maad, kuid nende kõrwal hakkasid ka teised kihid liikuma. Kahjuks oli aga nõukogude wõim weel liig wähe saanud tähepanekut pöörata selle eluala korraldamise peale, ja see tõi 1924. a. lõpuks meie ehitusetöös uue kriisi.

Põhjusi oli selleks mõndagi, nagu weelgi liig kõrged kaubahinnad, raskena tunduw põllumajandusemaks, korraldamata saadustewahetus jt.; kuid peapõhjus seisis siiski teisel. Maa nõukogudes walitses wõimatu seisukord: oskamatud, maaelule tihti wõõrad, bürokraatilised ollused olid siin wõimule saanud ja ajasid asju, nagu ei oleks nad mitte talurahwa esitajad waid isewalitsuslise korra ametnikud. Nad rehkendasid wäga wähe talurahwa hulkadega, selle asemel arwasid nad külas teha wõiwat mis heaks arwawad, kui neil aga kreisi ja kubermangu nõukogu ja parteiorganisatsioon seljataga seisab. See kamanõukogude süsteem wiis tihtigi omawolile ja hoolimatusele; iseäranis tuli see nähtawale walimistel, mis lihtsalt paberliseks wormi täitmiseks muutusid: anna hääl wõimumeeste kandidaatidele, kui sa mitte nende wiha alla ei taha sattuda.

See andis nõukogu wastastele ollustele head ainet ja alust kihutusetööks. Ja seda kasutati agaralt. Talurahwa hulgad jäid nõukogude wastu enam kui ükskõikseks, löid käega: mis sest ikkagi kasu! Ja jäid walimistest hoopis eemale. Paiguti tuli walimistele wähem kui kümnes osa walijaid. Oli weel teisigi rahulolematuse tundemärke, muu seas õige kardetawa kujulisi: Gruusias, näit. puhkes 1924. a. augustis awalik mäss lahti, mis osalt wähemalt wildakust talurahwapoliitikast põhjuse sai, kuigi suuremat osa mängis wäljamaa kapitalistide raha, millega wähemlased salaja kihutusetööd tegid ja wäljaastumist organiseerisid.

Seda kriitilist seisukorda arutas WKP XIV konwerents 1925. a. aprillis. Siin wõeti wastu rida otsusi, mis kõik eespool tähendatud wäärnähtused nõukogude tegewusest maal pidid kõrwaldama ja nõukogudes tõelise proletarse demokraatia

maksma panema: talupoeg pidi wõima otsustada, keda ta nõukogusse walida tahab, keda mitte; talupoeg wõis nõukogu ainult siis omaks pidada, kui ta nõukogu tegewust kontrollida ja juhtida sai. Selleks oli teda waja tagasi kutsuda nõukogude tegewusest osa wõtma ja talle täielik seaduslikkus kindlustada. Talurahwas pidi aru saama et nõukogude wõim talle täie wõimaluse annab oma elu wabalt korraldada, ja et tal mitte waja ei ole kulakute ässitamist kuulata. Maaoludes tehti hulk korraldusi, mis selle poole sihtisid et maapidajate seisukorda kindlustada, maa rendileandmist hõlbustada ja seega üldiselt tööwiljakust külas tõsta. Selle kõrwal tehti rida hõlbustusi ja kergendusi ka kodusele käsitööle, mis wäga tähtis oli sellepolest et ta talurahwale paljugi neist saadustest muretses, mida suurtööstus weel anda ei wõinud. Küll andis see maal ruumi kihawahede kaswamise hädaohule, kuid see hädaohut ei olnud nüüd, kus riikline suurtööstus juba waldawaks jõuks oli kaswanud ja maal mitte külakurnaja hallparun tähtsamal kohal ei seisnud waid keskkiht kaugelt üleulatawat osa etendas, nüüd ei olnud see hädaohut kardetaw. Teisest küljest aga tõstis see tuntawalt tööwiljakust maal ja andis wõimaluse hulka senini üleliigset jõudu maal ära kasutada, kuna see muidu linnas töötatööliste hulka oleks suurendanud. Lõpuks tuleb sellekohastest korraldustest weel põllumajanduse maksu tuntawat alandamist nimetada, mis talurahwale wõimaluse andis oma ülejääkisid wastawalt suuremal määral maapidamise tõstmiseks kasutada, millele walitsus sellega wastu tuli, et põllutöömashinate ja tööriistade hindasid märksalt alandas ja ostutingimised õige soodsaks tegi (mitmeaastase järelmaksu peale müües).

Kõik need abinõud mõjusid tuntawalt nõukogude terendamise peale kui ka talurahwa seisukorra parandamisele. 1925. a. oli pealegi hea wiljaaasta. Kuid siin tehti jällegi eksisamm sügisel wilja ülesostmisel: oldi liig ettewaatmatu hindadega; need tõusid liiga kõrgeks (ülesostjate omawahelise wõistluse tagajärjel, olgugi et ülesostjateks riiklised asutused ja kooperatiivid olid), talurahwa kätte läks suurel hulgal raha, küla ostujõud kaswas tugewasti, tööstusesaaduste turul tuli peagi kaupadest puudus—tekkis kaubanälg, mis jällegi hinnad kiiresti üles kruwis. Teiselpool tõusis aga wiljahind sedawõrd kõrgeks et wilja wäljawedu kahju hakkas tooma, mis meie wäliskaubanduse kawa tuntawalt kitsendas ja sellega ühes kaubaturul kui ka tööstuse warustamises teatud halwawat mõju awaldas. See kaubanälg tõusis weel 1926-dalgi aastal edasi, selle tagajärjel tõusid ka kaubahinnad, mis jälle tööliste ja talurahwa liitu nõrgestada ähwardas. Selle nähtuse wastu algas 1926. a. kewadest peale wisa wõitlus kahel sihil: kokkuhoidmise, kulude wähendamise teel kõigil aladel, ja hindade alandamisega.

Meie ei olnud sel alal veel kuigi suuri tagajärgi kätte saanud, kui 1927. a. wilja ülesostmisel suuri takistusi tekkis, mis osalt ülesostu aparadi süüks tuleb pidada, osalt mitmesugustest muudest põhjustest tingitud oli (kauba vähesus, ajutiselt—sügisel—suurem rahawool maale jt). Sel majandusealal kestsid raskused veel 1927/28. a. edasi, kus endiste põhjuste juure veel sihikindel saboteerimine jõukate talupoegade poolt tuli. Tagajärg oli tuntaw: meie ei saanud kaugeltki oma wilja-wäljaweo plaani täita. Kuna aga teiste kaupade wäljawedu märksa kaswas, täitsime oma plaani masinate ja tööriistade sisseweos—ja see on meile eestkätt tähtis—siiski täielikult.

Meie ei ole ammugi veel majanduslistest raskustest wäljas, tuleb neid edaspidigi veel, aga üldiselt jääb niihästi nende ulatus kui ka sügawus aast-aastalt ikka vähemaks, nende mõju üldmajanduses ikka nõrgemaks, sedamööda kuidas meie ikka enam plaanilikule alusele lähme ja erakapitaali kõrwale tõrjume.

Kallakud ja wastasrinnad.

Eespool tähendasime lühidalt et raske kriis, mis uuele majandusepoliitikale wiis, mitmesuguseid kallakuid ellu kutsus: tunti organismis (kehas) walu, kuid otsiti ta põhjusi wale kohast. Partei X kongressi eel, 1920. a. lõpul, kerkis nähtawale kaks seesugust kallakut—Trotski oma ja nõndanimetatud, „töölise opositsioon (wastasrind)“. Mõlemad wõtsid lähtepunktiks lähewewa kriisi, mõlemad sattusid kokku—ametiühisuste küsimusel, kuid tegid risti üksteisele wastukäiwaid ettepanekuid: Trotski lootis seisukorda parandada sellega kui ametiühisused riigistatakse, neid administratiivselt juhtima hakatakse; „töölise opositsioon“, selle wastu, kaldus selle poole et vähemalt tööstuse juhtimist ametiühisuste kätte anda. Ja mitte ainult tööstust, waid walmistust üldse, milleks üleriikline walmistajate (ka talupoegade, käsitöölise jne) kongress oleks tulnud kokku kutsuda. See oli silmanähtaw kaldumine anarhosündikalistide poole, kes riiklist korraldust üldse eitawad. „Töölise opositsioon“ veel niikaugale ei läinud, aga igatahes oli nende seisukoht, mille järele kaugelt suure enamusega wäikekoodanline walmistajatekogu meie majandusepoliitikat juhtima oleks pidanud hakkama, põhjani wildak, niisama nagu Trotski oma, mis ametiühisuste bürokratiseerimisele sihtis. Muidugi, töölisehulkade rahulolematu partei wastu oli teatud määral põhjendatud, sest parteisse oli palju wäikekoodanlist ollust pugenud, kes ammugi mitte kindlat enamlist poliitikat ei ajanud; Kroonlinna mässu ajal, näiteks, läks koguni osa parteilastest mässajate poole. Kuid just sellepärast oli enam kui hädaohtlik parteis seda täielikku, piiratud demokraatiat teostada, mida „töölise opositsioon“ nõudis. Aga et see nõudmine hulkadele arusaadaw

ja meelitaw oli, siis oli see kallak parteile üldse äärmiselt kardetaw, ja sellega on seletataw, miks X parteikongress (1921. a. märtsis) nii terawa otsuse tegi igasuguste kallakute ja rühmituste loomise (fraktsioonuse) wastu, mis parteile ja nõukogude wõimule üldse iseäranis niisugustel sügawate kriiside silmapilkudel, nagu seda Kroonlinna mässu aeg oli, surmawalt hädaohtlikud on. Partei wõis oktoobrirewolutsioonis proletariaadi ainult sellepärast wõidule wiia et ta kindlasti üksmeelil wõitluse eesrinnas sammus, ja ainult kindlasti ühtseks jäädes wõib ta rewolutsiooni lõpulikule wõidule wiia. Sellepärast keelab X kongressi otsus igasuguste rühmituste organiseerimise parteis ära ja ähwardab edaspidi seesuguse tegewuse eest parteist väljaheitmiseega. Ühes sellega wõeti ka parteis puhastamine ette et sündmata ollust parteist välja praakida. Sel kombel kõrwaldati parteist umbes 200.000 liiget. Osa, kes uue majandusepoliitikaga rahul ei olnud ja selles kodanluse radadele kaldumist nägi, jäi ise parteist eemale. Nii lahkus parteist ligi kolmas osa liikmeid (X kongressil oli 730.000 liiget esitatud).

„Töölise opositsioon“ ei jätnud aga sellest hoolimata oma fraktsioonilist tegewust. 1922. a. algul andis grupp selle woolu esitajaid (22 allakirjutajat, seal hulgas Schljäpnikow, Kollontai, Medwedew jt) Kominternile süüdistuse WKP wastu, kus eelmisel parteikongressil ettetoodud mõtteid korrati. Kominterni täidesaatwa komitee laiendatud täiskogu mõistis selle väljaastumise ja grupi seisukoha samati hukka kui WKP kongress. Kuiwõrd see väljaastumine aga näitas et partei kongressi otsusest hoolimata rühmitus edasi töötab, tuli see asi XI kongressil, 1922. a. märtsis, uuesti päewakorrale. Siin heideti rida opositsiooni tegelasi parteist välja, teistele anti wiimane hoiatus. Need otsustawad sammud, kui ka üldise seisukorra paranemine, mis opositsioonirühma kihutusetööl põhja alt wõttis, wiisid selle woolu pikkamisi lõpule.

Partei XII kongressil, 1923. a. kewadel, tuli tegemist teha kallakuga, mida kongressil sm. Krassin esitas ja mis selles seis et kapitalile weel rohkem järele anda. Selle kallaku põhjuseks oli wäljamaa kapitali eemalehoidumine, wäljamaa riikide eitaw seisukoht nõukogude wõimu tunnistamises. Et seda tunnistamist kiirendada ja wäljast meie tööstuse kiiremaks tõstmiseks laenu saada, arwas Krassin tarwiliseks nõuda et tsariaegsed wõlad lubataks ära maksta. Ka selle kallaku tunnistas kongress wildakuks, seletades et mingist uuest järelandmisest enam jutugi ei wõi olla. Ja tõepoolest ei olnudki mingit uut põhimõtetist järelandmist selleks waja et nõukogude walitsust tunnistataks — seda tegi suurem osa riikisid juba warsti pärast kongressi.

1923. a. suwe wältel tekkis weel paar põrandaalust gruppi: „Töölise grupp“ ja „Töölise Tõe“ grupp. Esimene ajas „töö-

liste opositsiooni“ jälgi anarho-sündikalistlises sihis, löi selleks ühenduse väljamaa sellekohaste rühmitustega, kes Kominternist olid lahkunud ja „IV Internatsionaali“ katsusid luua. Teine oli haritlaste grupp, kes, wastupidi, vähemluse poole kaldus ja nende seas oma tegewusele wastukõla leidis. Üks kui teine kallak oli kitsaulatusline ja ei leidnud pinda laialistes tööliste hulkades. Nad olid õieti ainult jäänused uue majandusepoliitika wastasrinnast, millel nüüd enam elulist alust ei olnud.

Tõsisem oli Trotski wäljaastumine 1923. a. sügisel. Selle ühiskondliseks aluspõhjaks oli sügaw majandusline kriis, millest eespool kõnelesime. Trotski süüdistas keskkomiteed et see õiget majanduslist poliitikat ei aja ja oma wildakute, plaanita sammudega nõukogude wõimu hädaohtlikku seisukorda on wiinud. Parandust sellele puudusele loodab Trotski partei demokratiseerimisest, mis tegelikult partei juhtiwate asutuste uuendamise nõudmist tähendas. Trotskiga ühinesid mitmesugused killukesed, jäänused endistest kallakutega rühmitustest, waatamata missugused nende endised arwamised ja nõudmised olid olnud. Tuli wälja et enne risti üksteise wastu seisnud waated nüüd keskkomitee wastu ühinesid. Ja Trotski enese seisukoht käis niisamati risti wastu sellele, mis ta 1920. a. lõpul ametiühisuste küsimuse arutamise ajal oli nõudnud. Siis nõudis ta ametiühisuste riigistamist, administratiivlist korraldamist „ülewalt“, sõjawäelise korra maksmapanekut ka teistel nõukogude tegewuse aladel, muu seas ka ametiühisustes. Kõik see kokku tähendas tugewat kalduwust bürokratiseerimisele. Nüüd nõudis ta äärmist demokratiseerimist. Muidugi oli see ainult worm, mille taga „tööstuse diktatuura“ sisu seisis. s. o. tööstuse kiire tõstmine talurahwa kulul. See käis aga just wastu sellele, mida õieti tarwis oli teha; selle nõudmise teostamine oleks sügawat majanduslist kriisi, mis „käärides“ seisis, weelgi süwendanud, talurahwa seisukorra weelgi raskemaks teinud. Seda muidugi Trotski ei tahtnud, aga tõeliselt tuli see nii wälja.

Trotski wäljaastumine leidis wastukaja osalt kõrgemates õpeasutustes, sest Trotski meelitas partei juhatuse „noorendamisega“; osalt toetasid teda mitmesugused parteile enam-wähem wõõrad ollused, kes parteilise kindla korraga rahul ei olnud. Töölistehulgad parteis olid rõhuwas enamuses Trotski seisukoha wastu, mis kahtlemata partei distsipliini ja juhtiwat kindlat kätt nõukogude tegewuses oleks nõrgestanud. Huwitaw on muu seas tähendada et ka rahwuswahelises töölisteliikumises, Kominternis, peaasjalikult parempoolsete woolude esitajad trotskismiga kokku leppisid.

Trotskismi kallakuga wõideldes tuli üks partei põhipuudus nähtawale—proletaarlaste partei oli vähemuses proletaarne, töölisi tööpingi juurest oli parteis alla 20%. Ei olnud

ime et parteis mitteproletaarsed woolud wõisid maad leida. Tarwis oli seda puudust parandada ja parteisse rohkem proletaarset ollust tõmmata. Seda otsustaski partei XIII konverents 1924. a. algul.

21. jaan. 1924 suri Lenin. Keskkomitee kutsus töölisi üles partei juhi surma peale—partei tugewamaks tegemisega wastama. See oli ühtlasi ka katseks, kuidas töölisteklass parteid ilma Leninita usaldab. Töolisteklass avaldas seda usaldust ootamata suurel määral: ligi weerand miljoni töolist astus selle üleskutse peale parteisse. Seesugusest tunnistusest hoolimata astus Trotski 1924. a. sügisel uue kihutusega välja, seekord mitte ainult partei keskkomitee waid üldse enamluse wastu. Ta püüdis näidata, nagu oleks tema „permanentse“ rewolutsiooni teooria õige olnud ja Lenin selle 1917. a. omaks wõtnud. Sellest ajast õieti algawatki enamluse õige joon. Kaudselt oli see samane Lenini ja partei juhtiwa keskkoha mahategemine, mida ta aasta warem oli jutlustanud; ennast ülistades püüdis Trotski enamlust wõltsida ja trotskismi tema asemele panna. Seesugusele katsele pidi partei kõige jõuga wastu astuma ja astuski: Trotski tagandati sõjarewol. komitee esimehe kohalt ja anti talle tõsine hoiatus et enamlane enamlust wõltsida ega partei ühtsust lõhkuda ei tohi.

Sotsialismi ehitamine Nõukogude maal ja „uus wastarind“.

Rahwuswahelise kapitalismi teatud stabiliseerumise (püsiwaks muutumise) nähtus tõstis Nõukogude Liidus loomulikult küsimuse üles rewolutsiooni liikumise edaspidise arenemise ja sotsialismi kohta sel juhtumisel, kui teistel maadel lähemal ajal rewolutsiooni lahtipuhkemist oodata ei ole. See küsimus oli seda enam õigustatud et oktoobrirewolutsioonis ja hiljemgi partei juhtiwates ringkondades laialt arwamine maad wõttis et meie oma lagunened ja mahajäänud majandusega, oma kapitalipuudusega ja kultuurawaesusega rahwuswahelise imperialismi pealerõhumisele wastu panna ei jaksa, kui teiste maade rewolutsioon meile appi ei tule.

Selle küsimuse pinnal tekkisid lahkuminekul partei juhtiwates ringkondades. Juba Trotski ohjastamise juures olid keskkomitee poliitilise büroo liikmed Sinowjew ja Kamenew oma arwamistega teistest lahku läinud, Trotskile palju raskemat karistust nõudes; ja kui see läbi ei läinud, siis olid nad keskkomitee wastu wastarinda looma hakanud, esiti noorsooliidu kaudu, pärast Leningradi organisatsioonis. Sotsialismi ehitamise küsimuses wõttis partei XIV konverents 1925. a. aprillis otsuse wastu, mis tunnistas et sotsialismi ülesehitamine ühel maal—nimelt nõukogude maal küll wõimalik on. Selleks on waja sotsialistlist riigitööstust wõimalikult tõsta, talurahwa keskkihtidega

kindel liit luua, kusjuures sidet kehvikutega veelgi tuleb kõwendada, ja talurahwa hulgad koopereerimise kaudu uuele, sotsialistilisele majandusesüsteemile wiia.

Selle seisukohaga ei olnud Sinowjew ja Kamenew nõus, kuid awalikult nad küsimust veel arutusele ei wõtnud, salaja aga sidusid nad teda Trotski küsimusega enamust parempoolse kallakus süüdistada. Mõned libisemised, nagu Buharini hüüdsõna: „Rikastage endid“, mis hallparunlist kallakut lubas oletada, andis veelgi enam asja keskkomitee wastu agiteerida. Laotati jutte laiali, nagu oleks partei parempoolseks muutumas; nagu ei märgatakski seal külakurnajate ja küla kapitalistide hädaohtu, mida Sinowjew, Kamenew ja nende mõtteosalised igati suureks puhusid. Maaorganisatsioonides wõttis see kihutusetöö osalt isegi keskkihtide wastase laadi—kehvik oli külas kõik. Kuid sellest ei olnud veel küllalt. Sinowjew wõttis rewideerimisele ka rea teisi partei seisukohti. Sotsialismi lõpulikku wõitu (rahwuswahelises ulatuses — teisiti ei saa seda ette kujutada) sotsialismi ülesehitamisega ühel maal ära segades waidles Sinowjew XIV konwerentsi seisukoha wastu; ja üldse kerkis küsimus kas meie sotsialismi ehitamegi. Sinowjew tuli arwamisele et kogu uus majandusepoliitika aina taganemine on olnud, mis tema seisukohast seda enam põhjendatud oli et ta riiklist tööstust mitte sotsialistiliseks ei pidanud waid seda riiklise kapitalismi liiki luges.

Missuguseid järeldusi tuli sellest seisukohast teha? Küla-kapitali hädaohu wastu wõis ainult uus awalik wõitlus, uus rewolutsioon kaitsta, mille kordaminekut ainult teiste maade proletariaadi rewolutsioon oleks kindlustada wõinud, sest sisemisesse jõusse see seisukoht ei uskunud. Tegelikult kordus siin samane nähtus, mis oktoobrirewolutsiooni ajal sündis: Sinowjew, Kamenew ja nende mõtteosalised kaotasid jälle kord usu proletariaadi wõidusuutesse, sest et nad talurahwa tähtsust selles wõitluses kui ka sotsialismi ehitamises küllalt hinnata ei osanud. See tegi aga kogu meie jõupingutuse enam kui küsitawaks, ja sellepärast pidi ta parteile loomulikult wastuwõtmatu olema, nagu ta wastu käis kõigele, mis Lenin meile oma õpetuses oli pãranduseks jãtnud.

Hoolsa salajase ettewalmistuse jãrel astus wastasrind, Sinowjewi juhatusel, partei XIV kongressil, 1925. a. lõpul, keskkomitee wastu wãlja. Temaga ühinesid veel mõned killukesed endistestki kallakutest (Sokolnikow, kes õieti küll wastupidisel seisukohal oli ja põllumajanduse tõstmist, tööstuse langemise arwel, jutlustas, mis meid õige kiiresti wãliskapitali mõju alla wiiks). Kongress lükkas rõhuwa hããlteenamusega (559 hããlt 65 wastu — wiimased olid peaaesjalikult Leningradi organisatsiooni esitajad) wastasrinna püüded leninismi solkida ja wõltida, tagasi ja tunnistas keskkomitee enamuse ja eelmise kon-

werentsi seisukoha õigeks. Uskmatus sotsialismi ehitamise võimalusse oleks mõjuvaks takistuseks selles ehitamisetöös, ja selleks partei ridades laialist walgustamisetööd teha. Ühtlasi kinnitas kongress et mingit katset ei tohi sündida rühmade loomiseks ja partei ühtsuse lõhkumiseks, mille kohta juba eelmistel kongressidel õige terawad otsused olid wastu wõetud.

Sellest hoolimata tegi wastasrind oma kihutusetöö edasi. Peagi selgus, et tal parteis igasugune jalgealune puudub — Leningradi organisatsioon, kes aru sai et teda eksiteele oli tahetud wedada, ütles ennast täielikult sellest seisukohast lahti, millega ta esitus kongressil oli wälja astunud, ja ühines keskkomitee seisukohaga. Nüüd hakkas uus wastasrind omale liitlasi otsima — endistest wastasrindadest, ja kuiwõrd leidus ühine aluspõhi — talurahwa alahindamine —, sedawõrd leidus ka tee kokkuleppele. Juba keskkomitee täiskogu koosolekul 1926. a. aprillis paistis lähenemine Trotskiga ja tema mõtteosalistega silma. Juulikuu koosolekul on liit juba loodud, ja wastasrind astub nüüd juba blokis wälja — terwelt trotskismi aluspõhjale tugenedes, mille kõige ägedamad hukkamõistjad just Sinowjew ja Kamenew — nüüd bloki juhid Trotski kõrwal — olid olnud. Põhimõtteliste parteiwastaste seisukohtade juure tuli wastasrinna blokil nüüd ka weel põrandaalune organiseerimine partei wastu, millest isegi keskkomitee liikmed osa wõtsid. Nii astus Laschewitsch salajasei koosolekul keskkomitee wastu üles, ja Sinowjewi juhatusel seiswa Kominterni aparati kasutati laiemaks organiseerimisetööks; isegi teiste maade organisatsioonidesse kanti sealt kaudu lagunemise seemet. Selle otsekohese lõhkumisetööst eest määrati mitmele tegelasele keskkomitee poolt karistusi.

1925. a. sügisel oli wastasrind rasket majanduslist seisukorda lootnud kasutada. Nüüd kadus pikkamisi seegi pind jalge alt. Siiski tegi wastasrind oktoobri algul (1926) weel kord katset Moskwa ja Leningradi organisatsioonides tugete wõita. Kui need katsed aga täielikult nurja läksid, siis wõttis wastasrind keskkomitee ettepaneku wastu ja ütles enese 16. oktoobril awalikult partei lõhkumisetööst (fraktsioonide loomisest ja Kominterni äärmiste pahempoolsetega sideme otsimisest) lahti.

Partei XV konwerentsil, mis oktoobri lõpul kokku astus, oli wastasrinna wäljaastumine vähem sõjakas, kuigi ta oma põhiwaatetest sotsialismi ülesehitamise küsimuses lahti ei ütelnud. Uut hoogu sai nende tegewus aga jälle 1927. a. kewadel Hiina rewolutsiooni arenemise käigus. Tschan-Kai-Schi äraandmist ja Kuomingtanist lahtilöömist, mis Hiina rewolutsiooni arenemises täiesti arusaadaw oli, tembeldas wastasrind jällegi — ÜKP ja Kominterni juhatus (Sinowjew oli sealt 16. okt. seletuse järel kõrwaldatud) oskamatusse wiljaks. Sel alal wõttis wastasrind keskkomitee täiskogu koosolekul aprilli lõpul 1927 järjekorralise pealetungimisekatse ette, ja püüdis võimalust leida küsimust

partei laiade hulkade ette waidluse alla wiia. Kui keskkomitee selle katse kindlasti tagasi lükkas, astus Sinowjew 9. mail, „Prawda“ juubelipidul Moskwas awalikul parteitul koosolekul süüdistustega keskkomitee wastu wälja, — nähtus, mis ainult parteidistsipliini täieliku eitamise juures mõistetaw on. Mõni nädal hiljem, Kominterni täidesaatwa komitee VIII täiskogu koosolekul maikuu, astusid Trotski ja Wuuiowitsch (tagandati omal ajal wastasrindlise tegewuse pärast noorte Kominterni täidesaatwast komiteest) ÜKP keskkomitee wastu terawate ja ägedate süüdistustega wälja, kuid neile wastati selle wäljaastumise üksmeelse ja walju hukkamõistmisega. Niisamati mõistsid organisatsioonid kohtadel, kus seda wäljaastumist, nagu ka Sinowjewi wäljaastumist, arutati, wastasrinna lõhkumisekatsed, mis iseäranis rahwuswahelise õhkkonna äärmise pinewuse juures hädaohtlikud on, kõige waljumalt hukka. Kõik see tõendas et wastasrind parteiorganisatsioonides mingit poolehoidu ei leia, et ta peajasjalikult üksikutest rahulolematuist isikutest koos seisab.

Suwe wältel wõttis wastasrinna tegewus järjesti wõimatuma kuju, mis enam mingisuguse parteidistsipliiniga ei rehkendanud. Organiseeriti põrandaalune salatrükikoda, peeti salakoosolekuid, millele isegi keskkomitee ja keskkontrollkom. liikmeid ei lubatud tulla, loodi põrandaalust organisatsioonilist wõrku. Lõpuks tehti Nõukogude 10. aastapäewa pidustuste ajal Moskwas katset parteiwastast meealwaldust toime panna.

See sundis keskkomiteed ja keskkontrollkom. karedamaid samme astuma. 14. now. heideti Sinowjew ja Trotski, kes endid meealwalduse eest wastutawaks tunnistasid, parteist wälja, rida teisi wastutawaid parteitegelasi tagandati wastutawatelt kohtadelt parteis ja nõukogude asutustes.

Partei XV kongress 1927. a. detsembris arutas igakülgselt wastasrinna küsimust, aga et wastasrind oma endiste waadete juure jäi, siis kinnitas kongress Sinowjewi ja Trotski wäljaheitmise ja otsustas weel 98 tegewamat wastasrindlast parteist wälja heita.

See otsustaw samm näitas wastasrindlastele et partei enese ridades lõhkumisetööd ei salli ja igasugusele kõrwalekaldumisele piiri oskab panna. Järgnewad kuud tõid juba rea teadaandeid wäljaheidetud parteilastelt et nad oma eksitust tunnistawad ja paluwad endid tagasi parteisse wõtta. Kewadel 1928 tuli seesugune teadaanne Sinowjewilt, Kamenewilt, Jewdokimowilt ja paljudelt teistelt endistelt wastutawatelt tegelastelt. Keskkomitee leidis wõimaliku olewat teadaande saatjaid uuesti parteisse wastu wõtta. Seega jäi parteist kõrwaldatuks ainult wäike salgake Trotski wähemluse kallaku pooldajaid, kelle teed parteist põhimõtteliselt lahku lähewad.

Wastasrinna küsimuse lõpetamisega sai partei jälle täiel jõul sotsialismi ülesehitamisele anduda, mis kõigist raskustest hoolimata jõudsalt edeneb. Kui majanduse aladest tööstuse wõtame, mil proletaarses riigis kõige suurem tähtsus on, siis näeme et siin toodang 1924/25. a., kui meie juba täiel hool ülesehitamise teed sammusime, 63,7% sõjaeelsest toodangust oli, 1926/27. a. tõusis toodang sõjaeelsest pisut kõrgemale, ja 1927/28. a. pidi ta eelarwamise järele weel protsenti 15 tõusma. Põllumajanduses oli wastaw protsent 1924/25. a. 87,3, 1926/27. — 108,3 ja 1928. a. on kõigi põllumajanduse saaduste tõusu oodata, hoolimata sellest et talw paiguti talivilja rikkus ja suwi kohati soodne ei olnud. Wõrdlemisi kaswab tööstuse osa üldises rahwamajanduses. 1924/25. a. andis tööstus 32,4% kogu toodangust, 1927/28 pidi aga tööstuse osa juba üle 40% tõusma. Tööstuses eneses tõuseb riiklise tööstuse osa. See andis 1924/25. a. 81% kogu toodangust, 1927/28. a. aga juba umbes 87%. Kaubanduses oli erakaupmeeste käes 1924/25. a. 9,4% suurkaubitsusest ja 42,7% väikekaubitsusest, 1926/27. a. olid wastawad arwud 5,1% ja 32,6%. Kui rahwahulkade üldist seisukorda waadelda, siis tõusis tööpalk kolme wiimase aastaga (Moskwa andmed) 27,6% ja ulatas 1928. a. alguks 5,4% üle sõjaeelse palga—peale selle need kulud, mis kinnitamise peale lähewad. Talurahwa majandulise seisukorra paranemisest kõneleb kõige selgemat keelt see põllu- ja karjasaaduste rohke äratarwitamine maal, mida wiimastel aastatel näeme.

Lõpuks tuleb tähendada weel ühele pöörele, mille eriti raskused wilja ülesostmises esile tõid: nõukogude ja ühismajapidamiste asutamine ja selle mõtte õhutamise põllumajanduses. Oleme jõudnud sinnamaale, kus senine põllupidamise wiis põllumajanduse tulu ja talurahwa sissetulekut enam suuresti tõsta ei lase. Waja on sellepärast suurpõllupidamise poole püüda, et ühistööle ka põllumajanduses tehnilist alust luua. Seega oleme ka sel alal kindlasti sotsialistilise alusmüüri ehitamisele astunud.

VII. Eesti proletariaadi wõitlus „iseseiswuse“ ajajärgul.

Klassisõja ajajärk. — Iseseiswuse ikke all. — „1. Detsember“. — Terroriwalitsus „seinast seinä“. — Wäljawaated.

Klassisõja ajajärk.

1918. a. nowembris puhkes Saksamaal rewolutsioon lahti; wäerind lagunes, keisriwalitsus langes; okupatsiooniwäed pöörasid tagasi kodu. Ka Eestist lahkusid nad. Kuid mitte enne kui nad Eesti kodanluse olid lasknud wõimule ronida. Sest arusaadaw on et Saksa imperialistid, kes sunnitud olid maalt lahkuma, oma järeltulijatena ikkagi parema meelega kodanlust kui töörahwast nägid. 11. now. andis Eesti kodanluse „ajutine walitsus“, kelle Saksa kindral von Seckendorff kewadel laiali oli kihutanud, sellesama kindralihärra lahkel lubal teada et ta oma kewadel katkestatud tegewust jätkab, ju kui järgmisel päewal Tallinna töölised hüüetel: „Maha kodanline walitsus!“ uulitsale tulid, siis seadis—Saksa sõjawägi kuulipritsidega „korra“ jalule, s. o. Saksa sõjawäe, Saksa imperialistide armust jäi Eesti kodanluse walitsus püsti. Seega oli Eesti kodanlus ise esimesena wõõrad wäed Eesti töörahwa wastu wõitlusesse kutsunud, ja täiesti põhjata on seega kodanlaste ja sotsiaaldemokraatide süüdistus, nagu oleksid Wene wäed Eestile kallale tunginud, nagu oleks klassisõja algatus töörahwa ja Wene enamlaste poolt tulnud. Tallinna töölised tegid alles 19. now. oma üldkoosolekul otsuseks kätt sirutada Wene töörahwale ühiseks wõitluseks Eesti nõukogude wabariigi eest; ja tegelikult algas see sõjaline wõitlus alles nowembri lõpul, ja siiski jälle olid need Saksa wäed, kes Narwas Eesti ja Wene proletariaadi ühistele wäesalkadele wastu panid.

Eesti kodanlus tundis enese nii nõrga olewat et iseseiswalt proletariaadiga wõitlusse astuda ei julenudki. Weel enne kui Saksa wäed maalt lahkunud olid, ootasid nad—liitriikide (nimelt inglaste) okupatsiooni, mida sots. dem. juht Köstner juba 9. now. ette kuulutas. Aga ei üks ega teine okupatsioon ei oleks sel silmapilgul Eesti kodanluse tühja kotti jaksanud

püsti hoida, kui Saksa imperialism suwe wästel Eesti tööstust mitte poleks põhjani häwitanud ja seega Eesti proletariaati nelja tuule poole laiali pillanud. Tallinna suurtehased olid werest tühjaks nõrstatud: Bekkeri laewatehases oli endise (1917. a.) 3481 töölise asemel järele jäänud ainult—69 (1919 a. märtsis); Wene-Balti tehases 7375 asemel 383, Dwiigatelis 1793 as. 619, Portus 6000 as. 1200, Woltas 1300 as.—22 jne. Üldse oli Tallinnas sel silmapilgul, kus wõim Saksa imperialismilt ära läks, ainult 4—5 tuh. töolist (endise 40—50.000 asemel).

Tööstuse laastamine oli peale majanduslise lagunemise ka weel rahvuslist wihakihwti töölise ridadesse külwanud, millele suuresti kaasa mõjus ka sotsiaaldemokraatide kihutusetöö, mis isegi okupatsiooni ajal teatud määrani lubatud oli. See tumestas järelejäänud töölisehulkade klassilist arusaamist, jättis klassilise wõitluse ja klassilisest surwest pääsmise rahvuslise wabanemise warju. Aga seegi ei oleks Eesti kodanlist walitsust päästnud, sest nowembri lõpul Narwast alganud pealetungimine (Narwa langes 28. now. Eesti-Wene punaste wägede kätte, ja järgmisel päewal kuulutati Narwas Eesti nõukogude wõim maksma, Eesti Tööraha Kommuuna nime all) andis Tallinna töölistele julgust ja oleks nad kahtlemata ülestõusule wiinud, kui mitte parajal silmapilgul Inglise laewastik kodanusele päästmist poleks toonud. See jõudis 12. dets. Tallinna sadamasse, ja kodanlus ühes sotsiaaljuudastega ruttas otsekohe uusi peremehi pidulikult wastu wõtma.

Töölisklass protesteeris, ja hulgaline meealwus 17. dets. Tallinnas näitas inglastele et Eesti töörahwas walmis on uue okupatsiooni wastu wõitlema. Kuid sõjariistus wäljastumiseks ei olnud ta sel silmapilgul walmis—Saksa imperialistide werine pealetungimine weebruaris oli alles liig elawalt meeles, kui et ennast jälle uude weresauna heita, mida Inglise laewastiku poolt karta wõis. Kodanlus aga tundis enese Inglise suurtükkide warjul julge olewat ja pani sel meealwaldusel tööliste kallal weretöö toime—17. dets. langesid Tallinnas esimesed töölised Eesti „iseseiswuse“ ohwriks. Eesti kodanlus tahtis Inglise imperialistide usaldust teenida, näidates et ta küllalt oskab proletariaadi werd walada. Ta lootis sellega kubja ja timuka ametisse edasi jääda wõiwat, kui Inglise härrad Eesti okupeeriwad. Ilma okupatsioonita ei suutnud nad endile Eestit ikka weel ette kujutada, ja kui see wiibis, tegi maapäew 27. dets. otsuseks, oma poolt saatkonda Inglise admiralile juure saata ja—Eesti okupeerimist paluda!

Eesti „iseseiswad“ kodanlased ja nende samasugused sotsialistlikud kaaswõitlejad tegid kõik, mis nende wõimuses seisis et Eestit wõrastele sahkerdada, sest ainult wõraste tiiwa all lootsid nad töörahwa eest julged olla wõiwat: weel 22. now. oli Eesti ajutine walitsus kuulutanud: „...Eesti ajutine

walitsus on kindel et Saksa sõjawäed, kelle hooleks Eesti idapiiri kaitsmine on usaldatud, oma kohust wana wahwusega täidawad*, ja 27. dets. pakkusid nad Eestit juba Englise imperialistidele suutäiteks. Ja kui see pakkumine tagasi lükati, siis mitte Eesti iseseiswuse pärast, waid sellepärast et Englise poliitika programmile seekord mitte soowitaw ei olnud Baltimaid okupeerida. Aga ta sõjaline toetus, millele weel Soome, Rootsi ja Taani wabatahtlikkude tapakangelaste salgad lisaks tulid, oli siiski sedawõrd mõjuw et Eesti kodanlus juba Tallinna lähedusse jõudnud punased wäed suutis taganema lüüa ja nad mõne kuu wältel Eesti maaalalt hoopis wälja tõrjus. Teiselt poolt oli see muidugi ainult sellepärast wõimalik et Nõukogude punane wägi alles loomisel oli, ja iga nelja tuule poolt tuli pealetungijaid tagasi tõrjuda. Seega oli lõpuks rahwuswaheline kallaletung Nõukogude riigile see tegur, kes Eestile „iseseiswuse“ wõimaldas. Aga nüüdki weel, kui punased wäed õieti juba wäljaspool Eesti piiri wõitlesid, tegelikult seega õieti Nõukogude wabariiki kaitsesid, tegi Eesti kodanlus, sotsiaaldemokraatide täiel toetusel, kaks korda katset seda „iseseiswust“ ära sahkerdada, mõlemil korral—kõige tagurliisematele tsaarikindralitele Judenitschile, Koltschakile ja t., keda ta Eesti „rahwawäe“ turjal tahtis Wenemaal wõidule wiia. Et tsaariwõimu maksmapanek Wenemaal Eesti „iseseiswuse“ jäljetult ära oleks pühkinud, seda ei salanud endile ka Eesti isamaalased mitte; kuid kindralid seda just igatsesidki et jälle „suure ja ühise Wenemaa“ teenistuses hiilgada, sotsiaaljuudastel aga oli hingelämmataw hirm enamlaste wõimu eest, mis neid ka kõige kohutawamaid äraandmisi töolisteklassi wastu sundis heaks kiitma, kaasa tegema ja isegi neile eestwõtjaks olema—nagu see sündis, kui sots. dem. juht August Rei Soomes käis sealsete „lihunikkude“ peamehelt kindral Mannerheimilt abi palumas Eesti tööliste wastu. Ja kui needki äraandmise ja „iseseiswuse“ sahkerdamise katsed korda ei läinud, siis tuleb Eesti kodanlusel selle eest ainult nõukogude punast wäge tänada, kes Judenitschi mõlemil korral, 1919. a. mais ja nowembris werise peaga Eestisse tagasi kihutas.

Niikaua kui punased wäed edasi tungisid ja küsitaw oli kui kauaks „ajutine walitsus“ üldse weel püsib, kartis kodanlus oma werejanule woli anda. Kui aga sõjaliinil punaste wägede taganemine algas (jaanuari algul 1919) ja walgete hirmuwõidnad pisutki wähenema hakkasid, kohe pandi kohutaw terror käima.

„9. jaanuaril—kirjutab W. Kingissepp oma raamatus „Iseiswuse ikke all“—said walged oma esimese suurema sõjalise wõidu: Tapa raudteesõlm langes nende kätte ja punased olid laial wäerinnal taganemas. Ja siin pääsesid walged werekoerad kohe ahela otsast ja hakkasid töörahwast purema. Wastuhakannud maamehed ja töölised, töörahwa nõukogude liikmed, mõi-

sate ülewõtjad jne, jne—hulgakaupa rändas töörahwapoegi tapalawale, mis Tapal oli üles seatud... Seal tapeti üle kahe saja proletaarlase ära. Terwe selle ümbruskonna „puhastamine“ maksis mitte vähem kui 300 proletaarlase elu, kes „kuidagi wiisi“ kodanluse wastu patustanud olid...

Tartus ja maakonnas häwitas kodanlus üle 300 proletaarlase ära, küsimata kas need sõjariista tema wastu tarwitanud olid wõi mitte. Wõrumaal—mitte alla poole tuhande. Ja Narwas umbes 400 ümber.

Need on üksikud suuremad ja silmapaistwad arwud kodanlise walge terrori esimestelt werekuudelt 1919. a. algul; kaugeltki ei anna nad aga terwet pilti Eesti kodanluse werejanust: ei ole siin arwusid Wiljandi, Narwa, Pärnu, Naissaare jt. hulgalistest tapatalgudest, ja puudub Saaremaa werepulum, mida eriti nimetada tuleb. Saaremaal puhkes nimelt Eesti ajutise walitsuse mõisnikkudesõbralise poliitika ja surwe mõjul 16. weebruaril (1919), kui Saare töörahwast punase töölistewäe wastu mobiliseerida taheti, awalik mäss lahti, mis mõne päewaga laialiseks sõjariistus rewolutsiooniwõitluseks arenes. Tuhanded mehed mobiliseeriti püssi alla, peeti walgete wägedega korralsi lahinguid ja tungiti suurema wäesalgaga Kuresaare kallale. Aga Saaremaa töörahwas oli üksi—mandriit ei saadud talle appi minna, ja rewolutsiooniline ülestõus lämmatati sõna otsekoheses mõttes wõttelejate weresse: 250 inimest tapeti kohal kas wõitluses wõi sõjawälja „kohtu“ otsusel maha, kümneid aeti taga, wangistati ja määndati kaua „wabariigi“ wangiurgastes.

Kõik see werine töörahwa wägistamine ei suutnud aga tööliste wõitlust maha suruda, mis juba sellepärast ikka ja ikka uuesti üles kerkis et tööliste seisukord majanduslises lagunemises järjesti pahenes. Kõigist hirmutamistest ja hoiatustest hoolimata tuli Tallinna töölistekogu 1. mail punaste lippudega uulitsale, ja kui teda siingi kuulipritside, automaatpüsside ja täakidega wastu wõeti, siis ei keelanud see teda ometi mõni päew hiljem wabrikutes tööd seisma panna et omale palgalisa nõuda. Kodanlus ja sotsialistid, kes nüüd, pärast asutawa kogu kokkuastumist, kus neil kõige suurem rühm oli (41 esitajat 120-st), walitsuses esimesel kohal seisid, wastasid streigile ametiühisuste nõukogu ja streigikomiteede wangistamisega. Töölisi süüdistati riigi äraandmises, mida sellega püüti põhjendada et ametiühisused Wenemaalt—4 miljoni olewat saanud! Ametiühisused panid selle prowokatsiooni ägedama kihutaja „Sotsiaaldemokraadi“ boikoti alla, mille tagajärjel lehe lugejate arw kaugelt üle poole langes. Ja kui peagi selgus et see 4 miljoni prowokatsioon ja tööliste wangistamine selleks oli ette wõetud et Judenitschi ja Laidoneri ühist sõjakäiku Petrogradi, Pihkwa ja Riia peale seljatagant kindlustada, siis ajas see töö-

listehulgad, kes kewadel weel suurel osal hääled sotsiaaldemokraatidele olid annud, sest enamlased walimistele ei läinud—nad pidasid ju otsekohest sõjariistus wõitlust wäerinnal,—üldiselt wihale selle alatu ja nurjatu poliitika üle, mida sotsiaaljuudased walitsuses ajasid.

Töolistehulkade meeleolu tuli terawalt nähtawale esimesel ülemaalisel ametiühisuste kongressil, mis augusti lõpul kokku kutsuti. Enam kui nelisada esitajat oli kokku tulnud, ja neist oli ainult pisike käputäis, umbes 30 saadikut, sotsiaaldemokraate wõi nende poolehoidjaid. Kongress naelutas kõige terawamal kujul häbiposti sotsiaaljuudaste töö, mille tagajärjel wõim Eestis endiste tsaariseluste kätte oli läinud, kes nüüd piinaur-gaste, mahalaskmiste, wägistamiste abil töörahwast maha suru-wad. Sotsialistlikud ülejoooksikud ise aga tunnistati äraandjateks:

„Eesti sotsiaaldemokraadid on am.-ühisuste kesknõukogu ja tema häälekandjat kõigiti wägistada aidanud ja ei ole siis, kui Eesti töörahwast sunniti tsariaegse surwe all ägama, ku-nagi selle wastu protesteerinud. Weel enam: nad ise on ränge-mate ja waljumate surweabinõude tarwitamisele wõtmist nõud-nud.—Sellepärast on nad tööliste ühisest wäerinnast mis ulatab nõgistest wabrikute töökodadest higiga wäetatud mõisapõldudele ja mis ühendab linna ja maaproletariaati—wälja heidetud!

Kongress ütleb nende kohta „oma wiimase sõna ja tunnistab nad kontwõõrasteks töörahwa kongressil.“

Ühtlasi nõudis kongress sõja lõpetamist, Nõukogude wabariigiga rahutegemist ja—Inglise konsuli Bosanqueti maalt wäljasaatmist, kes ametiühisusi oli prowotseerinud riigipöõret ette wõtma, et see neile häwitawa werepulma kaela tooks.

See oli liig kodanlusele, oli liig iseäranis sotsiaaljuudas-tele, ja hädaohtlik eriti sellepärast, et Eesti wägedes rahunõud-mise meeleolu ikka rohkem ja rohkem hakkas maad wõtma. See ei passinud liitriikide, iseäranis Inglismaa plaanidesse, kes uusi pealetungimisi kawatsesid; ja Eesti sotsiaaldemokraadid wõtsid enda peale imperialistide werejanuliste kawatsuste täit-mise: sotsiaaldemokraatlise siseministri A. Hellati käsul wangis-tati ligi sada ametiühisuste kongressi liiget weel enne kongressi lõppu—kongress aeti laiali,—peale selle weel mõned wihatud tegelased, ja saadeti nad, kokku 102 inimest, kiires korras Petseri wäerinnale. Siin eraldati 26 silmapaistwamat ametiühisuste tegelast, seal hulgas suurem osa kesknõukogu juhatuses; ülejäänud 76 esitajat aeti kahepoolse ägeda suurtü-kitule all üle wõitluseliini Nõukogude wabariiki, wäljaeraldatud 26 aga tapeti öösel 5/6. sept. Isborski lepikus maha. See sündis pärast seda, kui Nõukogude walitsuse poolt Eestile juba ametli-kult rahuettepanek oli tehtud ja kui Eesti walitsust Nõukogude walitsuse poolt otse oli hoiatatud (Sinowjewi raadio 3. sept.)

et ta Isborskis kinnipeetuid ei tapaks! Asutawas kogus waikis aga walitsus, waikis sotsiaaldemokraatide partei, kelle õssitamisel ja kelle esitajate käsul ning korraldusel see kohutaw weretöö toime oli pandud, Isborski tapatöö surnuks—järelpärimiste peale waletati otse et kõik 102 olewat Nõukogude maale saadetud. Ja ka ajakirjandus waikis selle sinnamaani kuulmata kuritöö surnuks. Hiljem on kodanluse esitajad mitmel puhul Isborski werepulma õigeks tunnistanud; Laidoner, näit., tähendas 4. okt. 1921 riigikogus awalikult ja otsekohe: „See oli hea et Isborskis 26 maha lasti—sai ometi paariks kuuks rahu. Ka edaspidi tuleb niisama teha“. Ja sotsiaaldemokraadidki ei ole ialgi mõnest halewedelast sõnakõlksust selle kuritöö asjus kaugemale jõudnud. Ei saagi jõuda, sest sündmuse tõeline walgustamine paljastaks just neid endid kui Inglise imperialistide ja Eesti werejanuse kodanluse wabatahtlikke käsikuid ja töörahwatimukaid.

See töölisteorganisatsioonidele aadrilaskmine nõrgestas kohutawalt töörahwa wõitlusewõimet. Nüüd ei takistanud enam ükski jõud Eesti kodanlust ja sotsiaaldemokraatise Eesti töörahwast suurtükilihaks ohwerdamast, kui Inglise imperialistid Judenitschi oktoobris uuesti Petrogradi kallale saatsid ja Laidoneri ning Pitka talle abiks käsutasid. Sotsialistide walitsus, kes enam kui ükskord awalikult oli seletanud et ta ihu ja hingega rahu poolt on ja „ühtki wõimalust kasutamata ei jäta et sõda lõpetada“, nagu sotsiaaldemokraadid olid tõotanud, katkestas ometi septembris Nõukogude walitsuse ettepanekul alatud rahuläbirääkimised ja tõendas sellega et õigus oli Strandmannil, tööerakonna juhil, kes suwel juba oli seletanud et „meie ei saa sõda lõpetada kui liitriigid seda ei taha“. Alles peale selle kui Judenitsch werise peaga tagasi Eestisse jõudis, ja peale weriseid lahinguid Narwa all oli Eesti walitsus sunnitud wõitlust Nõukogude wabariigi wastu lõpetama, ja 2. webruaril 1920 kirjutati Tartus rahuleping Nõukogude wabariigi ja Eesti wahel alla. Eesti iseseiswuse ja 15 miljoni kuldrublaga purustas Nõukogude Wenemaa selle sõjaahela, selle majanduslise blokaadi (sulu), mis teda sinnamaani oli piiranud. Sõja lõpetamine Eestiga lõi Nõukogude Wenemaale hingatsiaugu Lääne-Euroopaga läbikäimiseks. Eesti proletariaadile aga tähendas see otsekoheselt sõjariistus wõitluselt ajutiseks lahkumist et ennast uutele otsustawatele lahingutele ette walmistada.

Lühidalt tuleb selle sisemise wõitluse täienduseks weel ära märkida wõitlust „wälisel“ wäerinnal, mis algas esimese pealetungimisega Narwa all 22. now. 1918. See löödi Saksa wägede poolt tagasi; kuid järgmine pealetungimine 28. now., kus punane Wiljandi polk Joa wäljal 84 surnut ja haawatut kaotas, otsustas Narwa saatuse: walged taganesid weel samal päewal, olgugi et Wiljandi polk oli tagasi löödud, ja järgmisel

päewal kuulutas rewolutsiooniline komitee, kes pealetungimist oli juhtinud, Narwas Eesti nõukogude wõimu maksma, mida kehtastas Eesti Tööraha Kommuuna walitsus. Saksa okupatsiooni tulekul Eestist wälja wisatud töörahwahulgad olid ühinenud Wenemaa proletariaadiga, nagu seda Tallinna nõukogu juba 19. now. oli kutsunud tegema, ja hakkasid peale Narwa waldamist Eestit Saksa-Eesti kodanlise wägiwalla alt wabastama. Pealetungimine sünnib kahel sihil: Narwast Tallinna ja Pihkwast Walga-Tartu poole, kus 5. dets. Petseri ärawõtmisest teatatakse. 8. dets. langeb Jõhwi jaam ja 9. dets. Wõru linn punaste wägede kätte. 17. dets. sündis sedasama Rakwerega ja 18. dets. Walgaga; 22. dets. on Tartu ja 24. dets. Tapa wõetud. Põhja sihis lähewad punased wäed ikka weel mõlemil harul—raudteed pidi, kus Tartu polk eesotsas, ja mere äärt mööda, kus Tallinna polk peatamata edasi tungib—Tallinna poole edasi: 3. jaan. wõtab Tartu polk Aegwiidu jaama ja Tallinna polk Külmahallika küla (umbes 25 wersta Tallinnast) ära.

Selle järel hakkab seisukord muutuma, liikumine läheb teisel sihil: dets. lõpul olid Soomest walgekaardlised pussikan gelaste salgad rikkaliku sõjavarustusega Tallinna jõudnud; Inglismaa andis samati toetust sõjamoona ja weel enam moraalilisel oma laewastiku Tallinna alla saatmisega. Eesti kodanlus korraldas oma ridu—ja nendes oli eriti palju endiseid elukutselisi tsaariwäe ohwitserisi,—punased wäed olid sõjaliselt alles wähe wilunud (peale Tallinna polgu, kes Uurali wäerinnalt oli tulnud) ja äärmiselt wäsinud, iseäranis Tallinna polk, kes ilma päewagi puhkamata ühelt wäerinnalt teisele oli wisatud; ja et wastulöökk kõige nõrgemasse kohta, Tartu polgu wastu, oli sihitud, läks walgetel korda punast wäge taganema sundida. Juba 9. jaan. on walged wäed Tapal, 12. jaan. langeb Rakwere nende kätte, 18. jaan. (nimelt Merekülas maale tulnud walgete dessandi surwel ja nende laewastiku tule all)—Narwa. Lõuna-Eestis läheb taganemine enam pikkamisi, kuid jaanuari lõpul on ka Wõru walgete kätte langenud. Weel wältab wõitlus Wõru-Pihkwa sihil mõnda kuud wahelduwa tagajärjega—maikuu langeb isegi Pihkwa lühikeseks ajaks walgete kätte—kuid juba kesksuwel selgub et nõukogude wõimust Eestis tegelikult enam juttu ei saa olla, ja et see ainult wormiks muutunud organisatsioon rahutegemisel takistuseks ei saaks olla, lõpetatakse E. Komm. Partei keskkomitee otsusel 19. juulist 1919 E. Tööraha Kommuun. Eesti wäerind muutub üldiseks Nõukogude Wenemaa wäerinnaks; punased Eesti wäeosad, mis osalt 1918. a., osalt E. T. K. ajal Eestis toimepandud mobilisatsiooni teel loodud, wõtawad esiti wõitlustest osa Eesti wäerinnal, hiljem Dwinski all ja pärast lõuna wäerinnal Denikini ja Wrangeli wastu.

Iseseiswuse ikke all.

Iseseiswus—kui rahvusline täieline rippumatus, kusjuures eriti Saksa okupatsiooni ja endist Wene rahvuslist surwet meele tuletati ja nendega kollitati; demokraatia—rahwa ja waba otsustamine oma saatuse üle, rahwawalitsus sõna täies mõttes, ja hiljem maaküsimuse lahendamine maatahtjate soovidele wastawalt—see oli see kolm alussammast, mille peale Eesti kodanline diktatuur, Eesti demokraatlise wabariigi nime all, üles ehitati, millega isegi töörahwa hulkasid sellele ehitamisetööle tõmmati, kuigi me nägime, kuidas eesrinnas sammuwad proletaarlaste hulgad seda demokraatiat hindasid.

Ja tõepoolest; kõige selle terrori juures, millest eespool kõnelesime ja mis ainult wäike osa sellest wägiwallast on, mida sõja wältel töörahwa kallal tarwitati, maksab küll waewalt weel pikemalt sellest juttu teha, et see demokraatia, mida sotsiaaldemokraadid Asti suu läbi demokraatlikeks diktatuuraks ülistasid, töölisteklassile kõige werisem hirmuwalitsus, kaagiwalitsus oli. Ainult kõige jõhkram kelm wõi töölisteklassi äraandja wõis seda korda demokraatiaks nimetada, kuna see tõeliselt kodanluse diktatuur kõige puhtamal kujul oli, kuigi seda esialgu suurel osal sotsiaaldemokraatide, kui kodanluse wabatahtlikkude käsikute käe läbi teostati. Kinnitas ju sots. dem. partei wanahärra M. Martna ise awalikult asutawas kogus (26. 9. 19): „Minu sõbrad walitsuses on Siioni wahid... Ma kordan weel: minu seltsimeeste walitsuses olemine on kodanlise ühiskonnakorra awitamine ja wastutus... langeb ühtlasi ka... meie peale.“ Ja niihästi tööerakonna juht Strandmann kui ka hallparunite partei juht K. Päts kinnitasid hiljem awalikult — ja s. d. ei waielnud sellele ainsagi sõnaga wastu — et walitsuses otsused (ja need olid kaagiotsused tööliste kohta!) alati ühemeeselt tehtud; see tähendab et sotsialistidel midagi nende tapatööde wastu ei olnud, mis kodanlus tööliste kallal toime pani. Weel enam: K. Päts seletas samati awalikult et just sotsiaaldemokraadid eriti käreid abinõusid (ajutise walitsuse ajal) tööliste wastu olid soowitanud ja nõudnud; ning oma ajalehtedes tegid nad kodanlastele tõesti enam kui ükskord etteheiteid et need küllalt kareda käega walitseda, s. o. töölisi maha nottida ei oskawat.

Kaks demokraatlise wabariigi alussammast olid seega juba algusest peale mädanenud ware: rahvuslist iseseiswust oli Eesti kodanlus, nagu nägime, enam kui ükskord püüdnud maha sahkerdada ega rehkenanud sellega kunagi kui tõsiasjaga; ta oli palunud Inglise okupatsiooni, oli püüdnud tsaariwalitsust uuesti jalule upitada; ta wahtis iga sammu juures, mis välispoliitikas kui ka sisemaal tuli ette wõtta, wõdisedes Londoni

poole, mis seal selle kohta mõeldakse—nagu see veel tänapäew justament niisamati sünnib (näit. tagatislepingu sõlmimise küsimuses Nõukogude Liiduga); lühidalt — mingist iseseiswusest laiemas mõttes ei ole juttugi, Eesti kodanluse iseseiswus on sama kitsas kui kogu Eesti riigi olemine. Demokraatia oli ainult illusaks sildiks walgemaalisele diktatuurale. Jäi järele kolmas samm: maaküsimus. Saksa okupatsiooni järel, kus parunid veel kord orjapiitsa Eesti töörahwa turjal wabalt tantsida olid lasknud, ei lasknud, ei wõinud ka tagurliisemgi partei Eestis, kes maaküsimusega tahtis laiemaid hulke ligi meelitada, vähemaga leppida kui parunite maade ärawõtmisega ja rahwale andmisega. Ja tõepoolest tõtati selle lubadusega üksteise wõidu. Koguni Pätsi Maaliit lubas 40.000 uut talu anda! Teist teed ei olnud, kuigi ajutine walitsus esialgu parunid rahulikult paigale jättis. Teist teed ei olnud, sest liig ahwatlew oli lahinguliini tagant tulew teade et Eesti Töörahwa Kommuuna walitsus, nagu nõukogud 1917. a., mõisad ilma pikema jututa maatöörahwa kätte annab, liig ahwatlew töörahwa hulkadele, keda tarwis oli — sõjawäkke minema sundida. Ja liig tugew oli nõudmine maa järele, nii tugew et see hädaohtlikuks oleks wõinud saada ka Eesti mõisnikkudele ja suurtalunikkudele. Parunite mõisate ärawõtmine oli seega piksewardaks Eesti maaomandusele. Maa-seadus, mis 25. okt. 1919. a. asutawa kogu otsuse järel wälja kuulutati, kõnelebki sellepärast ainult rüütli- ja kirikumõisate wõõrandamisest, kõike muud maaomandust nende omanikkudele alles jättes ja tasumaksu küsimusest waikselt mööda hiilides: oleks ju enam kui kardetaw olnud sel silmapilgul mõisnikkudele tasumaksimisest kõnelda, olgugi et kodanlus silmapilkugi ilma tasuta wõõrandamise peale ei mõtelnud. Awalikult ei juletud aga sellest niisatadagi, sest waewalt oleks siis maataamees wõi maatööline, kes „oma maalapikese“ saamise lubadusel ja lootusel punaste wägede wastu wõitles, veel päewagi „rahwawäes“ püssi kannud, kui talle oleks üteldud et ta maa eest parunitele tasu peab maksma,

Maalubamine nimelt maa keh Wadele kihtidele, maatarahwale, eestkätt maatöölistele, oli sellepärast söödaks kõigi parteide hingedepüüdmise õngeridwa otsas. Ka s. demokraadid, kes veel 1917. a. ühismaapidamise poolt olid seisnud, muutusid nüüd es-erilisteks maajagajateks, sest et „rahwas seda tahtwat“. Ja hiljem ongi püütud ennast sellega wabandada et kui nõukogude maal enamlased mõisate tükeldamisel talurahwa nõudmised wastu wõtsid miks siis Eestis vähemlased sedasama teha ei wõinud. Kuid selle juures unustatakse üks asi ja nimelt peaasi ära: enamlased tegid seda selleks et seega talurahwast proletaarse rewolutsiooni läbiwiimisel proletariaadi liitlaseks wõita, mis ka tõepoolest korda läks; Eestis aga oli vähemlaste maaprogrammi otstarbeks proletariaadi rewolutsiooniwõitluse

läämatamine ja kodanlise diktatuura kindlustamine, mis kaks iseasja on.

Niihästi kodanlised parteid kui ka sotsialistid (s. d. ja eserid) läksid maaküsimuses ühte ja sedasama teed; sakslastest suurmaaomanikkude maa arwel Eestis wäikekodanlist kihti luua, kelle wastu proletarise rewolutsiooni lained puruks põrkaksid. Wahe oli ainult selles et kodanlus siin eestkätt kapitalijõulist talunikkudekihti silmas pidas, kelle poegade kätte mõisnikkude maid taheti saherdada, kuna sotsialistid oma lapselikkuses arwasid et nad maatarahwast maaandmisega saawad õnnestada ja seega jäädawalt sotsialistide truideks jüngriteks teha, kes alati oma hääled walimistel neile annaksid. Aga et jäme ots kodanlise diktatuura juures loomulikult kodanluse käes on, siis teostati maaküsimus muidugi kodanliste erakondade soowi järele; suurem osa maad anti peremeeste poegadele, kellel jõudu on teda harida—nagu hiljem selle poliitika põhjendamiseks seletati—, kuna maa töörahwas sõna otsekoheses mõttes maantele kuuse alla kihutati. Ja kuigi osa maid maatarahwale anti, siis on sellest küll wähe rõõmu olnud: liig rasked olid tingimised, milles maad pidama ja pesa asutama tuli hakata, ja wõrdlemisi wähed on wähegi rahuldawale seisukorrale jõudnud; teine, wähem osa pidi maatükid ära andma, kuna suurem osa edasi waewleb raskete maksude ja laenukoorma wahel päewast päewa kurnajatekihi huwides diktatuurawankrit wedades. ¹⁰⁾ Ja nüüd on lõpuks neile ometigi tasumaks mõisnikkudele kaela tulnud, mida kurnajate kildkond sunnitud oli otsustama, sest et muidu Inglise kapitalistid Eestile pennigi laenata ei tahtnud, ilma laenuta aga wõimata oli edasi elada.

Pärast sõja lõppu tekkis lühikeseks ajaks mulje, nagu oleks Eestis siiski pinda iseseiswale majanduslisele elutsemisele, kuigi endised suurtööstuse ettevõtted, eriti Tallinna omad, nagu laewatehased, metallitööstuse ettevõtted jt. lõpulikult olid kokku warisenud. See petlik mulje tekkis sellest, et sellest 15 miljonist rublast, mis rahutegemisel Nõukogude Wenemaalt saadud ja nendest teistest miljonitest, mis salajase sisseweo ja saherdamise teel Wenest saadi, ¹¹⁾ lahtisel käel igasuguseid tööstuse ja kaubanduse ettevõtteid asutati ja neile laenu anti. See oli omapärane ettevõtetuhin mida osalt kõiksugu pettekujutused wälisurgudest ja Lääne suurriikide lahkusest Eesti wastu, keda kodus ilmatähtsaks ülistati, weel takka õhutas. Tööstusetöölise arw tõuseb 15 tuhandest (1919. a.) umbes 30 tuhandeni, s. o. kahewõrdseks. Riigile kaunikest sissetulekut ja äridele head kasu annab ka Nõukogude Wenemaa äriiline wäljatungimine Tallinna, kui esimese läände awatud sadama kaudu. Nõukogude walitsus sõlmib mitmesuguseid ärilepinguid Tallinna äridega; sealt hakkab sisse- ja wäljawedu käima, mis iseäranis suureks tõuseb 1921. a., kus Nõukogude Wenemaa, kohutawa wiljaikalduse tagajärjel sunnitud on õige suurel määral toiduaineid wäljast sisse wedama.

See majandusline tõus oli aga enam kui petlik, see oli täiesti õõnes ja alusetu. Wenemaa transiit (kauba läbiwedu) lõppes peagi, kui Petrogradi sadam korda seati; samati leiti et äritegemine Eesti äridega wäga kindlusetu on et need tõusikud ainult ühepäewaliblikad on, kes ainult silmapilkset suurt kasu ahmiwad, ja—ka see tegewus lõppes. Ja peagi hakkas üks tööstuse- ja kaubanduseettewõte, mis sahkerdamise ja riiklise laenu peale üles ehitatud, teise järel pankrotti kukkuma. Siseturg oli äärmiselt kitsas, wäline turg aga täiesti kinni, sest wähearenenud Eesti tööstus ei jaksanud seal millegiga wõistelda; Wenemaaga aga ei tahetud ega osatud kui soliidsed kaubatarwitajaga ja müüjaga rehkendada. Kommunismi kartusel lasti ja lastakse riigi majandus känguda. Kaswaw kitsikus oli loomulik tagajärg, seda enam et ka põllumajandus, kus endised korraldatud mõisamajapidamised ära olid lõhutud ja wiletsa inwentaariga asunikku-
dele jagatud, rasket kriisi põdes.

Kui sinna juure wõtame mõisate lõhkumisega tekkinud tööpuuduse ja margakursi pikalise langemise, mis tööliste seisukorra samm-sammult ja aasta-aastalt ikka raskemaks tegi, siis on arusaadaw et töölisteklass pidi wõitlust edasi pidama, mis-suguste surweabinõudega kodanlus seda ka maha suruda ei tahtnud. Juba 1920. a. kewadel wõtab Tallinna ametiühisuste nõukogu, mis pärast kesknõukogu häwitamist Isborskis nüüd ülemaalise keskkoha aset täidab, otsuse wastu, milles eelmise kongressi seisukohad ja otsused õigeaks tunnistatakse ja Kominterni poolt ülesseatud põhialustel tahetakse wõitlust jätkata. Ja juba suwel on Tallinna tööliste organisatsioonid sedawõrd tugewad et sm-te Kreuksi ja Bogdanowi surmamõistmise puhul silmapilk ülelinnaline streik lahti puhkeb ja määratu meeleawaldus sunnib kodanlust kohtuotsust muutma. Esimesse riigikogusse wiib töölisteklass, hoolimata sellest et ta organiseeritult wäga kitsastes piirides saab walimistest osa wõtta, wiis kommunistlist esitajat, kes seal oma „isikupuutumatus“ kasutades awalikult endid kommunistideks tunnistasid, kuna muidu terwes riigis kommunist kas kuuli, kaagi ehk wähemalt pikalise sunnitöö karistuse osaline oli.

Põrandaaluse kommunistlise partei mõju töölistehulkades oli sedawõrd suur et see ka teisi sotsialistlisi rühmitusi sundis kindlamat seisukohta wõtma. Iseäranis awaldas see mõju Eesti iseseiswate sots. partei peale, mis pärast sõda sotsiaalrewolutsionääride ja pahempoolsete sotsiaaldemokraatide ühinemisest oli tekkinud ja mõnda aega Kominterni ja II Internatsionaali wahel kõikus. Ta intelligentlised juhid tegid, töölistest liikmete surwel, mitugi korda katset Kominterni liikmeks astuda, aga see ei läinud korda; ja hiljem tuligi parteis sisemine lõhe nähtawale: juhid kaldusid tagasi wäikekodanluse mädasoosse, kuna tööliste hulgad edasi kommunistlise seisukoha poole are-

nesid. See tõi partei kongressil 1922. a. kewadel awaliku lahkumineku — kongressi suur töölistest enamus wõttis awalikult Kominterni seisukoha omaks, wähemusse jäänud haritlaste kildkond, kes sellega leppida ei tahtnud, lahkus parteist, asutas ajutiseks uue iseseiswa partei, mis hiljem sotsiaaldemokraatlise parteiga ühines. Pahemale poole läinud parteiosa muutis hiljem oma nimetuse (Eesti Töölistepartei) ja töötas kuni oma kinnipanekuni täiesti rewolutsioonilise klassiwõitluse seisukohal.

Kuigi kommunistline riigikogurühm wäike oli, täitis ta siiski oma ülesannet: paljastas kodanliste parteide tagurlust, sotsiaaljuudaste kahekeelsust ja äraandlikkust ja näitas töörahwale tegelikult et seesuguste kodanliste parlamentide kaudu tal mingisugust paremat tulewikku loota ei ole ega wõigi olla, sest need parlamendid ei ole ju midagi muud kui kodanluse klassiwõitluse ja klassiwalitsuse aparadid.

Kaugelt suurem ja laialisem töö sündis aga ametiühisustes, mis jälle üle maa ühinesid ja ühise keskkoha löid. Waheajal oli ka maal suur hulk töörahwaühisusi tekkinud, kes samati oma keskkoha löid. Ametiühisuste 2. kongressi ajaks, 1922. a., oli üle 20 tuhande töölise Eestis ametiühisusliselt organiseeritud, peale selle ligi 10 tuhat maatöolist. Ametiühisustesse organiseeritud jõu najal oli wõimalik ka oma tööliste ajakirjandust kindlale jalale rajada, esiteks ametiühisuste ajakirjanduse näol, millele hiljem aga ka poliitilised töölisteledhed järgnesid, ajuti isegi igapäew ilmudes. Muidugi tuli neil mitukorda hullemat surwet ja tagakiusamist kannatada kui wanasti tsaariajal, kümned korrad pandi neid kinni, wangistati wastutawaid toimetajaid jne, ajuti ei wõtnud trükikojad, sandarmite hoiatuse peale, töölisteledhe trükkida; kuid siiski leiti ikka jälle wõimalusi seda tähtsat abinõu töölisteliikumises alal hoida — kuni 1924. a. sügiseni, kus ta „lõpulikult“—s. o. pikemaks ajaks—kägistati.

Kuigi sõda tegelikult juba 1919. a. detsembris lõppes, jäi sõjaseadus — „sisemise waenlase“, s. o. töölisteklassi, wastu — ometi weel kauaks ajaks maksma, ja Tallinnas ning piiriäärsetes maakohtades ei ole ta siiamani weel kadunud. Muidugi ei hoia see „wabariiki“ paremini kui seda harilik seadus teeks, ja mitte kaitse pärast ei peeta sõjaseaduse korda pealinnas alal, kellegil ei ole teda seal kaitseks waja, ja 1. dets. (1924. a.) rewolutsioon näitas tegelikult, kui asjatu ta on; kui kodanlus teda siiski alal hoiab, siis selleks et wäline wari ja worm oleks, mille põhjal wõimalik on rewolutsiooniliste tööliste wastu kõige werisemaid karistuseworme tarwitada, nagu see sõjaseaduse korras „seaduslikult“ lubatud on. Ja selle „seadusliku korra“ põhjal on nii mõnigi meie wõitlew seltsimees nende aastate wältel kiirrongiga teise ilma saadetud sotsiaaldemokraatide täielikul õnnistusel, kes awalikult tunnistawad et neil tööliste eestwõitlejate tapmise wastu midagi ei ole, kui see—seaduslik-

kudes wormides sünnib (Martna seletus W. Kingissepa tapmise puhul).

Üks kõige raskematest kaotustest sellest wõitluseajajärgust, s. o., sõjale järgnewatest aastatest kui ka üleüldse, oli sm. Wiktor Kingissepa tapmine 3. mail 1922. Sm. W. Kingissepp oli kohe, kui 1918. a. sügisel wõitlus Eesti proletariaadi wabastamiseks uuesti tegelikult algas, Tallinna rutanud, kuhu ta nowembrikuul jõudis, kui Eesti iseseiswus juba tööliste turjal tääki keerutas, ja sinna põranda alla, kõige raskematesse wõitlusetingimistesse jäi ta oma surmani, kolm ja pool aastat sel wõitluserinnal kihutades, organiseerides, ajalehti juhtides, riigikogu töödest osa wõttes, ikka eesotsas seistes, kõige kindlamat konspiratsiooni (saladust) pidades, mis teda kolm ja pool aastat kõige meeletuma jälgimise juures suutis warjule hoida, kuni senise kaaslase, politsei küüsi sattunud keskkomiteeliikme Linkhorsti äraandmine ta timukate küüsi juhtis. Ja neil muidugi oli äärmine kartus et mingisugune wõim wõiks selle ohwri nende küüntest elusalt wälja kiskuda, mispärast ta weel samal päewal, peale lühikest sõjawäljakohtu janti, loomalikult tapeti.

Kuid alati ei pidanud walge timukatewalitsus sedagi „seaduslikku“ kohtukometit tarwiliseks, waid tappis ilma selletagi, nagu see sündis aasta hiljem, 28. märtsil 1923 E. Komm. partei keskkomitee teise tegewama ja toekama liikme Jaan Kreuksiga, kellele „demokraatlise wabariigi“ palgatud mõrtsukas, kellele Kreuksi jäljed kätte olid näidatud, uulitsal ilma pikema jututa seljatagant kaks kuuli pähe kihutas, kartes muidugi et eestpoolt laskmisel ehk Kreuksi kuul teda ennem oleks wõinud tabada.

„1. detsember“.

Mida kaugemale edasi, seda raskemaks läks see iseseiswuse ike, mitte ainult töölistel waid ka teistel laiadel töörahwakihtidel maal kui ka linnas. Õige terawalt hakkas see nähtawale tulema järjesti süwenewas majanduslises kriisis, mis 1923. a. lõpuks ähwardawa kaju wõttis. Wenemaalt rahulepingul saadud ja hiljem salajase sahkerdamise teel juure rööwitud miljonid olid peaaegu otsakorrale jõudnud; seega lõppesid laenuwõimalused walitsewa kildkonna ninameeste triiphoone-ettewõtetele, mis loomulikult nende taimekeste juured otsekohe nərbuma pani. Üks suurem äriiline sissekukkumine, üks suurem pankrott ajas teist taga; kõige soliidimad ja pealtnäha kindlamad ärid sattusid maksuwõimetusel oksjoni alla. Põllumajanduses oli 1923. a. raske ikalduseaasta, mis ka maal terawa kriisi tõi. Ostujõud kahanes ka siin õige tuntawalt, niisamati langesid riiklised sissetulekud maksudest.

1924. a. arenes kriis sügawnemise sihis peatamata edasi. Tööstuses tuli osalt põhjalik lagunemine; kõige terawamal ku-

jul sündis see metallitööstuses, kus ettevõtted kas hoopis kinnipändi või ainult veel väikse arvu töolistega edasi kiratsesid; suurte wabrikute ja tehaste sisseseadeid müüdi wanarauana maha. Kiutööstuses, mis üks suurematest tööstuseharudest Eestis on, töötasid wabrikud ainult 3—4 päewa nädalas, ajuti nädalate wiisi hoopis seistes. Kaubaturul tekkis ennenagemata waikus, sest ostujõud oli üldiselt õige tuntawalt langenud. Wäliskaubanduse bilants oli aasta esimesel poolel ikka veel passiivne. See asjaolu, kui ka üldine majandusline lagunemine pani ka margakursi kiiresti pärimäge alla weerema: dollar, mida sinna maani (1923. a.) 340 margaga oli osta saadud, tõusis ametlikult üle 400, tegelikult oli teda ajuti raske 500-gi marga eest leida—kes sai, see peitis wälisraha sügawamale kotipõhja mustapäewa tarwis, mis üldise arwamise järel kiiresti lähenemas oli. 1924. a. lõikus, mis ka alla keskmise oli, aitas seda arwamist weelgi kinnitada.

Seesugune seisukord majanduslises elus tõi sügawa lagunemise ka poliitikaelus kaasa. Parempoolsete erakondade walitus, mis 1923. a. walimistel etteotsa oli pääsenud, langes 1924. a. kewadel üldise rahulolematuse ja kriisi tagajärjel. Aga tema asemel pukki tõusnud keskerakondade walitus suutis veel vähem maad rahustada või wäljapääsuteed leida. Kuiwõrd ta aga katset tegi senisele parempoolsele rööwpoliitikale piiri panna, leidis ta nende majandusliselt kõige tugewamate kihtide poolt kõige terawamat wastupanekut, mis awalikult riigikogu ja üldse parlamentlise korra mahategemiseks ja selle õonestamiseks muutus, niisamati awalikuks ettewalmistuseks selle riigikorra wägiwaldsele kukutamisele ja tagurlise, mustasajalise (faschistlise) diktatuura maksmapanemisele. Tagurline kildkond tugenes selles oma kawatsuses kõrgemale ohwitserkonnale, mõnele erilisele wäeosale (ratsapolk, soomusrongide diwiis jt.), ja kiiresti ettewalmistatawatele kütirühmadele. Walitsuse mõju ja autoriteet (mõjuwõim, lugupidamine) langes iga päewaga, iseäranis sõjawäes, kus ühelt poolt parempoolsed ta mõjuwõimu õonestasid, teiselt poolt rahulolematuse kodanlise korra ja walitsusega üldse ikka laiemalt ja laiemalt maad wõttis. Arusaadaw et seesuguses lagunemise õhkkonnas poliitiliste parteide omawaheline õõrumine ja kiskumine ennenagemata terawuseni läks ja suurel osal isikliseks kiskumiseks ja isikliste mustuste päewawalgele tassimiseks muutus, mis kogu seda kodanlist poliitikategelaste kampa laiade hulkade ees kui ühist kelmide ja masuurikate karja paljastas.

Töölise ta üldse laiade töörahwahulkade seisukord muutus ikka rohkem ja rohkem wäljakannatamatuks: tööpuuduse kõrwal, mis ennenagemata suureks kaswas, pahendas seisukorda õige tuntawalt veel tarbeainete hindade tõus, mis 50 ja isegi 100%₀-ni ulatas ja töölised sõna tõsisel mõttes nälgima sundis.

Rewolutsiooniline meeleolu kasvas. Töölise organisatsioonid olid juba eelmistel aastatel kindlasti ja täielikult rewolutsioonilisele seisukohale asunud. Riigikogu walimistel 1923. a. oli tööliste ja talurahwa „ühise wäerinna“ (kommunistide) nimekiri kõigist wägistamistest, ähwardustest, wõltsimistest hoolimata teisele paigale tõusnud, kuigi walitsus wägiwaldselt suure osa häáli tuhjaks tunnistas ja ainult kümme kommunistlist saadikut riigikokku pääses. Omawalitsuse asutuste walimisel 1923. a. sügisel olid kommunistid paljudes kohtades kuni $\frac{1}{3}$ häáli saanud, Tallinnas—36 $\frac{0}{10}$, maal mitmel pool koguni absoluutse (täieliku) enamuse. Sõjawäeosades anti $\frac{1}{5}$ kuni $\frac{1}{3}$ häáli kommunistidele, mõnes wäeosas tõusis kommunistidele antud häältearw koguni 70 $\frac{0}{10}$ -ni.

Walitsus nägi rewolutsiooniline tõusu ja püüdis sellele töölisteühisuste sulgumisega tõket teha: 1924. a. algul suleti enam kui 300 tööliste (ameti) ühisust, pandi tööliste ajalehed kinni, wangistati tööliste (kommunistlised) esitused omawalitsustes, riigikogus, hulk agaramaid ametiühisuste tegelasi jne. Kuid see kõik ei peatanud rewolutsioonilise meeleolu tõusu, mis juba kewadekuudel stüühilistes meealaldustes ja wäljaastumistes nähtawale tuli. Ikka sagedamini kostsid parteiorganisatsioonidest kohtadelt nõudmised, mis laiade töölistehulkade meeleolu kajastasid: ei wõi enam wiivitada, partei peab hulkasid otsustawale lõögile ette walmistama ja wõitlusesse wiima. Esimese mai meealaldusel tuli see nähtawale Toompeale tööministeeriumi ette tunginud salga hüüetes: „Parem uulitsawõitluses surra kui nälja kätte!“ Hoolimata sellest et igasugused koosolekud ja meealaldused kõwasti keelatud olid, peeti neid kommunistliste organisatsioonide eestwõttel suwi läbi. Sõjawastase kihutusetöö nädala lõpul, augustis, kogusid töölised tuhandete wiisi Tallinnas uulitsale, kuigi see kõiksuguste ähwardustega oli ära keelatud. Weel enam—kui politsei tuli meealaldajaid laiali ajama, tungiti talle käsitsi kallale, kisti ratsapolitseinikke hobuse seljast maha, kisti neil mõõgad käest jne. Siin ja seal wabastasid töölisel wangistatud seltsimehi politsei käest. Ikka sagedamini ja ikka suuremal hulgal ilmusid madrused ja soldatid awalikult tööliste koosolekutele, mida Eesti riigi ajaloos enne kunagi ei nähtud, ja kui politsei neid kinni wõtta püüdis, päästsid neid töölisel lahti. Kui nowembris „149 protsessi“ puhul sm. Tomp surma mõisteti, panid töölisel endid juba iseseiswalt sõjariistu ja nõudsid kommunistliselt parteilt wäljaastumist.

See seisukord nõudis kommun. parteilt sõjariistus wäljaastumise küsimuse päewakorrale wõtmist. Juba 1924. a. kewadest saadik kaaluti kõiki asjaolusid ja wõimalusi, mis sellega ühenduses, ja otsustati mitmekülge järeлкаalumise peale seda ettewalmistust alata ja wõitlusesalkade asutamist ette wõtta.

Kuude wiisi wältas see töö: kuude wiisi organiseeriti tööliste hulkades, sõjawäes, maal külades neid salku, kusjuures ühtaegu ka üldist seisukorda kõige terawamalt silmas peeti ja igasuguseid mõjusid ja meeoleu arenemist kaaluti. Ja juba see üksi, et võimalik oli niisuguses õhkkonnas, kus laialised hulgad iga silmapilk stüühiliselt wäljaastumist ootasid, kus kodanlus seesuguseid wägistusi organiseeris, nagu „149 protsess“, milleks Tallinn üle maa kokku kutsutud nuuskuritest kubises, juba see, et seesuguses seisukorras võimalik oli terwet sõjariistus wäljaastumise kawa organiseerida, näitab kuiwõrd üldiselt pind wäljaastumisele soodne oli. Partei ei wõinud, ei tohtinud siin oma kohusi hulkade ees täitmata jätta.

Missuguste jõududega arwestas partei? Muidugi mitte ainult löökrühmadega, mille liikmete arw 300 ja 400 wahel kõikus. Need pidid ainult esialgse hoobi andma, nii ütelda wõitlusesõlme lahti päästma. Juba esimestel sammudel pidid wangimajad, sõjawäe distsiplinaarpataljon ja osa sõjawäge wõitlejate ridasid täiendama. Kuna wäljaastumine õige warajase hommikutunni peale oli määratud, siis wõisid töölisel wabrikutest alles mõni tund hiljem wõitlusekohale jõuda, niisama ka need tööliste hulgad, kes tööta olid ja laialipillatult elasid. Pärastised kokkuwõtted näitasid, et jõudude wahekord rewolutsiooni kasuks enam-wähem õieti oli hinnatud, igatahes mitte liig optimistliselt. Ja kui 1. detsembri wäljaastumine siiski kaotusega lõppes, siis mitte sellepärast et pinda ei oleks olnud wõi jõudude wahekorda walesti oleks hinnatud, waid sellepärast et olemas olewate jõudude ärakasutamisel wigu tehti, et korralduses puudusi oli ja osalt ettenägemata takistused ette tulid, mis proletariaadile lüüasaamise tõi.

Terroriwalitsus „seinast seinä“.

Sellest hoolimata et wäljaastumisest igalpool awalikult kõneldi, laialistes hulkades nii maal kui linnas teda juba mõnda aega pikkisilmi oodati, tuli see walitsewale kildkonnale ometi, nagu seda pärast awalikult kinnitati, täitsa ootamata. Kui riigiwanem esimese dets. hommikul unest äratatud ja üteldud, et wäljas ülestõusmine on, kohmanud see wastu: „Siis on soomusrongi mehed platsis!“ Sellega tähendades et tagurlased wälja on astunud. Kodanliste ringkondade kohkumine oli sellepärast piiritu. Mitte ainult walitsuse liikmed ei olnud halwatud, waid täitsa wõimetud ja kohmetud olid esimesel silmapilgul ka sõjawäe juhid—peale kindral Põdderi, kes oma ratsasalgaga seiskorra päästis—niisama ka politseiwõimud. Tuleb tähendada et suur hulk politseiwõimu esitajaid mitte ainult passiwseks, tegewusetaks pealtwaatajaks ei jäänud waid koguni walmis olid

rewolutsionääridega ühinema ja endid nende teenistusse pakkusid. Kaitseliit, mis õieti seesuguste wäljaastumiste wastu on organiseeritud, ei näidanud uulitsal nägugi—enam küll kartuse kui oma meelsuse pärast.

Kodanlus nägi ja tunnistas hiljem isegi et ta wõim noatera peal oli seisnud. 12) Seda suurem oli ta kokkumine, ta peata olek ja ta—wiha ülestõusnud proletariaadi wastu, kui selle rewolutsioonikatse maha oli surutud. Metsik wihahulgumine, meeletu hammastekiristamine täitis ajakirjandust; selle alla taheti matta enda sisemist lagunemist, enda jõuetust ja häbiwäärt meelekindlusetust ning argtust. Ja see hirmuwõdin oma olemasolemise pärast, mis weel mõnda aega kõigi kodanliste kihtide ja sotsiaaldemokraatide põlwed nõrgaks tegi, see ühendas nüüd kõik need parteid ja rühmitused, kes sinnamaani üksteist walmis olnud maapinnalt ära häwitama, et ise riigipiruka peremeheks saada; ja maruhulgumisel nõuti neetud kommunistide werd, werd, werd! Ja kõige janusem hulgumine, kõige jäledam werejanu kajas just sotsiaaldemokraatide „Ühendusest“, mille detsembrikuu numbrid küll wist terwe ilma ajakirjanduses sellepoolet rekordi lööwad.

Selles ühises wihas rewolutsiooniliste tööliste wastu leidsid nüüd kõik kodanlised erakonnad ja sotsialistid ühise keele, ühise „platwormi“, millel ühine uus koalitsiooniwalitsuski loodi. Kõige tagurliisemate Pätsi ja Laidoneri kamba esitajate kõrwal istusid nüüd walitsuses sotsialistide esitajad, ja wiimaste hulgast waliti koguni see ülemaaline agitaator, kes walitsuse nimel—fashistide Pätsi, Laidoneri, Teemanti jt. nimel!—käis kihutusekõnesid pidamas selle weretöö õigustamiseks, mis nüüd üle maa käimas oli. Nagu alati, nii pani ka siin kodanlus just selle kõige jälgima ülesande tööliste kägistamises sotsialistide peale.

Esimene detsember oli wõitlustes wõrdlemisi wähe ohwreid nõudnud: lahingutes ja pärast lahinguid mõnesugustel põhjustel langes osawõtjatest kokku 23 inimest; haawatute kohta puuduwad wähegi kokkuwõtlikud andmed. Kõrwalistest inimestest sai juhtumisi surma 4 inimest, haawata—8. Esimesele detsembrile järgnenud terrori ohwreid kohta puuduwad täielikud teated; nende andmete kohta, mis kas ajakirjanduse wõi muude allikate kaudu teatawaks saanud, tõi kokkuwõtte EKP keskkomitee häälekandja „Klassiwõitlus“ 1. dets. esimese aastapäewa puhul (№ 69/70, 1/XII, 1925). Sealt leiame muu seas järgmised arwud (käiwad muidugi selle ühe aasta kohta): Sõjawäljakohtutes ja muudes mülgastes tapetud—108 in.; wangis—143 in.; wälja saadetud—11 in.; administratiivselt trahwitud—115 in.; ametist tagandatud—15 in.; wahi alt tagakiusamise eest põgenenud ehk põranda alla läinud—15 in.; kahtluse all wangis istunud—35 in.; selgitamata—27 in. Peale selle on

suur hulk neist, kes juba enne 1. dets. wangistatud, tagast järele selle ülestõusmise süüdistamisel (peaasjalikult kui ette-walmistustest osawõtjad) wastutusele wõetud. Nende arwuliste andmete juure tähendab kokkuwõte, et need andmed äärmiselt puudulikud ja tükkelised on.

„Aga kui needki andmed kokku wõtame, missuguse kothutawa pildi saame siis! Peale wõitlustes langenute ja wõitluse tagajärjel surnute on terwelt 102 in. kohtuotsusel tapetu! Peale selle poolteistsada inimest ligi 700 aastaks wangiurgastesse mädanema saadetud, millest 450 aastat sunnitööd tuleb. Sinna juure tulewad sadanded, keda administratiivselt karistatud, wälja saadetud, ametist tagandatud jne wõi keda nädalate ja kuude wiisi „kahtluse“ all wangis peetud ja—tänapäew weel peetakse. Kõiki kokku on isegi ametlikult awaldatud aruannete järele enam kui 500 inimest otsekoheselt 1. dets. sündmuste pärast walge terrori werist kätt tunda saanud.

Kuid meil on küllalt asja arwata et see arw ainult wäike osa kannatanutest on. Esiteks on administratiiwsete karistuste liigis üles tähendatud ainult I diwiisi ülema karistused (88 in.) ja needki ainult lühikese aja kohta. Ei ühegi teise diwiisi ega pikema aja kohta ka I diwiisi üle mingid andmeid ei ole, kuna seda erakorralist wõimu, mis diwiisiülematele kohtadel anti, teadupärast ohralt tarwitati, eriti Pärnus, kurikuulsa timuka, „kindralmajori“ A. Tõnissoni diwiisis.

Teiseks ei ole märgitud neid hulgalisi kinniwõtmisi, mis Tallinnas toime pandi, kui linn terwete linnaosade wiisi sisse piirati, läbi otsiti ja iga kord sadade wiisi inimesi türmi tassiti. Osa neist sai igatahes lahti, aga kui kaua neid kinni peeti ja kuipalju neist kinniwõetutest kauemaks kinni jäi, selle kohta puuduwad igasugused andmed. Ainult üksikute kohta on teada, et nad hiljem ära tapeti wõi sunnitööle mõisteti.

Kolmandaks ei ole mingisuguseid andmeid nende sõjawäelaste kohta, kes 1. dets. sündmuste pärast ära tapeti. Meie teame, et seda hulgal juhtumistel sündis, kuid 1. dets. timukad toimetasid just seda tapmist eriti suure saladuse kätte all, nii et isegi tapetute kaasteenijad sellest ei pidanud teada saama.

Neljandaks on wõimata anda mingisugust arwustikku nende hulka de kohta, kes sunnitud olid põgenema enne kui nuhid ja timukad jälgile saawad. Meie teame ainult, et nende arw—Eesti kohta—õige suur on.

Wiiendaks ei wõi nimetamata jätta ka neid hulkasi, keda kurnajate kildkond küll türmidesse ei saa wedada ega mättasse lüüa, kuid keda ta awalikult 1. dets. osawõtmises „kahtlustab“ ja sellepärast nagu surmawaenlasi igapidi taga kiusab ja näljaga „demokraatliselt“ häwitada püüab.

Kui need teised terrori wägiteod, millest, nagu tähendatud, suur osa ka 1. dets. sündmustega ühte seotakse, juure arwata, siis saame ühtekokku läinud aasta wältel: 130 tapetut, 1500 aastat wangistusekaristust (seal hulgas üle 1000 aasta sunnitööd) ja mitusada muud karistust ja piina.“

Sellest werisest terrorist üksi aga ei ulatanud ometi kauaks, et neid lõhesid ja pragusid kinni wõõbata, mis kodanliste erakondade wahel—ja siia hulka wõime alati ka sotsialistid lugeda, kes ju midagi muud ei ole kui üks puht wäikekodanlistest erakondadest—olemas olid ja olema jäid, kuigi nad lühikest aega ühise ohwri—töörahwa kallal oma hammaste tugewust katsusid. Juba 1925. a. kewadest peale kostawad jälle terawad lahkkelid „seinast seinä“ ulatawa „üksmeelse kodurahu“ sekka, sest niipea kui hirmuwõdinad wähe waibusid ja jälle igapäewase elu juure tagasi pööрати, sattusid lagunewa majanduse kallal jagelejad otsekohe tülli. Rahwaerakond, kelle mees walitsuse eesotsas seisis, tegi katset Eesti panka oma mõju alla kiskuda; tagurlaste kildkond hakkas meeletut lärmi lööma selle üle, et isegi sotsid walitsusepiruka juure olid sattunud, ja hakkasid neid siit igasuguste abinõudega wälja puksima. Arusaadaw et mitmesugustest parteidest ministrid, kuiwõrd nende parteid üksteisega karwupidi koos on, oma igapäewases tegewuseski üksteisega kokkukõlas töötada ei saa ja walitsuse tegewus seega üldiselt nagu häälest äräläinud pill on.

Wäljawaated.

„Seinast seinä“ koalitsioon oli lühikese ealine; tema asemele tuli tagurline hallparunite ja pangahärrade walitsus, mida 1926. a. riigikoguwalimised uuesti kinnitasid. Sotsialistid ja isegi tööerakondlased on riigipiruka juurest kõrwaldatud; walitsuses walitseb igatahes suurem üksmeel. Kuid mis on see toonud maale? Kas on see kõrwaldanud mõndagi neist põhjustest, mis 1. dets. ülestõusu wälja kutsusid? Ei ole. Küll on wälispidi püütud mõnda sügawa majanduslise kriisi nähtust tasandada ja muljet luua, nagu oleks meil majanduslise seisukorra paranemisega tegemist. Kolmel wiimasel aastal (1925, 1926 ja 1927) on wäliskaubandus ligikaudu tasakaalus olnud, niisamati ka riigi eelarwe wõrdlemisi wäikeste puudujääkidega läbi wiidud. Ka elukalliduse tõus on 1926. a. lõpupoolel ligikaudu seisma jäänud. Wäliskaubanduse bilantsi paranemises on peasjalikult karjapidamise tõus kaasa mõjunud, mis suurel määral wõid wäljamaale saatmiseks andis.

Kuid kõige selle wälispidise paranemise juures paistab silma seesmine lagunemine, seesmine kõdunemine, mis peatamata ja paratamata edasi läheb. Meie ei hakka rääkimagi sel-

lest et Eesti suurtööstusest waremed on järele jäänud; ka põllumajandus, mille edust palju kõneldakse ja mille arwel välispidist tasakaalu on loodud, ka põllumajandus on seespidi terawa kriisi järku sattunud. Karjakasvatust on üles upitatud, wõimalmistamist organiseeritud, meiereisid asutatud—wõlaga, mille eest ülejõu käawat protsenti tuleb maksta ja mis maapidajatel hinge kinni nõõrib. Juba kostawad isegi seesuguste walitsusemeelsete lehtede weergudelt, nagu „Päewaleht“, õige walusad hääled ühistegewuse, seal hulgas ka meiereide sisulisest pankrotist, ja põllumeeste häälekandja ei wäsi põllumajanduse raskuste üle kurtmast. Põllumajanduse asjatundjad tunnistawad otsekohe wäljapääsemata kriisi, mida ametlikult ka walitsuse esitaja rahaminister Teetsow oma riigieelarwekõnes 25. jaan. 1928 kinnitas.

Töölise seisukord on aina wiltsamaks läinud. Kaheksatunnisest tööpäewast, mis omal ajal üheks ühiskondlise wahekorra aluseks kuulutati, on ainult riismed—ja needki paberil—järele jäänud. Kaugelt enam kui pool kõigist tööstuse töölistest saab vähem kui poole sellest, mis elatismiinimumi järele saama peaks. Korteriolud olid ennegi pahad, nüüd, korteriseaduse muutmisega (endise üüriseaduse osalise kaotamisega) on need töölisele wäljakannatamataks läinud. Alaealiste töö kaitse peale ei panda mingit rõhku, üleüldse on töökaitse alal tsariaegsed seadused maksmas ja needki ainult paberil. Tööpuudus on, nagu ennegi, õige suur. Isegi ametlikkude aruannete järele oli 1927. a. suwel ligi 10.000 töölisele waja hädaabi tööd muretseda.

Selle majanduslise lagunemise ja pärimägemineku tagajärjed awaldawad endid muu seas laialistes hulkades walitewas meeleheites, mis ükskõik kuidas wäljapääsuteed otsib. Küll teeb walitsus kõiksugu takistusi wäljarändamisele, aga meeletut wäljawoolu ei suuda seegi takistada: inimesed tormawad, kõike maha jättes, Ameerikasse, Austraaliasse, ükskõik kuhu, kui aga Eesti piinapõrgust pääseks. Kui Nõukogude Liit oma wärawad awaks, Eesti kaotaks mõne kuuga suure osa oma elanikkudest.

Kuid kõik ei pääse wälja rändama, mis ikkagi suuremate kuludega seotud on. Sellepärast wiib teine meeleheite tee—enestapmisele, mille poolest Eesti omale kurwa kuulsuse on wõitnud esimeses reas seista. Kolmandaks awaldab raske majandusline seisukord ja järjesti terawamaks minew kriis oma mõju äärmise selgusega rahwaarwu liikumises. 1921. a. algades näeme järsku ja kiiret rahwaarwu tõusu wähenemist, kuni see 1926. a. otsekohese sündimiste ja suremiste arwu passiwse bilantsini jõuab: sel aastal on suremiste arw ligi 1000 wõrd suurem kui sündimiste arw. See on—ametlikult nii; kui wõrd seda rahwaarwu wähenemist igasugu salajane ja awalik maalt lahkumine suurendab, sellest ametlikud aruanded muidugi waikiwad. Ei ole ime siis, kui ko-

danlised lehed („Waba Maa“) ahastades hüüdma on sunnitud: „Surm on meie rahwa saatus!... Farss on mängitud. Laske eesriie alla!“... „Ei muud kui surm!... Tõesti, midagi on mäda meie luukontides... Ja elu tõendab seda kurba tõtt igapäew“. Ka seda kurba tõtt kinnitas minister Teetsow awalikult riigi-päewal.

„Ja tõepoolest, mis paistab meie awalikust elust lootust-äratawat silma? Suur tööpuudus ja üliriktsad elamisetingimised hulkadel. Kas on paremat illustratsiooni selleks tarwis, kui suur tööpuudus, kui ühe linna algkooli kojamehe koha peale kahe päewa jooksul andsid kandidaadiks üles 275 inimest, ilma et see waba koht oleks wäljakuulutatud olnud!... Raha puudus on üldine: omawalitsused, wäiksed ja suured tööstuslised ärid, et-tewõtted, ühismeiereid ja kooperatiivid,—kõik kannatawad kapi-tali puuduse ja raske wõlakoorma all. Riigi ja muud maksud wõtawad weel wiimase jõunatukese ning üks wõi teine ettewõte peab pankrotti warisema.“ („W. M.“).

Ja wäljapääs? Kas karjakaswatuse kiires tõstmises, nagu seda mõned ringkonnad ainukese päästeabinõuna jutlustawad? Aga Eesti oma paremaks peetud majanduseteadlane N. Kõstner seletab („Eesti Majandus“, 6/7, 1927), et seesugune lootus pet-lik on: Eesti karjapidamine ei suuda Siberi wõi Kanadaga wõistelda; peaasi aga — puudub kapital karja kiireks suurenda-miseks. Seda aga ei ole Eesti põllumajandusel kusagilt wõtta. Weel enam: uuemad uurimised kinnitawad et põllumajandus üldse ainult 1—3% puhast tulu annab; laenu-delt wõetakse aga 7—15%. Siin on iga laenutarwitus otsekohe häwitaw.

Pandi lootusi selle 1.350.000 naelsterlingi peale, mis Inglise ja Ameerika kapitalistid Eestile laenuks andsid. Aga mis suudab seegi summake aidata, millest pealegi juba kohe algul tuntaw osa waheltsobitajatele taskurahaks läks, kaugelt suurem osa aga Inglise panka jäi—kroonikursi kindlustamiseks ja mille eest Eesti iga aasta ligi üle kahe miljoni krooni (ligi 1¼ milj. rubla) protsenta ja kustutusraha peab maksma. Mis suudab seegi, kui ei suutnud Eesti majandusele põhja alla panna ega jalgu alla ajada need suured warandused, mis Tallinna maha jäid, kui nõukogud sealt lahkusid. Ja pealegi ei annud Inglise ja Ameerika kapitalistid oma raha mitte selleks, et Eesti ma-jandust üles ehitada, waid et Eestit majandusliselt oma lüpsi-lehmaks teha ja teda poliitiliselt käsist ja jalust siduda, et ta tarbekorral Inglise imperialistidele suurtükiliha muretseks.

Juba wiimased kogukonnawalimised 1927. a. kewadel näi-tasid, et laiadest hulkades, nimelt ka maal, juba pahemale poole nihkumine tugewasti on juurt wõtnud: walijad lahkuwad walit-sewast põllumeeste parteist ja lähewad asunik-kude ja sotsia-listide juure, kes sedakorda kõige pahemal tiival seisid ja laiu lubadusi andsid. Muidugi ei jää nad sinna peatama, waid nih-

kuwad edasi, sest ka need erakonnad ei suuda peale lubaduste, peale sõnakõlksude midagi anda. Ka need aitawad laiade hulkade rewolutsioniseerimisele kaasa.

Töölise hulkades, kuipalju neid weel järele on jäänud, hinnatakse sotsialiste nüüd nagu ennegi juudasteks. Seda tööliste meeleolu tunnewad väga hästi ka sotsialistid ise, mis neid isegi ei lase wabalt ametiühisusi asutada, ehk küll walitsewad kihid kõik teewad, mis iganes võimalik, et töölisi sotsialistide mõrda ajada. Küll said sotsialistid ametiühisuste konwerentsil 1927. a. kewadel enamuse, samati ka wiimasel kongressil 1928 a. algul, aga see oli sedawõrd kunstlikult kokku kraabitud, sedawõrd kaitsepoliitikaga kokku mängitud, et mingist tõelisest juudaste mõjust töölise laialistes hulkades juttugi ei wõi olla. Ja kindel on et vähemgi võimalus ametiühisustes töötamiseks otsekohe töölisehulkade tõelise meeleolu, tõelise näo peab nähtawale tooma. Püüdku sotsialistid Amsterdamist saadud rahaga ja kaitsepolitsei toetusel oma püüniseid laiali laotada kuipalju tahawad—töölised tunnewad neid ja nende kodanlist poliitikat. Ja majanduslise seisukorra halwenemine, mida ka saadud laen ei suuda seisma panna, muretseb selle eest et töölisele ka teistest töötawatest kihtidest rewolutsioonilist abiwäge juure tuleb. Ja selles sihis on ainuke wäljawaade praeguses Eesti seisukorras.

VIII. Üleilmne wõitlusrind peale imperialistlist sõda.

Ilmamajanduse kriis pärast imperialistlist sõda.—Komintern ja klassiwõitluse rahvuswaheline wæerind.—Kapitalismi stabiliseerumine.—Uute sõdade hädasoht.—Proletariaadi ülesanded.

Ilmamajanduse kriis pärast imperialistlist sõda.

1914—18. a. imperialistline sõda lõppes rahvuswahelise olukorraga, mis kõike muud wõis sisaldada kuid mitte aluspõhja ja soodsat kaswupinda ühiskondlisele ja rahwastewahelisele rahule. Sõda oli kohutawaid ohwreid nõudnud niihästi waraliselt kui ka elawa jõu poolest. Sõjas surmasaanute ja haawadesse surnute arwu loetakse ligi 10 miljonit, kuid seegi on ainult üks osa rahwa üldisest kaotusest sõja kaudu, üldine kaotus on märksa suurem ja ulatab 35 miljonini. ¹⁸⁾ Aga isegi kui otsekohese kaotuse, 10 miljoni, wõtame, siis on seegi arw, mille täiest ulatusest ja kohutawusest õieti aru saame kui teda wõrdleme teiste sõdade kaotusega. Ja siin näeme et kogu möödunud sajandi sõjad, algades Prantsuse suure rewolutsiooniga (õigem rewolutsiooni sõdaõega 1793. a.) ja lõpetades Buuri sõjaga 20. sajandi algul, s. o. enam kui saja aasta wältel, vähem kui 4 $\frac{1}{2}$ miljoni ohwrit nõudsid ehk vähem kui poole 1914—18. a. imperialistlise sõja ohwri arwust. Sõja rahaline kulu oli 160 miljardi (160.000 miljonit) rubla. Kui aga kõik sõjalised wäljaminekud üldse kokku arwata, siis tegid need umbes 400 miljardi ja wähenasid seega sõdiwate riikide üldist nõndanimetatud natsionaal-warandust (mille all kõiki ainelisi wäärtusi mõistetakse, mis riigis iganes olemas on) umbes kolmandiku wõrd, s. o. 1.200 miljardilt 800 miljardi rublani. Selle natsionaal-waranduse peal lasub aga nüüd 500 miljardi rubla suurune wõlakoores (riigiwõlad). Seega on ainult üks weerand endisest natsionaal-warandusest wõlawabaks jäänud.

Seisukorra raskust suurendas weel walmistamisejõudude määratu häwitus. Niihästi igasugustest walmistamiseabinõudest (masinad, tooresaine, kütteenained jne) kui ka tööjõust—neist ka-

hest seisawad walmistamise jõud koos—oli õige suur osa häwinenud. Tööstus oli suurel mõõdul sõjatarwete walmistamisele seatud, s. o. saaduste walmistamisele, mis majanduslist wara (ja tööjõudu) häwitades ise häwinesid. Põllumajandus, mis toidu- ja tööstuse tooresaineid walmistab, oli tööjõudude ja loomade puudusel tuntawalt tagurpidi läinud.

Niisugune oli seisukorra üldpilt. Tõeliselt oli ta weel palju kurwem, sest see wiletsus polnud kaugeltki mitte ühtaoliselt jagunenud, waid mõned riigid (Am. Ühisriigid, Jaapan, Skandinaawia riigid) olid suuri warandusi kokku ajanud, teised maad, peamiselt kõik teised Euroopa riigid, olid wastawalt sedawõrd wiletsamas seisukorras, mida wõidetud riikide kohta weel tuntawalt suurendas Versailles (Wersaij) „rahu“ leping, mis neile kohutawad maksukoormad peale pani.

Kohe sõja lõppemise järel paistis nagu seisaks tööstuses suur tõusu- ja õitseajajärk ees, sest sõjaaastate wältel olid kõik tarbeainete tagawarad otsa lõpnud, turud olid tühjad, kaupade hinnad olid selle tagajärjel kõrgele kruwitud. Ahnelt tõttasid sellepärast tööstuse ettewõtjad seda turu ülihead seisukorda kasutama, osteti tooresainet ja kütet kõrge hinnaga, maksti head tööpalka—kõike töötas tasuda suur nõudmine turul.

Kõik paistis korras olewat—peale ühe asjaolu, mis teisiti oli kui ettewõtjad oma kawatsustes ette näinud: tarwitajate ostujõud oli rängasti langenud. Raha oli küll suurel hulgal liikumas, aga just see suur hulk tegi ta wäärtuse madalaks, sest kuna tõeliste wäärtuste ja warade hulk, nagu nägime, sõja wältel tuntawalt oli wähenenud, siis polnud liikwele lastud rahahulgal wäärtuslist alust ja ta hind, kurss, hakkas kiiresti langema. Kallilt walmistatud kaupadel ei olnud ostjaid, kuigi oli palju raha liikumas ja tarbeainete turul tühjus walitses: ei olnud ostjaid, sest et raha wäärtus oli langenud ja ikka weel edasi langes.

Sinna juure tuli rida teisi asjaolusid, eestkätt üleilmse majanduslise tasakaalu määratu kõikumine wõi õigem kadumine. Mõned riigid, kes sõjast määratut kasu olid saanud (Ühisriigid, Jaapan) jatkasid walmistust suure hooga edasi, walmistasid suurel määral ka nende maade tarwis, mis oma tööstuse sõjawarustusele olid seadnud. Kuid need wiimased (eestkätt Saksamaa, siis teised Kesk- ja Ida-Euroopa maad) olid wõimetud rikastelt maadelt ostma, sest neil polnud midagi tasuks wastu anda—nad olid sõjamoona walmistanud, see oli häwinenud ja maad ning rahwad äärmiselt waeseks jätnud. Kui siia juure weel nende maade madalat rahakurssi arwata, siis näeme et sõjas waeseksjäänud maad rikaste maade saadusi õige wäiksel määral osta jõudsid. ¹⁴⁾

Tagajärg oli see, mis ta seesugusel lool paratamata olema peab—raske kriis. See algas maal, mis sõjast kõige vähem oli

osa wõtnud ja sõja arwel õige suuri warandusi oli kokku ajanud, nimelt Jaapanis, 1920. a. kewadel. Waaseksjäänud maailm ei jõudnud sõjaaegsete suurte kasude kohaselt sisseseatud tööstust ülewal hoida. Jaapani järel sattus kitsikusse Ühisriikide tööstus, siis Inglismaa, Skandinaawia maad jt. Et kriisi ulatusest ettekujutust saada, toome mõned arwud kõige rikkama ja majanduses nüüd etteotsa tõusnud maa—Am. Ühisriikide seisukorrast.

Kaupade hinnad (keskmiselt 96 kauba kohta), mis 1920. a. jaanuaris 227 näitasid (1913. a. hinnad 100-ga aluseks wõttes), langesid aasta lõpuks 138 peale ja 1921. a. maikuul koguni 115-ni, s. o. poolteise aastaga ligi 50⁰/₀. Ühisriikide wäljawedu Euroopa maadele oli 1920. a. jaanuaris 457,5 milj. dollarit, 1921. a. maikuul oli seda ainult 176,8 milj. doll., s. o. ainult pisut rohkem kui kolmas osa eelmisest summast. Üldwäljawedu Ühisriikidest oli 1920. a. maikuul 746 milj. doll., 1921. a. oktoobris ainult 263 milj. Riiklisest kaubalaewastikust, mille kandejõud üldse 9 milj tonni oli, seisis 2. aug. 1921 terwelt 5,9 milj. tonni, s. o. ligi kaks kolmandikku, tegewuseta. Pankrotti jäi 1920. a. esimesel weerandil 1627 suuräri, 1921. a. esimesel weerandil—4872 äri. Pankroti summa oli 1920. a. esimesel weerandil 30 milj. doll., 1921. a. juulikuul üksi 43 milj. doll. Kõige raskemalt tundus kriis muidugi töolisteklassi ridades. Tööpuudus kaswas kiiresti. 1921. a. algul oli 3,3 milj. töötatöölist, 15. aug. 1921 oli ametiühisuste andmete järel töötatööliste arw 5.735.000 peale tõusnud, tõeliselt oli see muidugi märksa suurem, sest kaugeltki kõiki töötatöölisi ei registreeri ametiühisused. Kuipalju töölisi poolaega tegi, selle kohta ametiühisustel andmeid ei ole, wabrikute wastawate andmete järele wõib aga oletada et ka neid mitte vähem ei olnud kui töötuid.

Need lühikesed andmed—kordame weel: kõige rikkama maa kohta—näitawad kriisi sügawust. Teistel maadel oli tihtigi seisukord weel märksa terawam. Jaapanis, näiteks, langes wäljawedu Euroopa maadele 84⁰/₀ wõrd, Lõuna-Ameerikasse langes wäljawedu 85⁰/₀, sissewedu sealt 92⁰/₀, Aafrikasse wäljawedu 83⁰/₀, sissewedu 92⁰/₀ jne. Lõpuks toome weel mõned andmed rahaturu kõikumise kohta, New Yorgi wekslikursi tabelite järele:

	kullawäärtus ehk pariteet on:	maksti 30. dets. 1921:
1 Ingl. naelstr	4,86 doll.	4,21 ³ / ₄ doll.
1 Prants. frank	19,30 senti	8,09 senti
1 Itaalia liira	19,30 "	4,37 "
1 Saksa mark	23,83 "	0,55 "

Austria kroonisi ei noteeritud New Yorgi börsel üldse enam.

Kõigele sellele majanduslisele tasakaalu kaotusele ilma-majanduses tuli lisaks veel sõja poliitiline pärandus, mis ennast muu seas riigipiiride tuntawas muutumises avaldas, mille tagajärjel hulk uusi piire, uusi läbikäimise takistusi, uusi tolli-waltaid üles seati, uued „iseseiswad“ majanduslised alad oma kaitsega ja laiutamisepüüetega tekkisid. See kõik aitas tuntawalt üldise segaduse süwendamisele, tasakaalu kaotuse terawusele kaasa. See oli ajajärk, mil kapitalistline ilm, kapitalistline majandus imperialistlikes ilmasõjas saadud wapustuste tagajärjel kõige sügawamat lagunemist läbi elas, lagunemist, mis ta peaaegu hukkumise läwele wiis ja millest ta ainult kõige suuremate jõupingutustega ja määratute aineliste kahjudega pikkamööda toibus. Töörahwale oli see tasuks selle eest et ta ennast kurnajate altariil oli weristada lasknud: kõige suurem wiletsus nende kõlawate lubaduste asemel, millega neid sõja ajal toideti.

Komintern ja klassiwõitluse rahwuswaheline wäerind.

Sügaw pettumus sõja tagajärgedes, wõimsad ühiskondlised wapustused, laiade rahwahulkade enneaumamata wiletsus kutsus ellu wägewa rahulolematuse lainetuse, mille põrutustel mõnigi kroon ja troon purunes, mõnigi walitsus wabises, kuuendikul maakerapinnal kodanluse walitsusewõim häwitati ja terve ilma kapitalistideklass ja kapitalistline kord surmaahwardawat kõikumist oma jalgealuses tundis.

Wiimased sõjaaastad ja sõjale järgnew kriisiajajärk on ühtaegu ka terawa rewolutsioonilise kriisi, ägeda klassiwõitluse ajajärk, eestkätt Euroopa riikides. Awalik, otsekohene wõitlus sel wäerinnal algas 1917. a. Wenemaa weebruarirewolutsioonis, mis tsaariwalitsuse murdis. Sellele järgnes samal aastal oktoobrirewolutsioon, mis Wenemaal kodanluse wõimu purustas. Seda wõitu wõimaldas siin peamiselt kolm asjaolu: esiteks tugew, hästi korraldatud ja kindlasti rewolutsiooniline töölistepartei, kes oskas ja suutis rewolutsioonilainet õieti juhtida ja rewolutsioonilist jõudu parajal silmapilgul parajasse kohta hoo biandmiseks koondada; teiseks toetus laiade talurahwahulkade poolt, kes selajal kui proletariaat kodanluse wõimule hoobi andis, maal weel kodanlist rewolutsiooni jatkasid, wana feodaalse ajajärgu jäänuseid häwitasid, seega proletariaadi liikumist ja wõitlust tegelikult toetasid; kolmandaks oli wastane wäerind, kodanlus, siin mitmesugustel ajaloolistel põhjustel märksa nõrgem kui teistel kapitalistlistel maadel.

Oktoobrirewolutsioonile järgnes kolmeaastane klassisõda Nõukogude riigi töörahwahulkade ja maailma imperialistide wahel, kes osalt wene tagurlisi ollusi toetades, osalt ot-

sekohe ja awalikult töörahwariiki häwitada püüdsid. Nagu teada, lõppes see kallaletung 1920. a. sügiseks, kui selgus, et sel teel wõimata on töörahwawõimu Nõukogude riigis wäärata.

1918. a. toob rea rewolutsioone ja ülestõuse: Soomes märtsikuul, augustis Jaapanis (nõndanim. „riisimässud“), no-wembris Austrias ja Saksamaal, mis imperialistlise ilmasõja lõpetas ja Saksamaal ning Austrias ainuwalitsuse häwitas, üht-lasi ka Austria riigi lagunemisele wiis. Hiljem tõstis Ungari proletariaat mässu ja wõttis riigiwõimu. Siis järgnesid ülestõu-sud Koreas (1919. a. kewadel), Baiiris (Saksamaal), kus ajutiselt nõukogude wõim maksma pandi (aprillis 1919), 1920. a. algul kodanline rewolutsioon Türgimaal ja wiimaks 1921. a. märtsis Saksamaal.

Kogu selle mässawa rewolutsioonimere liikumapanewaks jõuks oli, nagu tähendasime, sõja tagajärjel tekkinud wõimas rahulolematuse laiades hulkades, kuid kahtlemata mängis suurt osa selles ka Wenemaa proletaarne rewolutsioon, kui kogu ilma proletaarse klassiwõitluse eeskuju, ja Kommunistline Internat-sionaal, mis selle rewolutsiooni pinnal tekkis ja wõimalikuks sai, kui kogu ilma rewolutsioonilise klassiwõitluse keskkohi ja lipukandja.

Juba warsti selle järel kui II Internatsionaali juhtiwad parteid, eesotsas Saksamaa ja Prantsusmaa sots. dem. parteid, ilmasõja lahtipuhkemisel proletaarselt wäerinnalt äraandlikult olid lahkunud ja „oma“ kodanlusega „kodurahu“ teinud, kus proletariaadi partei lippu selleks tarwitati et selle all töörah-wast oma kurnajate huwide eest ohwriks wiia,—warsti selle järel hakkasid hääled kostma et see Internatsionaal tööliste klassiwõitlusele surnud on ja see wõitlus omale uue rahwus-wahelise keskkoha peab looma, mis proletariaadi rahwuswahe-lise ühistunde (solidariteedi) kindlal alusel seisaks ja mille lipukirjaks ei tohiks olla kokkulepe kodanlusega waid prole-tariaadi rewolutsiooniwõitlus kodanluse vastu, nagu see oli olnud I Internatsionaalis, mille tegewusest Marx ja Engels juh-tiwalt osa wõtsid.

Esimene katse uuesti rahwuswahelisi sidemeid sõlmida ja töolistewõitlust õigele teele juhtida sündis 1915. a. septembri-kuul Zimmerwaldis, Schweitsis, kus proletariaadi esitajad mit-melt maalt salaja, II Internatsionaalist mööda minnes, kokku kogusid et ühiselt uusi sihte ajada ja uut taktikat määrata. See kokkusaamine on tuntud Zimmerwaldi konwerentsi nime all, ja temast jäi järele esimene rahwuswaheline üleskutse töö-rahwale sõda lõpetada. Kuid esitatud organisatsioonide arw oli weel nii wäike, nende taga seisew jõud weel sedawõrd nõrk, et koosolek uue Internatsionaali küsimust üles ei tõstnud. Palju tugewam arwuliselt ei olnud ka järgmisel aastal Schweit-sis Kienthali linnakeses peetud konwerents (2. Zimmerwaldi

konwerents), mis samati töörahwale manifesti wälja andis. Sisuliselt, wõitluse sihi poolest oli Kienthali koosolek siiski juba märksa tugewam ja kindlam; proletaarse rewolutsiooni mõte oli siin juba palju lähem ja omasem. Mis ka loomulik ja arusaadaw on, sest waewalt pool aastat hiljem puhkeski Wenemaal wõitlus lahti, mis sissejuhatuseks oli Wenemaa proletaarsele rewolutsioonile.

Aga ei 1917. ega 1918. a. ei annud kibedas wõitlusehoos mahti uue Internatsionaali loomiseks. Selleni jõuti alles 1919. a. märtsis, mil Moskwasse ligi paarikümne rewolutsioonilise töölistepartei esitajad kokku tulid. Ka siin ei seisnud algul uue Internatsionaali loomine päewakorral, kuid nähes, missugune jõud juba selle uue keskkoha ümber koondub, ja et wastukaalu luua II Internatsionaalile, kes umbes samal ajal Bernis (Schweitsis) oma kongressi pidas ja oma äraandliku lipuga uuesti rahwuswahelist töölisteliikumist juhtima—nüüd selgesti ja kindlasti wale teele, kodanluse lõja otsa juhtima—tikkus, seda nähes otsustas nõupidamine enese kongressiks kuulutada ja seega alguse panna uuele, kolmandale, Kommunistlisele Internatsionaalile (4. märtsil). Kommunistliseks nimetati uus Internatsionaal Marxi ja Engelsi wanade traditsioonide järele ja sellepärast et selget wahet teha uue rewolutsioonilise ühenduse ja äraandliku sotsiaaldemokraatlise ühenduse, II Internatsionaali wahel, kes oma lipu awaliku äraandmisega oli reostanud. Pealegi oli Wenemaa S.-Dem. Töölistepartei juba 1918. a. kewadel oma nime muutnud (kommunistliseks parteiks) ja rida teiste maade parteisid oli sedasama teinud.¹⁵⁾ Esimese kongressi (2—6. märtsini 1919) tähtsam ülesanne seisis selles et oma seisukohta (põhimõttelist ja taktilist) kindlaks määrata ja seega kindlat wahet teha Kommunistlise Internatsionaali ja mitmesuguste sotsialistliste woolude (parempoolsed, „keskwool“) ning üldse II Internatsionaali wahel. Kongress andis Lenini teesides selge analüüsi proletariaadi diktatuurast ja nõukogude walitsusest ühelpool ja kodanlisest demokraatiast, millel II Internatsionaal seisab, teiselpool. Lõpuks kutsub kongress oma manifestis kõigi maade töölisi ühinema wõitluseks imperialismiga, kodanlise korraga, klassilise ja rahwuslise surwega—nõukogude lipu all, Kommun. Internatsionaali lipu all, töörahwa diktatuura teostamiseks.

Pettumus II Internatsionaalist kihutas töölistehulke uut juhtiwat keskk kohta otsima. Selle altpoolt tulewa nõude mõju all rändasid parteide juhid Kommunistlise Internatsionaali ukse ette ja püüdsid sisse pääseda. Kuid kaugeltki kõik ei tulnud rewolutsioonilise wõitluse tungil. See tuli kohe nähtawale igasugustes „tingimistes“, mis sisse astuda soowijad üles seadsid ja mis sisseastujatele mitmesuguseid „wabadusi“ pidid kindlustama.¹⁶⁾ Kominterni II kongressil (juuli—august 1920) oli

seega üks tähtsamaist küsimustest kindla wärawa tegemine, mis igasugust proletariaadi rewolutsiooniwõitlusele wõõrast ollust pidi eemale hoidma, et Kominterniga ei korduks II Internatsionaali mädamülkasõit. Kongress wõttis vastu „21 tingimist“, millega iga sisseastuja läbi sõeluti. Seesugune sõelumine oli seda tarwilikum et enamasti kõik parteid, kes Kominterniga liitusid, kas terwelt wõi osad endistest sotsiaaldemokraatlistest parteidest olid, kõiksugu endiste traditsioonidega ja kallakutega, mis juba samal teiselgi kongressil nähtawale tulid. Peale Kominterni õige sihi määramise wõttis II kongress mitu tähtsat resolutsiooni vastu, nii parlamentlise wõitluse ja ametiühisuste kohta; peale selle wõeti vastu õige sügawa tähtsusega resolutsioonid rahwuse ja asumaade küsimuses ja agraar (ehk talurahwa) küsimuses. Wiimane oli Lenini kirjutatud, niisama ka rahwuse- ja asumaaküsimuse resolutsiooni üldosa. Need resolutsioonid kuuluvad üldse Kominterni tähtsamate otsuste hulka.

Kominterni kaks esimest kongressi olid organisatsiooni ja põhimõtete kindlaksmääramisele kulunud, kolmas, mis 1921. a. (juuni—juuli) ära peeti, oli peamiselt taktilistele küsimustele pühendatud, mis esiteks üksikute parteide tegewusest üles kerkisid, teiseks—wälja kujunesid rahwuswahelise seisukorra muutunud tingimustest. Nimelt paistis nüüd, majanduslise kriisi raskusest ja hulkade rahutusest hoolimata, et otsustawad rewolutsiooniwõitlused wiibida wõiwad, parteid seega oma taktika ka sellekohaselt peawad seadma. Kuigi kapitalism enam suuresti ei lagune, ei tähenda see et hulkade rewolutsiooniline arenemine peaks seisma jääma; wastupidi—majandusline ajutine tõus wõib ka rewolutsiooniline uue tõusu tuua (nagu Wenemaal reaktsiooni ajal pärast 1905. a. rewolutsiooni kaotust). Sellepärast pidi peatähelpanu laiade hulkade wõitmisele pööratama. Selle seisukoha wiljana seabki täidesaatekomitee oma detsembrikoosolekul „ühise wäerinna“ hüüdsõna üles, mida wastawate põhilausestega põhjendati. Aprillis 1922 peetakse Berliinis kõigi kolme Internatsionaali II, 2^{1/2} ja III 17)—konwerents ära, et kodanluse vastu ühist wõitluserinda luua, kuid ainult silmapilguks löid II ja 2^{1/2} Intern. selle mõttega nõusse; hulgalised meealwaidused, mis sellele nõupidamisele paljudes Euroopa linnades järgnesid ja kus selgelt Kominternile poolehoidu awaldati, peletasid niihästi II Internatsionaali äraandjad kui ka nende pooldajad 2^{1/2} Internatsionaalist ühisest wäerinnast eemale: nad kutsusid 21. mail oma konwerentsi kokku, ilma Kominternita, ja see oli otsustaw samm tööliste wõitluserinnast—kodanluse wäerinda, kuhu üks kui teine neist (hiljem ühendatult) peagi täielikult wajus.

Kominterni IV kongress 1922. a. nowembris-detsembris satust ühte Nõukogude wõimu wiieaastase kestwusega ja oli pea-

miselt jookswatele küsimustele pühendatud, mille hulgas Nõukogude riigi küsimused silmapaistwal kohal seisid. See oli wiimane kongress, millest Lenin osa wõttis.

Wiies kongress 1924. a. juunis-juulis arutas küsimusi, mis sündmused ning peaasjalikult mitmesugused kallakud üksikute parteide tegewuses ellu olid kutsunud. Töötati wälja rida uusi taktilisi juhtnööre muutunud wõtlistingimiste kohaselt. Peale selle arutati Kominterni programmi küsimust, mis IV kongressilt edasi oli antud, ja oma laialise ulatuse ja põhimõttelise sügawuse pärast nüüdki weel ära ei otsustatud. Selle ülesande wiis täide VI kongress 1928. a. juulis-augustis, kus peale selle ot-satu tähtsa ülesande (Kominterni programmi wastuwõtmise) weel rida teisigi kõige suurema tähtsusega küsimusi läbi arutati, eesotsas sõjahädaohu küsimus. Kuid selle põhjenduseks tuleb enne waadata kuidas waheajal rahwuswaheline olukord ja üleilmsel wäerinnal wastamisi seiswate jõudude wahekord on muutunud.

Kapitalismi stabiliseerumine.

See esimene ajajärk sõjajärelises kapitalismi arenemises, mida kui kõige sügawamate ühiskondliste wapustuste ajajärku wõime iseloomustada, wältas kuni 1923. a. lõpuni. Majandusli-selt näeme siin esialgu kiiret tõusu tööstuses, elawust kaubanduses, millele järgneb järsk langemine, lagunemine, määratud ettewõtete kokkuwarisemised, pankrotid, üldine sügaw ja häwi-taw kriis. 1921. a. teisel poolel jääb see lagunemisehoog paiguti aeglasemaks, kuid teda kinni pidada ei suuda mingisugused abinõud, mida kapitalistline ilm korduwal rahwuswahelistel majanduslistel nõupidamistel otsib ja püüab üles seada. Aja-järgu lõpul weel leiame suure osa Euroopa riikide rahalised asjad kõige pöörasemas segaduses: Saksamaa, Prantsusmaa ja mitme teise riigi rahakursus kõigub ja langeb katastroofiliselt, sellega ühenduses paisub haiglaselt wäliskaubandus odawate wäljamüükide arwel. Selles riikide majanduslises enesetühjen-damises hääbub määratul hulgal wäärtusi, kuid see sünnib peasja-likult töölistehulkade arwel, kelle palgad ja elamisetingimised ennenägemata madalale tasapinnale suruti. Juba 1921. a. peale, mil rewolutsiooniliikumise hoog üldiselt mõõnana oli hakanud, algas kapitali pealetung töölisteklassile, majanduslist katastroofi, kokkuwarisemist, püüti walmistamise kulude wähenemisega tõkestada. See sündis ühel pool tööpalkade tugewa allasurumise-ga, teiselpool tooresainete hindade madalamale kruwimisega. Wiimane tähendas sõjakäiku põllumajanduse, eestkätt talurahwa ja asumaade ning poolasumaade rahwaste wastu, kes tööstusele tooresainet ja toiduaineid andsid. Nende hinnad langesid pai-

guti ja ajuti otse peadpööritawalt, puuwilla hind näiteks kolmandikule. Ühisriikide põllumajanduses tekkis kohutaw kriis, mis miljonid farmerid (talupojad) maalt linna põgenema sundis.

Poliitiliselt oli see kapitalismi püsindumise (stabiliseerumise) ajajärk. Suured rewolutsioonilained hakkasid pikkamisi tasanduma, ja 1923. a. suured liikumised Bulgaarias ja Saksamaal olid õieti wiimased tugewamad lained sellest suurest lainetusejärgust, mis 1917. a. Wenemaal algas ja järgnewatel aastatel üle kapitalistlise ilma weeres. Nõukogude riigi olemasoleku tõsiasjaga pidi kapitalistline ilm tahes wõi tahtmata leppima, pidi temaga isegi mingisuguse läbikäimise wormi leidma—kuigi ainult selleks et majanduslisel teel seda korda saata, mis poliitiliselt, sõjalise jõuga, nurja oli läinud, nimelt Nõukogude Liitu ära kägistada. Loodeti et nõukogude kord, kapitalistlise ilma majanduslisel läbi käies, ise sisuliselt laguneb ja kapitalistlisele teele nihkub, et wäliskaubanduse monopool, mille abil Nõukogude riik oma majanduslist süsteemi wäljapoole kaitseb, paratamata peab langema ja seega wälisele kapitalile tee wabaks tegema Nõukogude Liitu tungimiseks ja töörahwawõimu lõhkumiseks seestpoolt, majanduslise mõjuga. See loob teatud „rahulise“ läbikäimise õhkkonna Nõukogude Liidu ja kapitalistlise ilma wahel, toob terve rea riikide poolt (Itaalia, Inglismaa, hiljem Prantsusmaa jt) Nõukogude Liidu tunnustamise ja annab wõimaluse lepinguid sõlmida, mis läbikäimist wähegi korraldawat. Majanduslisest Nõukogude Liitu tungimisest loodetakse ka terwenemist ja kindlunemist kapitalistlike riikide lagunenum majandusele, kapitalismi uuesti ülesehitamisele, mis nüüd, kus töölisteklasi jõud maha murtud näib olevat, paremaid tagajärgi tootab anda.

Suurt osa selles ülesehitamisetöös etendab Ameerika Ühisriikide kapital. See oli ennast esialgu Euroopast eemale hoidnud. Wilsoni suured kawatsused Rahwasteliidu abil Euroopat majanduslisel wallata olid läbi kukkunud. Ameerika kapitalil olid weel kodus määratud ärilised wõimalused: ta oli sõja tagajärjel määratud warandused kokku ajanud, turg aga oli kaupadest tühjaks ammutatud, siin oli weel ruumi ennast lajutada, ja kui Morganit, kes Euroopa riikidele 4 miljardi dollarit laenuks oli and nud, Euroopa wallutamine eluliselt huwitas, siis—jäeti see tema enda ja Wilsoni erasjaks, teised ei tahtnud endid sinna wahaile segada. Sellepärast otsustati Rahwasteliidust eemale jääda ja Euroopat majanduslisel mitte tülitada, saagu ta ise oma risti ja koormaga walmis kuidas tahab.

Peagi aga selgus et Euroopa waesus ja wiletsus ka Ameerikat õige terawalt puudutab. Esiteks wõlgnes Euroopa Ameerikale 10 miljardi doll., mille kindlustamine ja protsendid siiski Ameerikale õige tähtsad olid. Teiseks olid Ühisriigid tööstuslisel suureks wäljawiigiiks muutunud, kellel wäliseid ostujõu-

lisi turgusid tarwis läks, ja kõigepealt tuli siin muidugi Euroopa turuga arwestada. Euroopa majandusline lagunemine ähwardas aga kõigis neis punktides Ameerika kapitali huwisid õige walusate tagajärgedega. Ja peale kõige muu seisis Ameerikas 4 miljardi doll. wäärtuses kulta (üle 40% kogu ilma kullawarast) ilma „tegewuseta“, ähwardades kulla wäärtust alla lüüa, kuna Euroopa kapitalide puudusel ägas.

Kõik see sundis Ühisriikide kapitaliste oma seisukohta Euroopa suhtes muutma ja Euroopa majanduse korraldamiseks oma „abi“ pakkuma. Kõige hädalisemalt wajas seda Saksamaa, kelle rahakurs selle rööwpoliitika tagajärjel, mida wõitjad riigid Saksamaa kallal ja kulul ajasid, peadpööritawalt langes ja täieliku majanduslise kokkuwarisemisega ähwardas. Ameerikale oli see kahtepidi hädaohtlik: esiteks oleks Saksamaa ostuturg kaduma läinud, teiseks oleks see ta majanduslisi wõistlejaid Euroopas, eestkätt Inglismaad, märksa tugewamaks teinud, mida aga Ühisriikide kapital ammugi mitte ei wõi soowida. Ja Ühisriigid tulid Saksamaale „appi“. Oma kuulsaks saanud „Dawesi plaaniga“ (1.: Daues' i)¹⁸) pani Ühisriikide kapital Saksamaa rahakursi langemise seisma, andis wõimaluse kindlale kursile minna ja majanduslist seisukorda kindlustada—muidugi määratule ohwriga samase Ühisriikide kapitali heaks, kes Saksamaa majanduse suurel määral oma mõju alla kiskus.

1924. a. on pööreaasta Euroopa majanduslise elu arenemises; Ameerika kulla „toetusel“ on mitmel riigil wõimalik oma rahakursi kindlustada ja seega majanduslisele arenemisele teatud püsiwust anda; hindade kõikumises tuleb tasandumine, hakatakse laenude küsimust korraldama. Kõik see loob terwenemise õhkkonna, annab wõimaluse majanduslisele püsindumisele.

Millega tuleb seletada seda kapitalismi terwenemise wõimalust, mis päästis kapitalistlike ilma hukkumisest? Majanduslised eeldused ja tingimised rewolutsiooni läbiwiimiseks olid olemas; juba imperialistline sõda näitas et kapitalistlikes majanduses määratud küsimused lahendamata peawad jääma, et kodanline kord neist üle ei saa. Sõjale järgnewad wõimsad kõikumised, üleilmne majandusline lagunemine kinnitas weel silmanähtawamalt kapitalistlike korra mädanust. Kuid siiski wõitis proletaarne rewolutsioon ainult majandusliselt mahajäänud Wenemaal. Meie nägime eespool selle wõidu peatingimisi. Neist tuleb siin eriti kahte tähele panna: kodanluse wastupaneku jõud ja rewolutsioonilise jõu korraldus. Lääne-Euroopa kapitalistline ilm oli märksa paremini organiseeritud, ta oli kaua aastaid iseseiswalt wõidelnud (Wenemaa kodanlus tegutses riikliselt ikka weel tsaarivalitsuse hõlma all, suurel osal feodaalse riigiaparadi kaudu), tal oli palju kogemusi klassiwõitluses, majanduslise jõu korraldamises. Siin oli see wäerind seega palju tugewam kui Wenemaal. Lenin

tähendas tabawalt: Wenemaal läks proletaarne rewolutsioon kergemini läbi, Läänes wõtab ta palju rohkem aega, on palju raskem; kuid meil tulid suured raskused alles pärast wõimuwõtmist, teistel kapitalistlistel maadel läheb sotsialismi ülesehitamine pärast wõimuwõtmist seda kergemini. Teine ja weel tähtsam rewolutsiooni wõidu tingimine Wenemaal oli rewolutsioonilise töölistepartei tugewus. Seesugused parteid puudusid teistel kapitalistlistel maadel rewolutsiooniliikumise suurel lainetuse ajajärgul kas hoopis wõi nad olid alles äärmiselt nõrgad, sündimisel, koormatud wanade sotsiaaldemokraatliste traditsioonidega, neil puudus laialiste töölistehulkade poolehoid, kes neid alles liig wähe tundsid, kes pettunud olid sotsiaaldemokraatide äraandmisest ja sellepärast umbusklikud olid uute parteide vastu. Rewolutsioonilised hulgad ilma kindlasihiliste ja tugewasti organiseeritud, selgete eesmärkidega juhtiwate keskkohadeta on aga wõimetud proletariaati wõidule wiima. Sellepärast näeme kapitalistlistel maadel küll suuri laineid tõuswat ja wajuwat, aga neil puudub ühendaw, juhtiw, parajasse paika ja parajal silmapilgul hoopi andew keskkoh, tugew rewolutsiooniline partei, ja — kodanlus jääb jalule, kuigi ta tugewasti wangub. Teda toetama tõttab abiwalmilt rahwuswaheline sotsiaaldemokraatia, kes mitte ainult teoreetiliselt kodanlist diktatuuri („demokraatiat“) ei kaitse, mitte ainult oma otsustes kiidulaule ei laula ja wiirukit ei suitseta Rahwasteliidule, kellelt maailmale ja seal hulgas ka töölisteklassile rahu ja kõi ke head ette kuulutatakse, waid kes tegelikult kõi ke oma jõudu kodanlise korra kaitseks tarwitab. Ka siin, nagu 1914. a. imperialismile sõjakrediiti lubades, käis Saksamaa sotsiaaldemokraatia eeskujuna kõi ge ees. Nende juhid, kes 1919. a. rewolutsiooni tagajärjel walitsuse etteotsa olid sattunud (Noske, Scheidemann, Ebert jt), tarwitasid rewolutsiooniliste tööliste vastu kõi ge werisemat terrori; tuhanded wõitlewad proletaarlased langesid nende korraldusel kodanluse kuulide all; proletaarse wõitluse juhid Rosa Luxemburg ja Karl Liebknecht tapeti nende näpunäidete järel (15. jaan. 1919). Sotsiaaldemokraatia wäerind kaitstes Saksamaa kodanlust ja päästis ta lõpulikust kokkuwarisemisest.

Ja mitte üksi Saksamaal ei ajanud sotsiaaldemokraatia kodanluse huwide kaitse poliitikat, meie näeme teda igal maal müürina kodanlist korda kaitsmas, kodanlusega käsikäes rewolutsioonilainet tagasi tõrjumas. Tihti, nagu näiteks Ungari nõukogudewõimu purustamisel, sammub sotsiaaldemokraatia kilbina kodanluse ees.

Rewolutsiooniliikumise esimese suure laine tagasilöömine, sotsiaaldemokraatia koostöö kindlustamine ja majanduslise seisukorra paranemine andis kodanlusele wõimaluse omapoolt suuremat pealetungi ette wõtta, mis kahes sihis läheb ja iseloomustawaks jooneks on sõjajärelise majanduslise arenemise teises

järgus—kapitalismi püsindumise ehk stabiliseerumise ajajärgus. Esiteks surutakse peale oma töölisklassile, hävitatakse sõja järel käiwas tõusuhoos kättesaadud wõidud (tööpäewa pikkuses, tööpalka tõusus jne), seatakse kapitalismi uuesti ülesehitamiseks üles kaks peanõudmist: rohkem tööd ja suuremat püksirihma pingutust ehk, nagu seda ametlikkudes kirjades nimetatakse, elujärje (standard of life) madalamale kruwimist. Teiseks läheb surve asumaade sihis, kus samati tööpalkasid kärbitakse ja peale selle põllumajanduse saaduste hinnad alla surutakse.

Üheloop kutsub see ellu kapitalistliste maade proletariaadi kaitsewõitlused, mis ajuti, nagu Inglismaa tööliste üldstreigis 1926. a. maikuul ja söetöölise seitse kuud wälendanud streigis, mitte ainult ulatusliselt õige kaugele ei läinud waid ka sisuliselt kapitalistlist korda põhjani wapustasid. Teispool lewineb (laguneb laiali) otsekohene rewolutsiooniwõitluste laine nüüd imperialistlistelt maadelt asumaadele ja poolasumaadele. Meie näeme terve rea seesuguseid paiguti õige suureulatuslisi wäljaastumisi: ülestõus Marokkos, 1925. a., samal aastal mässud Süürias. Samasse ajajärku käib ka rewolutsioonilise seisukorra walmimine Hiinas, ülestõus Hollandi-Indias, siis mitmed wäljaastumised Englise-Indias jm.

Kokkuwõttes jõuab kapitalistline ehitusetöö sel ajajärgul sõjaeelse tasapinnani; ta arenemine sünnib wõrdlemisi rahulikumis oludes, otsekohene rewolutsioonilainetus on liikunud kaugemale, asumaile ja poolasumaile, kodus suureneb surve töölisklassile, kes küll kaugelki mitte rahulikuks ei ole jäänud, kuid suuresti weel sotsiaaldemokraatia mõju all seistes ainult üksikutel juhustel oma seisukorra kaitseks suuremaid wõitlusi ette wõtab, mis aga harilikult wähe tagajärge annawad. Poliitilise püsiwuse aluspõhjal püsindab kodanlus ka oma majanduslist seisukorda.

Uute sõdade hädaoht.

Nüüd, wiimastel aastatel, on kapitalism kolmandasse arenemisejärku jõudnud—ümberehitamise järku, mis uutel organisatsioonilistel alustel sünnib. Seda ajajärku iseloomustab kapitalistlike majanduse kasw üle sõjaeelse tasapinna, mitte ükski hulgaliselt waid ka omadusliselt, oma tehnikalise ja organisatsioonilise aluspõhja poolest. Kapitalistlikes ilmas nimetatakse seda nüüd ratsionaliseerimiseks.

See nimetus on sisuliselt wana, kuid uus on ta hoog, kiirus, millega teda nüüd teostatakse. Tegelikult tähendab see walmistuse tehnika tõstmist, organisatsioonikulude wähenemist, tööjõu suuremat pingutust, uute walmistamisewiiside tarwitamiselewõtmist. Tehnilist edu ei näe meie mitte ainult pare-

mate, täielikumate masinate ja tööriistade tarvitamises waid eestkätt aurujõult elektrile üleminekus. Ühisriikide elektrijõu hulk kaswas näit. järgmiselt (miljonid kilowatt-tunde): 1912. a.—17.572, 1922—47.659, 1926—73.791, 1927—79.724. „Wõimsad elektrijõu keskfabrikud kaswawad kahtlemata otsustawateks majanduslisteks teguriteks.“ (E. Varga.) Aga ka seniseid jõualikaid tarwitatakse suuremate tagajärgedega. Austria raudteedel kulus 1000 kilomeeter-tonni peale süsa: 1923. a. 157 kilogr., 1924. a. 126 kg., 1925—113, 1926—107 ja 1927. a. 104 klgr. Töömasinate tarvitamine edeneb mitmes sihis, niihästi masinate täiendamise teed kui ka töö mehaniseerimise alal. Wiimase kohta on huwitaw järgmisi andmeid Am. Ühisriikide põllumajanduse kohta lugeda. Seal oli hobuseid tarwitusel: 1915. a. 21,2 miljoni, 1920. a. 19,9 milj., 1925. a. 16,5 milj., 1927. a. 15,3 milj. ja 1932. aastaks arwatakse see arw 12 miljonini langewat, mis näitab, missugusel määral masin hobuse isegi põllumajandusest wälja tõrjub. Isegi niisugustes keerulistes talitustes, nagu puuwilla noppimine põõsastelt, tarwitatakse osalt juba masinaid.

Kõige tähtsam uuendus walmistuses on aga siiski konweierite tarvitamine, mis õieti töö tehnikat organiseerib. See on süsteem, kus töölisele ta tööasi mehaaniliselt ette saadetakse, tükk tüki järel; tööline teeb ta kallal oma jaotöö ära ja saadab samati mehaanilise sisseseade—konweieri, alaliselt liikuma aheliku ehk rihma—abil järgmise töölise kätte järgmise osatöö tegemiseks. Siin peab iga tööline püüdma oma osatööga õigel ajal walmis saada, muidu tuleb talle eelmistelt liig palju töötükkisid ette wõi ta ei anna oma järgmisele tarwilikul määral tööd. Konweier ei lihtsusta mitte ainult tööd sellega et töölistel tarwis ei ole isikliselt ühe juurest teise juure jooksta, mis asjata aega kulutab, waid ta kontrollib mehaaniliselt iga töölist ja nõuab sellelt teatud aja wältel teatud hulka tööd, mis peab tehtud saama, kui töös takistust ei taheta teha. See süsteem sunnib töölist iga silmapilku ära kasutama ja wõimalikult jõudu pingutama. Konweier on seega kõige waljum kubjas töölisele.

Tähtsat osa ratsionaliseerimises mängib ka keemia, lahusteadus, mis suurel osal mehaanilise töö asemele astub: kütteained muudetakse elektriks ja saadetakse kaugele tööstusekohdadesse, mis mehaanilise weo ülearuseks teeb; puu, raua jne asemel tarwitatakse sementi, mida kerge on kohal walmistada; Tschilli salpeetri asemel walmistatakse õhust kunstlikult lämmastikku jne, jne.

Kulude vähendamist annab õige tuntawalt ka normaliseerimine, tüpiseerimine, standardiseerimine—ühe sõnaga rohkem ühte sorti, ühte laadi saaduste walmistamine. Kui näit. kübarafabrikant 3000 kübarasordi asemel ainult 30 sorti wõi saapa-

wabrikant 2000 sordi asemel ainult 200 walmistab, siis on arusaadaw, kuidas see tööd lihtsustab ja—odavamaks teeb. See sugust sortide, tüüpide, normide vähendamist leiame wiimastel aastail Am. Ühisriikides (ja mujalgi) paljude kaupade juures 80 ja 90% võrd ja veel enamgi.

Teine suur uuendusteala kapitalistlise majanduse korraldamises iseäranis wiimastel aastatel on suurte walmistuskoonduste loomine (kartellid, sündikaadid, trustid). Nende koonduste juriidiline aluspõhi on väga mitmesugune (ühinemine ja kokkulepe väga mitmesugusel kujul, tihti lihtsa „aumeheliku“ suusõnalise kokkurääkimise peal), kuid nende kõikide mõte ja sisu seisab selles et teatud walmistuseharus turul ülewõimu (monopooli) oma kätte kiskuda ja selle kaudu suuremat kasu saada. Kuna nende koonduste omawahelisi kokkuleppeid mitte alati heameelega ei awaldata, siis on tihti raske nende täit ulatust kätte saada, samati ka nende põhikapitalide suurust. Inglismaal on näit. keemiatööstuses Monditruustil 57 milj. sterlingnaela (535 milj. rubla) kapitali; Levers wennaste seebitruustil 64,5 milj. naela (600 milj. rubla) jne. Suurtel (osalt rahwuswahelistel) keemia-, metallitööstuse-, puuwillatööstuse- jt koondustel ulatab kapital miljardidesse rubladesse.

Suurema kasu saamiseks on neil koondustel mitu teed: esiteks monopolistide mõju turul, mis wõimaluse annab hindasid tõsta; teiseks—organisatsiooniliste kulude (ja muude „pealiskulude“) vähendamisega; kolmandaks tooresainete odawama sisseostmisega; siis pangakapitali parema kasutamisega jne.

Lõpuks tuleb veel ühte iseloomustawat joont kapitalismi uuemas arenemises märkida—ta ligemat kokkukaswamist riiklise wõimuga, riiklise majandusega, mida Buharin Kominterni VI kongressi aruandes uut laadi riiklise kapitalismi kaswamiseks nimetab. Sisulikult tähendab see riiklise wõimu ja riiklise majanduse suuremat kasutamist suurkapitalistide huwides, kes riigiaparadi ja riiklise majanduse kaudu oma äri ajawad.

Missugused on selle kapitalistlise majanduse ümberehituse, uue korralduse, tehnilise kiire edasijõudmise tagajärjed kapitalismi, kapitalistlise korra kindlustamise kohta? Missugused on kapitalistlise majanduse püsindumise ühiskondlised tagajärjed?

Juba eespool nägime et kapitalism laialiste töörahwahulkade arwel oma püsindamist teostas. Uus arenemisejark tõi aina uusi raskusi töölisteklassile lisaks. Tundes et ta jalgealune ka majandusliselt kõweneb, weeretas kapitalistidekiht järjesti suuremaid koormaid töölisteklassi kaela, nõudis temalt ikka tugewamat jõupingutust majanduse ümberehitamisel. Suur osa kõigist uuendustest, mis walmistuses wiimastel aastatel ratsionaliseerimise nimetuse all läbi wiidud, tähendab sisuliselt tööliste

tööjõu suuremat pingutamist, suuremat wäljakurnamist niihästi tööaja ärakasutamise kui ka töö pinewuse sihis. Käsikäes sellega on käinud tööpalga alandamine ja tööpäewa pikendamine terwel walmistuserinnal. Kaheksatunnisest tööpäewast, mis omal ajal Rahwasteliidu töökomisjonis rewolutsioonilaine surwel üldiseks tööaja ülemnormiks wastu wõeti, on ainult paberline kõlks järele jäänud, ja kus tööaeg tõesti lühem on, kus, wastupidi, koguni wiiepäewase töönädala peale on üle mindud, nagu paiguti Ameerika Ühisriikide tööstuses, siis on see ainult sellepärast sündinud et tööpinewus muidu töölisel wõimetuks teeks ja seega walmistust kahjustaks.

Kõik see kinnitab ainult ühte tõsiasja: kapitalistlise majanduse tehniline ja organisatsiooniline püsindumine on klassilised wahekorrad käega katsutawalt terawamaks ajanud, on ühiskondlist lõhet suurendanud, seega ühiskondlise tasakaalu palju tugewamini kõikumata pannud. Majandusline ümberehitus on sündinud ühiskondlise püsiwuse arwel.

Aga mitte ainult sel sihil ei ole see uus arenemisejärk kapitalistlises majanduses ühiskondlist kriisi süwendanud, see süwenemine edeneb silmanähtawalt ka majanduse üldises ehituses, struktuuris. See asjaolu et ühed riigid majandusliselt otsatu wõimsaks on kaswanud, teised sedawõrd maha surutud et õieti ära kaob wahe nõndanim. „iseseiswate“ riikide ja asumaade ning poolasumaade wahel (on ju selge et „iseseiswad“ Balti ja Balkani riigid palju wähem iseseiswad on kui Kanada wõi Austraalia); wõi see nähtus kuidas suured rahwuswahelised koondused wõitlewad ainete pärast, mis wõiwad otsustawaks saada sõjalistes kokkupõrkamistes. (Ameerika ja Inglis-Hollandi õlitrustide heitlus elu ja surma peale õliallikate pärast); wõi lõpuks see asjaolu et terve kuuendik maakerast kapitalistlisest majandusest on wälja kukkunud. Kõik need nähtused tõendawad aina kapitalismi ühiskondlise kriisi süwenemist. Peale selle tuleb silmas pidada et just see walmistuse tõus tugewatel kapitalistlistel maadel ise rahwuswahelist kriisi süwendab, sest mida enam töörahwast kurnatakse, mida wähemaks tema osa üldisest walmistatud saadusest jääb, seda wähemaks jääb kodune ostujõud, seda enam peawad imperialistlised tööstusemaad wäljaspool turgusid otsima, seda enam põrkawad nende huwid wastamisi asumaade ahmimise alal. Ja tõepoolest, see rewolutsioonilainetus, mida nägime wiimastel aastatel imperialistlistelt maadelt asumaadele weerawat, need rasked ja werised wõitlused, mida asumaadel ja asumaade pärast peetakse, näitawad, kui terawaks on läinud imperialistide ja asumaade ja imperialistide eneste wahekord. Uuesti on kerkinud päwakorrale, ja seda palju terawamal kujul kui enne eelmist imperialistlist ilmasõda, küsimus, wajadus maakeras pinna ümberjaotusest walitsewate imperialistliste riikide wahel.

Kui praegust kapitalistlike riikide seisukorda ja mõjupiire waadata, siis näeme seal neli enam-wähem väljakujunenud mõjukonda: Am. Ühisriigid, kes walitsewad Põhja-Ameerikas, kelle mõju all on suur osa Kesk-Ameerikast ja kes oma mõju laiutawad wahetpidamata ka Lõuna-Ameerikas, pidades Ameerikat terwelt oma waldkonnaks. Teine seesugune waldkond on Inglismaa mõjualused maad India okeani ümbruses: Ees- ja Taga-India, teatud määral Persia ja Araabia, Lõuna-Aafrika, ja sinna wiiv tee Suetsi kaanali kaudu, mille ümbruses Egüptus ja Palestiina seisawad. Kolmas on Wahemere piirkond, kus Prantsusmaa oma mõju püüab maksma panna (Marokko, Süüria) kuid kus ta terawalt kokku põrkab samase Inglismaaga, kelle tee Indiasse Wahemere kaudu käib ja kes sellepärast ka seda püüab oma mõju all hoida. Ja neljas mõjukond Ida-Aasias, kus Jaapan ennast Hiina maaalal laiutab. Nende mõjukondade ja nende walitewate imperialistlike riikide wahel läheb wõistlus iga päewaga terawamaks, ja kui siin üks- wõi teinekord kokkuleppeid näeme mõne suurriigi wahel, siis ainult selleks et seda kokulepet mõne kolmanda wastu sihtida. Seesuguseid pilte oleme wiimastel aastatel mõndagi korda näinud: pärast imperialistlike sõja lõppu läks wahekord Ühisriikide ja Inglismaa wahel kord sedawõrd terawaks et juba sõjalisi kokkupõrkeid oodata oli. Ühisriigid tegid siis head nägu Prantsusmaale, et teda oma poole wõita. Hiljem paranes ajutiseks Inglis-Ameerika wahekord—Prantsusmaa arwel. Selle wastu terawnes äärmuseni Inglis-Prantsuse wahekord. Kuid mitte kauaks. Tegelikult põrkawad Ühisriikide ja Inglise kapitali huwid väljaspool igal sammul wastamisi: Ameerika Ühisriigid on juba osa Inglise asumaid oma mõju alla surunud (Kanada, Austraalia, osalt isegi Uus-Meremaa), samati on jame ots õlitööstuses Ühisriikide käes. Ameerika kapital ei laiuta ennast mitte ainult seesugustel wõistlusealadel, nagu Hiinamaa, waid ta kisub oma mõju alla ka Euroopa riigid (eestkätt Saksamaa), kust kaudu ta Inglismaaga edukalt wõistleb. Oma määratud warandusi aga kasutab ta muu seas tugewa sõjalaewastiku ehitamiseks, et Inglismaad, kui merejõudu, esimeselt kohalt kõrwale tõrjuda.

See wõistlus on eriti ja eluliselt tähtis Inglismaale, kes sõjale järgnewast majanduslisest kriisist ei ole välja pääsenudki ja kelle majandusline seisukord üldse äärmiselt raske on. Inglismaa tööstus ei ole weelgi (1928. a.) sõjaeelse tasapinnani tõusnud, ühes tähtsamas harus, söetööstuses, põeb ta juba aastate wiisi surmatõbe. Ta tähtsamad asumaad (peale India) on juba sedawõrd iseseiswaks kaswanud et nad peaaegu ainult wormiliselt weel Inglismaaga seotud on ja esimesel juhtumisel, kus neil oma huwisid Inglismaale ohwerdada tuleks, wõiwad nad Inglismaast lahti lüüa, iseäranis kui küsimus tekkiks, kas Inglismaaga wõi Ühisriikidega minna. Ta õiiallikad on kaugel

ja teed nende juure wõiw d sõja puhul kergesti sulatud saada. Kõik see seletab et Inglismaale oma seisukohtade alalhoidmine ja kindlustamine otse elu ja surma küsimus on. Ja sellepärast kujuneb wõistlus Ühisriikidega, kes neid seisukohti omale wõita püüab, otse wõitluseks elu ja surma peale. Et Inglismaa siin endale kaaslasti püüab muretseda, selleks Prantsusmaaga, kellega tal samati suured ja elulised vastuolud on, ajutiselt lepingu teeb, Jaapanit Hiinamaa asjus Ühisriikide vastu toetab ja sellega endale Jaapani poolehoidu wõidab, vähemad Euroopa riigid enda külge püüab siduda,—kõik see näitab ainult missuguse tõsidusega Inglismaa ennast Ühisriikidega otsustawale kokkupõrkamisele ette walmistab.

Kuid see on ainult üks külg üleilmsest kapitalismi terawnewast kriisist, mis hoogsamini uuele imperialistilisele sõjale vastu kihutab. Teisel küljel terawnewad vastuolud kapitalistilise ilma ja Nõukogude Liidu wahel, mis mitte ainult üheks suuremaks takistuseks ei ole kapitalistlike riikide uuel maakera jaotamisel waid peale selle endas kehastab seda sisemist kriisi, klassiwõitlust, mis igas kapitalistlikes riigis, nagu nägime, kasvawa surwe mõjul suureneb ja uutele sisemistele kokkupõrkamistele tüürib. Nõukogude Liidus leiab see wõitlus organiseeritud keskkoha, kes ta paratamata üleilmseks klassisõjaks muudab, proletaarseks rewolutsiooniks, mille esimesed tagajärjed Nõukogude Liidus kogu ilma töörahwal juba näha on ja kahtlemata järeltegemisele äratavad, Sellepärast nõuab imperialistlike riikide omawaheliste küsimuste otsustamine tingimata Nõukogude wõimu häwitamist, selle üleilmse klassiwõitluse kantsi purustamist, et siis Wenemaad, seda määratut ostuturgu ja tooresainete allikat oma wõistluse ja wõitluse tallermaaks teha.

„Hoolimata kapitalistlike suurriikide omawahelistest vastuoludest, hoolimata nende sügawast ja järjesti kasvawast wastastikusest wihawaenust walmistawad nad, Inglismaa eesotsas, sõda Nõukogude Liidu vastu. Nad walmistawad teda süstemaatilisel. Nad walmistawad teda kõigi abinõudega. Nad walmistawad teda iga tund.“ (Kominterni VI kongressi manifest).

See ettewalmistus on kawakindlalt käimas juba seitsaadik kui selgus, et ka majandusliselt Nõukogude wõimu häwitada ei saa, et ta kapitalistlike ilmaga läbi käies mitte lagunemisele ei lähe waid alaliselt kasvab ja tugewneb. Rida prowokatsioonilisi wäljaastumisi Nõukogude Liidu vastu (kallaletungimine Liidu esitustele Pekingis, Harbinis, kaubanduslise esituse rüüstamine Londonis, poliitilise esitaja Woikowi tapmine Warssawis, sealsamas hiljem kallaletungimine kaubanduslisele esitajale, mitmed kallaletungimise katsed Pariisis ja mujal) on ainult agitatsiooniline pinnawalmistamine ja meeoleolu loomine sõjaliseks kallaletungimiseks.

Lühidalt: kapitalistlise majanduse püsindumise taga ei seisa mitte kapitalistlike korra kindlunemine vaid terawnewad iga päewaga niihästi sisemised ja rahwuswahelised wastuolud imperialistide oma leeris kui ka wastuolud imperialismi wahel üldse ühelt ja Nõukogude Liidu wahel teiselt poolt. Kapitalism ei terwene vaid winskleb järjesti süwenewa kriisi krampides, mis paratamata uutele sõjalistele kokkupõrgetele sunniwad, kokkupõrgetele imperialistlike riikide oma wahel ja klassisõjale Nõukogude Liiduga ja selle kaudu terve ilma proletariaadiga.

Proletariaadi ülesanded.

Kapitalism ei unusta sõjale walmistades oma seljatagust— laialisi töörahwahulke. Neid on waja kas kaasa tõmmata, nagu see 1914—18. a. sõjas sotsiaaldemokraatide äraandmise teel korda läks, wõi, kui see wõimata on, kahjutaks teha. Wiimast ülesannet teostatakse järjekindlalt töölisteorganisatsioonide lõhkumisega, rewolutsiooniliste tööliste wangistamisega ja tapmisega. Seda toimetawad osalt walitsuseasutused, osalt erilised „sisemise waenlase“, s. o. töölisteklassi wastu wõitlemiseks asutatud organisatsioonid (mitmesugused kaitseliidud, kodanikkudekaitsed, streigilõhkumise organisatsioonid, kodanikkudemiiilsad jne), mis osalt erawiisil walitsuse kõrwal tegutsewad, osalt, nagu Itaalias, Ungaris, Poolas, otse awalikult walitsusewõimu oma kätte on kiskunud ja parlamentlike rahwaesituste ning demokraatlike korra warjukuju peale wilistades otsekohe ja alasti wägiwalladiktatuura teostawad, mida Itaalia organisatsioonidelt päritud nimetuse järele fashismiks kutsutakse. Kõigil kapitalistlike maadel ikka enam pinda wõtwa fashismi ülesandeks ja eesmärgiks on rewolutsioonilist töölisteliikumist purustada ja edaspidigi wõimatuks teha.

Teispidi püütakse töörahvast kodanlusele kaasa tõmmata, teda kodanlike korraga lepitada. Osalt püüawad seda ka fashistlike organisatsioonid teha, nagu Itaalias, kus tööliste fashistlikesse ametiühisustesse aetakse, kuid suurem töö sel sihil sünnib igatahes sotsiaaldemokraatia kaudu, kes kõigil maadel nüüd lõpulikult ja täielikult kodanlusega on ühinenud, kodanlike imperialistlike poliitikat üldiselt toetab ja teostab. Meie nägime seda eespool juba Saksamaa sotsiaaldemokraatide kodanlike korra kaitsmisel esimese suure rewolutsioonilaine tõusul. Sedasama tegid Inglise tööerakonna sotsialistid, kes walitsuse eesotsas seistes sedasama imperialistlike välispoliitikat jatkasid, mida tagurline kodanlike walitsus enne tööerakonna walitsust oli ajanud, ja nüüdki täidawad tööerakondlased Indias imperialistlike walitsuse wastutawaid ülesandeid. Prantsusmaal pole sotsialistid mitte ainult imperialistlike poliitika teostajateks asumaa kuberneride näol, vaid üks nende

juhtidest, Paul Boncour (Pool Bonkuur) sai tuttawaks oma seadusekawaga, mille järele ametiühisusi sõja ajal sõja otstarbel tuleb ära kasutada (ametiühisuste militariseerimine). Saksa maal oli sotsialistide esimeseks silmapaistwaks sammuks walitusse pääsmisel (augustis 1928)—soomuslaewa ehitamise heakskiitmine. Poolas toetab sotsialistline partei (PPS) Pilsudski alasti fashistlist poliitikat. Rahwasteliidu töökomisjoni (tööküüroo) juhataja, Prantsuse sotsialistide silmapaistew juht Albert Thomas (Toma) seletas awalikult et fashistide ja sotsialistide wahel olulist wahet ei olewat, mis tegelikult fashistlise poliitika õigustamist tähendab, ilma et sotsiaaldemokraatia selle wastu oleks waielnud.

See kõik on selgeks ja kindlaks tõenduseks et sotsiaaldemokraatia üleilmselt kodanlusega kindlasti on ühinenud, täielikult kodanluse leeri läinud ja seal kodanlusega käsikäes töörahwa wastu wõitleb. Sel otstarbel toetab ta kodanlisi wõitluseabinõusid ja samme tööliste wastu, selleks lõhub ta ise sihikindlalt ja armutult tööliste organisatsioonid, mis tööliste huwide eest kodanluse ja kurnajate wastu wõitlewad, sel sihil teeb sotsiaaldemokraatiline ajakirjandus üle ilma kõige meeletumat kihutustööd kommunismi ja Nõukogude Liidu wastu, seega imperialistide kallaletungi Nõukogude Liidule agitatsiooniliselt ette walmistades. Lõpuks on sotsiaaldemokraatia kõige suurem rahujutlustaja, ülistab sõjajanuliste imperialistide rahujantisid, mida „sõjast lahtiütlemise lepingute“ näol toime pannakse ja mille eesotsas needsamad sõjatiined imperialistide grupid Ühisriikidest, Prantsusmaalt ja Inglismaalt seisawad, kes ühe käega seesugusele lepingule alla kirjutades teisega kodus sõjawarustust suurendawad, sõjalisi ettewalmistusi õhutawad. Sotsialistide II Internatsionaal aga töötab tööliste sellest jäädawat rahu, mitte ainult rahwaste waid ka klasside wahel, kus nüüd mitte enam wõitlusega tööliste seisukorda ei tulewat parandada waid kokkuleppega, „tööstuserahuga“, nagu seda Ameerikas nimetatakse, „mondismiga“, nagu seda kokkulepet sotsialistide äraandlikkude juhtide ja kapitalistlike kurnajate wahel Inglismaal kutsutakse.

Töölisteklassi ees seisab selge wäljawaade: kogu ilma imperialistid suurriikides ja nende fashistlised mõtte- ja klassiwennad vähemates riikides walmistawad ühelmeel sel sõjakogude Liidu wastu, mis eelduseks peab olema imperialistide omawahelisele werisele kokkupõrkamisele. Selles wõitluses saab rahwuswaheline sotsiaaldemokraatia kindlasti kodanluse pool wäerinnal proletariaadi ja teiste kehwmate töörahwakihtide ning rõhutud rahwaste wastu seisma, ja sinna püüab ta ka osa töörahwast meelitada, oma klassiwendi maha tapma.

Sellest olenewad töölisteklassi ligemad elulised ülesanded, nagu Kominterni VI kongressi manifest nad lühidalt kokku wõtab:

Ühinegu kõik ausad proletaarlased raudmüürina Nõukogude Liidu ümber, kelle vastu imperialism mõõka tõstab; olgu nad walwel ja astugu otsekohe wõitlusse wariseeriliku rahujutluse pettuse ja walega;

kõik sidemed töörahwa ja kodanluse wahel tulewad armuta purustada;

sotsiaaldemokraatia äraandlikkust paljastada ja proletaarlased klassiliselt ühte liita;

mehiselt toetada asumaadel wõitlewaid wendi, kellega meil imperialismi vastu ühine wäerind tuleb luua;

wõidelda teadlikult, ennastsalgawalt kodanlusega kokkuleppe, fashismi ja imperialistliste sõdade vastu.

Liginewas otsustawas wõitluses üleilmse kodanluse ja üleilmse proletariaadi wahel wõib töörahwal ainult üks eesmärk olla:

proletaarse rewolutsiooni wõidu kaudu proletariaadi diktaatorale!

Lisa.

Märkused.

1) Ajalehe „Tööline“ esimene ja ainuke number, mis Peterburis 1907. a. suwel ilmus ja otsekohe sandarmite käsul ära korjati, toob Terijõe konwerentsi kohta mõned andmed, millest näeme et konwerentsist Tallinna, Narwa ja Eestimaa maaorganisatsioonide esitajad osa wõtsid, kes enam kui tuhande organiseeritud töölise poolt esinesid. Peale selle wõtsid nõupidamisest osa Peterburi ja Riia organisatsioonid 3 esitajaga, kel ainult kirjanduse, õpetuse ja kihutusetöö organiseerimise küsimustes otsustaw hääleõigus oli. Kõige tähtsamaks tööks konwerentsil oli üleestilise W. S. D. T. P. organisatsiooni loomine ja selle põhikirja wäljatöötamine. Peale selle kinnitati siin W. S. D. T. P. Eestimaa organisatsioonide ja Eesti sotsiaaldemokraatia ühinemise leping, mis eelläinud talwel Tallinnas tegelikult kordasaadetud ühinemise juures kokku seati. Konwerentsil waliti Eestimaa Ühenduse 5-liikmeline keskkomitee, peale selle kirjanduse komisjon ja rewisjonikomisjon.

Konwerentsil wõeti rida resolutsioone wastu, nimelt maa-küsimuse kohta, riigiwolikogu kohta, ametiühisuste kohta, sõjawäeorganisatsioonide ja wõitlusesalkade kohta, määrati kindlaks seisukoht teiste parteide wastu. Resolutsioonid saadeti tõlkes (P. Speegi kaudu) partei keskkoha, sm. Lenini kätte.

Tähtsam üldküsimus parteis oli selkorral seisukoha wõtmine riigiwolikogu asjus. Selles küsimuses konwerentsil wõetud seisukoha juures peatub sm. Lenin oma kirjatöös „Kuidas resolutsioone kirjutama ei pea“, milles ta vähemlaste resolutsiooni riigiwolikogu küsimuses terawalt arwustab. Artikli järeلسõnana kirjutab ta siis edasi:

„Eelmised read olid juba kirjutatud, kui ma W. S. D. T. P. Eestimaa Ühenduse weebruarikuu (1907) konwerentsi otsused sain.

„Sel konwerentsil astusid wälja (wist küll kui keskkomitee esitajad) vähemlased smd M. ja A. (Maslow, P. ja Axelrod, Ida—H. P.). Riigiwolikogu küsimuse arutamisel panid nad nähtawasti sellesama resolutsiooni ette, mida ma eespool arutasin. Ja nüüd on wäga õpetlik waadata, kuidas Eesti

seltsimehed sotsiaaldemokraadid seda resolutsiooni muutsid. (Lenin toob nüüd konverentsil wastuwõetud resolutsiooni terwelt ära ja lisab lõpuks juure):

„Lisaseletused siia juure on ülearused. Oma artiklis püüdsin ma näidata kuidas seesuguseid resolutsioone, nagu eespool läbi arutatud (s.o. vähemlaste resolutsioone—H. P.) mitte ei tule kirjutada. Oma resolutsioonis on Eesti rewolutsioonilised sotsiaaldemokraadid näidanud kuidas kõlbmatuid resolutsioone parandada tuleb“. (Waata: Klassiwõitlus, № 78, dets. 1926 ja Lenini kirjat. kogu VIII raam. lhk. 275).

2) A. Bogdanow oli üks neist Wene marksistidest, kes Lääne-Euroopa mõtteteadlaste mõju alla sattudes filosoofias Marxi ja Engelsi dialektilist materialismi arwustama hakkasid ja sõnades küll weel tõendada püüdes et nad marksistid on ja Marxi õpetust ainult „täiendawad“ ja „parandawad“, tõeliselt ometi puht idealistilisele seisukohale libisesid, kus näit. Bogdanowi „empiriomonismi“ õpetuse järele (mis õieti Machi ja Avenariuse „empiriokrititsismist“ oli laenatud) välisilm muud midagi ei ole kui „inimeste sotsiaalselt-organiseeritud kogemus“. See oli mateeria, aine, eitamine, füüsilise ilma eitamine väljaspool seda „sotsiaalselt-organiseeritud kogemust“, mis puht subjektiivne nähtus on.

3) Praaga (Prah), praegune Tschehhoslowakkia pealinn, oli siis Austria päralt.

4) „Kiir“ ei olnud algusest peale puhtenamline leht. Ta hakkas ilmuma „ühise wäerinna“ lehena ja jäi selleks nimepidi kuni lõpuni. Kasutati ära kõiki, kes kuidagi töolistewõitlusega kaasa tulid, vähemlasi, sotsiaal-rewolutsionääride kalduwusega tegelasi ja isegi parteituid. Sõnaga, lehe ümber koondus awalikult kõik see ollus, kes tööliste klassiwõitlust toetas. Kõik kõhklew ollus oli—möödapääsemata pahe, mida sallida tuli. „Kiire“ siht polnud kunagi vähemlaste ja enamlaste blokilehte teha. Kõige kaugemale läks sm. Wöölmann, kes ühes oma kirjutuses ka vähemlasi „Kiire“ ümber koonduma kutsus. See oli wist ainus kofd, kus vähemlasi otsekohe nimepidi meie liitlaseks kutsuti... Tegelikult toitsime laiu hulki rewolutsioonilise klassiwõitluse põhimõtetega ja näidetega niipalju „kui tsensuriolud lubasid“. (J. Anwelt: „Meie lahkuminekid“ — „Klassiwõitlus, № 92/93, 1928.).

5) Ameerika Eesti töölistelehes „Uus Ilm“ (nr 14, 1914) ilmus juhtkiri sm. N. Jansonilt, milles Ameerika tööliste waateid selle wahekorra kohta awaldati. Sm. Janson iseloomustab kõigepealt „Tallinna Teataja“ õhkkonda:

„Üks niisugustest saagiküttide kiskjamatest perekondadest on „Ühiselu“ kompani lehtede ümber kogunud. Keda aga selles kirjus awantüristide salkonnas ei leidu?! Seal on igat sorti lahmimise spetsialistisi: „Eesti Ameerika“ ülesleidja hr. Päts,

auwäärt „pangapuhastajate“ paar A. Jaanson ja Jaakson, habemenoa ordu rüütel Klement (see oli Tallinna gaasiwabriku raamatupidajana raamatuid wõltsinud, habemenoaga numbroid wälja kraapides — H. P.), laia taskutega linnapea Lender jne. jne. Neile „suurtele“ spekulantidele järgneb terve rida palgalisi kannupoissa, nende hulgas ka endised sotsialistid Kastra, Weiler ja Laamann...

„Kuidas need endised seltsimehed sinna kirju karja hulka trehwasid? Asi on lihtne. Wahete wahel komeedina ja jälle kaduma läinud sotsialistlikud lehed harjutasid mõnda kirjanikku tööliste huwidest kirjutama. Niisama andsid nad wõimaluse mõnele laiemale teadmisega töölisele ajakirjanduses tööd otsida. Lehed ilmusid ja kadusid aga inimesed jäid ikka alles kõigi oma igapäewaste soowide ja tarwitustega. Ja et meil kehaehituses üks aparat on, mida kõhuks nimetatakse ja mille täitmise pärast meie orjama peame, siis ei pääse ka kõige ideaalsemad sullemehed selle proosaliku küsimuse raudpihtide wahelt. Nõnda sündiski et meie Eesti haikala isuga ärimeeste ja „endiste“ sotsialistide wahel järgmine leping tehti. Ärimehed ütlesid: „Meie tahame lehti wälja anda, mille lugejate suur enamus töölised peawad olema, aga need tahmaninad on sedawõrd oma klassiteadwuse kurjust täis, et nad meid enam teps ei usu, sellepärast maksame meie teile nii ja niipalju hõbeseekleid, mille eest teie meile ühe lehekülje „tööliste waimus“ peate toimetama“. Sellepeale wastasid „endised“ alandlikult: „Jah, herrad, meie oleme walmis teid teenima“, aga rahwahulkade poole pöörates tegid nad waljuid kärarikkaid sõnu kodanlise ajakirjanduse äratarwitamisest selleks et sotsialismi laiiali laotada“.

Sarnasele olekule peab lõpp tulema. Meie ei wõi osawõtmatalt pealt waadata, kuidas mõned isikud oma leiwaküsimuse pärast Eesti sotsialistilisele liikumisele kahju teewad. Meie ei wõi muidugi sinna parata et üks wõi teine isik oma suu ja sule ühele wõi teisele kirjastuse ärile ära müüb, kuid meie wõime ja peame awalikult ütleva: keegi ei ole sarnaseid teadwuslise töölisteklasi mõtteawaldajateks usaldanud wõi wolitanud. Üksikut töölisteklasi liiget wõib küll raha eest ära osta, kuid ialgi mitte terwet töölisteklasi tema marmorkindla põhjused alusega. Selle wastu on tugewamadki mehed oma hambad murdnud kui Pätsi kirju kompani.“ (Waata ka „Meie lahkumineku.“ Lisa.).

6) „Kiir“ hakkas ilmuma 18. märtsil 1917, Tallinnas.

7) Weebruarirewolutsioonist Tallinnas, Tartus ja Narwas on pikemad ülewaatlikud kirjeldused (osalt osawõtjate isikliste mälestuste, osalt ajalooliste dokumentide järele) Eestimaa Kommun. Partei Ajalookomisjoni ajakirjas „Proletaarne rewolutsioon Eestis“, № 4 (5) 1928.

8) „10. detsembril 1917 langesid Wirumaal Püssi mõisas parunite ja Eesti walgekaardlaste käe läbi Eesti töörahwarewolutsiooni esimesed werised ohwrid Mihkel Aitsam, Jüri Kalmus, Rudolf Imberg. See mõrtsukatöö oli esimene wennastamine Saksa parunite ja kodanlise Eesti wahel.

22. detsembril mattis langenuid terwe Tallinna töörahwas. Ükski wabrik, ükski tehas, ükski töökoda ei töötanud sel päewal, ükski äri ei kauplenud. Parunid Toompeal olid segaduses ja hirmul.

Öösel wastu 30. aprilli s. a. (1918) kaewas timukate walitsus meie langenuid seltsimeeste põrmu salaja ja waiksi Kadriorus wälja, tasandas hauad maaga ja peitis argsetl ära nende surnukehad.

Ja see armetu kildkond, kes punaste põrmugi kardab, arwab et ta walitsuse päewad loetud ei ole!“ (W. Kingissepp: „Kellele iseseiswus, kellele ike“—eessõna.)

9) „Meie tuletame siin ainult paari asjaolu meele mis ununud näiwad olewat. See on esiteks „Riigi Teatajas“ (14. now. 1918) äratrükitud teadaanne Saksa (okupatsiooni) soldatite nõukogult, milles töötatakse „seni kui Saksa wäed weel siin on, rahu eest hoolitseda“ ja „ei ühelgi tingimisel julgeolekut hädaohtu lasta“. Teiseks Poska ametlik teadaanne, et „nuemate sõjariistaderahu tingimiste järele peawad Saksa wäed Eestimaalt niipea lahkuma kui liitriigid seda, maa sise-mise korra järele otsustades, sündsaks leiawad“ ja „et ükski eestlane uue demokraatlise Saksamaa sõjawäelasele ei hakka seda kibedust kätte maksuma“ jne. Kolmandaks Pätsi ja Larka päewakäsk 22. nowembrist, milles loeme:

„Eesti ajutine walitsus on kindel et Saksa sõjawäed, kelle hooleks Eesti idapiiri kaitsmine on usaldatud, oma kohust wana wahwusega täidawad“. („Klassiwõitlus“ nr. 94/95, 1928. Waata ka W. Kingissepp: „Iseseiswuse ikke all“).

10) 1919. a. maaseaduse põhjal wõõrandati Eestis kõik mõisnikkude maad ja loodi neist maatagawara, millest maatahtjatele tükkisid wälja jagati. Esiti olid need suuremad (1920. a. keskmiselt 21, 4 tiinu), pärastpoole jäi keskmine asundusekoha suurus ikka kitsamaks ja langeb 1923. a. 17,4 tiinuni.

1925. a. põllumajanduse üleskirjutuse järele oli 4.753 asunduse-majapidamist, kus põllutööd ainult kõrwaltööna tehti (käsitöökohad); 5.348 majapidamist, kus perekonna ülewalpdamiseks kõrwalt weel teenistust peab otsima; 10.629 majapidamist, kus perekonna tööjõud kohal kõik ära kulub (ühehobusekohad); 7.204 majapidamist, nõndanim. normaaltalud ehk kahehobusekohad, kus juba wähesel määral wõõrast tööjõudu tarwitatakse; 1.836 kohta, mis juba rohkem wõõrast tööjõudu tarwitawad (3-hobusekohad), ja lõpuks 60 suurtalu (kindralitele ja teistele kõrgematele sõ-

jawälastele antud mõisad)—4—5-hobusekohad, suurema arwu palgatöölistega.

Kuna selkombel kodanlus asunikudest wähe otsekohest tuge sai, wõeti 1925. a. lisaseadus wastu, mille järele luba on asundusetalusid kuni 70 hektarini suurendada, mis wõimaluse annab waestelt asunikudelt maad kokku osta ja neist suuremaid talusid teha. Peale selle wabastati tükeldamisest kiriku mõisad.

Asunikkude maksukoorem on keskmiselt 50% kõrgem kui päristaludel, hoolimata sellest et neil hoonete ehitamine ja inwen-taari muretsemine ränga koormana kaelas lasub. Kõige otsa tuli weel mõisnikkudele wõõrandatud maa eest tasumaks—kokku 4.250 miljoni marka (21 milj. rubla), millest iga aasta 33 milj. marka tuleb ära maksta. See teeb keskmiselt 2.433 marka aastas asundusekoha peale.

1927. a. anti uus seadus, mille järele asunikud oma kohad wõivad päriks osta. Sellega arwati riigile uusi sissetulekuid saada, sest loodeti et „pärisomandus“ asunikke meelitab. Pool aastat hiljem kurtis aga walitsuse ajakirjandus et ainult — 100 asunikku olewat soowi awaldanud oma kohti päriks osta. Mis näitab, kui kõikuwaks asunikud oma seisukohta peawad.

11) Kuidas Eesti walitsuse agendid Nõukogude Wenemaal salaja kulda üles ostsid ja konderbandina Eestisse wedasid selle kohta toome siin ühe ametliku kirja, mis omal ajal aja-lehtedes ilmus ja Eesti walitsuse poolt ei ole ümber lükatud. Kiri on adresseeritud Eesti riigirentei juhatajale Käärikule ja kaib järgmiselt:

„Täienduseks minu kirjale 18. detsembrist 1921, nr 20 teatan:

„Läbirääkimistel hindade üle hr. Rosenfeldiga jõudsin otsusele et Teile teatatud hinnad, Moskwaga wõrreldes, mitte wäga kõrged ei ole. Sellepärast otsustasin ma ülesostmist jat-kata ja tähendatud hinda maksta. Kahe päewa jooksul toodi mulle umbes puud kulda, mille peale ma miljardi (Eesti pabe-rimarka muidugi—H. P.) ära kulutasin. Nii on weel ühe miljardi ümber järele. Sellest summast ei jatku enam kui 3—4 päewaks, wõib olla weel wähemgi. Sellepärast palun Teie lahkete kor-raldust, kui wõimalik, telegrahwi teel mulle 3—4 miljardit saata, et seda summa enam-wähem kasulikult ära tarwitada, sest et hindade langemist ette näha ei ole. Juba nüüd küsitakse 10 rublasest kuldrublast 580, kolmerublasest plaatinarahast 5.200, Inglise naelast 800 jne. Protsendipaberite hinnad on sedawõrd kõrged, et neid wõimata osta, kui nende kurss ka 2 oleks.

Austusega: A. Freiberg,

Eesti rahaministeeriumi agent Petrogradis.

Petrograd, 23. 12. 21. № 25“.

Teine samasugune kiri, mis samal päeval rahaministri abile Rosendorfile saadetud, annab veel täpsemad hinnad ja kõneleb ka briljantide ostmisest.

Nagu sellest näha, sündis Nõukogude riigi röövimine konderbandi teel täiesti ametlikult, isegi ametliku kirjawahetuse abil. Ja tegemist on nähtavasti õige suurte kullahulkadega.

Kuid see ametlik wargus oli siiski ainult pisitilluke osa sellest rüüstamisest' mis kõiksugu ametnikud (opteerimise komisjonid jt) siin „erawiisil“ toimetasid, kuid millest samati lugematu hulk ametlikke dokumente on järele jäänud. Pikemalt selle kohta waata „Klassiwõitlus“, nr. 43, 1923.

12) Eesti „iseseiswuse“ 10. aastapäewa puhul, 24. weebr. 1928. kirjutas J. Laidoner „Kajas“ 1. detsembri seisukorra kohta:

„Siin oli meie olemasolu uuesti noatera peal. Meil ei ole senini seda hädaohtu veel küllaldaselt hinnatud... Tegelikult rippus seisukord ära mõnest üksikust momendist. Oleks mässajatel korda läinud wallutada sõjaministeeriumi, purustada sõjawäe kesk-aparaati waimliselt ja materjaalselt, wiimast sõjawäe telegrahi keskjaama wallutamise näol, ja oleks mässajad mõneks tunniks suutnud wõimu oma kätte saada, siis oli wõimalik, et meie rahwa ajalugu sootuks teise pöörde oleks wõinud saada. Ühte wõib öelda: meie ei oleks siis mitte nüüd wõinud pühitseda wabariigi iseseiswuse kümnendat aastapäewa“.

Laidoner tunnistab siin awaliku otsekohesusega, et ülestõusu kaotus ainult üksikute nurjaminekute tagajärg oli. See Eesti parema wäejuhi ja sõjastrateegi tunnistus lükkab ümber kõik jutud ja süüdistused ning kahtlustused sellest, nagu poleks silmapilk õieti walitud olnud, nagu poleks meeoleolu laialistes rahwahulkades ja eriti töörahwa seas tarwiliselt ettewalmistatud olnud, nagu poleks sõjawäed rewolutsioonile kaasa tunnud jne. Mitte ainustki seesugust asjaolu, mille otsa ülestõus oleks punneda wõinud, ei too Laidoner ette, sest neid ei ole tal tuua, neist lärmawad ainult müüdawad ajaleheneegrid ja need, kes Eesti töölisteliikumisele tahawad kahju teha.

13) J. Kulischer toob Deringi järel Euroopa riikide rahwaarwu kohta sõja eel ja järel järgmised andmed:

1913. a. oli Euroopa riikides, kes imper. sõjast hiljem osa wõtsid, kokku 400 milj. 850 tuhat elanikku. Loomuliku juurekaswu teel oleks see arw 1919. a. keskel 424 milj. 480 tuhandeni tõusnud, tõeliselt oli seks ajaks aga ainult 389.030.000 järele jäänud. Seega oli üldine kaotus sõja tagajärjel 35.380.000, millest sündimiste wähenemise arwele tuleb $20\frac{1}{4}$ miljoni, suurema surewuse arwele 15.130.000; wiimasest otsekohe sõjas tapetuid ja haawadesse surnud 9.829.000. Seega üldine elanikkude arwu wähenemine $8,8\%$ wõrd. (Waata: Солнцев, „Мировое хозяйство после войны“, стр. 32.)

14). Dollariga võrreldes oli rahakurs langenu 1920. a. lõpuks:

Schweitsis—21,2⁰/₀, Hollandis—22,1, Rootsis—26,3, Inglismaal—27,5, Taanis—41,4, Norras—41,4, Belgias—68,0, Prantsusmaal—69,6, Itaalias—82,1, Saksamaal—94,3, Tschehhoslowakias—94,4, Austrias—98,9, Ungaris—99,1 ja Poolas—99,2⁰/₀.

Huwitaw on märkida et ka erapooletute maade rahakurs õige tuntawalt oli wajunud (Norras ja Taanis näit. üle 40⁰/₀). See seletab, kuidas Ühisriigid neilt mailt sisseostes määratusti wõitsid, oma tööstusesaadusi aga Euroopa turul müüa ei saanud. Üks kui teine külg sellest nähtusest mõjus rahwuswaheliselt majandusekäiku takistawalt, kriisi süwendawalt. (Waata prof. Solntsewi eelmises märkuses nim. töö, lhk. 143).

15) Kominterni asutamise (esimesest) kongressist wõtsid osa I—otsustawa häälega: 1) Saksamaa kommun. partei, 2) Wenemaa kommun. partei, 3) Saksa-Austria kommun. partei, 4) Ungari kommun. partei, 5) Rootsi pahempoolne sots. dem., 6) Norra sots. dem., 7) Schweitsi s. d., 8) Ameerika sots. töölistepartei (Soc. Labor Party), 9) Balkani rewol. liit (Bulgaaria „tesnjäki“ ja Rumeenia kommun. partei), 10) Poola kommun. partei, 11) Soome k. p., 12) Ukraina k. p., 13) Läti k. p., 14) Leedu ja Walge-Wene k. p., 15) Eesti k. p., 16) Armeenia k. p., 17) Wenemaa idarahwaste grupp, 18) Wolga sakslaste komm. p., 19) Prantsusmaa Zimmerwaldi grupi pahem tiiw. II—nõuandwa häälega: Tschehhi (Böömi) komm. p., Bulgaaria k. p., Lõuna-Slaawi k. p., Inglise k. p., Prantsuse k. p., Hollandi s. d., Ameerika sots. propaganda ühisuse (Soc. Prop. League), Schweitsi kommun., Turkestani komm., Türgi, Gruusia (Georgia), Aserbeidshani, Persia idarahwaste ühise keskbüroo sektsioonid, Hiina sots. töölistepartei, Korea töölisteühisus, Zimmerwaldi komisjon. Seega 19 otsustawat organisatsiooni ja 16 nõuandwat.

Zimmerwaldi ühendus, kes Kominterni oma otsekoheseks järeltulijaks pidas, andis kõik oma wolitused ja materjalid Kominterni täidesaatekomiteele. (Pikemalt waata: H. Pöögelmann, „Kommunistline Internatsionaal“).

16) Ka Eesti iseseiswate sotsialistide („isesotside“) partei tallas seda teed; ta esitajad H. Kruus ja M. Bleimann nurusid kaua aega Moskwas et nende partei Kominterni wastu wõetaks. Komintern pani ukse nende eest kinni ja seda täiesti õieti, sest Kruuside ja Bleimannide parteiosa rändas hiljem, kui parteis sisemine lõhenemine oli sündinud ja haritlased juhatuses kõrwaldatud, rahulikult tagasi—sotsiaaldemokraatia rüppe, kust ta, kui puht wäikekodanline ollus, pärit oli.

17) Peale selle kui Komintern teisel kongressil oma „21 punkti“ oli wastu wõtnud, mis sisseastumise kõigile kõhklewatele ja kõikuwatele ollustele wõimatuks tegi, asutasid „pahempoolsed“ sotsiaaldemokraadid, kes pärissootsidega ei tahtnud

rahal olla, sest et wiimased endid liig rohkelt tööliste werega olid määrinud (Liebknehti ja Luxemburgi tapmine ja teised weretööd proletariaadi eestwõttelejate kallal, uue Internatsionaali, mis II ja III (kommunistlise) wahekohal pidi seisma ja mida sellepärast 2¹/₂-Internatsionaaliks hakati kutsuma. Selle eesotsas olid mõned Austria sotsiaaldemokraadid (Fr. Adler), siis Kominternist lahkunud Paul Levy jt. Kuid see kahepaikus ei kestnud kaua—aasta paari pärast oli see wärdjas õnnelikult tagasi sotsiaaläraandjate—II Internatsionaali—rühpe jõudnud, kus nad nüüd kõige suuremas üksmeeles tööliste äraandjatega töötawad.

Hiljem tegi teine osa Kominternist lahkunud ülejooksikuid, eesotsas Saksamaa „pahempoolsed“ kommunistid „Saksamaa kommun. töölisterparteist“ (mitte segada „Saksamaa kommun. parteiga“) ja mõned „pahempoolsed“ Hollandi parteist (Wejn-kopp) — „IV Internatsionaali“, mis Kominternist pahemalpool pidi seisma. Aga seegi aluseta ja põhjata sünnitus suri enne õieti kui jalgu sai alla wõtta. Ta tegelased kadusid turupubliku hulka wõi läksid samati—sotsiaaldem. ridadesse.

18) Et Saksamaad, kui turgu, kui sõjamaksu lüpsilehma, täieliku majanduslise kokkuwarisemise eest hoida, seadis Morgani pangaäri käsik, Ühisriikide insener Dawes (Daues) Saksamaa majanduslise ülesehitamise ja sõjamaksude korraldamise plaani kokku, mida „Dawesi plaaniks“ kutsutakse ja mis Saksamaal tõepoolest 1924. a. maksma pandi. See on wäga keeruline süsteem, mis esiteks Saksamaa rahaasjanduse täiesti „korraldajate“ kätte annab („Uue panga“ asutamise kaudu, millel ainuõigus on paberiraha wälja anda). Teiseks raudteed selleks eriti asutatud seltsi kätte annab, kes sügawa uuenduse läbi wiis. Kolmandaks maksusid tuntawalt kõrgendas. Neljandaks tööstusest 5 miljardi marka sõjakulu wõttis (hüpoteekide näol, mis tööstuseaktsiate peale tehti). Kõigi nende uuenduste järel, mis määratu koormana Saksamaa majanduse ja sealt kaudu tööliste kaela lasus, sai Saksamaa Ameerikalt 800 milj. marka laenu, millega majanduslist seisukorda kindlustati.

Sisulikult tähendas ja tähendab Dawesi plaan Ameerika kapitali ülewõimu maksmapanekut Saksamaa majanduses, kusjuures see peremees ka selle järele walwab et teised liitriigid (Prantsusmaa, Inglismaa, Itaalia, Belgia) korralikult sõjatasu kätte saaks, mis Saksamaa Versailles—loe: Wersaij—rahulepingu järel wõitjatele maksma peab. Siiamaani on Saksamaa Dawesi lepingu tingimisi täitnud ja kohutawa kurnamise ning tehnika määratu edenemise tagajärjel majandusliselt pealegi kiiresti edasi jõudnud, nii et ta juba nüüd oma wõistlusega ilmaturul teistele kapitalistlistele maadele hädaohtlikuks hakkab saama.

SISUKORD.

	Lhk.
Sissejuhatuseks	3— 7
I. Rewolutsiooni eelaeg Wenemaal.	8— 15
Wenemaa majandusline arenemine 19. aastasaja teisel poolel. — Narodnikud. — Töölisteriikumis algus. — Wenemaa Sotsiaal-Demo- kraatline Tööliste Partei. — Eesti töörahwa seisukord 19. a. s. lõpul.	
II. 1905. aasta	16— 34
Majandusline kriis aastasaja algul. — Tööliste seisukord ja streigilii- kumine. — Jaapani sõda. — 9. jaanuar. — Oktoober 1905. — Moskwa sõjariistus ülestõus. — Rewolutsiooni langus. — Enamlus ja vähem- lus. — Töölisteriikumis algus Eestis. — Jaanuaripäewad 1905. — Liik- kumise tõus ja mõõn sügisel. — Karistusesalgalad. — Järellained.	
III. Tagurluse ajajärk ja uus tõus	35— 50
Stolõpin „rahustab“ maad. — Liikumise langus. — Uus majandusline tõus. — Liikumise tõusuhoog. — Leena sündmused. — Enamluse ja vähemluse lõpulik lahkuminek. — Tagurluseaastad Eestis. — Uus tõus. — „Kiire“ ajajärk.	
IV. 1917. aasta	51— 90
Imperialistline ilmasõda. — II Internatsionaali langemine. — Tööliste- liikumine sõja ajal. — Weebruarirewolutsioon. — Lenini teesid. — Kaksikwalitus. — Juulipäewad. — Oktoobripööre. — Weebruarire- wolutsioon Eestis. — Weebruarist oktoobrini. — Kodanluse iseseis- wuse püüded. — Saksa okupatsiooni algus.	
V. Kodusõja ajajärk	91—105
Nõukogude wõimu esimesed korraldused. — Bresti rahu. — Kodu- sõda ja interwentsioon. — Sõjakommunism. — Sõja lõpp. — WKP kodusõja ajajärgul.	
VI. Uue majandusepoliitika ajajärk	106—125
Pööre uuele majandusepoliitikale. — Uuesti pealetungimisele. — Ehitusetöö raskused. — Kallakud ja vastasrinnad. — Sotsialismi ehitamine nõukogude maal.	
VII. Eesti proletariaadi wõitlus „iseseiswuse“ ajajärgul	126—147
Klassisõja ajajärk. — Iseseiswuse ikke all. — „I. detsember“. — Terro- riwalitus seinast seinä. — Wäljawaated.	
VIII. Üleilmne wõitlusrind peale imperialistlist sõda	148—167
Ilmamajanduse kriis pärast imperialistlist sõda. — Komintern ja klassiwõitluse rahwuswaheline wäerind. — Kapitalismi stabiliseeru- mine. — Uute sõdade hädaoht. — Proletariaadi ülesanded.	
Lisa:	
Märkused	168—175

2-40.800

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU

1 0100 00575753 5